Marx Engels Lenin

A KULTÚRÁRÓL

MARX | ENGELS | LENIN

A KULTÚRÁRÓL

MARX / ENGELS / LENIN

A KULTÚRÁRÓL

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ

1982

ISBN 963 09 1982 6
(3446)

Kötetünk válogatást tartalmaz Marxnak, Engelsnek és Leninnek a kultúrára vonatkozó műveiből. Marx és Engels témánkba vágó írásainak összeállításában Mihail Lifsic „K. Marx és F. Engels: Művészetről, irodalomról" című gyűjteményének első fejezeteire támaszkodtunk, Lenin megnyilatkozásait pedig úgy csoportosítottuk, hogy lényegében követtük a „V. I. Lenin: A kultúráról" című gyűjteményes kötet beosztását, amelyet a moszkvai Politizdat adott ki 1980-ban A. I. Arnoldov és I. K. Kucsmajeva szerkesztésében. Egyúttal igyekeztünk maximálisan figyelembe venni az oktatás szükségleteit: a kötetben a kötelező és az ajánlott klasszikus irodalom zömét megtalálhatják mindazok a hallgatók, akik a marxista–leninista kultúraelméletet, illetve a közművelődés problémáit tanulmányozzák.

Az egyes szövegeket a kiadásunkban megjelenő *Marx és Engels Művei* és *Lenin Összes Művei* alapján, lényeges változtatások nélkül, tematikus csoportosításban közöljük. (Az előbbi sorozat rövidítése itt – MEM, az utóbbié – LÖM.) A szögletes zárójelbe [ ] tett szavakat a szerkesztő írta be kiegészítésül vagy magyarázatképpen, a három pont pedig a szöveg rövidítését jelzi. A lábjegyzetek Marx, Engels és Lenin jegyzetei, kivéve a

Szerk. jelzésű jegyzeteket. Minden esetben feltüntettük a mű címét, megírásának, illetve megjelenésének dátumát. Ugyancsak közöljük azt a forrást, ahol a szövegek összefüggésükben megtalálhatók.

A kötetet annotált névjegyzék zárja.

A Kiadó

MARX ÉS ENGELS A KULTÚRÁRÓL

1. A KULTÚRA ELMÉLETÉNEK ÉS TÖRTÉNETÉNEK ÁLTALÁNOS KÉRDÉSEI

A MATERIALISTA TÖRTÉNETFELFOGÁS ÉS A KULTÚRA KÉRDÉSEI

Életük társadalmi termelésében az emberek meghatározott, szükségszerű, akaratuktól független viszonyokba lépnek, termelési viszonyokba, amelyek anyagi termelőerőik meghatározott fejlődési fokának felelnek meg. E termelési viszonyok összessége alkotja a társadalom gazdasági szerkezetét, azt a reális bázist, amelyen egy jogi és politikai felépítmény emelkedik, és amelynek meghatározott társadalmi tudatformák felelnek meg. Az anyagi élet termelési módja szabja meg a társadalmi, politikai és szellemi életfolyamatot egyáltalában. Nem az emberek tudata az, amely létüket, hanem megfordítva, társadalmi létük az, amely tudatukat meghatározza. Fejlődésük bizonyos fokán a társadalom anyagi termelőerői ellentmondásba jutnak a meglevő termelési viszonyokkal, vagy ami ennek csak jogi kifejezése, azokkal a tulajdonviszonyokkal, amelyek között addig mozogtak. Ezek a viszonyok a termelőerők fejlődési formáiból azok béklyóivá csapnak át. Ekkor társadalmi forradalom korszaka következik be. A gazdasági alapzat megváltozásával lassabban vagy gyorsabban forradalmasodik az egész óriási felé-

pítmény. Az ilyen forradalmasodások vizsgálatánál mindig különbséget kell tenni a gazdasági termelési feltételekben bekövetkezett anyagi, természettudományos szabatossággal megállapítható forradalmasodás és a jogi, politikai, vallási, művészi vagy filozófiai, egyszóval ideológiai formák között, amelyekben az emberek ennek a konfliktusnak tudatára jutnak és azt végigharcolják. Mint ahogy azt, hogy egy egyén micsoda, nem aszerint ítéljük meg, amit önmagáról gondol, ugyanúgy az ilyen forradalmasodási korszakot sem ítélhetjük meg a maga tudatából, hanem éppenséggel ezt a tudatot kell az anyagi élet ellentmondásaiból, a társadalmi termelőerők és termelési viszonyok közötti meglevő konfliktusból megmagyarázni. Egy társadalomalakulat soha nem tűnik le addig, amíg nem fejlődtek ki mindazok a termelőerők, amelyeknek számára elég tágas, és új, magasabb rendű termelési viszonyok soha nem lépnek helyébe, amíg anyagi létezési feltételeik magának a régi társadalomnak méhében ki nem alakultak. Ezért az emberiség mindig csak olyan feladatokat tűz maga elé, amelyeket meg is tud oldani, mert ha pontosabban megvizsgáljuk, mindig azt látjuk, hogy a feladat maga is csak ott merül fel, ahol megoldásának anyagi feltételei már megvannak vagy legalábbis létrejövőfélben vannak. Nagy vonásokban az ázsiai, antik, feudális és modern polgári termelési módok jelölhetők meg a gazdasági társadalomalakulat progresszív korszakaiként. A polgári termelési viszonyok a társadalmi termelési folyamatnak utolsó antagonisztikus formája, antagonisztikus nem az egyéni antagonizmus, hanem az egyének társadalmi életfeltételeiből sarjadó antagonizmus értelmében; de a polgári társadalom méhében fejlődő termelőerők megalkotják egyúttal az anyagi feltételeket ennek az antagonizmusnak a megoldásához. Ezzel a társadalomalakulattal ennélfogva lezárul az emberi társadalom előtörténete.

Marx: A politikai gazdaságtan bírálatához. Előszó. (1859) MEM 13. köt. 6–7. old.

Az eszméknek, képzeteknek, a tudatnak a termelése először is közvetlenül bele van szőve az emberek anyagi tevékenységébe és anyagi érintkezésébe, a valóságos élet nyelvébe. A képzetalkotás, gondolkodás, az emberek szellemi érintkezése itt még anyagi magatartásuk közvetlen folyományaként jelenik meg. A szellemi termelésre, ahogyan az egy nép politikájának, törvényeinek, erkölcsének, vallásának, metafizikájának stb. nyelvében testet ölt, ugyanez áll. Az emberek termelik képzeteiket, eszméiket stb., de a tényleges, ténykedő emberek, ahogyan őket termelőerőik és az azoknak megfelelő érintkezés egy meghatározott fejlettsége – fel egészen a legtágabb érintkezési alakulatokig – feltételezi. A tudat [Bewusstsein] sohasem lehet más, mint a tudatos lét [bewusstes Sein], az emberek léte pedig az ő tényleges életfolyamatuk. Ha az emberek és viszonyaik az egész ideológiában, mint valami camera obscurában [sötétkamrában], fejük tetejére állítva jelennek meg, ez a jelenség éppúgy történelmi életfolyamatukból ered, mint ahogy a recehártyán a tárgyak megfordítása közvetlen fizikai életfolyamatukból.

Szöges ellentétben a német filozófiával, amely az égből száll le a földre, itt a földről szállunk fel az égbe. Vagyis nem abból indulunk ki, amit az emberek mondanak, elképzelnek, beképzelnek, nem is a mondott, gondolt, elképzelt, beképzelt emberekből, hogy innen eljussunk a hús-vér emberekhez; a valóságosan tevékeny emberekből indulunk ki és az ő valóságos életfolyamatukból ábrázoljuk ez életfolyamat ideológiai tükröződéseinek és visszhangjainak fejlődését is. Az emberek agyában levő ködképződmények is az ő anyagi, empirikusan megállapítható és anyagi előfeltételekhez kötött életfolyamatuk szükségszerű párlatai. Az erkölcs, vallás, metafizika és egyéb ideológia és a nekik megfelelő tudatformák ilyenképpen nem tartják meg többé az önállóság látszatát. Nincsen történetük, nincsen fejlődésük, hanem az anyagi termelésüket és anyagi érintkezésüket kifejlesztő emberek ezzel a valóságukkal együtt gondolkodásukat és gondolkodásuk termékeit is megváltoztatják. Nem a tudat határozza meg az életet, hanem az élet határozza meg a tu-

datot. Az első szemléleti módban a tudatból indulnak ki mint az eleven egyénből, a másodikban, amely megfelel a valóságos életnek, magukból a valóságos eleven egyénekből és a tudatot csakis mint az *ő* tudatukat szemlélik.

Ez a szemléleti mód nem előfeltétel nélküli. A valóságos előfeltételekből indul ki, s egy pillanatra sem tér el tőlük. Előfeltételei: az emberek, nem valamilyen fantasztikus lezártságban és rögzítettségben, hanem valóságos, empirikusan szemléletes fejlődési folyamatukban, mely meghatározott feltételek között megy végbe. Mihelyt ezt a tevékeny életfolyamatot ábrázoljuk, a történelem többé nem holt tények gyűjteménye, mint a még ugyancsak elvont empirikusoknál, nem is képzelt szubjektumok képzelt cselekvése, mint az idealistáknál.

Ott, ahol a spekuláció végéhez ér, a valóságos életnél kezdődik tehát a valódi, pozitív tudomány, az emberek gyakorlati tevékenykedésének, gyakorlati fejlődési folyamatának ábrázolása. A tudatról szóló frázisok végükhöz érnek, helyükre valódi tudásnak kell lépnie. A valóság ábrázolásával az önálló filozófia elveszíti létezési közegét. Helyére legfeljebb a legáltalánosabb eredmények összefoglalása léphet, amelyek az emberek történeti fejlődésének szemléletéből vonhatók el. Ezeknek az elvonatkoztatásoknak önmagukban, a valóságos történelemtől elválasztva, egyáltalán nincs értékük. Csak arra szolgálhatnak, hogy a történeti anyag rendezését megkönnyítsék, egyes rétegeinek egymásutánját jelezzék. De semmiképpen sem adnak – a filozófia módjára – receptet vagy szkémát, amelyhez a történelmi korszakokat hozzá lehet nyesegetni. Ellenkezőleg, a nehézség éppen ott kezdődik, amikor... az anyag – akár egy elmúlt korszaké, akár a jelené – szemügyrevételéhez és rendezéséhez, a valóságos ábrázoláshoz fogunk.

Marx–Engels: A német ideológia. (1846) MEM 3. köt. [1976] 25–27. old.

A munka minden gazdagság forrása, mondják a politikai gazdászok. Csakugyan az – a természet mellett, amely számára az anyagot szolgáltatja, melyet gazdagsággá változtat. De végtelenül több is még ennél. A munka minden emberi élet első alapfeltétele, mégpedig olyan fokban, hogy bizonyos értelemben azt kell mondanunk: a munka teremtette meg magát az embert.

Több százezer évvel ezelőtt, annak a Föld-korszaknak egy pontosan még meg nem határozható szakaszában, amelyet a geológusok harmadkornak neveznek, feltehetőleg a vége felé, élt valahol a forró földövön – valószínűleg egy nagy, ma az Indiai-óceán fenekére süllyedt szárazföldön – egy különösen magas fejlettségű emberszabású majomnemzedék. Darwin megközelítőleg leírta ezeket az őseinket. Tetőtől talpig szőr fedte őket, szakálluk és hegyes fülük volt, és falkákban fákon éltek.

Bizonyára mindenekelőtt életmódjuktól indíttatva, amely a mászásnál más ügyleteket jelöl ki a kéznek, mint a lábnak, ezek a majmok a sík földön kezdtek leszokni a kéz segítségülvételéről a járás közben és mindinkább felegyenesedett járást vettek fel. Ezzel *megtörtént a majomtól az emberhez való átmenet döntő lépése.*

Minden ma még élő emberszabású majom tud felegyenesedve állni és csupán két lábon tovamozogni. De csak szükség esetén és felettébb gyámoltalanul. Természetes járásuk félig felegyenesedő helyzetű és a kezek használatát is magában foglalja. Legtöbben öklük bütykeit a földre támasztják és testüket behúzott lábakkal átlendítik hosszú karjaik között, mint a mankón járó béna. Egyáltalában a majmoknál még ma is megfigyelhetünk minden átmeneti fokot a négykézláb járástól a kétlábon járásig. De ez utóbbi egyiküknél sem lett több szükségmegoldásnál.

Annak, hogy a felegyenesedett járás szőrös elődeinknél először szabállyá és idővel szükségszerűséggé váljék, az volt az előfeltétele, hogy a kezekre időközben egyre több más irányú tevékenység hárult. A majmoknál is uralkodik már a kéz és a láb

felhasználásának bizonyos megosztása. A kezet, mint már említettük, a mászásnál másképpen használják, mint a lábat. Kiváltképp a táplálék leszakítására és megfogására szolgál, amint ez már alacsonyrendű emlősöknél is mellső lábaikkal történik. Kezével épít sok majom fészket a fákon, vagy akár, mint a csimpánz, tetőt az ágak között az időjárás elleni oltalmul. Ezzel ragad husángot ellenségeivel szembeni védekezésül, vagy bombázza őket gyümölcsökkel és kövekkel. Ezzel hajt végre fogságban egynémely egyszerű, az embertől ellesett műveletet. De éppen itt mutatkozik meg, mekkora távolság van a még leginkább emberszabású majmoknak is a fejletlen keze és a sok évszázezred munkájában magasan kiképződött emberkéz mögött. A csontok és izmok száma és általános elrendezése megegyezik a kettőnél; de a legalacsonyabb fokon álló vadember keze száz és száz műveletet tud elvégezni, amelyet semmilyen majomkéz nem csinál utána. Soha majomkéz még a legdurvább kőkést sem készítette el.

A műveletek, melyekhez elődeink a majomtól az emberhez való átmenetben sok évezred folyamán fokozatosan megtanulták kezüket hozzáidomítani, ennélfogva eleinte csak nagyon egyszerűek lehettek. A legalacsonyabb fokon álló vademberek, még azok is, akiknél egy inkább állati állapotra való visszaesést és egyidejű testi visszafejlődést tételezhetünk fel, még mindig sokkal magasabban állnak, mint ezek az átmeneti lények. Mígnem emberkéz az első kovakövet késsé feldolgozta, olyan időközök telhettek el, melyekhez képest az előttünk ismert történelmi idő jelentéktelennek tűnik fel. De a döntő lépés megtörtént: a *kéz szabaddá vált* és most már új meg új jártasságokat szerezhetett meg, az ezzel megszerzett nagyobb hajlékonyság pedig öröklődött és gyarapodott nemzedékről nemzedékre.

Ily módon a kéz nemcsak szerve a munkának, hanem *annak terméke is*. Csak munka révén, az egyre újabb műveletekhez való hozzáidomulás révén, az izmok, szalagok és hosszabb időközök során a csontok ezáltal megszerzett különleges kiképződésének átöröklése révén és ennek az öröklött kifinomulásnak új,

mind bonyolultabb műveletekre való folyton megújuló alkalmazása révén tett szert az emberkéz a tökéletességnek arra a magas fokára, amelyen Raffaello festményeit, Thorvaldsen szobrait, Paganini zenéjét elővarázsolhatta.

De a kéz nem volt egymagában. Csak egyes tagja volt egy egész, szerfelett összetett szervezetnek. És ami a kéznek javára vált, javára vált az egész testnek is, melynek szolgálatában dolgozott – mégpedig kettős módon.

Először a növekedés korrelációja törvényének következtében, ahogy ezt Darwin nevezte. E törvény szerint egy szerves lény egyes részeinek meghatározott formái mindig más részek bizonyos formáihoz kapcsolódnak, amelyek látszólag semmi összefüggésben nincsenek velük. Így minden állatnak, amelynek vörös vérsejtjei sejtmagnélküliek és amelynek nyakszirtjét az első hátgerinccsigolyával két ízület (condylus) köti össze, kivétel nélkül tejmirigyei is vannak az ivadékok szoptatására. Így emlősöknél a hasított pata szabályszerűen együtt jár a kérődzéshez való összetett gyomorral. Meghatározott formák változásai maguk után vonják más testrészek formájának változásait, anélkül, hogy az összefüggést meg tudnánk magyarázni. Egészen fehér, kékszemű macskák mindig vagy majdnem mindig süketek. Az emberkéz fokozatos kifinomodása és a lábnak a felegyenesedett járásra való, ezzel lépést tartó kiképződése kétségtelenül ilyen korreláció révén is visszahatott a szervezetnek más részeire. De ezt a behatást még túlontúl kevéssé vizsgálták meg, semhogy itt többet tehetnénk, mint hogy általánosságban megállapítjuk.

Sokkal fontosabb ennél a kéz fejlődésének közvetlen, kimutatható visszahatása a szervezet egyéb részeire. Mint már mondtuk, majomszerű őseink társas lények voltak: szemmel láthatólag lehetetlen, hogy az embert, ezt a leginkább társas állatot, egy nem-társas közvetlen elődtől származtassuk le. A kéz kiképződésével, a munkával kezdődő uralom a természet felett a haladás minden újabb lépésénél tágította az ember látókörét. A természeti tárgyakon folyvást új, addig ismeretlen tulajdon-

ságokat fedezett fel. Másfelől a munka kiképződése szükségképpen hozzájárult ahhoz, hogy a társadalom tagjai szorosabban egymáshoz kapcsolódjanak, amennyiben megszaporította a kölcsönös támogatás, a közös együttműködés eseteit és ennek az együttműködésnek a hasznosságát minden egyed számára egyre jobban tisztázta. Röviden, a létrejövő emberek oda jutottak, hogy *mondanivalójuk* volt egymásnak. A szükséglet megteremtette a maga szervét: a majom fejletlen gégéje lassan, de biztosan átalakult moduláció útján egyre fejlettebb modulációra, és a száj szervei fokozatosan egyik tagolt hangot a másik után tanulták meg kiejteni.

Hogy a beszéd keletkezésének ez a munkából és a munkával való magyarázása az egyetlen helyes magyarázat, azt bizonyítja az állatokkal való összehasonlítás. Ami kevés közölnivalójuk egymás számára ezeknek, még a legmagasabban fejletteknek is van, azt tagolt beszéd nélkül is tudják egymással közölni. A természeti állapotban egyik állat sem érzi hiányát, hogy nem tud beszélni vagy nem tudja az emberi nyelvet megérteni. Nem így, ha az emberek már domesztikálták. A kutyának és a lónak az emberrel való érintkezésben úgy kifinomult a füle a tagolt beszédhez, hogy minden nyelvet könnyen megtanulnak érteni annyira, amennyire képzetkörük terjed. Megszerezték továbbá olyan érzések képességét, mint az emberekhez való ragaszkodás, hála stb., amelyek azelőtt idegenek voltak tőlük; és akinek gyakran volt dolga ilyen állatokkal, aligha zárkózhatik el az elől a meggyőződés elől, hogy elég sok esetben *most* hiányát érzi annak, hogy nem képesek beszélni, amin azonban, tekintettel nagyon is meghatározott irányban specializálódott hangszerveikre, sajnos nem lehet már segíteni. De ahol a szerv megvan, bizonyos határokon belül ez a képességhiány is elesik. A madarak szájszervei minden bizonnyal a lehető leginkább különböznek az emberéitől, és mégis a madarak az egyetlen állatok, amelyek megtanulnak beszélni; és a legutálatosabb hangú madár, a papagáj beszél a legjobban. Ne mondja senki, hogy a papagáj nem érti, amit beszél. Persze tisztára csak, mert a beszéd-

ben és az emberi társaságban kedve telik, órák hosszat csacsogva ismételgeti egész szógazdagságát. De amennyire képzetköre terjed, annyira meg is tanulhatja érteni, amit mond. Tanítsunk meg egy papagájt gorombaságokra úgy, hogy képzete legyen a jelentésükről (forró égövi országokból hazavitorlázó matrózok egyik fő szórakozása); ingereljük fel és csakhamar azt találjuk, hogy gorombaságait ugyanolyan jól fel tudja használni, mint egy berlini zöldségeskofa. Ugyanez a helyzet, ha ínyencfalatokat koldul.

Először a munka, utána és vele együtt a beszéd – ez az a két leglényegesebb ösztönzés, melyeknek befolyása alatt a majom agya fokozatosan átment az ember minden hasonlóság mellett sokkal nagyobb és tökéletesebb agyába. Az agynak a továbbképződésével azonban karöltve járt legközelebbi szerszámainak, az érzékszerveknek a továbbképződése. Ahogyan már a beszédet fokozatos kiképződésében szükségképpen kíséri a hallószerv megfelelő kifinomodása, úgy kíséri az agy kiképződését egyáltalában az összes érzékek kifinomodása. A sas sokkal messzebbre ellát, mint az ember, de az embernek a szeme sokkal többet meglát a dolgokon, mint a sasé. A kutya szimata sokkal finomabb, mint az emberé, de a kutya a századrészét sem különbözteti meg azoknak a szagoknak, amelyek az ember számára különböző dolgok meghatározott ismertetőjegyei. És a tapintásérzék, mely a majomnál még legdurvább kezdeteiben is alig létezik, csak magával az emberi kézzel, a munka által képződött ki.

Az agy és a szolgálatában álló érzékek, a mindinkább feltisztuló tudat, elvonatkoztató- és következtetőképesség fejlődésének visszahatása a munkára és a beszédre mindkettőnek folyton új lökést adott a továbbképződéshez; s ez a továbbfejlődés nem zárult le, amikor az ember végérvényesen különvált a majomtól, hanem különféle népeknél és különböző időkben, különböző fokban és irányban, olykor még helyi és időbeli visszaeséstől is megszakítva, nagyjában és egészében azóta hatalmasan előbbrehaladt: egyrészt nagy erővel hajtotta előbbre, más-

Magyar Politikai Főiskola
* A 1965/6 *
KÖNYVTÁR

részt határozottabb irányokba terelte egy a kész ember felléptével újonnan hozzájáruló elem – a *társadalom*.

Évek százezrei teltek el bizonyosan – a Föld történetében nem több, mint az emberi életben egy másodperc... –, míg a fákon mászkáló majomfalkából emberi társadalom keletkezett. De végül is itt volt. És ismét mit találunk, mi a jellemző különbség majomfalka és emberi társadalom között? A *munka*. A majomfalka beérte azzal, hogy lelegelte tápkörzetét, melyet a földrajzi helyzet vagy szomszédos falkák ellenállása jelölt ki számára; vándorlásokat és harcokat kezdett, hogy új tápterületre tegyen szert, de képtelen volt a tápterületből többet kicsikarni, mint amit az természettől fogva nyújtott, legfeljebb tudattalanul trágyázta hulladékaival. Mihelyt minden lehető tápkörzet el volt foglalva, a majomnépesség nem szaporodhatott tovább; az állatok száma legfeljebb változatlan maradhatott. De minden állatnál magas fokú táplálékpazarlás folyik, és amellett a táplálékutánpótlás csírájában való kiölése. A farkas nem kíméli, mint a vadász, az őzünőt, amely jövőre gidákat adna neki; Görögországban a zsenge bozótot még felnövekedése előtt befaló kecskék az ország minden hegyét kopárra legelték. Az állatoknak ez a „rablógazdálkodása" fontos szerepet játszik a fajták fokozatos átváltozásában, mivel kényszeríti őket, hogy a megszokottól eltérő táplálékhoz alkalmazkodjanak, ami által vérük más kémiai összetételt kap és egész testalkatuk fokozatosan más lesz, míg a már rögződött fajták kihalnak. Nem kétséges, hogy ez a rablógazdálkodás hatalmasan hozzájárult elődeink emberré válásához. Egy olyan majomfajnál, amely intelligencia és alkalmazkodóképesség dolgában valamennyi többit jóval felülmúlta, ennek arra kellett vezetnie, hogy a táplálóknövények száma egyre jobban kiterjedt, hogy a táplálóknövényeknek egyre több ehető része került fogyasztásra, egyszóval, hogy a táplálék egyre változatosabb lett, és vele a testbe kerülő anyagok is, az emberré válás kémiai feltételei. Mindez azonban még nem volt tulajdonképpeni munka. A munka szerszámok készítésével kezdődik. És mik a legrégibb szerszámok, amelyeket fel-

lelünk? A legrégibbek – a történelem előtti emberek fellelt hagyatékai és a legkorábbi történelmi népek, valamint a legnyersebb mostani vadak életmódja szerint ítélve? A vadászat és a halászat szerszámai, – az előbbiek egyúttal fegyverek is. Vadászat és halászat azonban előfeltételezik az átmenetet a puszta növényi tápláléktól az egyidejű húsfogyasztáshoz, és itt ismét az emberré válás egy lényeges lépése áll előttünk. A *hústáplálék* szinte kész állapotban tartalmazta a leglényegesebb anyagokat, melyekre a testnek anyagcseréjéhez szüksége van; megrövidítette az emésztést és vele a többi vegetatív, a növényi életnek megfelelő folyamatokat a testben és ezzel több időt, több anyagot és több kedvet nyert a voltaképpeni állati (animális) élet tevékenysége számára. És minél inkább eltávolodott a létrejövő ember a növénytől, annál inkább emelkedett az állat fölé is. Ahogyan a húsevés melletti növényi táplálékra szoktatás a vad macskákat és kutyákat az ember szolgáivá tette, úgy járult hozzá lényegesen a növényi élelem melletti hústáplálékra rászokás ahhoz, hogy a létrejövő ember testi erőre és önállóságra tegyen szert. A leglényegesebb azonban a hústáplálléknak az agyra való hatása volt, melyhez most az eddiginél sokkal bőségesebben jutottak el a táplálásához és fejlődéséhez szükséges anyagok, és amely ennélfogva nemzedékről nemzedékre gyorsabban és tökéletesebben kiképződhetett. A vegetariánus urak szíves engedelmével, az ember nem hústáplálék nélkül jött létre, és ha a hússal való táplálkozás minden előttünk ismert népnél valamilyen korban emberevéshez vezetett is (a berliniek elődei, a veletábok vagy vilcek a X. században még megették szüleiket), ez ma már mit sem számíthat.

A hústáplálék a haladás két újabb döntő jelentőségű lépéséhez vezetett: a tűz szolgálatba állításához és állatok domesztikálásához. Az előbbi még jobban megrövidítette az emésztési folyamatot, mivel az eledelt már úgyszólván félig megemésztve juttatta a szájba; az utóbbi bőségesebbé tette a hústáplálékot, mivel a vadászat mellett annak új, rendszeresebb beszerzési forrását nyitotta meg, ezenkívül pedig a tejben és termékeiben új,

anyagkeveredés tekintetében a hússal legalábbis egyenértékű élelmiszert szolgáltatott. Így ez a kettő már közvetlenül is újabb eszköze lett az ember emancipációjának; közvetett hatásaikra egyesben-részletben rátérnünk túl messze vezetne itt, bármily nagy fontosságúak voltak is az ember és a társadalom fejlődése szempontjából.

Ahogyan az ember megtanulta, hogy minden ehetőt megegyen, éppúgy azt is megtanulta, hogy minden éghajlat alatt éljen. Elterjedt az egész lakható Földön, mint az egyetlen állat, amely önmagában a teljhatalommal rendelkezett ehhez. A többi állat, amely minden éghajlathoz hozzászokott, ezt nem önmagából, hanem csak az ember kíséretében tanulta meg: háziállatok és élősdi rovarok. És az átmenet az őshaza egyenletesen forró éghajlatáról hidegebb vidékekre, ahol az év télre és nyárra oszlott, új szükségleteket teremtett: lakásra és ruházkodásra volt szükség a hideg és nedvesség elleni védekezésül, új munkaterületekre és ezzel új tevékenységekre, amelyek az embert mindjobban eltávolították az állattól.

A kéz, a beszélőszervek és az agy együttműködése – nem csupán minden egyes embernél, hanem a társadalomban is – egyre bonyolultabb műveletek elvégzésére, egyre magasabb célok kitűzésére és elérésére képesítette az embert. Maga a munka nemzedékről nemzedékre más, tökéletesebb, sokoldalúbb lett. A vadászathoz és állattenyésztéshez a földművelés járult, ehhez a fonás és a szövés, a fémek feldolgozása, a fazekasság, a hajózás. A kereskedelem és az ipar mellé végül művészet és tudomány lépett, a törzsekből nemzetek és államok lettek. Kifejlődött a jog és a politika, és velük az emberi dolgok fantasztikus tükörképe az emberi fejben: a vallás. Mindezekkel a képződményekkel szemben, melyek elsősorban a fej termékeiként jelentkeztek, és amelyek az emberi társadalmakon uralkodni látszottak, háttérbe szorultak a dolgozó kéz szerényebb termékei; mégpedig annál is inkább, mert a munkát tervező fej már a társadalom igen korai fejlődési fokán (például már az egyszerű családban) a tervezett munkát elvégeztethette mások kezével,

nem a magáéval. A fejnek, az agy fejlődésének és tevékenységének tulajdonították a gyorsan haladó civilizáció minden érdemét: az emberek hozzászoktak ahhoz, hogy tettüket gondolkodásukból magyarázzák, nem pedig szükségleteikből (amelyek persze a fejben tükröződnek, tudatosulnak), – és így keletkezett idővel az az idealista világszemlélet, amely nevezetesen az ókori világ letűnése óta uralkodott a fejekben. Még most is olyannyira uralkodik, hogy a darwini iskola legmaterialistább természetkutatói sem tudnak még világos elképzelést alkotni maguknak az ember keletkezéséről, mert ez alatt az ideológiai befolyás alatt nem ismerik fel azt a szerepet, amelyet a munka játszott ebben.

Az állatok, mint már jeleztük, tevékenységükkel éppúgy megváltoztatják a külső természetet, ha nem is ugyanabban a mértékben, mint az ember, és környezetüknek ezek az általuk végbevitt változásai, mint láttuk, megint változtatóan visszahatnak e változások szerzőire. Mert a természetben semmi sem történik elszigetelten. Minden hat a másikra és fordítva, és többnyire ennek a mindenoldalú mozgásnak és kölcsönhatásnak az elfelejtése akadályozza meg természetkutatóinkat abban, hogy a legegyszerűbb dolgokban tisztán lássanak. Láttuk, hogyan akadályozzák meg a kecskék Görögország újraerdősödését; Szent-Ilonán az első odahajózók által partra tett kecskéknek és disznóknak sikerült a sziget régi vegetációját szinte teljesen kiirtani, és így előkészítették a talajt, amelyen a későbbi hajósok és gyarmatosok által odavitt növények elterjedhettek. De amikor az állatok tartós behatást gyakorolnak környezetükre, ez szándék nélkül történik és, magukra ezekre az állatokra nézve is, véletlen valami. Minél jobban eltávolodnak azonban ez emberek az állattól, a természetre gyakorolt hatásuk annál inkább ölti meghatározott, előre ismert célokra irányuló, előre megfontolt, tervszerű cselekvés jellegét. Az állat megsemmisíti egy földterület vegetációját, anélkül, hogy tudná, mit tesz. Az ember megsemmisíti azért, hogy a szabaddá vált talajba mezei terményeket vessen vagy fákat és venyigéket ültessen,

amelyekről tudja, hogy a sokszorosát fogják meghozni annak, amit elvetett. Haszonnövényeket és háziállatokat visz át egyik országból a másikba és így egész világrészek vegetációját és állati életét megváltoztatja. Sőt mi több. Mesterséges tenyésztés által növények és állatok úgy megváltoznak az ember keze alatt, hogy felismerni sem lehet őket. A vadnövényeket, amelyekből gabonafajtáink származnak, mindeddig hiába keresik. Hogy a még egymás között is annyira különböző kutyáink vagy éppoly számos lófajaink melyik vadállattól származnak, még mindig vitás.

Magától értetődik egyébként, hogy eszünkbe sem jut elvitatni az állatoktól a tervszerű, előre megfontolt cselekvésmód képességét. Ellenkezőleg. Tervszerű cselekvésmód csírájában létezik már mindenütt, ahol protoplazma, élő fehérje létezik és reagál, azaz meghatározott, bárha mégoly egyszerű mozgásokat hajt végre kívülről jövő meghatározott ingerek következményeként. Ilyen reakció végbemegy ott is, ahol még semmiféle sejt nem áll fenn, nemhogy idegsejt. Az a mód, ahogy a rovarevő növények zsákmányukat elfogják, bizonyos vonatkozásban szintén úgy jelenik meg, mint ami tervszerű, noha teljességgel tudattalan. Az állatoknál a tudatos, tervszerű akció képessége az idegrendszer fejlődésének arányában fejlődik ki és az emlősöknél már magas fokot ér el. Az angol rókavadászaton naponta megfigyelhetjük, milyen pontosan tudja a róka felhasználni nagy helyismeretét, hogy megszabaduljon üldözőitől, és milyen jól ismeri és használja a talaj minden olyan előnyét, mely a nyomot megszakítja. Az emberrel való érintkezés révén magasabb fejlettségű háziállatainknál nap mint nap megfigyelhetünk ravasz csínyeket, amelyek egészen azon a fokon állanak, mint az emberi gyermekek csínyjei. Mert ahogyan az emberi csíra fejlődéstörténete az anyaméhben csak rövidített ismétlése állati őseink millió éves testi fejlődéstörténetének a féregtől kezdve, ugyanúgy az emberi gyermek szellemi fejlődése – csak méginkább rövidített – ismétlése ugyanazon ősök, legalábbis a későbbiek intellektuális fejlődésének. De valamennyi állat vala-

mennyi tervszerű cselekvésének sem sikerült akaratuk bélyegét rányomni a Földre. Ehhez az ember kellett.

Röviden, az állat csupán *felhasználja* a külső természetet és egyszerűen jelenlétével hoz létre benne változásokat; az ember változtatásaival céljai szolgálatába állítja a természetet, *uralkodik* rajta. És ez a végső lényegi különbsége az embernek a többi állattól, és ismét a munka az, ami ezt a különbséget előidézi...

De azért ne kérkedjünk túlságosan a természeten aratott emberi győzelmeinkkel. A természet minden ilyen győzelemért bosszút áll rajtunk. Bár mindegyiknek a következményei elsősorban azok, amelyekre számítottunk, de másod- és harmadsorban egészen más, előre nem látott hatásai vannak, amelyek ezeket az első hatásokat nagyon is gyakran megszüntetik. Azok az emberek, akik Mezopotámiában, Görögországban, Kis-Ázsiában és egyebütt kiirtották az erdőket, hogy művelés alá vehető földhöz jussanak, nem is álmodták, hogy ezzel megvetették ez országok mostani pusztasággá válásának alapját, mivel az erdőkkel együtt megfosztották őket a nedvesség gyűjtőközpontjaitól és tartályaitól. Az alpesi olaszok, mikor a fenyveseket, amelyeket a hegység északi lejtőjén oly gondosan ápolnak, a déli lejtőn elhasználták, nem is sejtették, hogy ezzel a maguk területén megfosztották gyökereitől a havasi pásztorgazdaságot; még kevésbé sejtették, hogy ezáltal hegyi forrásaiktól az év legnagyobb részének tartamára megvonták a vizet, hogy ezek az esőzés idején annál dühödtebb áradatokkal öntsék el a síkságot. Akik a burgonyát elterjesztették Európában, nem tudták, hogy a lisztes gumókkal egyúttal a görvélykórt is elterjesztik. És ily módon minden lépés eszünkbe juttatja, hogy korántsem úgy uralkodunk a természeten, mint ahogy a hódító egy idegen népen uralkodik, mint olyan valaki, aki a természeten kívül áll, – hanem hogy hússal és vérrel és aggyal hozzá tartozunk és kellős közepében állunk, és hogy egész rajta gyakorolt uralmunk abban áll, hogy túltéve minden más lényen, a törvényeit fel tudjuk ismerni és helyesen alkalmazni.

És csakugyan napról napra jobban megtanuljuk helyesen

megérteni törvényeit és felismerni a természet hagyományos menetébe való beavatkozásaink közelebbi és távolabbi utóhatásait. Nevezetesen a természettudomány e századi hatalmas előrehaladásai óta mindinkább módot kapunk arra, hogy legalábbis legközönségesebb termelési cselekvéseink távolabbi természeti utóhatásait is megismerjük és ezzel megtanuljunk uralkodni rajtuk. De minél inkább történik ez meg, annál inkább fogják az emberek magukat megint nemcsak egynek érezni, hanem egynek tudni is a természettel, és annál lehetetlenebbé válik az az értelem- és természetellenes elképzelés a szellem és anyag, ember és természet, lélek és test közötti ellentétről, amely a klasszikus ókor lehanyatlása óta Európában feltűnt és a kereszténységben elérte legmagasabb kiképződését.

De ha már ahhoz is évezredek munkája kellett, míg valamelyest megtanultuk kiszámítani a termelésre irányuló cselekvéseink távolabbi *természeti* hatásait, még sokkal nehezebb volt ez a cselekvések távolabbi *társadalmi* hatásait illetően. Említettük a burgonyát és kíséretében a görvély elterjedését. De mi a görvély azokhoz a hatásokhoz képest, amelyeket a munkások burgonyatáplálékra való korlátozása egész országok néptömegeinek élethelyzetére gyakorolt, ahhoz az éhínséghez képest, amely 1847-ben a burgonyabetegség kíséretében Írországot sújtotta, amely a burgonya- és csaknem kizárólag burgonyaevő írek közül egymilliót a föld alá és kétmilliót a tengeren túlra űzött? Mikor az arabok megtanulták az alkohol lepárlását, álmukban sem jutott eszükbe, hogy ezzel megteremtették az egyik legfőbb szerszámot az akkor még fel sem fedezett Amerika őslakóinak a világból való kiirtására. És mikor aztán Kolumbusz felfedezte ezt az Amerikát, nem tudta, hogy ezzel az Európában már régen túlhaladott rabszolgaságot új életre élesztette és megvetette a négerkereskedelem alapzatát. Azok az emberek, akik a XVII. és XVIII. században a gőzgép előállításán dolgoztak, nem sejtették, hogy elkészítették azt a szerszámot, amely majdan minden másnál jobban forradalmasítja az egész világ társadalmi állapotait és nevezetesen Európában a

gazdagságnak a kisebbség és a nincstelenségnek az óriási többség oldalán való koncentrálása által előbb a burzsoáziának megszerzi a társadalmi és politikai uralmat, azután pedig olyan osztályharcot hoz létre burzsoázia és proletariátus között, amely csak a burzsoázia megdöntésével és minden osztályellentét eltörlésével végződhet. – De ezen a területen is megtanuljuk fokozatosan, hosszú, gyakran kemény tapasztalat árán és a történelmi anyag összeállítása és megvizsgálása útján, hogy tisztába jöjjünk termelő tevékenységünk közvetett, távolabbi társadalmi hatásaival, és ezzel megadatik számunkra a lehetőség, hogy ezeknek a hatásoknak is uraivá és szabályozóivá váljunk.

De hogy ezt a szabályozást véghezvigyük, ehhez több kell a puszta felismerésnél. Ehhez eddigi termelési módunknak és vele együtt egész mostani társadalmi rendünknek teljes forradalmasítása kell.

Minden eddigi termelési mód csak a munka legközelebbi, legközvetlenebb haszonhatásának elérését célozta. A további, csak későbbi időben beálló – fokozatos ismétlődés és halmozódás révén hatékonnyá váló – következményeket teljesen elhanyagolták. A talaj eredeti közös tulajdona egyrészt az emberek olyan fejlődési állapotának felelt meg, amely látókörüket egyáltalában a legeslegközelebbiekre korlátozta, és másrészt a rendelkezésre álló talaj bizonyos feleslegét előfeltételezte, amely bizonyos játékteret hagyott ennek az őserdei-eredeti gazdálkodásnak az esetleges rossz következményeivel szemben. Mikor ez a földfelesleg kimerült, a köztulajdon is lehanyatlott. De a termelés minden magasabb formája a népességnek különböző osztályokra való szétválása és ezzel uralkodó és elnyomott osztályoknak az ellentéte felé haladt előre; ezzel azonban az uralkodó osztály érdeke lett a termelés hajtó elemévé, amennyiben a termelés nem az elnyomottak legszűkösebb életfenntartására szorítkozott. A legteljesebben ez a Nyugat-Európában most uralkodó tőkés termelési módban ment végbe. A termelés és csere felett uralkodó egyes tőkések csakis cselekvéseik legközvetlenebb haszonhatásával törődhetnek. Sőt, még ez a haszon-

hatás is – amennyiben a megtermelt vagy kicserélt cikk használóról van szó – teljességgel háttérbe szorul; az eladásnál elérendő profit lesz az egyetlen hajtórugóvá.

A burzsoázia társadalomtudománya, a klasszikus politikai gazdaságtan túlnyomóan csak a termelésre és cserére irányuló emberi cselekvéseknek a közvetlenül szándékolt társadalmi hatásaival foglalkozik. Ez teljesen megfelel annak a társadalmi szervezetnek, amelynek ez a tudomány elméleti kifejezése. Ahol egyes tőkések a közvetlen profit kedvéért termelnek és cserélnek, ott elsősorban csak a legközelebbi, legközvetlenebb eredmények jöhetnek tekintetbe. Ha az egyes gyáros vagy kereskedő a gyártott vagy bevásárolt árut csak a szokásos profitocskával is eladja, meg van elégedve és nem törődik vele, mi lesz ezután az áruból és annak vásárlójából. Éppígy nem törődik e cselekvések természeti hatásaival. A kubai spanyol ültetvényesek, akik a lejtőkön leégették az erdőket és a hamuban elég trágyát találtak igen jövedelmező kávécserjék *egy* nemzedéke számára – mit bánták ők, hogy utóbb a tropikus záporok az immár védtelen televényt magukkal sodorták és csak csupasz sziklát hagytak maguk után? A természettel, akárcsak a társadalommal kapcsolatban a mai termelési mód mellett túlnyomóan csak az első, legkézzelfoghatóbb eredményt veszik tekintetbe; és azután még csodálkoznak, hogy az erre irányuló cselekvések távolabbi utóhatásai egészen mások, többnyire egészen ellenkezők, hogy kereslet és kínálat összhangja azok poláris ellentétébe csap át, amint azt minden tízéves ipari ciklus lefolyása bemutatja, és amint Németország is átélte ennek egy kis előjátékát a „krach"-ban [1873-ban]; hogy a saját munkára alapozott magántulajdon szükségszerűséggel továbbfejlődik a munkások tulajdonnélküliségévé, miközben minden birtok egyre inkább nem-munkások kezében koncentrálódik.

Engels: A természet dialektikája. A munka része a majom emberré válásában. (1876) MEM 20. köt. 449–459. old.

A munkaerő használata maga a munka. A munkaerőt vevője úgy fogyasztja el, hogy eladóját dolgoztatja. Az utóbbi ezáltal actu [valóban] ténykedő munkaerő lesz, munkás, ami azelőtt csak potentia [potenciálisan] volt. Ahhoz, hogy a munkás árukban jelenítse meg munkáját, mindenekelőtt használati értékekben kell azt megjelenítenie, olyan dolgokban, amelyek valamiféle szükséglet kielégítésére szolgálnak. A tőkés tehát valamilyen különös használati értéket, meghatározott cikket készíttet a munkással. A használati értékek, vagyis javak termelése nem változtatja meg általános természetét azáltal, hogy a tőkés számára és az ő ellenőrzése alatt megy végbe. A munkafolyamatot ezért először minden meghatározott társadalmi formától függetlenül kell szemügyre vennünk.

A munka mindenekelőtt olyan folyamat, amely ember és természet között megy végbe, amelyben az ember saját tettével közvetíti, szabályozza és ellenőrzi a természettel való anyagcseréjét. A természeti anyaggal az ember maga is mint természeti hatalom lép szembe. A testi mivoltához tartozó természeti erőket, karját és lábát, fejét és kezét mozgásba hozza, hogy a természeti anyagot saját élete szempontjából használható formában elsajátítsa. Miközben e mozgása által hat a rajta kívül álló természetre és megváltoztatja azt, egyúttal megváltoztatja saját természetét. Kifejleszti a benne szunnyadó képességeket, és saját uralma alá hajtja erői játékát. Itt nem a munka első, állatian ösztönszerű formáival van dolgunk. Azzal az állapottal szemben, amelyben a munkás saját munkaerejének eladójaként fellép az árupiacon, az ősidők homályába vész az az állapot, amelyben az emberi munka még nem vetette le első, ösztönszerű formáját. Mi a munkát olyan formájában tételezzük fel, amelyben kizárólag az ember sajátja. A pók a takácséhoz hasonló műveleteket végez, a méh pedig viaszsejtjeinek felépítésével nem egy emberi építőmestert megszégyenít. De a legroszszabb építőmestert már eleve a legjobb méh fölé helyezi az, hogy a sejtet a fejében már felépítette, mielőtt viaszból megépítené. A munkafolyamat végén olyan eredmény jön létre, amely

megkezdésekor a munkás elképzelésében, tehát eszmeileg már megvolt. A munkás nemcsak létrehozza a természeti dolog formaváltozását, hanem egyúttal a természeti dologban megvalósítja célját, amelynek tudatában van, amely törvényként meghatározza cselekvésének útját-módját, s amelynek alá kell rendelnie akaratát. S ez az alárendelés nem elszigetelt művelet. A dolgozó szervek erőfeszítésén kívül a munka egész tartama alatt szükség van a figyelemként megnyilvánuló céltudatos akaratra, mégpedig annál inkább, minél kevésbé ragadja magával a munkást a munka a saját tartalmával és végrehajtásának módjával, minél kevésbé élvezi tehát a munkát mint saját testi és szellemi erőinek játékát.

A munkafolyamat egyszerű mozzanatai: a célszerű tevékenység, vagyis maga a munka, a munka tárgya és a munka eszköze.

A föld (amelybe gazdaságtanilag a vizet is beleértik), úgy, ahogyan az embert eredetileg élelemmel, kész létfenntartási eszközökkel ellátja..., az ember közreműködése nélkül készen megvan mint az emberi munka általános tárgya. Mindazok a dolgok, amelyeket a munka csak elszakít a földegésszel való közvetlen összefüggésüktől, természettől készen talált munkatárgyak. Ilyen a hal, amelyet elválasztanak életelemétől, a víztől, és kifognak, ilyen az őserdőben kidöntött fa, az érből kifejtett érc. Ha ellenben magát a munkatárgyat úgyszólván már megszűrte korábbi munka, akkor nyersanyagnak nevezzük. Ilyen például a már kifejtett érc, amelyet aztán kimosnak. Minden nyersanyag munkatárgy, de nem minden munkatárgy nyersanyag. Csak akkor nyersanyag a munkatárgy, ha már valamilyen munkaközvetítette változáson esett át.

A munkaeszköz olyan dolog vagy olyan dolgoknak az összessége, amelyeket a munkás önmaga és a munkatárgy közé iktat, s amelyek e tárgyra ható tevékenységének vezető közegéül szolgálnak. A munkás felhasználja a dolgok mechanikai, fizikai, kémiai tulajdonságait, hogy ezek céljának megfelelően mint hatalmi eszközök hassanak más dolgokra... Az a tárgy, amelyet a munkás közvetlenül hatalmába kerít – eltekintve

kész létfenntartási eszközök, például a gyümölcs megragadásától, ahol pusztán saját testi szervei szolgálnak munkaeszközül –, nem a munkatárgy, hanem a munkaeszköz. Ily módon maga a természeti dolog az ember tevékenységének szervévé válik, olyan szervvé, amelyet hozzátesz saját testi szerveihez, s így, a Biblia ellenére, meghosszabbítja természeti alakját. Mint ahogy a föld az ember eredeti éléskamrája, ugyanúgy munkaeszközeinek eredeti szertára is. A föld szolgáltatja neki például a követ, amellyel hajít, dörzsöl, nyom, vág stb. Maga a föld is munkaeszköz, de annak, hogy a földművelésben munkaeszközül szolgálhasson, megint más munkaeszközök egész sora és a munkaerőnek már viszonylag magas fejlettsége az előfeltétele... Egyáltalában, mihelyt a munkafolyamat csak valamennyire is fejlett, már megmunkált munkaeszközöket kíván meg. A legrégibb ember-lakta barlangokban kőszerszámokat és kőfegyvereket találunk. Az emberiség történetének kezdetén a megmunkált kő, fa, csont és kagyló mellett a domesztikált, tehát munkával már megváltoztatott, tenyésztett állat játssza a fő szerepet mint munkaeszköz... Munkaeszközök használata és megteremtése – ámbár csíra formájában már bizonyos állatfajtáknak is sajátja – a specifikusan emberi munkafolyamat jellemzője, s Franklin ezért úgy határozza meg az embert, mint „toolmaking animal"-t, mint szerszámkészítő állatot. A munkaeszközök maradványai ugyanolyan fontosak letűnt gazdasági társadalomalakulatok megítélése szempontjából, mint a csontmaradványok felépítése kihalt állatfajok szervezetének megismerése szempontjából. Nem az különbözteti meg a gazdasági korszakokat, hogy mit, hanem hogy hogyan, milyen munkaeszközökkel termelnek*. A munkaeszközök nemcsak az emberi munkaerő fejlettségének fokmérői, hanem azoknak a társadalmi viszonyoknak a mutatói is, amelyek között az emberek dolgoznak. A munkaeszközök közül a mechanikai munkaeszkö-

* Az összes áruk közül a tulajdonképpeni luxusáruk a legkevésbé jelentősek a különböző termelési korszakok technológiai összehasonlítása szempontjából.

zök, melyeknek összességét a termelés csont- és izomrendszerének nevezhetjük, sokkal döntőbb jellemző vonásait mutatják valamely társadalmi termelési korszaknak, mint az olyan munkaeszközök, amelyek csak a munkatárgy tárolására szolgálnak, s amelyek összességét nagy általánosságban a termelés edényrendszerének mondhatjuk, mint például csövek, hordók, kosarak, korsók stb. Ezek csak a vegyi gyártásban játszanak jelentékeny szerepet.*

Azokon a dolgokon kívül, amelyek a munkának a munkatárgyra való hatását közvetítik és ezért ilyen vagy olyan módon a tevékenység vezető közegéül szolgálnak, tágabb értelemben a munkafolyamat eszközei közé számítanak mindazok a tárgyi feltételek is, amelyek egyáltalán szükségesek ahhoz, hogy a folyamat végbemenjen. Ezek nem kerülnek bele közvetlenül a folyamatba, de nélkülük az egyáltalában nem vagy csak tökéletlen módon mehet végbe. Az ilyenfajta munkaeszközök közül a legáltalánosabb megint csak maga a föld, mert ez adja a munkásnak a locus standit [a helyet, ahol áll] és a munkás végezte folyamatnak a hatóteret (field of employment). A munka által már közvetített ilyenfajta munkaeszközök például a munkaépületek, csatornák, utak stb.

A munkafolyamatban tehát az ember tevékenysége a munkaeszköz révén véghezviszi a munkatárgy eleve célul kitűzött változtatását. A folyamat a termékben huny ki. Terméke használati érték, formaváltoztatással emberi szükségletekhez idomított természeti anyag. A munka egyesült a munka tárgyával. A munka tárgyiasult és a tárgy megmunkálódott. Ami a munkás oldalán nyugtalanság formájában jelent meg, az most

* Bármennyire kevéssé ismeri is az eddigi történetírás az anyagi termelés fejlődését, tehát az egész társadalmi élet és ezért az egész valóságos történelem alapzatát, mégis legalább a történelem előtti időt természettudományos, nem pedig úgynevezett történelmi kutatás alapján a szerszámok és a fegyverek anyaga szerint kőkorra, bronzkorra és vaskorra osztották fel.

nyugvó tulajdonságként, a lét formájában jelenik meg a termék oldalán. A munkás szőtt és terméke szövevény.

Ha az egész folyamatot eredménye, a termék álláspontjáról vesszük szemügyre, mindkettő, a munkaeszköz és a munkatárgy termelési eszközként* és maga a munka termelő munkaként** jelenik meg.

Egy használati érték termékként kikerül a munkafolyamatból, más használati értékek, korábbi munkafolyamatok termékei viszont termelési eszközökként belekerülnek ebbe a munkafolyamatba. Ugyanaz a használati érték, amely az egyik munka terméke, a másik munkának termelési eszköze. A termékek ennélfogva nemcsak eredményei, hanem egyúttal feltételei is a munkafolyamatnak.

Az extraktív ipar kivételével, mely munkatárgyát természettől készen találja, mint a bányászat, a vadászat, a halászat stb. (a földművelés csak annyiban, amennyiben első ízben, szűzföldet tör fel), minden iparág olyan tárgyat dolgoz fel, amely nyersanyag, vagyis már a munka szűrőjén átjutott munkatárgy, tehát maga is munkatermék. Ilyen például a vetőmag a földművelésben. Az állatok és a növények, amelyeket természeti termékeknek szoktak tekinteni, nemcsak – mondjuk – az előző évi munkának, hanem – mostani formájukban – számos nemzedéken át, emberi ellenőrzés alatt, emberi munka közvetítésével folytatott átalakulásnak a termékei. Ami pedig a tulajdonképpeni munkaeszközöket illeti, óriási többségükön a legfelületesebb pillantással is észrevehető a múltbeli munka nyoma.

A nyersanyag lehet fő szubsztanciája egy terméknek, vagy bekerülhet csupán segédanyagként a termék létrehozásába.

* Paradoxnak látszik, ha például a halat, amelyet még nem fogtak ki, a halászat termelési eszközének nevezzük. De eddig még nem találták fel azt a művészetet, hogy halat fogjanak olyan vizekben, amelyekben nincsen.

** A termelő munkának ez a meghatározása, amely az egyszerű munkafolyamat álláspontjáról adódik, semmiképpen sem kielégítő a tőkés termelési folyamat szempontjából.

A segédanyagot a munkaeszköz fogyasztja el, például a gőzgép szenet, a kerék olajat, az igásló szénát, vagy hozzáteszik a nyersanyaghoz, hogy benne anyagi változást idézzenek elő, például a fehérítetlen vászonhoz klórt, a vashoz szenet, a gyapjúhoz festékanyagot tesznek hozzá, vagy pedig a segédanyag magának a munkának az elvégzését segíti elő, például a munkahelyiség megvilágítására és fűtésére felhasznált anyagok. A tulajdonképpeni vegyi gyártásban elmosódik az alapanyag és segédanyag közötti különbség, mert a felhasznált nyersanyagok közül egyik sem jelenik meg újra a termék szubsztanciájaként...

Mivel minden dolognak sokféle tulajdonsága van és ezért különbözőképpen használható fel, egy és ugyanaz a termék igen különböző munkafolyamatoknak lehet a nyersanyaga. A gabona például nyersanyag a molnár, a keményítőgyártó, a szeszfőző, az állattenyésztő stb. számára. Vetőmagként saját termelésének nyersanyagává lesz. Így a szén kikerül mint termék a bányaiparból, és bekerül oda mint termelési eszköz.

Ugyanaz a termék ugyanabban a munkafolyamatban munkaeszközül és nyersanyagul is szolgálhat. Például a hizlalásnál, ahol a jószág, a megmunkált nyersanyag, egyúttal a trágyakészítés eszköze.

Egy termék, amely fogyasztásra kész formában létezik, újból nyersanyagává válhat egy másik terméknek, például a szőlő a bor nyersanyagává. Vagy pedig a munka olyan formában bocsátja el termékét, amelyben az csak újból nyersanyagnak használható. A nyersanyagot ebben az állapotában félgyártmánynak nevezik, de helyesebb volna lépcsőfok-gyártmánynak nevezni; ilyen például a gyapot, a fonal, a cérna stb. Az eredeti nyersanyagnak, noha már maga is termék, esetleg különböző folyamatok egész lépcsőzetén kell átmennie, amelyekben minden megváltozott alakban mindig újból nyersanyagként funkcionál az utolsó munkafolyamatig, amely mint kész létfenntartási eszközt vagy kész munkaeszközt ellöki magától.

Mint látjuk, az, hogy egy használati érték nyersanyagként, munkaeszközként vagy termékként jelenik-e meg, teljesen attól

függ, hogy milyen meghatározott funkciót tölt be a munkafolyamatban, milyen helyet foglal el benne, és e hely változásával változnak rendeltetései.

A termékek tehát azáltal, hogy termelési eszközökként újabb munkafolyamatokba kerülnek bele, elvesztik a termékjelleget. Már csak az eleven munka tárgyi tényezőiként funkcionálnak. A fonó az orsót csupán mint eszközt kezeli, amellyel, a lent pedig csupán mint tárgyat, amelyet fon. Fonóanyag és orsó nélkül természetesen nem lehet fonni. E termékek megléte ezért előfeltétele a fonás megkezdésének. Magában ebben a folyamatban azonban éppoly közömbös, hogy a len és az orsó múltbeli munka termékei, mint ahogy a táplálkozás műveletében közömbös, hogy a kenyér a paraszt, a molnár, a pék stb. múltbeli munkájának terméke. Ellenkezőleg. Ha a termelési eszközök érvényesítik a munkafolyamatban azt a jellegüket, hogy múltbeli munka termékei, ezt hiányosságaik révén teszik. A kés, amely nem vág, a fonal, amely folyton elszakad stb., élénken emlékeztet *A* késművesre és *E* fonóra. A sikerült terméken eltűnt a nyoma annak, hogy használati tulajdonságait múltbeli munka közvetíti.

Egy gép, amely nem teljesít szolgálatot a munkafolyamatban, haszontalan. Azonkívül áldozatul esik a természeti anyagcsere romboló hatalmának. A vas megrozsdásodik, a fa elkorhad. A fonal, melyet nem szőnek vagy nem kötnek meg, veszendőbe ment gyapot. Az eleven munkának kell ezeket a dolgokat megragadnia, halottaikból feltámasztania, csak lehetséges használati értékekből tényleges és ténykedő használati értékekké változtatnia. Amikor ezeket a dolgokat a munka tüze nyaldossa, amikor a munka testeként elsajátítják őket, amikor lelket öntenek beléjük, hogy a folyamatban betöltsék fogalmuknak és rendeltetésüknek megfelelő funkcióikat, szintén elfogyasztják ugyan őket, de célszerűen, mint olyan új használati értékek, új termékek alkotóelemeit, amelyek alkalmasak arra, hogy létfenntartási eszközökként az egyéni fogyasztásba vagy termelési eszközökként új munkafolyamatba kerüljenek.

Ha tehát meglevő termékek nemcsak eredményei, hanem létezési feltételei is a munkafolyamatnak, akkor másrészt e folyamatba való bedobásuk, tehát eleven munkával való érintkezésük, az egyetlen eszköz arra, hogy a múltbeli munkának e termékei mint használati értékek fennmaradjanak és megvalósuljanak.

A munka elhasználja anyagi elemeit, tárgyát és eszközét, elfogyasztja őket, s ezért fogyasztási folyamat. Ez a termelő fogyasztás abban különbözik az egyéni fogyasztástól, hogy az utóbbi mint az élő egyén létfenntartási eszközeit, az előbbi mint a munkának, az élő egyén ténykedő munkaerejének létfenntartási eszközeit fogyasztja el a termékeket. Az egyéni fogyasztás terméke ezért maga a fogyasztó, a termelő fogyasztás eredménye pedig a fogyasztótól különböző termék.

A munka, amennyiben eszköze és tárgya már maga is termék, azért fogyaszt terméket, hogy terméket teremtsen, vagyis termékeket használ el termékek termelési eszközéül. De mint ahogy a munkafolyamat eredetileg csak az ember és a közreműködése nélkül meglevő föld között folyt le, mindmáig részt vesznek benne olyan termelési eszközök is, amelyek, természettől fogva meglévén, nem egyesülései természeti anyagnak és emberi munkának.

A munkafolyamat, ahogy azt egyszerű és elvont mozzanataiban ábrázoltuk, használati értékek előállítására irányuló célszerű tevékenység, a természeti dolognak emberi szükségletekre való elsajátítása, az ember és a természet közötti anyagcsere általános feltétele, az emberi élet örök természeti feltétele, s ezért független ennek az életnek minden formájától, sőt közös sajátja ez élet valamennyi társadalmi formájának. Ezért nem volt szükségünk arra, hogy a munkást más munkásokhoz való viszonyában ábrázoljuk. Az ember és munkája az egyik oldalon, a természet és anyagai a másikon – ez elegendő volt. Ahogy nem érezni a búzán, ki művelte meg, éppúgy nem látszik meg ezen a folyamaton sem, milyen feltételek között megy végbe, a rabszolgafelügyelő durva ostorcsapásai alatt-e, vagy a tőkés ag-

gódó pillantásaitól kísérve, Cincinnatus végzi-e, megművelve pár jugerum földjét, vagy a vadember, aki kővel ejti el a vadat...

Térjünk vissza in spe [reménybeli] tőkésünkhöz. Akkor hagytuk el, amikor az árupiacon megvette az egy munkafolyamathoz szükséges összes tényezőket, a tárgyi tényezőket, vagyis a termelési eszközöket, és a személyi tényezőt, vagyis a munkaerőt. Ravasz szakértői szemmel kiválogatta a különös üzlete, a fonoda, a csizmagyártás stb. számára megfelelő termelési eszközöket és munkaerőket. Tőkésünk tehát hozzálát a megvásárolt áru, a munkaerő elfogyasztásához, vagyis a munkaerő hordozójával, a munkással munkája révén elfogyasztatja a termelési eszközöket. A munkafolyamat általános természete persze nem változik azáltal, hogy a munkás azt a tőkés számára, nem pedig önmaga számára végzi. De a csizmakészítésnek vagy fonalfonásnak a meghatározott módja sem változhat meg egyelőre a tőkés közbejötte miatt. A tőkésnek egyelőre úgy kell elfogadnia a munkaerőt, ahogyan a piacon készen találja, tehát munkáját is úgy, ahogyan kialakult abban az időszakban, amikor még nem voltak tőkések. Magának a termelési módnak az átváltozására, annak következtében, hogy a munkát alárendelik a tőkének, csak később kerülhet sor, s ezért azt csak később kell megvizsgálnunk. A munkafolyamat, ahogyan az mint a munkaerő tőkés által való elfogyasztásának folyamata megy végbe, két sajátságos jelenséget mutat.

A munkás a tőkésnek az ellenőrzése alatt dolgozik, akié a munkája. A tőkés ügyel arra, hogy a munka rendesen haladjon és a termelési eszközöket célszerűen használják fel, tehát ne pocsékolják a nyersanyagot és kíméljék a munkaszerszámot, azaz csak olyan mértékben rongálják, amilyenben ezt a munkában való használata szükségessé teszi.

S másodszor: a termék a tőkés tulajdona, nem pedig a közvetlen termelőé, a munkásé. A tőkés megfizeti például a munkaerő napi értékét. A munkaerő használata, éppúgy, mint bármilyen más áru használata, például egy lóé, amelyet egy napra

bérel, arra a napra tehát őt illeti meg. Az áru vevőjét megilleti az áru használata, és a munkaerő birtokosa valójában csak az általa eladott használati értéket adja oda, amikor munkáját odaadja. Attól a pillanattól, hogy belépett a tőkés műhelyébe, munkaerejének használati értéke, tehát használata, a munka, a tőkésé. A tőkés a munkaerő megvásárlásával magát a munkát eleven erjesztőanyagként bekebelezte a termék holt alkotóelemeibe, amelyek ugyancsak az ő tulajdonában vannak. Az ő álláspontjáról a munkafolyamat nem egyéb, mint az általa megvásárolt áru, a munkaerő elfogyasztása, de elfogyasztani csak úgy tudja, hogy termelési eszközöket tesz hozzá. A munkafolyamat olyan dolgok között végbemenő folyamat, amelyeket a tőkés megvásárolt, amelyek a tőkés tulajdonában vannak. E folyamat terméke ezért éppannyira az övé, mint a borospincéjében végbemenő erjedési folyamat terméke.

Marx · A tőke. I. köt. (1867) MEM 23. köt. 168–175. old.

A valódi gazdaságosság – megtakarítás – munkaidő megtakarításában áll (a termelési költségek minimuma (és minimumra redukálása)); de ez a megtakarítás azonos a termelőerő fejlesztésével. Tehát semmiképpen sem az *élvezésről való lemondás,* hanem a termelésre való erő, képességek kifejlesztése és ezért az élvezés képességeinek, valamint eszközeinek kifejlesztése. Az élvezés képessége feltétele az élvezésnek, tehát első eszköze annak, és ez a képesség egy egyéni adottság, termelőerő kifejlődése. A munkaidő megtakarítása egyenlő a szabad időnek, azaz az egyén teljes fejlődésére szolgáló időnek a gyarapításával, amely maga mint a legnagyobb termelőerő megint visszahat a munka termelőerejére. Ez a közvetlen termelési folyamat álláspontjáról úgy tekinthető, mint *állótőke* termelése; lévén ez az állótőke maga az ember. Hogy egyébként maga a közvetlen munkaidő nem maradhat meg az elvont ellentétben a szabad idővel – ahogy a polgári gazdaságtan álláspontjáról

megjelenik –, az magától értetődik. A munka nem válhat játékká, ahogy Fourier akarja, akinek nagy érdeme marad, hogy nem az elosztásnak, hanem magának a termelési módnak magasabb formában való megszüntetését mint végső célt kimondta. A szabad idő – amely éppúgy pihenőidő, mint magasabb tevékenységre való idő – a birtokosát természetesen más szubjektummá változtatta, és e más szubjektumként lép ez be azután a közvetlen termelési folyamatba is. Ez az utóbbi egyszersmind diszciplína, a létrejövő emberre való vonatkozásban tekintve, mint ahogy gyakorlás, kísérleti tudomány, anyagilag teremtő és tárgyiasuló tudomány a létrejött emberre való vonatkozásban, akinek fejében a társadalom felhalmozott tudása létezik. Mindkettő számára, amennyiben a munka gyakorlati kézbevételt követel és szabad mozgást, mint a mezőgazdaságban, ez egyszersmind testgyakorlás.

Ahogy a polgári gazdaságtan rendszere csak lassanként fejlődik ki számunkra, úgy önmaga tagadása is, amely a végső eredménye. Most még a közvetlen termelési folyamattal van dolgunk. Ha a polgári társadalmat nagyjában és egészében veszszük szemügyre, akkor a társadalmi termelési folyamat végső eredményeként mindig maga a társadalom jelenik meg, azaz maga az ember, a maga társadalmi vonatkozásaiban. Mindaz, aminek szilárd formája van, mint termék stb., csak mozzanatként, eltűnő mozzanatként jelenik meg ebben a mozgásban. A közvetlen termelési folyamat maga itt csak mozzanatként jelenik meg. A folyamat feltételei és tárgyiasulásai maguk is egyaránt mozzanatai annak, és a folyamat szubjektumaiként csak az egyének jelennek meg, de az egyének egymásra való vonatkozásaikban, amelyeket ők éppúgy újratermelnek, mint újjátermelnek. Saját állandó mozgási folyamatuk, amelyben éppannyira megújítják magukat, mint a gazdagság világát, amelyet létrehoznak.

Marx A politikai gazdaságtan bírálatának alapvonalai. (1859) MEM 46/II. köt. 174–175. old.

Materialista történetfelfogás szerint a történelemben a *végső fokon* meghatározó mozzanat a való élet termelése és újratermelése. Többet sem Marx, sem én nem állítottunk soha. Ha pedig úgy forgatja ki ezt valaki, hogy a gazdasági mozzanat az *egyetlen* meghatározó, akkor ezt a tételt semmitmondó, elvont, képtelen frázissá változtatja. A gazdasági helyzet az alap, de a felépítmény különféle mozzanatai – az osztályharc politikai formái és eredményei, alkotmányok, amelyeket megnyert csata után a győztes osztály rögzített stb., jogi formák, s aztán még mindezeknek a valóságos harcoknak a részvevők agyában való visszatükröződései, politikai, jogi, filozófiai elméletek, vallási nézetek és ezeknek továbbfejlesztése dogmák rendszereivé – mindezek szintén hatást gyakorolnak a történelmi harcok menetére és, elsősorban ezek formáját, sok esetben meghatározzák. Mindezeknek a mozzanatoknak a kölcsönhatása az, amelyben a véletlenségek végtelen tömegén keresztül (vagyis olyan dolgoknak és eseményeknek a tömegén keresztül, amelyeknek egymással való benső összefüggése annyira távoleső vagy kimutathatatlan, hogy nemlétezőnek tekinthetjük, elhanyagolhatjuk őket) végül is mint szükségszerű, a gazdasági mozgás érvényesül. Ha nem így volna, akkor az elmélet alkalmazása bármely történelmi korszakra könnyebb volna, mint egy egyszerű elsőfokú egyenlet megoldása.

Engels J. Blochhoz. (1890. szeptember 21–22.) MEM 37. köt. 453. old.

A politikai, jogi, filozófiai, vallási, irodalmi, művészeti stb. fejlődés a gazdasági fejlődésen alapszik. De mindezek vissza is hatnak egymásra és a gazdasági alapra. Nem úgy áll a dolog, hogy a gazdasági helyzet *az egyedül aktív, az ok,* minden más pedig csak passzív okozat. Kölcsönhatás áll fenn a gazdasági szükségszerűség alapján, amely *végső fokon* mindig érvényesül. Az állam például védővámok, szabadkereskedelem, jó vagy rossz pénzügyek révén hat; és még a német nyárspolgár halálos

aléltsága és tehetetlensége, amely Németországnak 1648-tól 1830-ig tartó gazdasági nyomorúságából fakadt, s amely először pietizmusban, azután érzelgősségben és a fejedelmek meg a nemesek előtti csúszó-mászó alázatosságban nyilvánult meg – még az sem volt mentes gazdaságra való hatástól. Egyike volt az újra felemelkedés legnagyobb akadályainak, s csak azáltal ingott meg, hogy a forradalmi és a napóleoni háborúk akuttá tették a krónikus nyomort. Tehát nem úgy áll a dolog, ahogy itt-ott kényelemből elképzelik, hogy a gazdasági helyzet automatikusan hat, hanem az emberek maguk csinálják történelmüket, csakhogy adott, őket meghatározó környezetben, készen talált tényleges viszonyok alapzatán, amelyek között végső fokon mégis a gazdaságiak a döntők, bármennyire befolyásolja is ezeket a többi, politikai és ideológiai viszony, s ezek alkotják azt a vörös fonalat, amely végigvonul az egész történelmen, és amely nélkül az nem érthető meg.

Engels W. Borgiushoz. (1894. január 25.) MEM 39. köt. 201. old.

Ami pedig a még magasabban a légben lebegő ideológiai területeket illeti, a vallást, a filozófiát stb., ezeknek történelem előtti, a történelmi korszak által készen talált és átvett állományuk van – abból, amit ma ostobaságnak neveznénk. Ezeknek a természetről, magának az embernek a mibenlétéről, szellemekről, varázserőkről stb. való különféle hamis képzeteknek többnyire csak negatív gazdasági alapjuk van; a természetről alkotott hibás képzetek a történelem előtti korszak alacsony gazdasági fejlettségének kiegészítései, de helyenként feltételei, sőt okai is. És bár a gazdasági szükséglet volt a természet fokozódó megismerésének fő hajtóereje és lett mindinkább azzá, mégis tudálékosság volna, ha gazdasági okait akarnánk keresni mindennek az ősállapotbeli ostobaságnak. A tudományok története ezen ostobaság fokozatos kiküszöbölésének, illetve új, de egyre kevésbé képtelen ostobasággal való pótlásának a tör-

ténete. Azok az emberek, akik ezzel foglalkoznak, megint a munka megosztásának külön szféráihoz tartoznak és úgy tűnik nekik, hogy egy független területet művelnek meg. S amennyiben önálló csoportot alkotnak a társadalmi munkamegosztáson belül, annyiban, amiket produkálnak, tévedéseiket is beleértve, visszahatnak az egész társadalmi fejlődésre, még a gazdaságira is. De mindemellett maguk is megint a gazdasági fejlődés uralkodó befolyása alatt állanak. A filozófiában például ez a polgári korszakra vonatkozólag a legkönnyebben bebizonyítható. Hobbes az első modern materialista volt (a XVIII. század értelmében), de az abszolutizmus híve akkor, amikor az abszolút monarchia egész Európában virágkorát élte és Angliában megkezdte harcát a néppel. Locke mind vallás, mind politika terén az 1688-as osztálykompromisszum gyermeke volt. Az angol deisták és következetesebb folytatóik, a francia materialisták voltak a burzsoáziának az igazi filozófusai – sőt a franciák még a polgári forradalmói is. A német filozófiában Kanttól Hegelig a német nyárspolgár vonul végig – hol pozitív, hol negatív módon. De mint a munkamegosztás meghatározott területének minden korszak filozófiájának egy meghatározott gondolati anyag az előfeltétele, amelyet elődei hagyományoztak rá és amelyből ő kiindul. S ez az oka annak, hogy gazdaságilag elmaradott országok a filozófiában elsőhegedűsök lehetnek: a XVIII. században Franciaország Angliával szemben, amelynek a filozófiája alapul szolgált a franciáknak, később Németországban mindkettejükkel szemben. De mind Franciaországban, mind Németországban a filozófia, akárcsak e kor általános irodalmi virágzása, egy gazdasági fellendülésnek az eredménye is volt. Biztos vagyok abban, hogy a gazdasági fejlődés végső fokon e területek fölött is uralkodik, de ez olyan feltételek között megy végbe, amelyeket maga az egyes terület szab meg; a filozófiában például úgy, hogy gazdasági befolyások (amelyek legtöbbször megint csak politikai stb. köntösben hatnak) a meglevő, az elődöktől áthagyományozott filozófiai anyagra gyakorolnak hatást. A gazdaság itt semmit sem teremt

újonnan, de meghatározza a módját a készen talált gondolati anyag megváltoztatásának és továbbfejlesztésének, és többnyire ezt is közvetve, mert a legnagyobb közvetlen hatással a filozófiára a politikai, jogi, erkölcsi visszatükröződések vannak.

Engels K. Schmidthez. (1890. október 27.) MEM 37. köt. 481–482. old.

Hogy az ifjabbak néha nagyobb fontosságot tulajdonítanak a gazdasági oldalnak, mint amekkora megilleti, azt részben Marx és én magam okozhattuk. Nekünk az ellenfelekkel szemben az általuk tagadott fő elvet kellett hangsúlyoznunk, és így nem mindig volt rá időnk, helyünk és alkalmunk, hogy a kölcsönhatásban részt vevő többi mozzanatnak is megadjuk, ami nekik jár. De amikor valamely történelmi időszak leírására, vagyis a gyakorlati alkalmazásra került sor, megváltozott a dolog, és akkor tévedés nem volt lehetséges. De sajnos nagyon is gyakran hiszik némelyek, hogy teljesen megértettek valamely új elméletet és rögtön alkalmazni is tudják, mihelyt ennek fő tételeit elsajátították, s ezeket sem mindig helyesen. És ettől a szemrehányástól nem kímélhetek meg néhány újabb „marxistát", s mondhatom, sok furcsaságot összeírtak.

Engels J. Blochhoz. (1890. szeptember 21–22.) MEM 37. köt. 454–455. old.

Egyáltalán, Németországban a „materialista" szó sok fiatalabb író számára egyszerűen csak frázisul szolgál, amellyel további tanulmányozás nélkül mindent, de mindent megcímkéz, azaz ráragasztja ezt a címkét, s azt hiszi, ezzel el van intézve a dolog. Pedig a mi történelemfelfogásunk mindenekelőtt útmutatás a tanulmányozáshoz, nem a konstrukció emeltyűje à la hegelianizmus. Az egész történelmet újra tanulmányoznunk

kell, a különféle társadalomalakulatok létfeltételeit egyenként meg kell vizsgálnunk, mielőtt megkísérelnénk a nekik megfelelő politikai, magánjogi, esztétikai, filozófiai, vallási stb. szemléletmódokat levezetni belőlük. E téren eddig csak kevés történt, mert csak kevesen ültek neki komolyan. Ebben rengeteg segítségre volna szükségünk, a terület végtelenül nagy, s aki igazán dolgozni akar, az sokat teljesíthet és kitűnhet. Ehelyett azonban a történelmi materializmus frázisa (hiszen *mindent* frázissá lehet tenni) túlságosan is sok fiatalabb németnek csak arra szolgál, hogy a maga viszonylag gyér történelmi ismereteit – a gazdasági történet még gyerekcipőben jár! – minél gyorsabban rendszerré konstruálja össze és akkor roppant nagy embernek tartsa magát. És akkor aztán jöhet egy Barth és megtámadhatja magát a dolgot, amely az ő környezetében csakugyan puszta frázissá degradálódott.

Engels K. Schmidthez. (1890. augusztus 5.) MEM 37. köt. 426–427. old.

OSZTÁLYVISZONYOK ÉS OSZTÁLYIDEOLÓGIA

Az egyének mindig magukból indultak ki, de természetesen adott történelmi feltételeiken és viszonyaikon belül, nem pedig az ideológusok értelmében vett „tiszta" egyénből. De a történelmi fejlődés folyamán és éppen a társadalmi viszonyoknak a munka megosztásán belül elkerülhetetlen önállósulása következtében különbség ütközik ki mindegyik egyén életében, amennyiben ez az élet egyrészt személyes, másrészt be van sorolva a munka valamelyik ága és az ahhoz tartozó feltételek alá. (Ez nem úgy értendő, mintha például a járadékos, a tőkés stb. nem volnának személyek többé, hanem úgy, hogy személyiségüket egészen határozott osztályviszonyok szabják és határozzák meg, s a különbség csak egy más osztállyal való ellentétben ütközik ki, és saját maguk számára csak akkor, ha csődbe

kerülnek.) A rendben (még inkább a törzsben) ez még el van fedve, például a nemes mindig nemes marad, a roturier [közrendű] mindig roturier, tekintet nélkül egyéb viszonyaira; az egyéniségétől elválaszthatatlan minőség. A személyes egyénnek az osztályegyénnel szembeni különbsége, az életfeltételeknek az egyén számára való véletlensége csupán annak az osztálynak a fellépésével kezdődik, amely maga is a burzsoázia terméke. Az egyének egymás közötti konkurrenciája és harca hozza csak létre és fejleszti ki ezt a véletlenséget mint olyant. Ezért a burzsoá uralom alatt az egyének az elképzelésben szabadabbak, mint régebben, mert életfeltételeik véletlenek számukra; a valóságban természetesen kevésbé szabadok, mert inkább vannak besorolva dologi hatalom alá. A rendtől való különbség kivált a burzsoáziának a proletariátussal szemben való ellentétéből ütközik ki. Midőn a városi polgárok rendje, a korporációk stb. a vidéki nemességgel szemben színre léptek, létezési feltételük, az ingó tulajdon és a kézművesmunka – amelyek lappangóan léteztek már a feudális kötelékből való kiválásuk előtt is – mint valami pozitív jelent meg, amelyet a feudális földtulajdonnal szemben érvényesítettek, s amely ezért először a maga módján megint csak a feudális formát vette fel. Igaz, hogy az elszökő jobbágyok addigi jobbágyságukat személyiségükre nézve véletlen valaminek kezelték. Ezzel azonban csak ugyanazt tették, amit minden osztály tesz, amely béklyóitól megszabadítja magát, s azonfelül nem osztályként, hanem egyenként szabadították fel magukat. Továbbá nem léptek ki a rendiség keretéből, hanem csupán új rendet alkottak és addigi munkamódjukat az új helyzetben is megtartották és tovább kiképezték azáltal, hogy megszabadították az addigi, elért fejlődésüknek többé meg nem felelő béklyóktól. – A proletárok számára viszont saját életfeltételük, a munka és vele a mai társadalom valamennyi létezési feltétele véletlen valamivé vált; efölött az egyes proletároknak nincsen ellenőrzésük és efölött semmiféle *társadalmi* szervezet sem adhat nekik ellenőrzést, s az egyes proletár személyisége és reá erőszakolt életfeltétele – a munka – közötti el-

lentmondás az ő maga számára is kiütközik, jelesül mert már ifjúságától kezdve feláldozzák, és mert nincs meg az esélye, hogy osztályán belül eljusson azokhoz a feltételekhez, amelyek a másik osztályba átviszik.

N. B. Ne feledkezzünk meg arról, hogy már az a szükségesség, hogy a jobbágyok létezhessenek, és a nagybani gazdaság lehetetlensége, ami magával hozta a birtokrészeknek a jobbágyok közötti elosztását, a jobbágyok kötelezettségeit a hűbérúrral szemben hamarosan természetbeni szolgáltatások és robotteljesítések egy átlagára csökkentette; ez pedig lehetővé tette a jobbágynak ingó tulajdon felhalmozását s ezzel megkönnyítette szökését urának birtokáról és reményt adott neki arra, hogy mint városi polgár boldogulni fog; egyben fokozatokat is létrehozott a jobbágyok között, úgyhogy az elszökő jobbágyok már félig polgárok. Ugyancsak világos itt az is, hogy a valamely kézművességhez értő jobbágyparasztoknak volt a leginkább esélyük arra, hogy ingó tulajdont szerezzenek.

Marx–Engels · A német ideológia. (1846) MEM 3. köt. [1976] 66–67. old.

Az uralkodó osztály gondolatai minden korszakban az uralkodó gondolatok, vagyis az az osztály, amely a társadalom uralkodó *anyagi* hatalma, az egyszersmind uralkodó *szellemi* hatalma is. Az az osztály, amely az anyagi termelés eszközeit kezében tartja, ezzel egyszersmind a szellemi termelés eszközei fölött is rendelkezik, úgyhogy ezzel egyszersmind azoknak a gondolatai, akik híján vannak a szellemi termelés eszközeinek, átlagban neki vannak alávetve. Az uralkodó gondolatok nem egyebek, mint az uralkodó anyagi viszonyok eszmei kifejezése, a gondolatként megfogalmazott uralkodó anyagi viszonyok; tehát éppen azoké a viszonyoké, amelyek az egyik osztályt uralkodóvá teszik, vagyis ez osztály uralmának gondolatai. Az

egyéneknek, akik az uralkodó osztályt alkotják, egyebek között tudatuk is van és ennélfogva gondolkodnak; amennyiben tehát mint osztály uralkodnak és egy történelmi korszakot egész terjedelmében meghatároznak, magától értetődik, hogy ezt egész kiterjedésükben teszik, tehát egyebek között mint gondolkodók, mint gondolatok termelői is uralkodnak, koruk gondolatainak termelését és elosztását szabályozzák; hogy tehát gondolataik a korszak uralkodó gondolatai. Olyan korban például és olyan országban, ahol királyi hatalom, arisztokrácia és burzsoázia vetekszik az uralomért, ahol tehát az uralom megoszlik, uralkodó gondolatként a hatalommegosztás tana jelentkezik, amelyet immár „örök törvényként" mondanak ki. – A munka megosztása, amelyet már fentebb [MEM 3. köt. 33–37. old.] az eddigi történelem egyik fő hatalmaként leltünk fel, most az uralkodó osztályban is megnyilvánul mint a szellemi és anyagi munka megosztása, úgyhogy ezen az osztályon belül az egyik rész az illető osztály gondolkodóiként lép fel (az osztály aktív konceptív ideológusaiként, akik ez osztály önmagáról táplált illúziójának kialakítását teszik fő megélhetési águkká), míg a többiek ezekhez a gondolatokhoz és illúziókhoz inkább passzív és receptív módon viszonyulnak, mert ők a valóságban az aktív tagjai az osztálynak és kevesebb idejük van ahhoz, hogy saját magukról illúziókat és gondolatokat alkossanak. Ezen az osztályon belül az osztálynak ez a kettéhasadása még a két rész bizonyos szembehelyezkedéséig és ellenségességéig is fejlődhet, ez azonban minden olyan gyakorlati összeütközésnél, amikor maga az osztály kerül veszélybe, magától megszűnik, s ekkor aztán még a látszata is eltűnik annak, mintha az uralkodó gondolatok nem az uralkodó osztály gondolatai lennének és ez osztály hatalmától megkülönböztetett hatalmuk volna. Forradalmi gondolatok létezése egy bizonyos korszakban már előfeltételezi egy forradalmi osztály létezését, amelynek előfeltételeiről már fentebb [MEM 3. köt. 37–39. old.] elmondottuk a szükségeset.

Ha mármost a történelmi folyamat felfogásában az uralkodó

osztály gondolatait eloldozzuk magától az uralkodó osztálytól, ha önállósítjuk őket, ha megállunk ott, hogy egy korszakban ezek meg ezek a gondolatok uralkodtak, anélkül, hogy törődnénk e gondolatok termelésének feltételeivel és termelőikkel, ha tehát mellőzzük a gondolatok alapjául szolgáló egyéneket és világállapotokat, akkor például azt mondhatjuk, hogy abban a korban, amikor az arisztokrácia uralkodott, a becsület, hűség stb. fogalmai, a burzsoázia uralma alatt pedig a szabadság, egyenlőség stb. fogalmai uralkodtak... Maga az uralkodó osztály átlagban ezt képzeli. Ez a történetfelfogás, amely minden történetíróban, kiváltképpen a XVIII. század óta közös, szükségképpen arra a jelenségre bukkan, hogy egyre elvontabb gondolatok uralkodnak, vagyis olyan gondolatok, amelyek mindinkább az általánosság formáját öltik. Minden új osztály ugyanis, amely egy előtte uralkodó osztály helyébe lép, kényszerül, már csak azért is, hogy célját keresztülvigye, a maga érdekét a társadalom valamennyi tagjának közösségi érdekeként feltüntetni, vagyis eszmeileg kifejezve: gondolatainak az általánosság formáját adni, azokat úgy feltüntetni, mint egyedül ésszerű, általános érvényű gondolatokat. A forradalmasító osztály, már csak azért is, mert egy *osztállyal* áll szemben, eleve nem mint osztály, hanem mint az egész társadalom képviselője lép fel, a társadalom teljes tömegeként jelenik meg az egyedüli, uralkodó osztállyal szemben... Ezt azért teheti, mert kezdetben érdeke még valóban inkább összefügg valamennyi többi nem-uralkodó osztály közösségi érdekével, mert az eddigi viszonyok nyomása alatt még nem fejlődhetett ki egy különös osztály különös érdekeként. Győzelme tehát a többi, uralomra nem jutó osztályok számos egyénének is hasznára válik, de csak annyiban, hogy ezeknek az egyéneknek most módot ad az uralkodó osztályba való felemelkedésre. Midőn a francia burzsoázia megdöntötte az arisztokrácia uralmát, ezáltal sok proletárnak lehetővé tette, hogy a proletariátus fölé emelkedjék, de csak amennyiben burzsoává vált. Ennélfogva minden új osztály csupán szélesebb bázison hozza létre az uralmát, mint amilyen az addig

uralkodó osztályé volt, viszont később aztán annál élesebben és mélyebben fejlődik is ki a nem-uralkodó osztályok ellentéte a most uralkodóval szemben. Mind a kettő feltételezi, hogy ez új uralkodó osztály ellen folytatandó harc megint az eddigi társadalmi állapotok határozottabb, gyökeresebb tagadására tör, mintsem azt valamennyi eddigi uralomra törekvő osztály tehette.

Ez az egész látszat, mintha egy meghatározott osztály uralma csupán bizonyos gondolatok uralma lenne, természetesen magától véget ér, mihelyt egyáltalában az osztályok uralma nem lesz a társadalmi rend formája többé, mihelyt tehát nem szükséges többé egy különös érdeket általános érdeknek vagy „az általánost" uralkodónak feltüntetni.

Marx–Engels A német ideológia. (1846) MEM 3. köt. [1976] 48–50. old.

Kell-e mélységes belátás annak megértéséhez, hogy az emberek életviszonyaival, társadalmi vonatkozásaival, társadalmi létével együtt megváltoznak képzeteik, nézeteik és fogalmaik, egyszóval tudatuk is?

Mi egyebet bizonyít az eszmék története, mint azt, hogy a szellemi termelés az anyagi termeléssel együtt alakul át? Valamely kor uralkodó eszméi mindenkor csak az uralkodó osztály eszméi voltak.

Beszélnek eszmékről, melyek egy egész társadalmat forradalmasítanak; ezzel csak azt a tényt mondják ki, hogy a régi társadalom kebelében kialakultak egy újnak az elemei, hogy a régi életviszonyok felbomlásával lépést tart a régi eszmék felbomlása.

Amikor az antik világ pusztulóban volt, az antik vallásokon győzedelmeskedett a keresztény vallás. Amikor a keresztény eszméket a XVIII. században legyűrték a felvilágosodás eszméi, a hűbéri társadalom haláltusáját vívta az akkor forradalmi

burzsoáziával. A lelkiismereti és vallásszabadság eszméi csak a szabad konkurrencia uralmát fejezték ki a lelkiismeret* terén.

„Csakhogy – mondják majd – a vallási, erkölcsi, filozófiai, politikai, jogi stb. eszmék a történelmi fejlődés folyamán kétségtelenül módosultak. De a vallás, az erkölcs, a filozófia, a politika, a jog e változások közepette mindenkor fennmaradtak.

Vannak azonkívül örök igazságok, mint szabadság, igazságosság stb., amelyek közösek valamennyi társadalmi állapotban. A kommunizmus azonban eltörli az örök igazságokat, eltörli a vallást, az erkölcsöt, ahelyett, hogy újjáalakítaná őket, ellentmond tehát minden eddigi történelmi fejlődésnek."

Mire redukálódik ez a vád? Az egész eddigi társadalom története osztályellentétekben mozgott, amelyek a különböző korszakokban különböző alakot öltöttek.

De bárminő formát öltöttek is ezek az osztályellentétek, valamennyi elmúlt évszázad közös ténye az, hogy a társadalom egyik része kizsákmányolta a másikat. Ezért nem csoda, hogy mindezen századok társadalmi tudata, minden változatossága és különfélesége ellenére, bizonyos közös formákban mozog, olyan tudatformákban, melyek csak az osztályellentét teljes eltűnésével fognak egészen elenyészni.

A kommunista forradalom a leggyökeresebb szakítás a hagyományos tulajdonviszonyokkal, nem csoda, hogy fejlődése során a leggyökeresebben szakít a hagyományos eszmékkel.

Marx–Engels: A Kommunista Párt kiáltványa. (1848) MEM 4. köt. 458–459. old.

A szociáldemokrácia sajátos jellege abban foglalható össze, hogy demokratikus-republikánus intézményeket követel eszközként, nem ahhoz, hogy a két végletet, a tőkét és a bérmun-

* Az 1872-es és az azt követő kiadásokban lelkiismeret [Gewissen] helyett tudás [Wissen] szerepel. – *Szerk.*

kát megszüntesse, hanem ahhoz, hogy ellentétüket letompítsa és összhanggá változtassa. Bármily különböző rendszabályokat javasolnak is e cél elérésére, bármennyire felcicomázza is magát ez a cél többé-kevésbé forradalmi képzetekkel, a tartalom ugyanaz marad. Ez a tartalom pedig a társadalom megváltoztatása demokratikus úton, de a kispolgáriasság határain belül való megváltoztatása. Csak nem kell korlátolt módon azt képzelni, hogy a kispolgárság elvileg önző osztályérdeket akar keresztülvinni. Ellenkezőleg, azt hiszi, hogy felszabadulásának *különös* feltételei azok az *általános* feltételek, amelyek egyedül teszik lehetővé a modern társadalom megmentését és az osztályharc elkerülését. Éppoly kevéssé kell azt képzelni, hogy a demokrata képviselők mármost valamennyien shopkeeperek [szatócsok] vagy ezeknek a rajongói. Műveltségük s egyéni helyzetük tekintetében olyan távol állhatnak tőlük, mint ég a földtől. Ami őket a kispolgár képviselőivé teszi, az az, hogy a fejükben nem jutnak túl azokon a korlátokon, amelyeken amaz az életben nem jut túl, hogy ezért ők az elméletben ugyanazokra a feladatokra és megoldásokra hajtatnak, amelyekre amazt hajtja a gyakorlatban az anyagi érdek és a társadalmi helyzet. Egyáltalában ez a viszonyuk valamely osztály *politikai* és *irodalmi képviselőinek* ahhoz az osztályhoz, amelyet képviselnek.

Ebből a fejtegetésből magától értetődik, hogy amikor a hegypárt a rendpárttal folyton a köztársaságért és az úgynevezett emberi jogokért küzd, akkor a hegypárt végcélja nem a köztársaság, sem pedig az emberi jogok, éppoly kevéssé, ahogy egy hadsereg, amelyet meg akarnak fosztani fegyvereitől s amely ez ellen védekezik, nem azért lépett a harc mezejére, hogy a fegyverei birtokában maradjon.

Marx. Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikája. (1852) MEM 8. köt. 131–132 old.

A burzsoázia mindent áruvá tesz, tehát a történetírást is. Hozzátartozik a lényéhez, a létfeltételeihez, hogy minden árut meghamisítson: meghamisította a történetírást. És azt a történetírást fizetik a legjobban, melyet leginkább a burzsoázia szellemében hamisítottak meg. Teste [tanú rá] Macaulay, aki ezért elérhetetlen példaképe az ügyetlenebb G. Smithnek.

Engels: „Írország története" töredékeiből. (1870) MEM 16. köt. 462. old.

A TÖRTÉNELMI HAGYOMÁNY ÉS ELLENTMONDÁSAI

Az emberek maguk csinálják történelmüket, de nem szabadon, nem maguk választotta, hanem közvetlenül készen talált, adott és örökölt körülmények között csinálják. Valamennyi holt nemzedék hagyománya lidércnyomásként nehezedik az élők agyára. És éppen amikor azzal látszanak foglalkozni, hogy magukat és a dolgokat átalakítsák, hogy valami még soha nem voltat teremtsenek, éppen az ilyen forradalmi válság-korszakokban idézik fel aggodalmasan a maguk szolgálatára a múlt szellemeit, kölcsönveszik neveiket, harci jelszavaikat, jelmezeiket, hogy ebben az ősi, tiszteletreméltó álruhában s ezen a kölcsönzött nyelven vigyék színre az új világtörténelmi jelenetet. Így Luther Pál apostolnak álcázta magát, az 1789–1814-es forradalom felváltva római köztársaságnak és római császárságnak kendőzte magát, és az 1848-as forradalom nem tudott jobbat, mint hol 1789-nek, hol 1793–1795 forradalmi hagyományának a parodizálását. Így fordítja vissza a kezdő, aki új nyelvet tanult meg, azt mindig az anyanyelvére, de az új nyelv szellemét csak akkor sajátította el, és szabadon csak akkor tudja e nyelvet alkalmazni, amikor már visszaemlékezések nélkül mozog benne és használata közben megfeledkezik öröklött nyelvéről.

E világtörténelmi halottidézések szemügyre vételekor azon-

nal megmutatkozik egy kirívó különbség. Camille Desmoulins, Danton, Robespierre, Saint-Just, Napóleon, a régi francia forradalom hősei, valamint pártjai és tömegei a római jelmezben és a római frázisokkal koruk feladatát hajtották végre – a modern *polgári* társadalom béklyóinak lerázását és e társadalom létrehozását. Míg az előbbiek a feudális talajt zúzták darabokra és a rajta termett feudális fejeket kaszálták le, Napóleon Franciaországon belül megteremtette azokat a feltételeket, amelyek között először vált lehetővé a szabad konkurrencia kifejlődése, a felparcellázott földtulajdon kiaknázása, a nemzet felszabadult ipari termelőerejének kihasználása, a francia határokon túl pedig mindenütt elsöpörte a feudális alakulatokat, amennyire ez szükséges volt ahhoz, hogy a franciaországi polgári társadalomnak az európai szárazföldön megfelelő, korszerű környezetet teremtsen. Mihelyt az új társadalmi formáció létrejött, eltűntek az özönvíz előtti óriások s velük az újra feltámadott rómaiasság – a Brutusok, a Gracchusok, a Publicolák, a tribunok, a szenátorok és maga Caesar. A polgári társadalom a maga józan valóságában megszülte igazi tolmácsait és szóvivőit a Saykban, a Cousinokban, a Royer-Collard-okban, a Benjamin Constant-okban és a Guizot-kban; valódi hadvezérei az irodai pult mögött ültek, politikai fejük pedig XVIII. Lajos hájfeje volt. Egészen lekötve a gazdagság termelésétől és a konkurrencia békés harcától, e társadalom már nem értette meg, hogy a római kor kísértetei őrizték bölcsőjét. De bármily kevéssé hősies is a polgári társadalom, mégis hősiességre, önfeláldozásra, terrorra, polgárháborúra és népek csatáira volt szükség ahhoz, hogy világra jöjjön. S gladiátorai a római köztársaság klasszikusan szigorú hagyományaiban lelték meg azokat az eszményeket és művészi formákat, azokat az önámításokat, amelyekre szükségük volt, hogy harcaik polgárian korlátolt tartalmát önmaguk előtt elrejtsék és szenvedélyüket a nagy történelmi tragédia magaslatán tartsák. Így kölcsönzött ki egy másik fejlődési fokon, egy évszázaddal korábban Cromwell és az angol nép az ótestamentumból nyelvet, szenvedélyeket és illú-

ziókat a maga polgári forradalma számára. Amikor elérték a valódi célt, amikor végrehajtották az angol társadalom polgári átalakítását, Habakukot kiszorította Locke.

A halottfeltámasztás ezekben a forradalmakban tehát az új harcok felmagasztalására szolgált, nem pedig a régiek parodizálására, arra szolgált, hogy az adott feladatot a képzeletben eltúlozzák, nem pedig arra, hogy a valóságban történő megoldásuk elől visszameneküljenek, arra, hogy újra rátaláljanak a forradalom szellemére, nem pedig, hogy kísértetét újból járkáltassák.

Marx: Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikája. (1852)
MEM 8. köt. 105–106. old.

Bebizonyítottad, hogy a római végrendelet átvétele eredetileg (és amennyiben a jogászok tudományos belátása számításba jön, még ma is) félreértésen alapul. Ebből azonban korántsem következik, hogy a végrendelet a maga *modern* formájában – a római jog bármilyen félreértése révén konstruálják is meg a mai jogászok –: a *félreértett* római végrendelet. Máskülönben azt mondhatnánk, hogy valamely régebbi korszak minden vívmánya, amelyet egy későbbi korszak átvesz, a *félreértett régi*. Bizonyos például, hogy a hármas egység, ahogyan a francia drámairók XIV. Lajos alatt elméletileg megkonstruálták, a görög drámának (és Arisztotelésznek mint értelmezőjének) a félreértésén alapul. Másrészt ugyanennyire bizonyos, hogy ők a görögöket éppen úgy értelmezték, ahogyan az a saját művészeti igényeiknek megfelelt, és ezért ragaszkodtak még sokáig ehhez az úgynevezett „klasszikus" drámához azután is, hogy Dacier és mások helyesen megmagyarázták nekik Arisztotelészt. Vagy hogy az összes modern alkotmányok nagyrészt a *félreértett* angol alkotmányon alapulnak, s éppen azt, ami az angol alkotmány hanyatlásaként jelenik meg – és most már csak *formálisan*, per abusum [jogalap nélkül] létezik Angliában –, mint lé-

nyeges dolgot átveszik, például az úgynevezett felelős *kabinetet*. Éppen a félreértett forma az általános, s a társadalom bizonyos fejlődési fokán ez alkalmas általános használatra.

Marx F. Lassalle-hoz. (1861. július 22.) MEM 30. köt. 586–587. old.

A KÜLÖNFÉLE KULTÚRFORMÁK EGYENLŐTLEN FEJLŐDÉSÉRŐL

6. *Az anyagi termelés fejlődésének egyenlőtlen viszonya például a művészihez.* Egyáltalában a haladás fogalmát nem szabad a szokásos elvonatkoztatásban felfogni. Modern művészet stb. Ennek az aránytalanságnak még nincs olyan súlya és nincs olyan nehézsége a felfogás szempontjából, mint magukon a gyakorlati-társadalmi viszonyokon belül. Például a művelődés esetében. A United States viszonya Európához. A tulajdonképpeni nehéz pont azonban, amelyet itt tárgyalni kell, az, hogy a termelési viszonyok mint jogviszonyok hogyan indulnak egyenlőtlen fejlődésnek. Tehát például a római magánjog (a büntető- és közjogban kevésbé ez a helyzet) viszonya a modern termeléshez.

7. *Ez a felfogás szükségszerű fejlődésként jelenik meg.* De jogosultsága van a véletlennek. Hogyan. (A szabadság egyebek között szintén.) (A közlekedési eszközök behatása. Világtörténelem nem mindig létezett; a történelem mint világtörténelem – eredmény.)

8. *A kiindulópont természetesen a természeti meghatározottság;* szubjektíve és objektíve. Törzsek, fajok stb.

1. A művészet esetében ismeretes, hogy annak meghatározott virágzási korszakai korántsem állnak arányban a társadalom általános fejlődésével, tehát a társadalom szervezetének anyagi alapzatával, mintegy csontvázával sem. Például a görögök a modernekkel összehasonlítva, vagy akár Shakespeare.

Sőt, a művészet bizonyos formáiról, például az eposzról elismerik, hogy világkorszakot alkotó, klasszikus alakjukban soha nem hozhatók létre, mihelyt a művészeti termelés mint olyan megkezdődik; tehát hogy a művészet területén belül még bizonyos jelentős megformálások is a művészeti fejlődésnek csak fejletlen fokán lehetségesek. Ha ez a helyzet magának a művészetnek a területén belül a különböző műfajok viszonyában, akkor már kevésbé feltűnő, hogy ez a helyzet a művészet egész területének a társadalom általános fejlődéséhez való viszonyában is. A nehézség csak ezeknek az ellentmondásoknak az általános felfogásában áll. Mihelyt sajátosítjuk őket, már magyarázatot is nyertek.

Vegyük például a görög művészet és azután Shakespeare viszonyát a jelenkorhoz. Ismeretes, hogy a görög mitológia nemcsak arzenálja a görög művészetnek, hanem talaja. A természetnek és a társadalmi viszonyoknak az a szemlélete, amely a görög fantáziának és ennélfogva a görög [mitológiának] is alapjául szolgál, lehetséges-e ez szelfaktorokkal [önműködő szövőgépekkel] és vasutakkal és mozdonyokkal és elektromos távírókkal? Hol marad Vulcanus a Roberts and Co.-hoz, Juppiter a villámhárítóhoz és Hermész a Crédit mobilier-hoz képest? Minden mitológia a képzeletben és a képzelettel küzdi le, tartja uralma alatt és alakítja a természeti erőket; eltűnik tehát a felettük szerzett valóságos uralommal. Mi lesz Famából a Printinghouse Square* mellett? A görög művészet előfeltételezi a görög mitológiát, vagyis azt, hogy magát a természetet és a társadalmi formákat tudattalan művészi módon már feldolgozta a népi fantázia. Ez a görög művészet anyaga. Nem bármely tetszőleges mitológia, azaz a természetnek (itt mindent, ami tárgyi, tehát a társadalmat is beleértve) nem bármely tetszőleges tudattalan művészi feldolgozása. Az egyiptomi mitológia sohasem lehetett [volna] a görög művészet talaja vagy anyaöle. De mindenesetre *valamilyen* mitológia. Tehát semmiképpen sem

* A *The Times* szerkesztőségének székhelye. – *Szerk.*

olyan társadalmi fejlődés, amely kizár minden mitologikus viszonyt a természethez, minden mitologizáló viszonyt hozzá; amely tehát a mitológiától független fantáziát követel a művésztől.

Más oldalról: Lehetséges-e Akhilleusz puskaporral és ólommal? Vagy egyáltalában az Iliász a nyomdapréssel vagy éppen a nyomógéppel? Nem hallgat-e el a rege, a monda és a múzsa szükségképpen a sajtóprés zajában, nem tűnnek-e el tehát az epikus költészet szükséges feltételei?

De a nehézség nem annak megértésében rejlik, hogy a görög művészet és eposz bizonyos társadalmi fejlődési formákhoz van kötve. A nehézség az, hogy számunkra még ma is műélvezetet nyújtanak és bizonyos vonatkozásban mércéül és elérhetetlen példaképül számítanak.

A férfi nem válhat újra gyermekké, csak gyerekessé. De nem gyönyörködik-e a gyermek naivitásában, és nem kell-e magának is egy magasabb fokon arra törekednie, hogy a gyermek igazságát reprodukálja? Nem a gyermeki természetben éled-e fel minden korszakban a korszak saját jellege a maga természetes igazságában? Miért ne volna az emberiség történelmi gyermekkorának, ott, ahol legszebben kibontakozott, mint soha vissza nem térő foknak örök varázsa? Vannak neveletlen gyermekek és koravén gyermekek. Az ókori népek közül sokan tartoznak ebbe a kategóriába. Normális gyermekek a görögök voltak. Művészetüknek reánk gyakorolt varázsa nem áll ellentmondásban azzal a fejletlen társadalmi fokkal, amelyen kisarjadt. Sőt, annak eredménye, és elválaszthatatlanul összefügg azzal, hogy az éretlen társadalmi feltételek, amelyek között keletkezett – és csakis ezek között keletkezhetett – soha vissza nem térhetnek.

Marx: Bevezetés a politikai gazdaságtan bírálatához. (1857)
MEM 13. köt. 174–176. old.

2. A KULTÚRA AZ ANTAGONISZTIKUS OSZTÁLYTÁRSADALOMBAN

A MŰVÉSZET KELETKEZÉSE

Látjuk, hogy az *ipar* története és az ipar létrejött *tárgyi* létezése az *emberi lényegi erők nyitott* könyve, az érzékileg előttünk levő emberi pszichológia, amelyet eddig nem az ember *lényegével* való összefüggésében, hanem mindig csak egy külső hasznossági vonatkozásban fogtak fel, mert – az elidegenülésen belül mozogva – csak az ember általános létezését, a vallást, vagy a történelmet a maga elvont-általános lényegében, mint politikát, művészetet, irodalmat stb. tudták felfogni az emberi lényegi erők valóságaként és *emberi nembeli aktusokként*. A *közönséges, anyagi iparban... érzéki, idegen, hasznos tárgyak* formájában, az elidegenülés formájában, az ember *tárgyiasult lényegi erői* állnak előttünk. Az olyan *pszichológia*, amely előtt ez a könyv, tehát éppen a történelem érzékileg legjelenvalóbb, leghozzáférhetőbb része csukva van, nem válhat valóságos tartalmas és *reális* tudománnyá.

Marx: Gazdasági-filozófiai kéziratok 1844-ből. MEM 42. köt. 112. old.

Hogy az elméleti rejtélyek megoldása mennyire gyakorlati feladat és gyakorlatilag közvetített, hogy az igazi gyakorlat a feltétele egy valóságos és pozitív elméletnek, az megmutatkozik például a *fetisizmuson.* A fétisimádó érzéki tudata más, mint a görögé, mert érzéki létezése még más. Az érzék és szellem közötti elvont ellenségesség szükségszerű, ameddig a természet iránti emberi érzéket, a természet emberi érzékét, tehát az *ember természetes* érzékét is az ember saját munkája még nem termelte ki.

Marx: Gazdasági-filozófiai kéziratok 1844-ből. MEM 42. köt. 121–122. old.

Az ember csak akkor nem veszti el magát tárgyában, ha az számára mint *emberi* tárgy vagy tárgyi ember lesz. Ez csak akkor lehetséges, ha a számára mint *társadalmi* tárgy, ő maga a maga számára mint társadalmi lény, a társadalom pedig e tárgyban mint érte-való lényeg lesz.

Amennyiben ezért az ember számára a társadalomban egyfelől a tárgyi valóság mindenütt mint az emberi lényegi erők valósága, mint emberi valóság és ennélfogva *saját* lényegi erőinek valósága lesz, annyiban az összes *tárgyak* mint saját maga *tárgyiasulása,* mint egyéniségét igazoló és megvalósító tárgyak, mint az *ő* tárgyai lesznek számára, azaz tárgy *ő maga lesz.* Hogy *hogyan* lesznek számára mint az övéi, az a *tárgy természetétől* és a *nekik* megfelelő *lényegi erő* természetétől függ: mert éppen e viszony *meghatározottsága* alkotja az igenlés különös, *valóságos* módját. A *szem* számára másképp lesz egy tárgy, mint a *fül* számára, és a szem tárgya *maga* másvalami, mint a *fülé.* Minden lényegi erő sajátságossága éppen *sajátságos lényege,* tehát úgyszintén tárgyiasulásának, *tárgyilag valóságos,* eleven *létének* sajátságos módja. Nemcsak a gondolkodásban, hanem az *összes* érzékekkel igenlődik ezért az ember a tárgyi világban.

Másfelől, szubjektíve felfogva: Mint ahogy csak a zene éb-

reszti fel az ember zenei érzékét, mint ahogy a zeneietlen fül számára *nincs* értelme a legszebb zenének sem, nem tárgy a számára, mert az én tárgyam csak az én lényegi erőim egyikének igazolása lehet, tehát csak úgy lehet az én számomra, mint ahogy az én lényegi erőm mint magáért-való szubjektív képesség van, mert egy tárgy értelme számomra (csak egy neki megfelelő érzék [Sinn] számára van értelme [Sinn]) éppen annyira terjed, amennyire az *én* érzékem terjed, ezért a társadalmi ember *érzékei más* érzékek, mint a nem-társadalmié: csak az emberi lény tárgyilag kibontakozott gazdagsága által képeződik ki és részben csak ezzel jön létre a szubjektív *emberi* érzékiség gazdagsága, a zenei fül, a forma szépsége iránt fogékony szem, egyszóval emberi élvezetekre képes *érzékek,* olyan érzékek, amelyek *emberi* lényegi erőkként igazolódnak. Mert nemcsak az öt érzék, hanem az úgynevezett szellemi érzékek, a gyakorlati érzékek is (akarat, szeretet stb.), egyszóval az *emberi* érzék, az érzékek emberi volta csak a *maga* tárgyának létezése által, az *emberiesült* természet által van. Az öt érzék *kiképeződése* az egész eddigi világtörténelemnek munkája. Az *érzéknek,* amely a nyers gyakorlati szükséglet foglya, csak *korlátolt* értelme is van. A kiéhezett ember számára nem egzisztál az étel emberi formája, hanem csak ételként való elvont létezése: éppúgy elé kerülhetne legnyersebb formájában, s nem lehet megmondani, miben különbözik ez a táplálkozási tevékenység az *állati* táplálkozási tevékenységtől. A gondterhelt, szűkölködő embernek nincs érzéke a legszebb színjáték iránt sem; az ásványárus csak a kereskedelmi értéket látja, de nem az ásvány szépségét és sajátságos természetét; nincs mineralógiai érzéke; tehát az emberi lényeg tárgyiasulása kell mind elméleti, mind gyakorlati tekintetben ahhoz, hogy az ember *érzékét emberivé* tegye, mind pedig ahhoz, hogy megteremtse az emberi és természeti lényeg egész gazdagsága számára megfelelő *emberi érzéket.*

Marx: Gazdasági-filozófiai kéziratok 1844-ből. MEM 42. köt. 111–112. old.

A műveletek, melyekhez elődeink a majomtól az emberhez való átmenetben sok évezred folyamán fokozatosan megtanulták kezüket hozzáidomítani, ennélfogva eleinte csak nagyon egyszerűek lehettek. A legalacsonyabb fokon álló vademberek, még azok is, akiknél egy inkább állati állapotra való visszaesést és egyidejű testi visszafejlődést tételezhetünk fel, még mindig sokkal magasabban állnak, mint ezek az átmeneti lények. Mígnem emberkéz az első kovakövet késsé feldolgozta, olyan időközök telhettek el, melyekhez képest az előttünk ismert történelmi idő jelentéktelennek tűnik fel. De a döntő lépés megtörtént: a *kéz szabaddá vált* és most már új meg új jártasságokat szerezhetett meg, az ezzel megszerzett nagyobb hajlékonyság pedig öröklődött és gyarapodott nemzedékről nemzedékre.

Ily módon a kéz nemcsak szerve a munkának, hanem *annak terméke is.* Csak munka révén, az egyre újabb műveletekhez való hozzáidomulás révén, az izmok, szalagok és hosszabb időközök során a csontok ezáltal megszerzett különleges kiképződésének átöröklése révén és ennek az öröklött kifinomulásnak új, mind bonyolultabb műveletekre való folyton megújuló alkalmazása révén tett szert az emberkéz a tökéletességnek arra a magas fokára, amelyen Raffaello festményeit,[*] Thorvaldsen szobrait, Paganini zenéjét elővarázsolhatta.

Engels: A természet dialektikája. (1876) MEM 20. köt. 450. old.

A termelés nemcsak anyagot szolgáltat a szükségletnek, hanem szükségletet is szolgáltat az anyagnak. Amikor a fogyasztás első természeti nyerseségéből és közvetlenségéből kilép – és az ezen a fokon való veszteglés maga is még a természeti nyerseségben megrekedő termelés eredménye volna –, őt magát is mint törekvést a tárgy közvetíti. A tárgy iránt érzett szükségletet a tárgy észlelése alkotta meg. A műtárgy – ugyanígy minden

más termék – műértő és a szépség élvezésére képes közönséget alkot. A termelés tehát nemcsak tárgyat termel a szubjektum számára, hanem szubjektumot is a tárgy számára.

Marx: Bevezetés a politikai gazdaságtan bírálatához. (1857)
MEM 13. köt. 159. old.

A TÁRSADALMI MUNKAMEGOSZTÁS KÉRDÉSEI

A munka mindenekelőtt olyan folyamat, amely ember és természet között megy végbe, amelyben az ember saját tettével közvetíti, szabályozza és ellenőrzi a természettel való anyagcseréjét. A természeti anyaggal az ember maga is mint természeti hatalom lép szembe. A testi mivoltához tartozó természeti erőket, karját és lábát, fejét és kezét mozgásba hozza, hogy a természeti anyagot saját élete szempontjából használható formában elsajátítsa. Miközben e mozgása által hat a rajta kívül álló természetre és megváltoztatja azt, egyúttal megváltoztatja saját természetét. Kifejleszti a benne szunnyadó képességeket, és saját uralma alá hajtja erői játékát. Itt nem a munka első, állatian ösztönszerű formáival van dolgunk. Azzal az állapottal szemben, amelyben a munkás saját munkaerejének eladójaként fellép az árupiacon, az ősidők homályába vész az az állapot, amelyben az emberi munka még nem vetette le első, ösztönszerű formáját. Mi a munkát olyan formájában tételezzük fel, amelyben kizárólag az ember sajátja. A pók a takácséhoz hasonló műveleteket végez, a méh pedig viaszsejtjeinek felépítésével nem egy emberi építőmestert megszégyenít. De a legroszszabb építőmestert már eleve a legjobb méh fölé helyezi az, hogy a sejtet a fejében már felépítette, mielőtt viaszból megépítené. A munkafolyamat végén olyan eredmény jön létre, amely megkezdésekor a munkás elképzelésében, tehát eszmeileg már megvolt. A munkás nemcsak létrehozza a természeti dolog formaváltozását, hanem egyúttal a természeti dologban megvaló-

sítja célját, amelynek tudatában van, amely törvényként meghatározza cselekvésének útját-módját, s amelynek alá kell rendelnie akaratát. S ez az alárendelés nem elszigetelt művelet. A dolgozó szervek erőfeszítésén kívül a munka egész tartama alatt szükség van a figyelemként megnyilvánuló céltudatos akaratra, mégpedig annál inkább, minél kevésbé ragadja magával a munkást a munka a saját tartalmával és végrehajtásának módjával, minél kevésbé élvezi tehát a munkát mint saját testi és szellemi erőinek játékát.

Marx: A tőke. I. köt. (1867) MEM 23. köt. 168–169. old.

A nyelv olyan régi, mint a tudat – a nyelv *maga* a gyakorlati, más emberek számára is létező, tehát a magam számára is csak ezáltal létező valóságos tudat, és a nyelv, miként a tudat, csak a más emberekkel való érintkezés szükségletéből, kénytelenségéből keletkezik...

Ahol viszony létezik, ott az számomra létezik, az állat nem *„viszonyul"* semmihez és egyáltalában nem viszonyul. Az állat számára másokhoz való viszonya nem viszonyként létezik. A tudat tehát már eleve társadalmi termék és az is marad, ameddig emberek egyáltalában léteznek. A tudat eleinte természetesen csupán a *legközelebbi* érzéki környezetről való tudat és a maga tudatára ébredő egyénen kívüli más személyekkel és dolgokkal való korlátolt összefüggés tudata; egyidejűleg tudata a természetnek, amely kezdetben teljesen idegen, mindenható és megtámadhatatlan hatalomként lép szembe az emberekkel, amelyhez az emberek teljesen állati módon viszonyulnak, amely félelmet ébreszt bennük, mint az állatban, és ily módon a természetnek tisztán állati tudata (természetvallás) – éppen azért, mert a természet még alig ment át történelmi módosításon; másrészt megvan annak a szükségszerűségnek a tudata, hogy a környező egyénekkel kapcsolatba kell lépni, annak a tudatnak kezdete, hogy az ember egyáltalában társada-

lomban él. Ez a kezdet éppolyan állati, mint e fok társadalmi élete maga, pusztán csordatudat, s az ember itt a birkától csak abban különbözik, hogy tudata helyettesíti az ösztönt, vagy hogy ösztöne tudatos. Itt mindjárt láthatjuk: Ezt a természetvallást vagy ezt a természethez való meghatározott viszonyulást a társadalmi forma szabja meg és megfordítva. Itt, mint mindenütt, kiviláglik természet és ember azonossága oly módon is, hogy az embereknek a természethez való korlátolt viszonya megszabja az emberek korlátolt viszonyát egymáshoz, és egymáshoz való korlátolt viszonyuk a természethez való korlátolt viszonyukat. E birkatudat vagy törzsi tudat további fejlődése és kialakulása a termelékenység fokozódásának, a szükségletek szaporodásának és a mindkettő alapjául szolgáló népességszaporulatnak a következménye. Ezzel kifejlődik a munka megosztása, amely eredetileg nem volt más, mint a munkának a nemi aktusban való megosztása, majd a munkának olyan megosztása, amely természetes képesség (például testi erő), szükségletek, véletlenek stb. stb. által önmagától vagy „természetadta módon" jön létre... A munka megosztása csak attól a pillanattól válik valóban megosztássá, amikor bekövetkezik az anyagi és szellemi munka megosztása... Ettől a pillanattól kezdve a tudat valóban azt képzel*heti,* hogy valami más, mint a fennálló gyakorlat tudata, hogy *valóságosan* képzelhet [vorstellen] valamit anélkül, hogy valami valóságosat képviselhetne [vorstellen] – ettől a pillanattól kezdve a tudatnak módjában áll, hogy emancipálja magát a világtól és áttérjen a „tiszta" elmélet, teológia, filozófia, erkölcs stb. kialakítására. De még ha ez az elmélet, teológia, filozófia, erkölcs stb. ellentmondásba kerül is a fennálló viszonyokkal, az csak azért történhet, mert a fennálló társadalmi viszonyok ellentmondásba kerültek a fennálló termelőerővel – ami egyébként a viszonyok egy meghatározott nemzeti körében azért is történhet..., mert az ellentmondás nem ebben a nemzeti környezetben, hanem eme nemzeti tudat és a többi nemzet gyakorlata között, tehát egy nemzet nemzeti és általános tudata között lép fel...

Egyébként teljesen egyre megy, mihez kezd a tudat egy szál magában; ebből az egész szemétből csak arra az egy eredményre jutunk, hogy ez a három mozzanat, a termelőerő, a társadalmi állapot és a tudat egymással ellentmondásba kerülhet és kell kerülnie, mert a *munka megosztásával* adva van annak lehetősége, sőt valósága, hogy a szellemi és anyagi tevékenység..., hogy az élvezet és a munka, termelés és fogyasztás más-más egyéneknek jusson, az pedig, hogy ne kerüljenek ellentmondásba, csak úgy lehetséges, ha a munka megosztását ismét megszüntetik. Egyébként magától értetődik, hogy a „kísértetek", „kötelékek", „magasabb lény", „fogalom", „aggályosság" látszólag csak az elszigetelt egyén idealisztikus szellemi kifejezése, képzete, azoknak a nagyon is empirikus béklyóknak és korlátoknak képzete, amelyeken belül az élet termelési módja és az azzal összefüggő érintkezési forma mozog...

A munka megosztásával, amelyben mindezek az ellentmondások adva vannak és amely a maga részéről ismét a munkának a családban való természetadta megosztásán és a társadalomnak egyes, egymással ellentett családokra való szétválásán nyugszik, egyidejűleg az *elosztás* is adva van, mégpedig a munkának és termékeinek mind mennyiségre, mind minőségre *egyenlőtlen* elosztása, tehát a tulajdon, amelynek a családban, ahol a nő és a gyermekek a férfi rabszolgái, megvan már a csírája, az első formája. A családban levő, persze még nagyon kezdetleges, latens rabszolgaság az első tulajdon, amely egyébként itt már tökéletesen megfelel a modern közgazdászok definíciójának, amely szerint a tulajdon idegen munkaerő feletti rendelkezés. Egyébként munkamegosztás és magántulajdon azonos kifejezések – az egyikben ugyanazt jelentik ki a tevékenységre vonatkoztatva, amit a másikban a tevékenység termékére vonatkozólag jelentenek ki. – A munka megosztásával továbbá egyszersmind adva van az ellentmondás az egyes egyén vagy az egyes család érdeke és az egymással érintkező valamennyi egyén közösségi érdeke között; ez a közösségi érdek pedig nem csupán a képzetben létezik, mint valami „általános", hanem

mindenekelőtt a valóságban, mint azoknak az egyéneknek kölcsönös függősége, akik között a munka megoszlik...

És végül a munka megosztása mindjárt annak is első példája, hogy ameddig az emberek a természetadta társadalomban vannak, ameddig tehát létezik a hasadás a különös és közös érdek között, ameddig tehát a tevékenység megosztása nem önkéntes, hanem természetadta, addig az ember saját tette egy számára idegen, vele szemben álló hatalommá válik, amely őt leigázza, ahelyett, hogy ő uralkodnék felette. Amint ugyanis a munkát elkezdik megosztani, mindenki egy meghatározott kizárólagos tevékenységi kört kap, amelyet ráerőszakolnak, amelyből nem tud kikerülni; vadász, halász vagy pásztor vagy kritikai kritikus, és annak kell maradnia, ha nem akarja az élet fenntartásához szükséges eszközöket elveszíteni – a kommunista társadalomban viszont, ahol mindenkinek nem csak egy kizárólagos tevékenységi köre van, hanem bármely tetszőleges tevékenységi ágban kiképezheti magát, a társadalom szabályozza az általános termelést és éppen ezáltal lehetővé teszi számomra, hogy ma ezt, holnap azt tegyem, reggel vadásszam, délután halásszam, este állattenyésztéssel foglalkozzam, ebéd után kritizáljak, ahogy éppen kedvem tartja – anélkül, hogy valaha vadásszá, halásszá, pásztorrá vagy kritikussá válnék. A társadalmi tevékenységnek ez a megrögződése, az, hogy saját termékünk dologi hatalommá szilárdul felettünk, kinő ellenőrzésünk alól, keresztülhúzza várakozásainkat, semmivé teszi számításainkat – ez az egyik fő mozzanat az eddigi történelmi fejlődésben.

Marx–Engels. A német ideológia. (1846) MEM 3. köt. [1976] 33–35. és 36–37. old.

[A nemzetgazdász] a munkást érzéketlen és szükségletnélküli lénnyé teszi, mint ahogy tevékenységét minden tevékenységtől való tiszta elvonatkoztatássá teszi: a munkás minden *fényűzése* ennélfogva elvetendőnek jelenik meg a szemében és mindaz,

ami túlmegy a legeslegelvontabb szükségleten – akár mint passzív élvezet, akár mint tevékenységnyilvánítás –, a szemében fényűzésnek jelenik meg. A nemzetgazdaságtan, a *gazdagságnak* ez a tudománya ezért egyszersmind a lemondás, a koplalás, a *megtakarítás* tudománya, s valóban oda jut, hogy az embernek még a tiszta *levegő* vagy a fizikai *mozgás szükségletét* is *megtakarítja*. A csodálatos ipar e tudománya egyszersmind az *aszkézis* tudománya, és igazi eszménye az *aszketikus*, de *uzsorás* fösvény és az *aszketikus*, de *termelő* rabszolga. Morális eszménye a *munkás*, aki bérének egy részét a takarékpénztárba teszi, s e kedvenc ötlete számára még egy szolgai *művészetet* is előtalált. Érzelgősen színpadra vitték ezt. A nemzetgazdaságtan ennélfogva – világi és kéjenc külleme ellenére – valóban morális tudomány, a legeslegmorálisabb tudomány. Az önmagunkról való lemondás, az életről és az összes emberi szükségletekről való lemondás a fő tantétele. Minél kevesebbet eszel, iszol, vásárolsz könyvet, jársz színházba, bálba, kocsmába, gondolkozol, szeretsz, elmélkedel, énekelsz, festesz, vívsz stb., annál többet *megtakarítasz*, annál *nagyobb* lesz a kincsed, amelyet sem a moly, sem a por meg nem emészt, a *tőkéd*. Minél kevesebb *vagy*, minél kevésbé nyilvánítod [äussern] életedet, annál többed *van*, annál nagyobb a *külsővé-idegenné vált [entäussert]* életed, annál többet felraktározol elidegenült lényegedtől. Mindazt, amit a nemzetgazdász életben elvesz tőled és emberségben, mindazt pótolja neked *pénzben* és *gazdagságban*, és mindazt, amit te nem tehetsz meg, azt megteheti a pénzed: ehet, ihat, járhat bálba, színházba, meg tudja szerezni a művészetet, a tudományosságot, a történeti ritkaságokat, a politikai hatalmat, utazhat, *megteheti*, hogy mindezt elsajátítsa neked; mindezt megvásárolhatja; ez az igazi *tehetősség*. De a pénz, ami mindez, *akár* ne is teremtsen mást, vásároljon mást, mint önmagát, mert hiszen minden egyéb az ő szolgája, és ha enyém az úr, enyém a szolga, és nincs szükségem a szolgájára.

Marx: Gazdasági-filozófiai kéziratok 1844-ből. MEM 42. köt. 119. old.

Miben áll mármost a munka külsővé-idegenné válása?

Először is abban, hogy a munka a munkás számára *külsőleges*, azaz nem tartozik lényegéhez, hogy tehát munkájában magát nem igenli, hanem tagadja, nem jól, hanem boldogtalannak érzi, nem fejt ki szabad fizikai és szellemi energiát, hanem fizikumát sanyargatja és szellemét tönkreteszi. Ezért a munkás csak a munkán kívül érzi magát magánál levőnek, a munkában pedig magán kívül levőnek. Otthon akkor van, amikor nem dolgozik, és amikor dolgozik, akkor nincs otthon. Munkája ennélfogva nem önkéntes, hanem kényszerű, *kényszermunka*. Ezért nem szükséglet kielégítése, hanem csak *eszköz* rajta kívül levő szükségletek kielégítésére. A munka idegensége tisztán előtűnik abban, hogy mihelyt nem egzisztál fizikai vagy egyéb kényszer, úgy menekülnek előle, mint a dögvész elől. A külsőleges munka, az a munka, amelyben az ember külsővé-idegenné válik, az önfeláldozás, a sanyargatás munkája. Végül a munka külsőlegessége a munkás számára megjelenik abban, hogy nem az ő sajátja, hanem másvalakié, hogy nem az övé, hogy benne ő nem önmagához, hanem másvalakihez tartozik. Mint ahogy a vallásban az emberi fantázia, az emberi agy és az emberi szív öntevékenysége az egyéntől függetlenül, azaz mint idegen, isteni vagy ördögi tevékenység hat az egyénre, ugyanúgy a munkás tevékenysége nem az ő öntevékenysége. Másé, magamagának elvesztése.

Az lesz tehát az eredmény, hogy az ember (a munkás) már csak állati funkcióiban – evés, ivás és nemzés, legfeljebb még lakás, ékesség stb. – érzi magát szabadon tevékenynek, emberi funkcióiban pedig már csak állatnak. Az állati lesz az emberivé és az emberi az állativá.

Enni és inni és nemzeni stb. ugyan szintén valódi emberi funkciók. De abban az elvonatkoztatásban, amely ezeket az emberi tevékenység egyéb körétől elválasztja és végső és egyedüli végcélokká teszi, állatiak.

A gyakorlati emberi tevékenység, a munka elidegenülésének aktusát két tekintetben vettük szemügyre. 1. A munkásnak a

munka termékéhez mint idegen és fölötte hatalommal bíró tárgyhoz való viszonya. Ez a viszony egyúttal az érzéki külvilághoz, a természeti tárgyakhoz mint idegen, vele ellenségesen szemben álló világhoz való viszony. 2. A munkának a *termelés aktusához* való viszonya a *munkán* belül. Ez a viszony a munkásnak saját tevékenységéhez mint valami idegenhez, nem hozzá tartozóhoz való viszonya, a tevékenység mint szenvedés, az erő mint hatalmatlanság, a nemzés mint megférfiatlanulás, a munkás *saját* fizikai és szellemi energiája, személyes élete – mert mi más az élet, mint tevékenység – mint saját maga ellen fordított, tőle független tevékenység, amely nem övé. Az *önelidegenülés*, mint fent a *dolog* elidegenülése...

Azáltal, hogy az elidegenült munka az embertől 1. elidegeníti a természetet, 2. önmagát, saját tevékeny funkcióját, élettevékenységét, azáltal elidegeníti az embertől a *nemet:* a *nembeli életet* számára az egyéni élet eszközévé teszi. Először elidegeníti a nembeli életet és az egyéni életet és másodszor az utóbbit elvonatkoztatásában az elsőnek a céljává teszi, ugyancsak elvont és elidegenült formájában.

Merthogy először is az embernek a munka, az *élettevékenység*, a *termelő élet* maga csak *eszközként* jelenik meg egy szükséglet, a fizikai egzisztencia fenntartása szükségletének kielégítésére. De a termelő élet a nembeli élet. Ez az életet létrehozó élet. Az élettevékenység fajtájában rejlik az egy species [fajta] egész jellege, nembeli jellege, és a szabad tudatos tevékenység az ember nembeli jellege. Maga az élet [Leben] csak az *élet eszközeként, létfenntartási eszközként [Lebensmittel]* jelenik meg.

Az állat közvetlenül egy az élettevékenységével. Nem különbözteti meg magát tőle. Ő maga *az*. Az ember magát az élettevékenységét akarása és tudata tárgyává teszi. Tudatos élettevékenysége van. Ez nem olyan meghatározottság, amellyel ő közvetlenül egybefolyik. A tudatos élettevékenység különbözteti meg az embert közvetlenül az állati élettevékenységtől. Éppen csak ezáltal nembeli lény az ember. Vagyis éppen csak azért tudatos lény, azaz azért tárgy a számára a saját élete, mert nem-

beli lény. Tevékenysége csak ezért szabad tevékenység. Az elidegenült munka akként fordítja meg ezt a viszonyt, hogy az ember, éppen mert tudatos lény, élettevékenységét, *lényegét* csak eszközzé teszi, *egzisztenciája* számára.

Egy *tárgyi világ* gyakorlati létrehozása, a szervetlen természet *megmunkálása* az embernek mint tudatos nembeli lénynek az igazolódása, azaz egy olyan lényé, amely a nemhez mint saját lényegéhez, vagyis magához mint nembeli lényhez viszonyul. Bár az állat is termel. Fészket, lakásokat épít magának, mint a méh, a hód, a hangya stb. Ámde csak azt termeli, amire közvetlenül a maga vagy kicsinye részére szüksége van; egyoldalúan termel, míg az ember egyetemesen termel; az állat csak a közvetlen fizikai szükséglet uralma alatt termel, míg az ember még a fizikai szükséglettől szabadon is termel és az attól való szabadságban termel csak igazán; az állat csak önmagát termeli, míg az ember az egész természetet újratermeli; az állat terméke közvetlenül fizikai testéhez tartozik, míg az ember szabadon lép szembe termékével. Az állat csak ama species mértéke és szükséglete szerint alakít, amelyhez tartozik, míg az ember minden species mértéke szerint tud termelni és mindenütt az inherens mértékét tudja a tárgyra alkalmazni; az ember ezért a szépség törvényei szerint is alakít.

Ezért éppen a tárgyi világ megmunkálásában bizonyul csak az ember valóban *nembeli lénynek*. Ez a termelés az ő dolgozva-tevékeny nembeli élete. Általa jelenik meg a természet az *ő* műveként és az ő valóságaként. A munka tárgya ezért az *ember nembeli életének tárgyiasulása:* amikor magát nemcsak – mint a tudatban – intellektuálisan, hanem dolgozva-tevékenyen, valóban megkettőzi és ennélfogva önmagát egy általa teremtett világban szemléli. Amikor ezért az elidegenült munka elszakítja az embertől termelésének tárgyát akkor nembeli életét, valóságos nembeli tárgyiságát szakítja el tőle, és az állattal szembeni előnyét azzá a hátránnyá változtatja át, hogy szervetlen testét, a természetet, elvonják tőle.

Éppígy, amikor az elidegenült munka az öntevékenységet, a szabad tevékenységet eszközzé fokozza le, az ember nembeli életét fizikai egzisztenciájának eszközévé teszi.

Marx: Gazdasági-filozófiai kéziratok 1844-ből. MEM 42. köt. 86–89. old.

Ha az ember *érzetei,* szenvedélyei stb. nemcsak antropológiai meghatározások szorosabb értelemben, hanem igazán *ontológiai* lényeg- (természet-)igenlések – és ha csak azáltal igenlik magukat valóságosan, hogy *tárgyuk érzékien* van a számukra, akkor magától értetődik: 1. hogy igenlésük módja korántsem egy és ugyanaz, hanem éppenséggel az igenlés megkülönböztetett módja alkotja létezésük, életük sajátságosságát; a mód, ahogy a tárgy a számukra van, az *élvezetük* sajátságos módja; 2. ott, ahol az érzéki igenlés, a tárgynak a maga önálló formájában való közvetlen megszüntetése (evés, ivás, a tárgy megmunkálása stb.), ott ez a tárgy igenlése; 3. amennyiben az ember *emberi,* tehát érzete stb. is *emberi,* a tárgynak más által való igenlése ugyancsak az ő saját élvezete; 4. csak a kifejlett ipar révén, azaz a magántulajdon közvetítése révén jön létre az emberi szenvedély ontológiai lényege mind totalitásában, mind emberiességében; az emberről szóló tudomány tehát maga is az ember gyakorlati öntevékenységének terméke; 5. a magántulajdon értelme – eloldozva elidegenülésétől – a *lényegi tárgyak létezése* az ember számára, mind az élvezet, mind a tevékenység tárgyaként.

A *pénz,* mivel azzal a *tulajdonsággal* bír, hogy mindent megvásárolhat, mivel azzal a tulajdonsággal bír, hogy minden tárgyat elsajátíthat, nem egyéb tehát, mint a *tárgy* az eminens birtoklásban. *Tulajdonságának* egyetemessége lényének mindenhatósága; ezért mindenható lénynek számít... A pénz a *kerítő* a szükséglet és a tárgy között, az ember élete és létfenntartási

eszközei között. De *ami* nekem az *én* életemet közvetíti, az más emberek számomra való létezését is *közvetíti* nekem. Ez számomra a *másik* ember.

A mindenit! Kezed, s a lábad,
fejed s farod: tulajdonod!
Aminek friss öröme áthat,
ahhoz kevésbé van jogod?
Mert hogyha van hat ménlovam,
erejük tán nem az enyém lesz?
Nagy úr vagyok, ki száguld és rohan,
hiszen huszonnégy lábat élvez!*

Shakespeare az *„Athéni Timón"*-ban:

Arany? rőtlángú kincs? – Ó, istenek,
Imám komoly: gyökeret, tiszta Ég!
Ennyi aranytól hó a szén, a szép rút,
Bűn jog, jó rossz, vén ifjú, gyáva hős lesz.
Minek, minek ez, istenek?! Hisz ez
Papot s hivőt elcsal oltároktól,
S még ép fej alól kirántja a párnát!
E sárga bitang
Hitet köt és old, megáldja az átkost,
Leprást imádtat, tolvajoknak állást
S derékgörnyesztő rangot szerez a
Szenátorok padján; a kiaszott,
Nyűtt özvegyet ez újra férjhez adja,
S kitől a gennyes kórház is okádna,
Balzsamával április hajnalává
Fűszerezi a nőt. Jőjj, átkozott érc,
Emberiség közös rimája, ki
A nemzeteket egymásra uszítod,
Tedd tisztedet.

* Goethe: Faust. I. rész. Budapest 1971. 62. old. Jékely Zoltán fordítása.

És alább:

Te édes királygyilkos! drága válság
Apa és fiú közt! angyaltiszta nászágy
Ragyogó fertőzete! hősi Mars!
Örökifjú, friss, édes vőlegény,
Kinek pírjától elolvad a szent hó
Diána ölén! *látható istenség,*
Aki *lehetetlent* testvérítve
Csókba forrasztasz, s minden célra minden
Nyelven beszélsz! szívek próbaköve!
Nézd: lázong rabod, az ember: uszítsd
Saját magára: hadd legyen az állat
A föld királya!*

Shakespeare pompásan mutatja be a *pénz* lényegét. Hogy megértsük őt, kezdjük előbb a goethei passzus taglalásával. Ami a *pénz* által számomra-való, amit én megfizethetek, azaz amit a pénz megvásárolhat, az *én vagyok*, maga a pénz birtokosa. Amekkora a pénz ereje, akkora az én erőm. A pénz tulajdonságai magamnak – a birtokosának – tulajdonságai és lényegi erői. Azt tehát, ami *vagyok* és amire *képes*, semmiképpen sem egyéniségem határozza meg. Rút *vagyok*, de megvásárolhatom a *legszebb* asszonyt. Tehát nem vagyok *rút*, mert a *rútság* hatása, elriasztó ereje a pénz révén megsemmisült. Én – egyéniségem szerint – *béna* vagyok, de a pénz 24 lábat szerez nekem; tehát nem vagyok béna; rossz, becstelen, lelkiismeretlen, szellemtelen ember vagyok, de a pénzt tisztelik, tehát a birtokosát is. A pénz a legfőbb jó, tehát a birtokosa jó, a pénz ezenfelül mentesít attól a fáradságtól, hogy becstelen legyek; tehát becsületesnek fognak vélelmezni; *szellemtelen* vagyok, de a pénz minden dolgok *valóságos szelleme*, hogy lenne a birtoko-

* Shakespeare: Összes drámái. Athéni Timón. Budapest 1972. III. köt. 895–896. old. Szabó Lőrinc fordítása.

sa szellemtelen? Mindehhez még megvásárolhatja a szellemes embereket, és aki a hatalom a szellemesek fölött, nem szellemesebb-e, mint a szellemes? Én, aki a pénz révén *mindenre*, amire csak az emberi szív vágyik, képes vagyok, nem rendelkezem-e minden emberi képességgel? Nem változtatja-e tehát a pénzem minden képességnélküliségemet az ellenkezőjévé?

Ha a *pénz* az a kötelék, amely engem az *emberi* élethez köt, amely hozzám köti a társadalmat, amely összeköt engem a természettel és az emberekkel, a pénz nem minden *kötelékek* köteléke-e? Nem oldhat és köthet-e minden köteléket? Ezért nem ez-e az általános *szétválasztó eszköz* is? Ez az igazi *választó- vagy váltópénz*, mint ahogy az igazi *összekötő eszköz*, a társadalom általános *kémiai* ereje.

Shakespeare a pénznek különösen két tulajdonságát emeli ki:

1. A pénz a látható isten, minden emberi és természetes tulajdonság átváltozása ellenkezőjévé, a dolgok általános felcserélése és visszájára fordítása; lehetetlent testvérít;

2. a pénz az emberek és a népek általános, közös rimája, általános, közös kerítője.

Minden emberi és természetes minőség visszájára fordítása és felcserélése, a lehetetlen testvérítése, a pénznek ez az *isteni* ereje a pénznek a *lényegében* mint az emberek elidegenült, külsővé-idegenné tevő és külsővé-idegenné váló *nembeli lényegében* rejlik. A pénz az *emberiség* külsővé-idegenné vált *képessége*.

Amire én qua [mint] *ember* nem vagyok képes, amire tehát egyéni lényegi erőim nem képesek, arra képes vagyok a *pénz* révén. A pénz tehát e lényegi erők mindegyikét olyasvalamivé teszi, ami magán-valóan nem, azaz *ellenkezőjévé*.

Ha valamilyen ételre vágyom, vagy a postakocsit akarom igénybe venni, mert nem vagyok elég erős ahhoz, hogy gyalog tegyem meg az utat, a pénz megszerzi nekem az ételt és a postakocsit, azaz kívánságaimat átváltoztatja képzetbeli lényegből, átülteti elgondolt, elképzelt, akart létezésükből *érzéki, valósá-*

gos létezésükbe, a képzetből az életbe, az elképzelt létből a valóságos létbe. Mint ez a közvetítés, a pénz az *igazán teremtő erő.*

A *demande* [kereslet; kívánság] bizonyára egzisztál annak számára is, akinek nincs pénze, de az ő demande-ja puszta képzetbeli lényeg, amelynek számomra, a harmadik számára, a többiek számára nincs hatása, nincs egzisztenciája, tehát önmagam számára *nem-valóságos, tárgytalan* marad. A hatékony, pénzre alapozott és a nem-hatékony, szükségletemre, szenvedélyemre, kívánságomra stb. alapozott demande közötti különbség a *lét* és *gondolkodás* különbsége, a puszta bennem *egzisztáló* képzeté és a képzeté, ahogyan az *valóságos tárgyként* rajtam kívül van számomra.

Ha nincs utazásra pénzem, nincs *szükségletem*, azaz valóságos és megvalósuló szükségletem utazásra. Ha *hivatottságom* van a tanulásra, de nincs rá pénzem, *nincs* hivatottságom a tanulásra, vagyis nincs *hatékony*, nincs *igazi* hivatottságom rá. Ellenben ha valóságosan *nincs* hivatottságom a tanulásra, de megvan az akaratom *és* a pénzem, akkor *hatékony* hivatottságom van rá. A *pénz* mint a külső, nem az emberből mint emberből és nem az emberi társadalomból mint társadalomból származó általános *eszköz* és *képesség* arra, hogy a *képzetet a valósággá* és a *valóságot puszta képzetté* tegye, éppannyira átváltoztatja a *valóságos emberi és természetes lényegi erőket* pusztán elvont képzetekké és ezért *tökéletlenségekké*, gyötrelmes agyrémekké, mint ahogy másrészt a *valóságos tökéletlenségeket és agyrémeket*, a valóban tehetetlen, az egyénnek csak a képzeletében egzisztáló lényegi erőit *valóságos lényegi erőkké* és *képességekké* változtatja át. Már e meghatározása szerint a pénz az általános visszájára fordítása az *egyéniségeknek*, amelyeket ellenkezőjükre fordít át és tulajdonságaiknak ellentmondó tulajdonságokkal ruház fel.

E *visszájára fordító* hatalomként jelenik meg azután az egyénnel és ama társadalmi stb. kötelékkel szemben is, amelyek magukat magáért-valóan *lényegeknek* állítják. A hűséget hűt-

lenséggé, a szeretetet gyűlöletté, a gyűlöletet szeretetté, az erényt bűnné, a bűnt erénnyé, a szolgát úrrá, az urat szolgává, az ostobaságot értelemmé, az értelmet ostobasággá változtatja át.

Minthogy a pénz mint az érték egzisztáló és tevékenykedő fogalma minden dolgokat összekever, összecserél, ezért minden dolgok általános *összekeverése* és *összecserélése*, tehát a visszájára fordított világ, minden természetes és emberi minőségek összekeverése és összecserélése.

Aki megveheti a bátorságot, az bátor, még ha gyáva is. Minthogy a pénz nem egy meghatározott minőségre, egy meghatározott dologra, emberi lényegi erőkre, hanem az egész emberi természetes tárgyi világra cserélődik, ennélfogva hát – birtokosának álláspontjáról tekintve – minden tulajdonságot minden tulajdonságra – neki ellentmondó tulajdonságra és tárgyra is – kicserél; a lehetetlennek a testvérítése, úgy, hogy az egymásnak ellentmondó csókolódzik.

Ha az *embert* mint *embert* és viszonyát a világhoz mint emberi viszonyt előfeltételezed, akkor szeretetet csak szeretetért cserélhetsz ki, bizalmat csak bizalomért stb. Ha élvezni akarod a művészetet, akkor művészetileg képzett embernek kell lenned; ha befolyást akarsz gyakorolni más emberekre, akkor olyan embernek kell lenned, aki más emberekre valóban indíttatólag és buzdítólag hat. Az emberhez – és a természethez – való viszonyaid mindegyike *valóságos egyéni* életed *meghatározott*, akaratod tárgyának megfelelő *nyilvánulása* kell hogy legyen. Ha szeretsz, anélkül, hogy viszontszerelmet váltanál ki, azaz ha szeretésed mint szeretés nem termeli ki a viszontszerelmet, ha szerelmes emberként való *életnyilvánítással* nem teszed magadat *szeretett emberré*, akkor szerelmed tehetetlen, szerelmed boldogtalanság.

Marx: Gazdasági-filozófiai kéziratok 1844-ből. MEM 42. köt. 131–135. old.

A burzsoázia, ahol uralomra jutott, szétrombolt minden hűbéri, patriarchális, idillikus viszonyt. Könyörtelenül széttépte a tarkabarka hűbéri kötelékeket, melyek az embert természetes feljebbvalójához fűzték, s nem hagyott meg más köteléket ember és ember között, mint a meztelen érdeket, az érzés nélküli „készpénzfizetést". A jámbor rajongás, a lovagi lelkesedés, a nyárspolgári érzelgősség szent borzongását az önző számítás jeges vízébe fojtotta. A személyi méltóságot csereértékké oldotta fel, és az oklevelekben biztosított, nehezen szerzett számtalan szabadság helyébe az *egy* lelkiismeretlen kereskedelmi szabadságot iktatta. Egyszóval, a vallási és politikai illúziókba burkolt kizsákmányolás helyébe a nyílt, szemérmetlen, közvetlen, sivár kizsákmányolást állította.

A burzsoázia megfosztotta dicsfényüktől az összes eleddig tisztelt és jámbor borzadállyal szemlélt tevékenységeket. Fizetett bérmunkásává változtatta az orvost, a jogászt, a papot, a költőt, a tudomány emberét.

A burzsoázia leszaggatta a családi viszonyról meghatóan szentimentális fátylát és e viszonyt puszta pénzviszonyra redukálta.

A burzsoázia leleplezte, hogy annak a brutális erőmegnyilvánulásnak, amelyet a reakció a középkoron annyira csodál, megfelelő kiegészítője a legrenyhébb semmittevés volt. Csak a burzsoázia mutatta meg, mit tud az emberi tevékenység létrehozni. Különb csodaműveket létesített, mint az egyiptomi piramisok, a római vízvezetékek és a gótikus katedrálisok, különb hadjáratokat vitt véghez, mint a népvándorlás és a keresztes-hadjáratok.

A burzsoázia nem létezhet anélkül, hogy ne forradalmasítsa folyton a termelési szerszámokat, tehát a termelési viszonyokat, tehát az összes társadalmi viszonyokat. Ezzel szemben minden korábbi ipari osztály első létfeltétele a régi termelési mód változatlan fenntartása volt. A burzsoá korszakot minden

előbbi korszaktól a termelés folytonos átalakítása, az összes társadalmi állapotok szakadatlan megrendítése, az örökös bizonytalanság és mozgás különbözteti meg. Az összes szilárd, berozsdásodott viszonyok, a nyomukban járó régtől tisztelt képzetekkel és nézetekkel együtt felbomlanak, az összes újonnan kialakuló viszonyok elavulnak, mielőtt még megcsontosodhatnának. Minden, ami rendi és állandó, elpárolog, mindent, ami szent, megszentségtelenítenek, és az emberek végre arra kényszerülnek, hogy józan szemmel vizsgálják léthelyzetüket, kölcsönös kapcsolataikat.

Az egyre kiterjedtebb piacnak a szükséglete, amelyen termékeit eladhatja, végigkergeti a burzsoáziát az egész földgolyón. Mindenüvé be kell magát fészkelnie, mindenütt be kell rendezkednie, mindenütt összeköttetéseket kell létesítenie.

A burzsoázia a világpiac kiaknázása által valamennyi ország termelését és fogyasztását kozmopolitává formálta. A reakciósok nagy bánatára kihúzta az ipar lába alól a nemzeti talajt. Az ősi nemzeti iparok elpusztultak és napról napra pusztulnak. Új iparok szorítják ki őket, amelyeknek meghonosítása minden civilizált nemzet életkérdésévé válik, olyan iparok, amelyek már nem hazai nyersanyagot dolgoznak fel, hanem a legtávolabbi égövek nyersanyagát, és amelyeknek gyártmányait nemcsak magában az országban, hanem a világ minden részén fogyasztják. A régi, belföldi termékekkel kielégített szükségletek helyébe újak lépnek, amelyeknek kielégítésére a legtávolibb országok és éghajlatok termékei kellenek. A régi helyi és nemzeti önellátás és elzárkózottság helyébe a nemzetek sokoldalú érintkezése, egymástól való sokrétű függése lép. És ez így van nemcsak az anyagi, hanem a szellemi termelésben is. Az egyes nemzetek szellemi termékei közkinccsé válnak. A nemzeti egyoldalúság és korlátoltság mindinkább lehetetlenné válik, és a sok nemzeti és helyi irodalomból világirodalom alakul ki.

Marx–Engels: A Kommunista Párt kiáltványa. (1848) MEM 4. köt. 444–445. old.

A hűbéri szolgaság felbomlásával a „készpénzfizetés" lett „az emberiség egyetlen kötelékévé". Ezáltal a tulajdont, az emberivel, szellemivel szemben álló természeti, szellem nélküli elemet emelik trónra, s végső fokon, hogy az elidegenítést beteljesítsék, a pénzt, a tulajdon elidegenített, üres absztrakcióját teszik a világ urává. Az ember már nem az ember rabszolgája, s a *dolog* rabszolgája lett; az emberi viszonyok visszájára fordulása beteljesedett; a modern kalmárvilág szolgasága, a kialakult, tökéletes, egyetemes eladhatóság embertelenebb és általánosabb, mint a feudális kor jobbágysága; a prostitúció erkölcstelenebb, vadállatibb, mint a jus primae noctis [az első éj joga]. – Tovább a keresztény világállapot már nem juthat; össze kell roskadnia önmagában és helyet kell adnia egy emberi, ésszerű állapotnak. A keresztény állam csak utolsó lehetséges megjelenési formája az államnak egyáltalában, s bukásával az államnak mint államnak el kell buknia. Az emberiségnek elszigetelt, egymást taszító atomok tömegévé való felbomlása már önmagában véve is minden testületi, nemzeti és egyáltalában különleges érdek megsemmisítése, és az utolsó szükségszerű lépcsőfok az emberiség szabad önegyesülése felé. Az elidegenítésnek a pénz uralmában való beteljesedése elkerülhetetlen átmenet, ha az ember ismét önmagához akar térni, mint ahogy most igen közel van ehhez.

Engels: Anglia helyzete. (1844) MEM 1. köt. 556–557. old.

Csak el kell olvasni az ingatlan [unbeweglich] tulajdon támadásait az ingó [beweglich] ellen és megfordítva, hogy kölcsönös semmirekellőségükről szemléltető képet szerezzünk. A földtulajdonos tulajdonának születési nemességét, a feudális emlékeket, reminiszcenciákat, az emlékezés poézisét, a maga ábrándos lényegét, politikai jelentőségét stb. juttatja kifejezésre, s ha a nemzetgazdaságtan nyelvén beszélnek: *csakis* a földművelés termelő. Egyszersmind ellenfelét mint ravasz, áruba-bocsátó,

gáncsoskodó, csaló, kapzsi, megvásárolható, lázadozó, szív- és szellemtelen, a közösségtől elidegenült és azzal szabadon üzletelő, uzsorás, kerítő, rabszolgai, simulékony, széptevő, becsapó, száraz, a konkurrenciát és ennél fogva a pauperizmust és a bűntettet, minden szociális kötelék felbomlását létrehozó, tápláló, dédelgető *pénzbitangot* festi le, akiben nincs becsület, nincsenek elvek, nincs költészet, nincs szubsztancia, nincs semmi... Az ingó tulajdon viszont rámutat az ipar és a mozgás csodáira, ő a modern idő gyermeke és törvényes egyszülött fia; sajnálkozik ellenfelén mint a maga lényegéről *felvilágosulatlan* (és ez teljesen helyes) hígvelejűn, aki a morális tőke és a szabad munka helyébe a nyers immorális erőszakot és a jobbágyságot akarja tenni; Don Quijoténak festi le, aki az *egyenesség, derekasság, általános érdek, állandóság* színe alatt a mozgásképtelenséget, a kapzsi élvezetvágyat, az önzést, a különérdeket, a rossz-szándékot rejti; agyafúrt *monopolistának* nyilvánítja őt; reminiszcenciáit, poézisét, ábrándozását lehűti annak az alávalóságnak, kegyetlenségnek, elvetemültségnek, prostitúciónak, gyalázatosságnak, anarchiának, lázadásnak történeti és szarkasztikus felsorolásával, melynek műhelyei a romantikus várak voltak.

Az ipar, mondja, megszerezte a világnak a politikai szabadságot, leoldozta a polgári társadalom béklyóit, összekötötte egymással a világokat, megteremtette az emberbarát kereskedelmet, a tiszta morált, a tetszetős műveltséget; a népnek nyers szükségletei helyébe civilizáltakat adott és megadta kielégítésük eszközeit, míg a földtulajdonos – ez a tétlen és csak akadályozó gabonauzsorás – megdrágítja a nép elsőrendű létfenntartási eszközeit, ezáltal kényszeríti a tőkést, hogy emelje a munkabért, anélkül, hogy a termelési erőt emelni tudná, ily módon akadályozza, végül egészen megszünteti a nemzet évi jövedelmét, a tőkék felhalmozását, tehát a lehetőséget, hogy a népnek munkát és az országnak gazdagságot szerezzünk, általános hanyatlást idéz elő és uzsorás módon kiaknázza a modern civilizáció *valamennyi* előnyét, anélkül, hogy a legcsekélyebbet tenné

érte, sőt anélkül is, hogy engedne feudális előítéleteiből. Végül nézzen csak a *bérlőjére* – ő, aki számára a földművelés és maga a talaj is csak ajándékba kapott pénzforrásként egzisztál – és mondja meg, hogy nem *derék, fantasztikus, ravasz* bitang-e ő, aki szívében és a valóság szerint már régen a *szabad* iparhoz és a *szeretetreméltó* kereskedelemhez tartozik, bármennyire berzenkedik is ellene, és bármennyit fecseg is történeti emlékekről és erkölcsi vagy politikai célokról. Mindaz, amit valóban a javára hoz fel, csak a *földművelőre* (a tőkésre és a béresekre) igaz, akiknek a *földtulajdonos* éppen *ellensége:* tehát önmaga ellen bizonyít. Tőke *nélkül* a földtulajdon holt, értéktelen anyag. A tőke civilizált győzelme éppen az, hogy a holt dolog helyébe felfedezte és létrehozta az emberi munkát mint a gazdagság forrását...

A fejlődés *valóságos* menetéből (itt beiktatandó) következik a *tőkés,* azaz a kiképződött magántulajdon szükségszerű győzelme a kiképzetlen, felemás magántulajdon, a *földtulajdonos* fölött, mint ahogy egyáltalában már a mozgásnak [Bewegung] kell győznie a mozdulatlanság [Unbeweglichkeit], a nyílt, öntudatos aljasságnak a rejtett és tudattalan aljasság, a *kapzsiságnak* az *élvezethajhászás* fölött, a *felvilágosodás* bevallottan nyughatatlan, soklelemű önhasznának a *babona* lokális, óvatoskodó, derék, lomha és fantasztikus önhaszna fölött, mint ahogy a *pénznek* kell győznie a magántulajdon másik formája fölött.

Marx: Gazdasági-filozófiai kéziratok 1844-ből. MEM 42. köt. 98–99. old.

Henri Storch: „Cours d'économie politique etc.", kiadta J.-B. Say, Párizs 1823 (Miklós nagyhercegnek tartott előadások, 1815-ben lezárva), *III. köt.*

Storch valóban az első – Garnier óta – a termelő és nem-ter-

melő munka A. Smith-féle megkülönböztetése ellen polemizálók közül, aki új talajra helyezkedik.

Az anyagi javaktól, az anyagi termelés alkotórészeitől megkülönbözteti a *„benső javakat,* vagyis a civilizáció elemeit", amelyek termelésének törvényeivel a „civilizáció elméletének" kell foglalkoznia...

(„Nyilvánvaló, hogy az ember soha nem jut el odáig, hogy gazdagságot termeljen, ameddig nincs ellátva benső javakkal, azaz ameddig nem fejlesztette ki testi, szellemi és erkölcsi képességeit, ez pedig feltételezi kifejlesztésük eszközeit, mint például a *társadalmi intézményeket* stb. Tehát minél civilizáltabb egy nép, annál inkább növekedhet nemzeti gazdagsága." Ugyanez a helyzet megfordítva is.)

Smith ellen:

„Smith ... kirekeszti a *termelő munkák* sorából mindazokat, amelyek nem működnek közre *közvetlenül a gazdagság termelésében; de csak a nemzeti gazdagságot* veszi figyelembe." Hibája az, hogy „nem különböztette meg a *nem-anyagi* értékeket a *gazdagságtól*"...

Ezzel tulajdonképpen vége is az ügynek. A »termelő munkáknak« a »nem-termelő munkáktól« való megkülönböztetése döntő fontosságú annak szempontjából, amit Smith vizsgál: az anyagi gazdagság termelése, éspedig e termelés egy meghatározott formája, a tőkés termelési mód szempontjából. A szellemi termelésben másfajta munka jelenik meg termelőként. Ezt azonban Smith nem vizsgálja. Éppoly kevéssé tartozik végül vizsgálódási körébe a kétféle termelés kölcsönhatása és belső összefüggése; ezek vizsgálata egyébként csak akkor eredményezhet szólamoknál többet, ha az anyagi termelést sub sua propria specie [a saját nézőpontja alatt] vizsgálják. Smith csak annyiban beszél nem közvetlen »termelő munkásokról«, amennyiben azok *közvetlenül* részt vesznek az anyagi gazdagság fogyasztásában, de nem a termelésében.

Magánál Storchnál a »*civilizáció elmélete*«, ha akadnak is

szellemes észrevételei – például, hogy a munka anyagi megosztása az előfeltétele a szellemi munka megosztásának –, elcsépelt szólamokra szorítkozik. Hogy ennek mennyire így *kellett* lennie, hogy mily kevéssé jutott el akár csak addig is, hogy *megfogalmazza* a feladatot, megoldásáról nem is beszélve, az *egyetlen* körülményből kitűnik. A szellemi és az anyagi termelés közötti összefüggés megvizsgálásához mindenekelőtt az szükséges, hogy magát az anyagi termelést ne általános kategóriaként, hanem *meghatározott történelmi* formában fogjuk meg. Így például a tőkés termelési módnak a szellemi termelés más fajtája felel meg, mint a középkori termelési módnak. Ha magát az anyagi termelést nem *sajátos történelmi* formájában fogjuk meg, lehetetlen felfognunk azt, ami a neki megfelelő szellemi termelésben meghatározott, és a kettő kölcsönhatását. Akkor nem jutunk többre ízetlenségeknél. Ennyit a „civilizáció" frázisát illetően.

Továbbá: Az anyagi termelés meghatározott formájából adódik először is a társadalomnak egy meghatározott tagozódása, másodszor az embereknek egy meghatározott viszonya a természethez. Államiságukat és szellemi felfogásukat e kettő határozza meg. Tehát szellemi termelésük jellegét is.

Végül Storch szellemi termelésen egyúttal az uralkodó osztály mindazon fajtáinak tevékenységeit is érti, amelyek foglalkozásszerűen látnak el társadalmi funkciókat. E rendek létezése, valamint funkciójuk csak termelési viszonyaik meghatározott történelmi tagozódásából érthető meg.

Azáltal, hogy Storch magát az anyagi termelést nem *történelmileg* fogja meg – egyáltalában anyagi javak termelésének, nem pedig e termelés egy meghatározott, történelmileg kialakult és sajátos formájának –, maga húzza ki lába alól azt a talajt, amelyen állva ragadhatók csakis meg részint az uralkodó osztály ideológiai alkotórészei, részint ennek az adott társadalomalakulatnak szabad szellemi termelése. Nem tud túljutni általános rossz szólamokon. A viszony ezért nem is olyan egyszerű, mint ahogy ő eleve gondolja. Például, a tőkés termelés ellenségesen

áll szemben bizonyos szellemi termelési ágakkal, például a művészettel és a költészettel. Máskülönben a XVIII. századi franciák képzelgésébe esünk, amelyet Lessing oly szépen kigúnyolt. Mivelhogy a mechanikában stb. előbbre vagyunk a régieknél, miért ne tudnánk eposzt is írni? S íme az Henriade [Voltaire eposza] az Iliász helyett!

Helyesen emeli ki viszont Storch – mégpedig külön polemikus éllel Garnier ellen, aki voltaképpen atyja *ennek* a Smith elleni polémiának –, hogy Smith ellenfelei nem jó végén fogják meg a dolgot.

„Mit tesznek Smith kritikusai? Ahelyett, hogy megtennék ezt a megkülönböztetést" (a »nem-anyagi értékek« és a »gazdagság« között), „végképp összezavarják az értékeknek ezt a két fajtáját, amelyek oly nyilvánvalóan különbözők." (Azt állítják, hogy a szellemi termékek termelése vagy a szolgálatok termelése *anyagi* termelés.) „Azáltal, hogy a nem-anyagi munkát *termelőnek* tekintik, feltételezik, hogy *gazdagságot termel*" (ti. közvetlenül), „azaz anyagi és kicserélhető értékeket: pedig csak nem-anyagi és közvetlen értékeket termel; felteszik, hogy a nem-anyagi munka termékei ugyanazoknak a törvényeknek vannak alávetve, mint az anyagi munka termékei: pedig az előbbieket más elvek szabályozzák, mint az utóbbiakat"...

Említésre méltók Storch alábbi tételei, mint olyanok, amelyeket a későbbiek lemásoltak:

„Abból, hogy a benső javak részben szolgálatok termékei, arra következtettek, hogy nem tartanak tovább, mint maguk a szolgálatok, és hogy szükségképpen olyan mértékben, ahogy termelik, el is fogyasztják őket"... „Az eredeti" [benső] „javakat korántsem pusztítja el használatuk, sőt gyakorlásuk által kiterjednek és gyarapodnak, úgyhogy maga a *fogyasztás* növeli értéküket"... „A benső javak felhalmozhatók, mint a gazdagság, és tőkéket képezhetnek, amelyek felhasználhatók újratermelésre" stb... „Az iparkodást kell megosztani és termékeit felhalmozni, mielőtt a nem-anyagi munka megosztására lehet gondolni"...

Ezek azonban csupáncsak általános felszínes analógiák és összefüggések a szellemi és az anyagi gazdagság között. Ugyanígy például az is, hogy fejletlen nemzetek szellemi tőkéiket a

külföldtől *kölcsönveszik*, akárcsak anyagilag fejletlen nemzetek az anyagi tőkéiket..., hogy a nem-anyagi munka megosztása az iránta mutatkozó kereslettől, egyszóval a piactól függ stb...

A voltaképpen lemásolt tételek azonban a következők:

„A benső javak *termelése* korántsem csökkenti a nemzeti gazdagságot azzal, hogy az anyagi termékeket, amelyekre szüksége van, elfogyasztja, ellenkezőleg, hatalmas eszköz annak növelésére, mint ahogy megfordítva a gazdagság termelése ugyanilyen hatalmas eszköz a civilizáció növelésére"... „A termelés két fajtájának egyensúlya az, ami előmozdítja a nemzeti jólétet"...

Storch szerint az orvosok egészséget termelnek (de betegséget is), a professzorok és írók »felvilágosodást« (de obszkurantizmust is), a költők, festők stb. »ízlést« (de ízléstelenséget is), a moralisták stb. »erkölcsöket«, a lelkészek istentiszteletet, az uralkodók munkája biztonságot stb... Ugyanolyan joggal mondhatjuk, hogy a betegség orvosokat, a butaság professzorokat és írókat, az ízléstelenség költőket és festőket, az erkölcstelenség moralistákat, a babona lelkészeket és az általános bizonytalanság uralkodókat termel. Ezt a módszert, amellyel valójában azt mondják, hogy mindezek a tevékenységek, ezek a »szolgálatok« valóságos vagy képzelt használati értéket termelnek, a későbbiek megismétlik annak bizonyítására, hogy ők smithi értelemben vett »termelő munkások«, azaz nem sui generis [önnön nemükhöz tartozó] termékeket, hanem anyagi munka termékeit termelik közvetlenül és ezért közvetlenül gazdagságot termelnek. Storchnál még nem találjuk meg ezt az ostobaságot, amely egyébként a következőkben oldódik fel:

1. hogy a polgári társadalomban a különböző funkciók kölcsönösen előfeltételezik egymást;

2. hogy az anyagi termelésben meglevő ellentétek ideológiai rendekből álló felépítményt tesznek szükségessé, melynek működése – akár jó ez, akár rossz – jó, mert szükséges;

3. hogy minden funkció a tőkés szolgálatában áll, az ő „javára" üt ki;

4. hogy a burzsoá még a legmagasabb rendű szellemi termelést is csak akkor ismeri el és *bocsátja meg*, ha úgy tüntetik fel és hamis okfejtéssel kimutatják róla, hogy anyagi gazdagság közvetlen termelője.

Marx: Értéktöbblet-elméletek. (1863) MEM 26/I. köt. 248–251. old.

A tőkés termelési folyamat ezért nem is pusztán áruk termelése. Olyan folyamat, amely meg nem fizetett munkát szív fel, amely az anyagokat és munkaeszközöket – a termelési eszközöket – meg nem fizetett munka felszívásának eszközeivé teszi.

Az eddigiekből kitűnik, hogy *termelő munka* – ez a munkának olyan meghatározása, amelynek első fokon abszolúte semmi köze sincs a munka *meghatározott tartalmához*, különös hasznosságához vagy a sajátságos használati értékhez, amelyben megtestesül.

Ugyanaz a fajta munka lehet *termelő* vagy *nem-termelő*.

Például Milton, aki az „Elveszett paradicsom"-ot öt £-ért írta, *nem-termelő munkás* volt. Ezzel szemben az az író, aki gyárimunkát szállít kiadójának, *termelő munkás*. Milton ugyanazon okból termelte az „Elveszett paradicsom"-ot, amelyből a selyemhernyó selymet termel. Az *ő* természetéből folyó tevékenység volt ez. A terméket később eladta öt £-ért. De a lipcsei irodalmi proletár, aki kiadójának irányítása alatt könyveket (például gazdaságtani kézikönyveket) gyárt, *termelő munkás*; mert termelése eleve alá van vetve a tőkének és csak annak értékesítése végett történik. Egy énekesnő, aki saját számlájára adja el énekét, *nem-termelő munkás*. De ugyanaz az énekesnő, ha egy vállalkozó szerződteti és pénzszerzés végett énekelteti, *termelő munkás*; mert tőkét termel.

Marx: Értéktöbblet-elméletek. (1863) MEM 26/I. köt. 364–365. old.

A nem-anyagi termelésben, még ha teljesen cserére történik is, tehát *árukat* termel, két eset lehetséges:

1. Olyan *árukat*, használati értékeket eredményez, amelyeknek a termelőktől és a fogyasztóktól különböző önálló alakjuk van, tehát a termelés és a fogyasztás közt egy időközön át fennállhatnak, ebben az időközben mint *eladható* áruk forgalomban lehetnek; ez az eset például könyveknél, festményeknél, egyszóval minden olyan művészeti terméknél, amely különbözik a kivitelező művész művészi teljesítésétől. Itt tőkés termelés csak igen korlátozott mértékben alkalmazható, amennyiben például egy író egy közös műhöz – például enciklopédiához – egy tömeg más írót zsákmányol ki mint segédmunkást. Többnyire megmarad itt a dolog annál a tőkés termelés felé vezető *átmeneti formánál*, hogy a különböző tudományos vagy művészeti termelők, kézművesek vagy hivatásosak, egy közös kereskedőtőke, a könyvkiadók tőkéje számára dolgoznak – olyan viszony ez, amelynek a voltaképpeni tőkés termelési módhoz semmi köze nincs, és formailag sincs még ennek alávetve. Hogy a munka kizsákmányolása éppen ezekben az átmeneti formákban a legnagyobb, az mit sem változtat a dolgon.

2. A termék nem választható el a termelés aktusától, ez az eset például valamennyi előadóművésznél, szónoknál, színésznél, tanítónál, orvosnál, papnál stb. Tőkés termelési mód itt is csak csekély terjedelemben érvényesül, és a dolog természeténél fogva csak néhány területen érvényesülhet. Például tanintézetekben a tanítók lehetnek puszta bérmunkásai a tanintézet vállalkozójának, mint ahogy ilyenfajta tangyárak Angliában szép számmal léteznek. Ámbár a tanulók szempontjából ezek a tanítók nem *termelő munkások*, vállalkozójuk szempontjából azok. Ez tőkéjét az ő munkaképességükre cseréli át, és meggazdagodik e folyamat révén. Ugyanígy áll a dolog a színházi, szórakoztatóüzemi stb. vállalkozásoknál. A közönség szempontjából a színész itt művészként viszonyul, de vállalkozója szempontjából *termelő munkás*. A tőkés termelésnek e területen

megnyilvánuló mindezen jelenségei a termelés egészéhez képest annyira jelentéktelenek, hogy teljesen figyelmen kívül hagyhatók.

Marx · Értéktöbblet-elméletek. (1863) MEM 26/I. köt. 373. old.

Ezzel abszolúte meg van állapítva az is, hogy mi *nem-termelő munka.* Olyan munka ez, amely nem tőkére, hanem *közvetlenül* jövedelemre cserélődik, tehát munkabérre vagy profitra (természetesen azokra a különböző rovatokra is, amelyek üzlettársakként részesednek a tőkés profitjában, mint például a kamat és a járadékok.) Ahol minden munka részben még önmagát fizeti (mint például a jobbágyparaszt mezőgazdasági munkája), részben közvetlenül a jövedelemre cserélődik (mint az ázsiai városok iparosmunkája), ott nem létezik a polgári gazdaságtan értelmében vett tőke és bérmunka. E meghatározások tehát nem a munka anyagi meghatározásából (nem termékének természetéből, sem a munkának mint konkrét munkának a meghatározottságából), hanem abból a meghatározott társadalmi formából, azokból a társadalmi termelési viszonyokból vannak véve, amelyekben ez a munka megvalósul. Eszerint például a színész, még a bohóc is, termelő munkás, ha egy tőkés (a vállalkozó) szolgálatában dolgozik, akinek több munkát ad vissza, mint amennyit a munkabér formájában kap tőle, míg a foltozószabó, aki a tőkéshez házhoz jön és a nadrágját foltozza, puszta használati értéket hoz létre számára, nem-termelő munkás. Az elsőnek a munkája tőkére cserélődik, a másodiké jövedelemre. Az első munkája értéktöbbletet hoz létre; a másodikéban jövedelem fogyasztódik.

A termelő és nem-termelő munkát itt mindig a *pénztulajdonos,* a *tőkés álláspontjáról,* nem a *munkás* álláspontjáról nézik, és innen ered Ganilh és mások ostobasága, akik annyira nem értik meg a dolgot, hogy azt kérdezik, vajon a szajha, a lakáj stb. munkája, szolgálata vagy funkciója hoz-e pénzt.

Az író nem annyiban termelő munkás, amennyiben eszméket termel, hanem amennyiben az írásait kiadó könyvkereskedőt gazdagítja, vagyis amennyiben egy tőkésnek a bérmunkása.

Marx: Értéktöbblet-elméletek. (1863) MEM 26/I. köt. 122. old.

A társadalmi hatalom, vagyis az a megsokszorozott termelőerő, amely a különböző egyéneknek a munka megosztásában megszabott együttműködése által létrejön, ezen egyének számára – minthogy az együttműködés maga nem önkéntes, hanem természetadta – nem mint saját, egyesült hatalmuk jelenik meg, hanem mint idegen, rajtuk kívül álló erő, amelyről nem tudják, honnan és hova tart, amelyen tehát nem lehetnek már úrrá, amely most ellenkezőleg, sajátságos, az emberek akarásától és megfutásától független, sőt ezt az akarást és megfutást éppen irányító szakaszok és fejlődési fokok sorozatán megy át. Máskülönben hogyan lehetett volna például a tulajdonnak egyáltalában történelme, hogyan ölthetett volna különböző alakokat, és teszem a földtulajdon hogyan nyomulhatott volna – a különböző meglevő előfeltételeknek megfelelően – Franciaországban a szétparcellázottságtól a kevés kézben való centralizálás, Angliában a kevés kézben való centralizáltságtól a szétparcellázás felé, amint ma valóban ez a helyzet? Vagy hogy van az, hogy a kereskedelem, amely pedig nem egyéb, mint különböző egyének és országok termékeinek cseréje, az egész világ felett uralkodik a kereslet és kínálat viszonya révén – olyan viszony ez, amely, mint egy angol közgazdász mondja, az antik végzethez hasonlóan lebeg a föld felett s láthatatlan kézzel szerencsét és balszerencsét oszt az embereknek, birodalmakat alapít és birodalmakat rombol szét, népeket támaszt és tüntet el –, míg a bázis, a magántulajdon megszüntetésével, a termelés kommunista szabályozásával és azon idegenségnek ebben rejlő megsemmisítésével, amellyel az emberek saját termékükhöz viszonyulnak, a kereslet és kínálat viszonyának hatalma semmivé foszlik

és az emberek a cserét, a termelést, kölcsönös viszonyulásuk módját ismét hatalmukba kerítik?

Ez az *„elidegenülés"* – hogy a filozófusok számára érthetően fejezzük ki magunkat – természetesen csak két *gyakorlati* előfeltétellel szüntethető meg. Hogy „elviselhetetlen" hatalommá váljék, vagyis olyan hatalommá, amely ellen forradalmat csinálnak, ahhoz az kell, hogy az emberiség tömegét teljesen „tulajdonnélküliként" hozza létre, s egyszersmind ellentmondásban a gazdagsággal és műveltséggel egy meglevő világával – amely gazdagság és műveltség a termelőerő nagy megnövekedését, fejlődésének magas fokát előfeltételezi.

Marx–Engels: A német ideológia. (1846) MEM 3. köt. [1976] 37–38. old.

Ahogyan a szabad ipar és a szabad kereskedelem megszüntetik a kiváltságos elkülönültséget és ezzel a kiváltságos elkülönültségek egymás közti harcát, viszont helyébe a kiváltságtól – amely elkülönít az általános összességtől, de egyúttal egybekapcsol egy kisebb zártkörű összességbe – eloldozott embert állítják, akit egy általános köteléknek még a *látszata* sem fűz többé a másik emberhez, és embernek ember ellen való, egyénnek egyén ellen való általános harcát idézik elő, ugyanígy az egész *polgári társadalom* nem egyéb, mint az összes, már csak *egyéniségük* révén egymástól elkülönült egyének e háborúja egymás ellen, és a kiváltságok béklyóiból kiszabadult elemi életerők általános féktelen mozgása. A *demokratikus képviseleti állam* és a *polgári társadalom* ellentéte a hivatalos *közösség* és a *rabszolgaság* közti *klasszikus* ellentét kiteljesedése. A modern világban mindenki *egyidejűleg* tagja a rabszolgaságnak és közösségnek. Éppen a *polgári társadalom rabszolgasága látszatra* a legnagyobb *szabadság*, mert látszólag kiteljesedett *függetlensége* az egyénnek, amely elidegenült életelemeinek – mint például a tulajdonnak, az iparnak, a vallásnak stb. – féktelen, többé általá-

nos kötelékektől és az embertől nem kötött mozgását a *saját* szabadságának nézi, holott ez a mozgás ellenkezőleg az egyén teljes szolgasága és emberietlensége. A *kiváltság* helyébe itt a *jog* lépett.

Marx–Engels: A szent család. (1844) MEM 2. köt. 115. old.

Befejezésül még fel kell hívnunk a figyelmet a bérmunka-rendszer pozitív oldalára.

α Amikor a bérmunka-rendszer pozitív oldaláról beszélünk, akkor a tőke, a nagyipar, a szabad konkurrencia, a világpiac pozitív oldaláról beszélünk, s nem szükséges kifejtenem önöknek, hogy e termelési viszonyok nélkül nem lehetett volna megteremteni sem a termelési eszközöket, a proletariátus felszabadításának és egy új társadalom megalapításának anyagi eszközeit, sem maga a proletariátus nem ért volna el olyan egyesülést és olyan fejlettséget, hogy valóban képes legyen a régi társadalmat és önmagát forradalmasítani. A munkabér *kiegyenlítődése.*

β Vegyük a munkabért akár a magvában is annak, ami elvetendő benne, hogy tevékenységem áruvá válik, hogy én teljesen eladhatóvá válok.

Először: Ezáltal minden, ami patriarchális, eltűnt, mert csak az alku, a vétel és eladás marad az egyetlen vonatkozás, a pénzviszony marad az egyetlen viszony munkáltató és munkás között. *Másodszor:* Egyáltalában lehullott a dicsfény a régi társadalom összes viszonyairól, mivel ezek tiszta pénzviszonyokká oldódtak fel. Ugyanígy az összes úgynevezett magasabb rendű munkák, szellemi, művészi stb. munkák kereskedelmi cikkekké változtak, s ezáltal elvesztették régi megszenteltségüket. Milyen nagy haladás volt, hogy a papok, orvosok, jogászok stb. egész regimentjét, tehát a vallást, a jogtudományt stb. immár csak kereskedelmi értékük alapján határozták meg.

Marx: Munkabér. (1847) MEM 6. köt. 537. old.

A filozófus eszméket termel, a költő költeményeket, a lelkész prédikációkat, a professzor kézikönyveket stb. A bűnöző büntettet termel. Ha közelebbről szemügyre vesszük ez utóbbi termelési ág összefüggését a társadalom egészével, sok előítélettel szakítunk. A bűnöző nemcsak büntettet termel, hanem a büntetőjogot is, és ezáltal a professzort is, aki előadásokat tart a büntetőjogról, és azonfelül az elmaradhatatlan kézikönyvet, amelyben ugyanaz a professzor előadásait mint „árut" az általános piacra dobja. Ezzel gyarapodik a nemzeti gazdagság, nem is beszélve arról a magánélvezetről, amelyet – mint egy szavahihető tanú, Roscher professzor úr mondja nekünk – a kézikönyv kézirata magának a szerzőjének nyújt.

A bűnöző termeli továbbá az egész rendőrséget és büntetőbíróságot, fogdmegeket, bírákat, hóhérokat, esküdteket stb.; és mindezek a különböző iparágak, amelyek a társadalmi munkamegosztás megannyi kategóriái, kifejlesztik az emberi szellem különféle képességeit, új szükségleteket hoznak létre és kielégítésük új módjait. A kínvallatás egymaga is a legelmésebb mechanikai találmányokra adott indítékot, és szerszámainak termelésében tisztes kézművesek tömegét foglalkoztatta.

A bűnöző benyomást termel, részben erkölcsi, részben tragikus benyomást, mikor hogy, és ily módon „szolgálatot" tesz a közönség erkölcsi és esztétikai érzései mozgásának. Nemcsak büntetőjogi kézikönyveket termel, nemcsak büntető törvénykönyveket és ezzel büntető törvényhozókat, hanem művészetet is, szépirodalmat, regényeket, sőt tragédiákat, ahogy ezt nemcsak Müllner „Bűn"-je és Schiller „Haramiák"-ja, hanem még az „Oidipusz" és a „III. Richárd" is bizonyítja. A bűnöző megtöri a polgári élet egyhangúságát és köznapi biztonságát. Ezzel megóvja a pangástól, és előidézi azt a nyugtalan feszültséget és mozgalmasságot, amely nélkül még a konkurrencia ösztökéje is eltompulna. Így megsarkantyúzza a termelőerőket. A bűnözés a fölös számú népesség egy részét elvonja a munkapiacról és ezzel csökkenti a munkások közti konkurrenciát, bizonyos fokig megakadályozza a munkabérnek a minimum alá süllyedését, a

bűnözés elleni harc viszont ugyanezen népesség egy másik részét szívja fel. Ily módon a bűnöző úgy jelenik meg, mint egyike azon természetes „kiegyenlítéseknek", amelyek létrehozzák a helyes színvonalat és „hasznos" foglalkozási ágak egész távlatát tárják fel.

A részletekig kimutatható a bűnöző kihatása a termelőerő fejlődésére. Vajon a zárak elérték volna mai tökéletességüket, ha nincsenek tolvajok? Vajon a bankjegygyártás elérte volna mostani tökélyét, ha nincsenek pénzhamisítók? Vajon a mikroszkóp utat talált volna a mindennapi kereskedelem területére (lásd Babbage), ha nincsenek kereskedelmi csalások? Vajon a gyakorlati kémia nem köszönhet-e ugyanannyit az áruhamisításnak és a felfedezésére irányuló törekvésnek, mint a tisztes termelői buzgalomnak? A bűnözés a tulajdon elleni támadás új meg új eszközeivel a védelem új meg új eszközeit hívja életre és ezáltal ugyanolyan termelően hat, mint a gépek feltalálására a sztrájkok. És, ha elhagyjuk a magánbűnözés területét: vajon nemzeti bűnözés nélkül létrejött volna valaha a világpiac? Sőt, akár csak maguk a nemzetek is? És vajon a bűn fája nem egyszersmind a tudás fája is Ádám napjaitól fogva? Mandeville a „Fable of the Bees"-ben (1705) már kimutatta minden lehető foglalkozás stb. termelő voltát és egyáltalában ennek az egész érvelésnek a tendenciáját:

„Amit mi ezen a világon rossznak nevezünk, akár erkölcsi, akár természeti rossznak, az ama nagy elv, amely bennünket társadalmi lényekké tesz, az kivétel nélkül *minden szakma és foglalkozás* szilárd alapja, *élete és támasza*...; itt kell keresnünk minden művészet és tudomány igazi eredetét; és... abban a pillanatban, amelyben a rossz megszűnnék, a társadalomnak romlásba kellene dőlnie, ha ugyan fel nem bomlanék teljesen."

Csak Mandeville természetesen végtelenül bátrabb és becsületesebb volt, mint a polgári társadalom filiszterlelkű apologétái.

Marx: Értéktöbblet-elméletek. (1863) MEM 26/I. köt. 352–353. old.

Hogy a munkások helyzete a tőkés termelés kialakulása óta nagyjában és egészében anyagilag rosszabb lett, abban csak a burzsoá kételkedik. De sandítsunk-e ezért vágyakozva vissza az (ugyancsak nagyon sovány) egyiptomi húsosfazék, a falusi kisipar felé, amely csak szolgalelkeket nevelt, vagy a „vadak" felé? Ellenkezőleg. Csak a modern nagyipar által létrehozott, minden öröklött lánctól, az őt földhöz kötött láncoktól is megszabadult és a nagyvárosokban összezsúfolt proletariátus képes végrehajtani a nagy szociális átalakulást, amely véget vet majd minden osztálykizsákmányolásnak és minden osztályuralomnak. A házitűzhellyel bíró régi falusi kézi takácsok erre sohasem lettek volna képesek, ilyen gondolatuk sohasem támadhatott volna, és még kevésbé akarhatták volna megvalósítását.

Proudhon szemében viszont az utolsó száz év egész ipari forradalma, a gőzerő, a nagyüzemi gyártás, amely a kézi munkát gépekkel helyettesíti és a munka termelőerejét ezerszeresére emeli, módfölött bosszantó esemény, olyasmi, aminek voltaképpen nem lett volna szabad megtörténnie. A kispolgár Proudhon olyan világot kíván, amelyben mindenki külön, önálló terméket állít elő, s az rögtön elfogyasztható és a piacon kicserélhető; ha aztán mindenki visszakapja munkájának teljes értékét egy másik termékben, ezzel már beteljesült az „örök igazságosság" és létrejött a világok legjobbika. De ezt a proudhoni legjobb világot már csírájában szétta posta a haladó ipari fejlődés talpa, amely a különálló munkát minden nagy iparágban régen megsemmisítette és a kisebb és legkisebb iparágakban napról napra mindinkább megsemmisíti; amely a különálló munka helyébe a társadalmi munkát állítja, gépek és kezessé tett természeti erők segítségével, s ezek kész, rögtön kicserélhető vagy elfogyasztható terméke közös műve sok egyednek, akiknek kezén át kellett mennie. És éppen ezzel az ipari forradalommal olyan fokra emelkedett az emberi munka termelőereje, hogy lehetségessé vált – először, mióta emberek élnek –

mindenkire kiterjedő értelmes munkamegosztás mellett nemcsak eleget termelni a társadalom minden tagjának bőséges fogyasztása és jelentékeny tartalékalap céljaira, hanem minden egyénnek elegendő szabad időt is biztosítani, hogy mindaz, ami a történelmileg öröklött műveltségből – tudományból, művészetből, érintkezési formákból stb. – valóban méltó a fennmaradásra, ne csak fennmaradjon, hanem az uralkodó osztály monopóliuma helyett az egész társadalom közkincsévé váljék és továbbfejlődjék. És ez a döntő pont. Mihelyt az emberi munka termelőereje eddig a fejlődési fokig eljutott, egy uralkodó osztály fennállásának minden ürügye eltűnik. Hiszen a végső érv, amellyel az osztálykülönbségeket védték, mindig ez volt: kell olyan osztálynak lennie, amely nem kénytelen vesződni a napi létfenntartásához szükséges termeléssel, hogy ideje maradjon a társadalom szellemi munkájának ellátására. Ennek a szóbeszédnek, amelynek eddig nagy történelmi jogosultsága volt, az utolsó száz év ipari forradalma egyszer s mindenkorra elvágta a gyökerét. Egy uralkodó osztály fennállása napról napra mindinkább akadályává válik az ipari termelőerők és egyúttal a tudomány, a művészet és nevezetesen a művelt érintkezési formák fejlődésének. Modern burzsoáinknál faragatlanabb tuskók sohasem voltak a földön.

Engels: A lakáskérdéshez. (1872) MEM 18. köt. 207–208. old.

Angliában tehát azt a furcsa tényt tapasztalhatjuk, hogy minél mélyebben áll a társadalomban egy osztály, minél „műveletlenebb" a szó köznapi értelmében, annál közelebb áll a haladáshoz, annál nagyobb jövője van. Általában ez a jellege minden forradalmi korszaknak, amint az megmutatkozott nevezetesen annál a vallási forradalomnál, amelynek a kereszténység volt a terméke: „boldogok a szegények", „e világnak bölcsessége bolondsággá lett" stb. De olyan világos körvonalakkal, olyan éles árnyalással, mint most Angliában, még talán soha-

sem mutatkozott a nagy forradalmi átalakulásnak ez az előjele. Németországban a művelt, sőt mi több, a tudományosan művelt osztályból indul ki a mozgalom; Angliában a műveltek és legkivált a tudósok háromszáz esztendeje süketek és vakok, s nem veszik észre az idők jeleit. Az egész világ ismeri az angol egyetemek nyomorult vakrutinját – melyhez képest a mi német főiskoláink még aranyat érnek; de hogy miféle műveket alkotnak a legelső angol teológusok, sőt sokan a legelső angol természettudósok közül is, milyen szánalmasan reakciós írások alkotják a hetenként megjelenő „új könyvek jegyzéke" tömegét, az a kontinensen még álmában sem jutna eszébe senkinek. Anglia a közgazdaságtan hazája; de hogy állnak ezzel a tudománnyal a professzorok és a gyakorlati politikusok? Adam Smith kereskedelmi szabadsága belesodródott a Malthus-féle népesedési elmélet őrült következtetésébe, s nem hozott létre egyebet, mint a régi monopolrendszer új, civilizáltabb alakját, amelynek képviselői a mai toryk és amely sikeresen harcolt a malthusi badarság ellen – de végül mégis ismét malthusi következtetésekbe sodródik. Mindenfelől következetlenséget és képmutatást látunk, de a szocialisták és részben a chartisták meggyőző gazdasági tanulmányait megvetően félredobják, s így ezek csak az alsóbb rendekben találnak olvasókra. Strauss „Jézus életé"-t lefordították angolra. Egyetlen „tekintélyes" könyves sem volt hajlandó kinyomatni; végül füzetekben jelent meg, füzetenként 3 pennys áron, mégpedig egy tizedrangú, de energikus antikvárius kiadásában. S ez volt a sorsa Rousseau, Voltaire, Holbach stb. lefordított műveinek is. Byront és Shelleyt csaknem kizárólag az alsóbb rendek olvassák; az utóbbinak valamelyik művét egyetlen „tekintélyes" ember sem merné asztalán tartani, mert veszett hírbe keverednék. Tehát, mint mondottuk: boldogok a szegények, mert övék a mennyeknek országa, s előbb-utóbb – e világnak országa is.

Engels Londoni levelek. (1843) MEM 1. köt 467–468. old.

Míg az angol Magas Egyház tobzódott, a szocialisták hihetetlenül sokat tettek az angol munkásosztály művelődéséért; az ember eleinte nem győz csodálkozni, amikor a Hall of Scienceben hallja, hogy a legegyszerűbb munkások milyen világos tudattal beszélnek a politikai, a vallási és társadalmi viszonyokról; de ha felkutatja a kitűnő népszerű írásokat, ha hallja a szocialisták előadóit, például a manchesteri Wattsot, már nem is csodálkozik. A munkásoknak ma takaros olcsó kiadásban megvannak a múlt század francia filozófiai műveinek fordításai, leginkább Rousseau „Társadalmi szerződés"-e, [Holbach] „A természet rendszere" és Voltaire különböző művei, ezenkívül pennys vagy kétpennys brosúrákban és lapokban a kommunista alapelveket kifejtő írások; s ugyanígy Thomas Paine és Shelley írásai is olcsó áron a munkások kezébe kerülnek.

Engels: Londoni levelek. (1843) MEM 1. köt. 474. old

Ezek a különböző, hol egyesülő, hol különváló munkáscsoportok – az egyesületek tagjai, chartisták és szocialisták – saját erejükből számos iskolát és olvasótermet alapítottak a munkások műveltségének emelésére. Minden szocialista és csaknem minden chartista intézménynek, számos szakmai szervezetnek van már ilyen iskolája vagy olvasóterme. Ezekben az iskolákban igazi proletár szellemben nevelik a gyermekeket, minden polgári befolyástól mentesen; az olvasótermekben pedig kizárólag vagy majdnem kizárólag proletár folyóiratok és könyvek vannak. Ezek az intézmények igen veszélyesek a burzsoáziára nézve, és a burzsoáziának sikerült néhány hasonló intézményt, a „Mechanics' Institution"-okat* a proletár befolyás alól kivonni, s olyan szervekké alakítani, amelyek a burzsoáziának hasznos tudományokat terjesztenek a munkások közt. Termé-

* Esti iskolák, amelyekben a munkások általános és technikai képzést kaptak. – *Szerk.*

szettudományokat tanítanak ott, amelyek elvonják a munkásokat a burzsoázia elleni harctól, és esetleg hozzásegítik őket egyes találmányokhoz, amelyek a burzsoáziának pénzt hoznak, – a munkásnak azonban *most* valóban egészen haszontalan a természet tanulmányozása, hiszen a nagyvárosban, éjt-napot munkában töltve, gyakran nem is láthatja a természetet; a nemzetgazdaságtant prédikálják, amelynek istene a szabad konkurrencia, és amelyből a munkás csak azt a következtetést vonhatja le, hogy legokosabb, ha csendes megadással éhen hal; az egész nevelés szelíden, simulékonyan, készségesen az uralkodó politikához és valláshoz alkalmazkodik, s a munkás tulajdonképpen egyre csak azt hallja, hogy legyen alázatos, passzív, és ne zúgolódjék sorsa ellen. A munkások zöme természetesen hallani sem akar ezekről az intézményekről, és a proletár olvasótermek felé, az érdekeit közvetlenül érintő viszonyok megvitatása felé fordul – akkor aztán az önelégült burzsoázia kijelenti: dixi et salvavi [megmondtam és megmentettem a lelkemet], és megvetéssel elfordul attól az osztálytól, amely „többre becsüli rosszindulatú demagógok szenvedélyes dühkitöréseit, mint a komoly műveltséget". Hogy a munkásoknak egyébként van érzékük a „komoly műveltséghez" is, ha nem az érdek sugallta polgári bölcsességgel elegyítve adják elő, ezt bizonyítják a proletár, különösen a szocialista intézményekben gyakran tartott természettudományi, esztétikai és nemzetgazdaságtani előadások, amelyeknek igen nagy hallgatósága van. Hallottam némelykor foszlott bársonykabátos munkásokat, akik nagyobb tudással beszéltek geológiáról, csillagászatról és más tárgyakról, mint sok művelt német burzsoá. S hogy az angol proletariátusnak mennyire sikerült önálló műveltségre szert tennie, az különösen abban mutatkozik meg, hogy az újabb filozófiai, politikai irodalom és a költészet korszakalkotó remekeit csaknem kizárólag munkások olvassák. A burzsoá, aki a fennálló társadalmi rend és az azzal összefüggő előítéletek rabja, megijed és keresztet vet, ha olyasmiről van szó, ami valóban haladást jelent; a proletár viszont nyitott szemmel tekint az effélére, élve-

zettel és eredményesen tanulmányozza. E tekintetben különösen a szocialisták tettek igen sokat a proletariátus művelése érdekében, lefordították a francia materialistákat, *Helvétiust, Holbachot, Diderot-t* stb., és a legjobb angol művekkel együtt olcsó kiadásokban terjesztették. *Strauss* „Jézus élete" és *Proudhon* „Tulajdon" című munkája szintén csak a proletárok közt forog közkézen. Shelley, a zseniális, prófétai *Shelley*, és *Byron*, aki izzó szenvedéllyel és maró szatírával ostorozta a fennálló társadalmat, a munkások közt talál a legtöbb olvasóra; a burzsoák csak a mai képmutató morálhoz igazított kasztrált „családi kiadásokat" („family editions") kedvelik. – A legújabb kor két legnagyobb gyakorlati filozófusát, *Benthamet* és *Godwint*, főleg az utóbbit, szintén csaknem kizárólag proletárok olvassák; *Benthamnek* van ugyan iskolája a radikális burzsoázia körében is, de csak a proletariátusnak és a szocialistáknak sikerült Benthamből kiindulva továbbhaladniok. A proletariátus ezeken az alapokon megteremtette a saját irodalmát, mely jobbára időszaki kiadványokból és brosúrákból áll és tartalmát tekintve messze felülmúlja az egész polgári irodalmat.

Engels: A munkásosztály helyzete Angliában. (1845) MEM 2. köt. 422–423. old.

A *kommunizmus* mint a *magántulajdonnak* – mint *emberi önelidegenülésnek – pozitív* megszüntetése és ezért mint az *emberi* lényegnek az ember által és az ember számára történő valóságos *elsajátítása:* ezért mint a magáért-való embernek *társadalmi*, azaz emberi emberként teljes, tudatosan és az eddigi fejlődés egész gazdagságán belül létrejött visszatérése. Ez a kommunizmus mint kiteljesedett naturalizmus = humanizmus, mint kiteljesedett humanizmus = naturalizmus, ez az ember és a természet, ember és ember közti ellentmondásos harc *igazi* feloldása, az egzisztencia és lényeg, a tárgyiasulás és önigazolás, a szabadság és szükségszerűség, az egyén és nem közötti harc iga-

zi feloldása. Ez a történelem feloldott rejtélye és magát e megoldásnak tudja.

Marx: Gazdasági-filozófiai kéziratok 1844-ből. MEM 42. köt. 106–107. old.

Az ember a maga mindenoldalú lényegét mindenoldalúan sajátítja el, tehát mint totális ember. A világhoz való mindegyik *emberi* viszonya, látás, hallás, szaglás, ízlelés, tapintás, gondolkodás, szemlélés, érzékelés, akarás, tevékenykedés, szeretés, egyszóval egyéniségének összes szervei, valamint azok a szervek, amelyek közvetlenül közösségi szerv-formájukban vannak, *tárgyi* viszonyulásukban, vagyis a *tárgyhoz való viszonyulásukban* annak elsajátítását jelentik; az *emberi* valóság elsajátítása, a tárgyhoz való viszonyulása az *emberi valóság tevékenykedése;* az emberi valóság ezért éppolyan sokféle, mint amilyen sokfélék az emberi *lényegi meghatározások és tevékenységek;* emberi *hatékonyság* és emberi *szenvedés,* mert a szenvedés, emberileg megfogva, az ember önélvezete.

A magántulajdon oly ostobákká és egyoldalúakká tett bennünket, hogy egy tárgy csak akkor a *mienk,* ha bírjuk, ha tehát tőkeként egzisztál számunkra, illetve ha közvetlenül birtokoljuk, megesszük, megisszuk, testünkön viseljük, lakjuk stb., egyszóval *használjuk*. Ámbár a magántulajdon magának a birtoknak mindeme közvetlen megvalósulásait megint csak *létfenntartási eszközökként* fogja fel, s az élet, amelynek eszközeiül szolgálnak, a *magántulajdon élete:* munka és tőkésítés.

Az *összes* fizikai és szellemi érzékek helyébe ennélfogva az *összes* ilyen érzékek egyszerű elidegenülése, a *bírás* érzéke lépett. Erre az abszolút szegénységre kellett redukálni az emberi lényeget, hogy belső gazdagságát magából kivajúdja...

A magántulajdon megszüntetése ezért az összes emberi érzékek és tulajdonságok teljes *emancipációja;* de éppen az teszi

emancipációvá, hogy ezek az érzékek és tulajdonságok mind szubjektíve, mind objektíve emberiekké lettek.

Marx: Gazdasági-filozófiai kéziratok 1844-ből. MEM 42. köt. 109–110. old.

[Sancho] azt képzeli, hogy az úgynevezett munkamegszervezők minden egyes ember össztevékenységét meg akarják szervezni, holott éppen ők különböztetik meg a közvetlenül termelő munkát, amelyet meg kell szervezni, a nem közvetlenül termelő munkától. Ez utóbbi munkákban pedig az ő véleményük szerint nem az kell, hogy – mint Sancho képzeli – mindenki Raffaello helyett dolgozzék, hanem hogy mindenki, akiben egy Raffaello rejtőzik, akadálytalanul kiművelhesse magát. Sancho azt képzeli, hogy Raffaello a munkának az ő idejében Rómában fennálló megosztásától függetlenül hozta létre festményeit. Ha összehasonlítja Raffaellót Leonardo da Vincivel és Tizianóval, láthatja, hogy mennyire megszabta az elsőnek a műalkotásait Róma akkori, firenzei befolyás alatt kialakult virágzása, a másodikéit Firenze állapotai és később a harmadikéit Velence egészen másfajta fejlődése. Raffaellót, mint minden más művészt, megszabták a művészetnek azok a technikai előrehaladásai, amelyeket előtte tettek meg, megszabta a társadalom szervezete és a munka megosztása az ő helységében és végül a munka megosztása mindazon országokban, amelyekkel az ő helysége érintkezésben állt. Hogy egy olyan egyén, mint Raffaello, kifejleszti-e a tehetségét, az egészen a kereslettől függ, amely viszont a munka megosztásától és az embereknek ebből fakadó művelődési viszonyaitól függ. –

Stirner itt még messze alatta áll a burzsoáziának is, mikor a tudományos és művészeti munka egyetlenségét hirdeti. Már most is szükségesnek találták, hogy ezt az „egyetlen" tevékenységet megszervezzék. Horace Vernet-nek festményei egytizedéhez sem lett volna ideje, ha olyan munkáknak tekintette volna

őket, „amelyeket csak ez az Egyetlen képes véghezvinni". A vaudeville-ek és regények utáni nagy kereslet Párizsban a munka olyan megszervezését hozta létre e cikkek termelésére, amely még mindig jobbat nyújt, mint „egyetlen" versenytársai Németországban. A csillagászatban olyan emberek, mint Arago, Herschel, Encke és Bessel szükségesnek találták, hogy közös megfigyelésekre szervezkedjenek, s csak azóta jutottak néhány valamirevaló eredményhez. A történetírásban az „Egyetleneknek" teljességgel lehetetlen bármit is alkotniok, s a franciák ebben is a munka megszervezése útján régen lehagytak minden más nemzetet. Magától értetődik egyébként, hogy mindezek a munka modern megosztásán nyugvó szervezetek még mindig szerfölött korlátozott eredményekre vezetnek és csak az eddigi korlátolt elszigeteltséghez képest jelentenek haladást.

Még különösen ki kell emelni, hogy Sancho a munka megszervezését összecseréli a kommunizmussal és nagyon csodálkozik, hogy „a kommunizmus" nem válaszol neki e megszervezést illető meggondolásaira. Így csodálkozik egy gascogne-i parasztfiú, hogy Arago nem tudja neki megmondani, melyik csillagon ütötte fel tanyáját a Jóisten.

Hogy a művészi tehetség kizárólag egyesekben összpontosul s hogy ezzel összefüggésben a nagy tömegben el van nyomva, az a munka megosztásának következménye. Még ha bizonyos társadalmi viszonyok között mindenki kitűnő festő lenne is, ez még egyáltalán nem zárná ki azt, hogy mindenki eredeti festő is legyen, úgyhogy az „emberi" és „egyetlen" munka közötti különbség itt is puszta értelmetlenségre lyukad ki. A társadalom kommunista megszervezésénél mindenesetre elesik a művész besoroltsága a helyi és nemzeti korlátoltság alá, amely tisztán a munka megosztásából fakad, és elesik az egyén besoroltsága valamely meghatározott művészet alá, amelynél fogva az egyén kizárólag festő, szobrász stb. s már a név is elégségesen kifejezi a művész foglalkozásszerű fejlődésének korlátolt voltát és a munka megosztásától való függőségét. Kommunista társada-

lomban nincsenek festők, hanem legfeljebb emberek, akik egyebek között festenek is.

Marx–Engels: A német ideológia. (1846) MEM 3. köt. [1976] 385–386. old.

A szabadság birodalma valójában csupán ott kezdődik, ahol megszűnik az a munka, melyet a nyomor és a külső célszerűség határoz meg; ez a birodalom tehát a dolog természeténél fogva túl van a tulajdonképpeni anyagi termelés szféráján. Miként a vadembernek küzdenie kell a természettel, hogy szükségleteit kielégítse, hogy életét fenntartsa és újratermelje, ugyanúgy kell küzdenie a civilizált embernek is, s ezt kell tennie minden társadalmi formában és minden lehetséges termelési módban. Az ember fejlődésével együtt bővül a természeti szükségszerűség e birodalma, mert bővülnek a szükségletek; de ugyanakkor gyarapodnak a termelőerők is, melyek e szükségleteket kielégítik. A szabadság ezen a területen csak abban állhat, hogy a társadalmasult ember, a társult termelők ésszerűen szabályozzák, közös ellenőrzésük alá vetik ezt a természettel való anyagcseréjüket, ahelyett hogy az mint vak hatalom uralkodna rajtuk; ezt az anyagcserét a legkisebb erőfelhasználással, az emberi természethez legméltóbb és ennek legmegfelelőbb feltételek között hajtják végre. De ez még mindig a szükségszerűség birodalma. Ezen túl kezdődik az az emberi erőkifejtés, amely öncél, a szabadság igazi birodalma, amely azonban csak a szükségszerűség e birodalmán mint bázisán virágozhat ki. Az alapfeltétel a munkanap megrövidítése.

Marx: A tőke. III. köt. (1894) MEM 25. köt. 772–773. old.

LENIN
A KULTÚRÁRÓL

1. A KULTÚRA ELMÉLETÉNEK ÉS TÖRTÉNETÉNEK ÁLTALÁNOS KÉRDÉSEI

A MATERIALISTA TÖRTÉNETFELFOGÁS ÉS A KULTÚRA KÉRDÉSEI

Már önmagában ez a gondolat – materializmus a szociológiában – zseniális gondolat volt. *Egyelőre* természetesen csak hipotézis, de olyan hipotézis, amely először teremtette meg a szigorúan tudományos állásfoglalás lehetőségét a történelmi és a társadalmi kérdésekben. Addig a szociológusok, mivel képtelenek voltak arra, hogy eljussanak a legegyszerűbb és olyan elsődleges viszonyokig, amilyenek a termelési viszonyok, egyenesen a politikai és jogi formák vizsgálásához és tanulmányozásához fogtak, beleütköztek abba a ténybe, hogy ezek a formák valamely időben az emberiség egyik vagy másik eszméjéből keletkeztek – és itt meg is állapodtak; arra az eredményre jutottak, hogy a társadalmi viszonyokat az emberek tudatosan hozzák létre. De ez a következtetés, amelynek teljes kifejezése a Contrat social [társadalmi szerződés] eszméje (nyomai az utópista szocializmus valamennyi rendszerében erősen észlelhetők), tökéletesen ellentmondott minden történelmi megfigyelésnek. Sohasem volt és most sincs úgy, hogy a társadalom tagjai azon társadalmi viszonyok összességét, amelyek közt élnek, ha-

tározott, egységes, bizonyos alapelvtől áthatott valaminek képzelnék el; ellenkezőleg, a tömeg nem tudatosan alkalmazkodik ezekhez a viszonyokhoz, s oly kevéssé van sejtelme arról, hogy ezek külön történelmi társadalmi viszonyok, hogy például a csereviszonyokat, amelyek közt az emberek sok évszázadon át éltek, csak a legutóbbi időben magyarázták meg. A materializmus ezt az ellentmondást azzal küszöbölte ki, hogy az elemzést elmélyítette egészen az ember társadalmi eszméinek eredetéig; s a materializmusnak az a következtetése, hogy az eszmék menete a dolgok menetétől függ, az egyedüli, mely összeegyeztethető a tudományos pszichológiával. Továbbá még egy másik szempontból is ez a hipotézis emelte először a szociológiát a tudomány fokára. Addig a szociológusok a társadalmi jelenségek bonyolult szövevényében nehezen tudták megkülönböztetni a fontos jelenségeket a nem fontosaktól (ez a szubjektivizmus gyökere a szociológiában), és nem tudták megtalálni az ilyen elhatárolás objektív kritériumát. A materializmus tökéletesen objektív kritériumot szolgáltatott, amikor kiemelte a *termelési viszonyokat* mint a társadalom struktúráját, és lehetővé tette, hogy alkalmazzák ezekre a viszonyokra az ismétlődésnek azt az általános tudományos kritériumát, amelynek a szociológiára való alkalmazhatóságát a szubjektivisták tagadták. Amíg ideológiai társadalmi viszonyokra szorítkoztak (vagyis olyan viszonyokra, amelyek kialakulásuk előtt az emberek tudatán* mennek át), a különböző országok társadalmi jelenségeiben nem vehettek észre ismétlődéseket és szabályszerűségeket, s tudományuk a legjobb esetben csak e jelenségek puszta leírása, nyersanyaggyűjtés volt. Az anyagi társadalmi viszonyok elemzése (vagyis az olyan viszonyok elemzése, amelyek anélkül alakulnak ki, hogy az emberek tudatán átmennének; az emberek, miközben termékeiket kicserélik, termelési viszonyokba lépnek anélkül, hogy akár csak annak is tudatában volnának, hogy

* Természetesen mindig a *társadalmi* és nem másféle viszonyok tudatáról van szó.

észrevegyék az ismétlődéseket és a szabályszerűségeket, és általánosítsák a különböző országok viszonyait egy alapfogalomban, a *társadalmi alakulat* alapfogalmában. Csak ez az általánosítás tette lehetővé, hogy a társadalmi jelenségek leírásáról (és az eszmény szempontjából való elbírálásukról) áttérjenek e jelenségek szigorúan tudományos elemzésére, amely például azt emeli ki, ami az egyik kapitalista országot a másiktól megkülönbözteti, és azt vizsgálja, ami valamennyiben közös.

Végül, harmadszor, már csak azért is ez a hipotézis tette először lehetővé a *tudományos* szociológiát, mert egyedül a társadalmi viszonyoknak a termelési viszonyokra s ezeknek a termelőerők fejlettségi fokára való visszavezetése teremtette meg a szilárd alapját annak, hogy a társadalmi alakulatok fejlődését természettörténeti folyamatnak fogjuk fel. Márpedig magától értetődik, hogy ilyen felfogás nélkül társadalomtudomány sem létezhet...

Marx a társadalmi mozgást természettörténeti folyamatnak tekinti, melyet olyan törvények irányítanak, amelyek függetlenek az ember akaratától, tudatától és szándékától, sőt megfordítva, maguk határozzák meg akaratát, tudatát és szándékát. (Vegyék ezt tudomásul a szubjektivista urak, akik a társadalmi fejlődést, azon a címen, hogy az ember tudatos „célokat" tűz maga elé, bizonyos eszmények által vezetteti magát, különválasztották a természettörténeti fejlődéstől.) Ha a tudatos elem ilyen alárendelt szerepet játszik a kultúra történetében, magától értetődik, hogy az a kritika, amelynek tárgya maga a kultúra, még kevésbé alapulhat a tudat valamilyen formáján vagy valamilyen eredményén. Más szóval nem az eszme, hanem csak a külső objektív jelenség lehet a kiindulópontja.

Kik azok a „népbarátok" és hogyan hadakoznak a szociáldemokraták ellen? (1894) LÖM 1. köt. 125–127. és 152. old.

Marxnak és Engelsnek a munkásosztály körül szerzett érdemeit néhány szóban így fejezhetjük ki: önmegismerésre és öntudatra tanították a munkásosztályt, s az álmodozások helyébe a tudományt állították...

Hegel filozófiája a szellem és az eszmék fejlődéséről szólt, *idealista* filozófia volt. A szellem fejlődéséből vezette le a természet, az ember és az emberi, társadalmi viszonyok fejlődését. Marx és Engels megtartották az örök fejlődési folyamat hegeli gondolatát*, de elvetették az elfogult idealista szemléletet; az élet felé fordultak és felismerték, hogy nem a szellem fejlődése magyarázza a természet fejlődését, hanem ellenkezőleg, a szellem a természetben, az anyagban leli magyarázatát... Hegellel és a hegelistákkal ellentétben Marx és Engels materialisták voltak. Materialista szempontból nézték a világot és az emberiséget, s felismerték, hogy a természeti jelenségekhez hasonlóan, amelyeknek anyagi okai vannak, az emberi társadalom fejlődését is anyagi erők fejlődése, a termelőerők fejlődése határozza meg. Azok a viszonyok, amelyekbe az emberek az emberi szükségletek kielégítésére szolgáló javak termelésében egymással lépnek, a termelőerők fejlődésétől függnek. És ezekben a viszonyokban rejlik a társadalmi élet minden jelenségének, az emberi törekvéseknek, eszméknek és törvényeknek magyarázata.

Friedrich Engels. (1895) LÖM 2. köt. 6. és 7–8. old.

Minden materializmus elismeri az emberiség tudatától, érzetétől, tapasztalatától stb. független, objektív, valóságos létet (anyagot). A történelmi materializmus a társadalmi létet az emberiség társadalmi tudatától függetlennek tekinti. A tudat ott

* Marx és Engels nemegyszer rámutattak arra, hogy szellemi fejlődésükben sokat köszönhetnek a nagy német filozófusoknak és különösen Hegelnek. „Ha nem előzte volna meg a német filozófia – mondja Engels –, akkor a német tudományos szocializmus... sohasem jött volna létre." [MEM 7. köt. 555. old.]

is, itt is csak visszatükröződése a létnek, a legjobb esetben megközelítően hű (adekvát, eszményi pontosságú) visszatükröződése... Marx és Engels zsenialitása éppen abban van, hogy igen hosszú időn, *majdnem fél évszázadon át* továbbfejlesztették a materializmust, az egyik fő filozófiai irányzatot, nem vesztegeltek egy helyben már megoldott ismeretelméleti kérdéseket ismételgetve, hanem következetesen alkalmazták – megmutatták, *hogyan* kell alkalmazni *ugyanazt* a materializmust a társadalomtudományok terén, s mint szemetet, badarságot, fellengzős és nagyképű zagyvaságot könyörtelenül félresöpörtek minden olyan kísérletet, mely egy „új" filozófiai irányvonal „felfedezésére", egy „új" irány feltalálására stb. irányult. Marx és Engels egész munkássága folyamán üldözte, irtotta az ilyen szószátyárkodó próbálkozásokat, az új filozófiai „izmus"-okkal űzött skolasztikus játékot, a kérdés lényegének nyakatekert szócskákkal való szándékos elhomályosítását, üldözte azokat, akik képtelenek voltak megérteni és világosan ismertetni a két fő ismeretelméleti irányzat harcát.

Materializmus és empiriokriticizmus. (1980) LÖM 18. köt. 306. és 316. old.

Marx tanítását a civilizált világon mindenütt a legnagyobb ellenségeskedéssel és gyűlölettel fogadja az egész polgári (mind hivatalos, mind liberális) tudomány, amely afféle „ártalmas szektát" lát a marxizmusban. Más nem is várható, mert „elfogulatlan" társadalomtudomány osztályharcra épülő társadalomban nem lehetséges. Vagy így, vagy amúgy az *egész* hivatalos és liberális tudomány *védelmezi* a bérrabszolgaságot, a marxizmus viszont könyörtelenül hadat üzent neki. A bérrabszolgaság társadalmában elfogulatlan tudományt várni éppolyan ostoba naivitás volna, mint elfogulatlanságot várni a gyárosoktól abban a kérdésben, vajon nem kellene-e felemelni a munkások bérét a tőke profitjának rovására.

De ez még nem minden. A filozófia története és a társadalomtudomány története egészen világosan mutatja, hogy a marxizmusban nyoma sincs holmi „szektásságnak" mint begubózott, megcsontosodott tanításnak, amely az egyetemes civilizáció fejlődésének országútjától *távol* jött létre. Ellenkezőleg, Marx zsenialitása éppen abban rejlik, hogy választ adott azokra a kérdésekre, amelyeket az emberiség haladó gondolata már felvetett. Tanítása a filozófia, a politikai gazdaságtan és a szocializmus legnagyobb képviselői tanításának egyenes és közvetlen *folytatásaként* jött létre.

Marx tanítása mindenható erejű, mert igaz. Teljes és következetes tanítás ez, mert az embereknek olyan egységes világnézetet ad, amely nem fér össze semmiféle babonával, semmiféle reakcióval, a burzsoá elnyomás semmiféle védelmezésével. Jogos örököse a legnagyobb értékeknek, amelyeket az emberiség a XIX. században a német filozófia, az angol politikai gazdaságtan, a francia szocializmus formájában alkotott.

A marxizmusnak ezzel a három forrásával és egyben három alkotórészével kívánunk most röviden foglalkozni.

1. A marxizmus filozófiája a *materializmus*. Európa egész legújabb kori története folyamán és különösen a XVIII. század végén Franciaországban, ahol döntő harc indult minden középkori limlom ellen, az intézményekben és az eszmékben uralkodó feudalizmus ellen, a materializmus bizonyult az egyetlen olyan következetes filozófiának, amely összhangban van minden természettudományi tanítással és ellenségesen szemben áll a babonákkal, az álszenteskedéssel stb. A demokrácia ellenségei ezért minden erejükkel igyekeztek „megcáfolni", aláásni, megrágalmazni a materializmust, és védelmükbe vették a filozófiai idealizmus különböző formáit, amely valamiképpen mindig a vallást védelmezi vagy támogatja.

Marx és Engels a leghatározottabban síkraszálltak a filozófiai materializmus mellett és újra meg újra igyekeztek megma-

gyarázni az ettől az alaptól való minden eltérés hibás voltát. Nézeteiket a legvilágosabban és legrészletesebben Engels fejtette ki „Ludwig Feuerbach" és „Anti-Dühring" című műveiben, amelyeket – a „Kommunista Kiáltvány"-hoz hasonlóan – kézikönyvként forgat minden öntudatos munkás.

De Marx nem állt meg a XVIII. századi materializmusnál, hanem előbbre vitte a filozófiát. Gazdagította a német klasszikus filozófia eredményeivel, különösen a hegeli rendszeréivel, amely azután Feuerbach materializmusához vezetett. Ezek közül az eredmények közül a legfontosabb a *dialektika,* vagyis a fejlődésről szóló tanítás legteljesebb, legmélyebb és minden egyoldalúságtól mentes formája, az örökké fejlődő anyagot tükröző emberi tudás viszonylagosságáról szóló tanítás. A természettudomány legújabb felfedezései – a rádium, az elektronok, az elemeknek az átalakulása – fényesen igazolták Marx dialektikus materializmusát, szemben a polgári filozófusok tanaival, akik „újra" visszatérnek a régi, rothadt idealizmushoz.

Marx a filozófiai materializmust – elmélyítve és tovább fejlesztve – következetesen végigvitte, kiterjesztette a természet megismeréséről az *emberi társadalom* megismerésére. A tudományos gondolat legnagyobb vívmánya Marx *történelmi materializmusa* volt. A történelemre és a politikára vonatkozó nézetekben eddig uralkodó káoszt és önkényt bámulatosan egységes és következetes tudományos elmélet váltotta fel, amely megmutatja, hogyan bontakozik ki a társadalmi élet egyik alakulatából, a termelőerők fejlődése folytán, egy másik, magasabb rendű alakulat, – például a feudalizmusból a kapitalizmus.

Mint ahogy az emberi megismerés a tőle függetlenül létező természetet, vagyis a fejlődő anyagot tükrözi, éppúgy az ember *társadalmi megismerése* (vagyis a különböző filozófiai, vallási, politikai stb. nézetek és tanítások) a társadalom *gazdasági rendszerét* tükrözi. A politikai intézmények a gazdasági alapon emelkedő felépítmények. Látjuk például, hogy a modern euró-

pai államok különböző politikai formái arra szolgálnak, hogy megszilárdítsák a burzsoáziának a proletariátus feletti uralmát.

Marx filozófiája következetes filozófiai materializmus, amely a megismerés nagyszerű fegyverét adta az emberiség, különösen pedig a munkásosztály kezébe.

2. Marx, miután felismerte, hogy a gazdasági rendszer az az alap, amelyen a politikai felépítmény emelkedik, a legnagyobb figyelmet e gazdasági rendszer tanulmányozására fordította. Főművében, a „Tőké"-ben, Marx a modern, vagyis tőkés társadalom gazdasági rendszerét vizsgálja.

A klasszikus politikai gazdaságtan Marx előtt alakult ki Angliában, a legfejlettebb tőkésországban. Adam Smith és David Ricardo, a gazdasági rendszert tanulmányozva, lerakták a *munkaérték-elmélet* alapját. Marx folytatta művüket. Szabatosan megindokolta és következetesen tovább fejlesztette ezt az elméletet. Kimutatta, hogy minden áru értékét az áru termelésére fordított társadalmilag szükséges munkaidő mennyisége határozza meg.

Ott, ahol a polgári közgazdászok tárgyak közötti viszonyt láttak (áru cseréje árura), Marx *emberek közötti viszonyt* tárt fel. Az árucsere az egyes termelők között a piac közvetítésével létrejövő kapcsolatot fejezi ki. A *pénz* azt jelenti, hogy ez a kapcsolat egyre szorosabbá válik, megbonthatatlan egységbe fűzve az egyes termelők egész gazdasági életét. A *tőke* ennek a kapcsolatnak további fejlődését jelenti: az ember munkaereje válik áruvá. A bérmunkás eladja munkaerejét a föld, a gyár, a munkaeszközök tulajdonosának. A munkás munkanapjának egy részét arra használja fel, hogy fedezze önmaga és családja fenntartásának költségeit (munkabér), a munkanap másik részében pedig ingyen dolgozik, létrehozva a tőkésnek az *értéktöbbletet*, a profit forrását, a tőkésosztály gazdagságának forrását.

Az értéktöbbletről szóló tanítás Marx közgazdasági elméletének sarkköve.

A munkás munkájával létrehozott tőke elnyomja a munkást, tönkreteszi a kistulajdonosokat és létrehozza a munkanélküliek seregét. Az iparban a nagyüzem diadala azonnal szembeötlik, de a mezőgazdaságban is ugyanez a jelenség figyelhető meg: a nagyüzemi tőkés mezőgazdaság fölénye egyre nő, egyre nagyobb mértékben alkalmaznak gépeket, a parasztgazdaság a pénztőke hálójába kerül, hanyatlik és tönkremegy az elmaradott technika nyomása alatt. A mezőgazdaságban mások a kisüzem hanyatlásának formái, de maga a hanyatlás vitathatatlan tény.

A kisüzem kiszorítása után a tőke emeli a munka termelékenységét és monopolhelyzetet teremt a legnagyobb tőkések egyesülései számára. A termelés maga egyre inkább társadalmivá válik, a munkások százezreit és millióit tömöríti a tervszerűen működő gazdasági szervezet, de a közös munka termékét maroknyi tőkés sajátítja el. Fokozódik a termelés anarchiája, egymást érik a válságok, egyre veszettebb hajsza folyik a piacokért, egyre bizonytalanabb a lakosság tömegeinek a megélhetése.

A tőkés rendszer, fokozva a munkásoknak a tőkétől való függését, létrehozza az egyesített munka óriási hatalmát.

Marx végigkísérte a kapitalizmus fejlődését az árugazdaság első csíráitól, az egyszerű cserétől, legmagasabb formájáig, a nagyüzemi termelésig.

S valamennyi tőkésország tapasztalatai, a régieké és az újaké egyaránt, évről évre több és több munkásnak mutatják meg szemléletesen Marx e tanításának helyességét. A kapitalizmus győzött az egész világon, de ez a győzelem csak bevezeti a munkának a tőke fölötti győzelmét.

3. A jobbágyrendszer megdöntése és a *„szabad"* tőkés társadalom megszületése után nyomban kitűnt, hogy ez a szabadság nem más, mint a dolgozók elnyomásának és kizsákmányolásának új rendszere. Egykettőre különféle szocialista tanok kelet-

keztek mint ennek az elnyomásnak a tükröződései és mint tiltakozás ellene. Csakhogy a szocializmus eredetileg *utópikus* szocializmus volt. Bírálta, elítélte, átkozta a tőkés társadalmat, álmodozott megsemmisüléséről, ábrándokat szőtt egy jobb rendszerről, igyekezett meggyőzni a gazdagokat a kizsákmányolás erkölcstelenségéről.

Ám az utópikus szocializmus képtelen volt megmutatni az igazi kivezető utat. Nem tudta sem a tőkés bérrabszolgaság lényegét megmagyarázni, sem a kapitalizmus fejlődéstörvényeit feltárni, sem azt a *társadalmi erőt* megtalálni, amely képes arra, hogy egy új társadalom alkotójává váljon.

Közben azok a viharos forradalmak, amelyek Európában mindenütt és főleg Franciaországban a hűbériség, a jobbágyrendszer bukását kísérték, mind világosabban feltárták az egész fejlődés alapját és mozgatóerejét: *az osztályok harcát*.

A politikai szabadság a hűbérurak osztálya felett egyetlen győzelmet sem aratott anélkül, hogy kétségbeesett ellenállásba ne ütközött volna. Egyetlen tőkésország sem alakult ki többékevésbé szabad, demokratikus alapon anélkül, hogy a tőkés társadalom különböző osztályai élethalálharcot ne vívtak volna egymással.

Marx zsenialitása abban rejlik, hogy mindenki másnál előbb tudta ebből levonni és hajthatatlanul érvényesíteni azt a következtetést, amelyre a világtörténelem tanít. Ez a következtetés az *osztályharcról* szóló tanítás.

A politikában az emberek mindig az ámítás és az önámítás együgyű áldozatai voltak és azok is maradnak, amíg meg nem tanulják, hogy bármely erkölcsi, vallási, politikai, szociális frázis, nyilatkozat, ígéret mögött fel kell fedniük egyik vagy másik osztály *érdekeit*. A réginek a védelmezői mindig rá fogják szedni a reformok és javítgatások híveit, amíg ezek meg nem értik, hogy minden régi intézmény, bármily használhatatlan és rothadt is, egyik vagy másik uralkodó osztály erejére támaszkodik. Arra pedig, hogy ezeknek az osztályoknak az ellenállását megtörjük, *csak egy* mód van: magában a környező társada-

lomban meg kell találnunk, fel kell világosítanunk és harcra kell szerveznünk azokat az erőket, amelyek képesek lehetnek – és társadalmi helyzetüknél fogva képeseknek is *kell* nekik lenniük – arra, hogy félresöpörjék a régit és megteremtsék az újat.

Csakis Marx filozófiai materializmusa mutatta meg a proletariátusnak a kivezető utat abból a szellemi rabságból, amelyben eddig valamennyi elnyomott osztály sínylődött. Csakis Marx közgazdasági elmélete magyarázta meg a proletariátus tényleges helyzetét a kapitalizmus általános rendszerében.

Szerte a világon – Amerikától Japánig és Svédországtól Dél-Afrikáig – sokasodnak a proletariátus önálló szervezetei. A proletariátus, osztályharca során, művelődik és nevelődik, megszabadul a polgári társadalom előítéleteitől, egyre szorosabbra tömörül és megtanulja helyesen felmérni sikereit, megedződik és feltartóztathatatlanul növekszik.

A marxizmus három forrása és három alkotórésze. (1913)
LÖM 23. köt. 40–47. old.

A materialista történelemfelfogás felfedezése, vagy helyesebben, a materializmus következetes folytatása, a társadalmi jelenségek területére való kiterjesztése kiküszöbölte a régebbi történelmi elméletek két fő fogyatékosságát. Először is, ezek a régi elméletek a legjobb esetben is csak az emberek történelmi tevékenységének eszmei indítékait vizsgálták, de nem vizsgálták azt, hogy miből fakadtak ezek az indítékok, nem láttak objektív törvényszerűséget a társadalmi viszonyok rendszerének fejlődésében, nem látták e viszonyok gyökereit az anyagi termelés fejlettségi fokában; másodszor, a régi elméletek éppen a lakosság *tömegeinek* tetteit hagyták figyelmen kívül, míg a történelmi materializmus először tette lehetővé azt, hogy természettudományos pontossággal kutassuk a tömegek életének társadalmi feltételeit és e feltételek változásait. A Marx előtti „szociológia" és történetírás a *legjobb* esetben is csak találomra ösz-

szeválogatott nyers tényanyagot halmozott fel és a történelmi folyamatnak csak egyes oldalait mutatta be. A marxizmus megmutatta, hogyan kell a társadalmi-gazdasági alakulatok keletkezésének, fejlődésének és hanyatlásának folyamatát átfogóan, minden oldalról tanulmányozni, valamennyi ellentmondó tendencia *összességét* vizsgálva, a különböző társadalmi *osztályok* pontosan meghatározható életfeltételeire és termelési feltételeire vezetve vissza ezeket a tendenciákat, kiküszöbölve a szubjektivizmust és önkényességet az egyes „domináló" eszmék kiválasztásában vagy értelmezésében, feltárva kivétel nélkül valamennyi eszmének és valamennyi különböző tendenciának az anyagi termelőerők állapotában rejlő *gyökereit*. Az emberek maguk csinálják történelmüket, de azt, hogy mi szabja meg az emberek és kiváltképpen a tömegek indítékait, mi idézi elő az ellentmondó eszmék és törekvések összeütközéseit, milyenek összességükben az emberi társadalmak egész tömegének mindezek az összeütközései, mik az anyagi élet termelésének objektív feltételei, amelyek az emberek egész történelmi tevékenységének alapját alkotják, milyen törvény szerint fejlődnek ezek a feltételek – minderre Marx hívta fel a figyelmet s megmutatta az utat a történelemnek mint egységes, roppant sokoldalúságában és ellentmondásosságában is törvényszerű folyamatnak a tudományos tanulmányozásához.

Karl Marx. (1914) LÖM 26. köt. 50–51. old

Két fő álláspont alakult ki, amelyek között szerintem nincsenek eltérések, legalábbis nincsenek lényeges, elvi eltérések; az egyik álláspont, amelyet én képviseltem, az, hogy nincs miért kidobnunk programunk régi elméleti részét, sőt ez helytelen lenne. Csupán ki kell egészítenünk az imperializmusnak mint a kapitalizmus legfelsőbb fejlődési fokának a jellemzésével, továbbá a szocialista forradalom korszakának jellemzésével, abból indulva ki, hogy a szocialista forradalomnak ez a korszaka

megkezdődött. Bármilyen legyen is forradalmunk további sorsa, a mi osztagunknak, a nemzetközi proletár hadsereg egyik osztagának sorsa, bármilyenek legyenek is a forradalom további fordulatai, azoknak az imperialista országoknak az objektív helyzete, amelyek belekeveredtek ebbe a háborúba, amelyek éhínségbe, pusztulásba, elvadulásba kergették a legfejlettebb országokat, – ezeknek az országoknak a helyzete objektíve kilátástalan. És itt azt kell mondanunk, amit harminc évvel ezelőtt, 1887-ben mondott Friedrich Engels, amikor egy európai háború valószínű távlatát értékelte. Arról beszélt, hogy a koronák tucatjával fognak heverni Európában, és senki sem akarja majd felemelni őket, arról beszélt, hogy milyen hihetetlen bomlás lesz az európai országok osztályrésze, és hogy az európai háború szörnyűségei végül is csak egyre vezethetnek, s ez – így mondta: „az általános kimerültség és az, hogy létrejönnek a munkásosztály végső győzelmének feltételei" [MEM 21. köt. 333. old.]. Ezzel kapcsolatban Engels rendkívül szabatosan és óvatosan fejezte ki magát. Szemben azokkal, akik meghamisítják a marxizmust, akik olyan elkésett álokoskodásokkal hozakodnak elő, hogy a bomlás talaján szocializmus nem jöhet létre, Engels nagyon jól tudta, hogy minden háború, még minden fejlett társadalomban is, nemcsak bomlást, elvadulást, szenvedést és nyomorúságot idéz elő a vértől megcsömörlött tömegek körében, hogy nem lehet kezeskedni azért, hogy ez a szocializmus győzelmére vezet, arról pedig, hogy mi lesz, ezt mondta: „az általános kimerültség és az, hogy létrejönnek a munkásosztály végső győzelmének feltételei", vagyis, következésképpen, itt a kultúra és a termelési eszközök iszonyú pusztulására való tekintettel még több nehéz átmeneti fok lehetséges, de mindez csak arra vezethet, hogy a dolgozó tömegek élcsapata, a munkásosztály lendületet vesz és hozzálát ahhoz, hogy kezébe vegye a hatalmat a szocialista társadalom megteremtése céljából. Mert bármilyen nagy lesz is a kultúra pusztulása – a történelmi életből kitörölni nem lehet, nehéz lesz felújítani, de soha semmilyen rombolás nem vezet odáig, hogy ez a kultúra teljesen el-

tűnjön. Ilyen vagy olyan részében, ilyen vagy olyan anyagi maradványaiban ez a kultúra kiirthatatlan, csak megújítása terén lesznek nehézségek. Az egyik álláspont tehát az, hogy a régi programot meg kell hagynunk, kiegészítve az imperializmusnak és a szociális forradalom kezdetének jellemzésével.

Előadói beszéd a program felülvizsgálásáról és a párt nevének megváltoztatásáról az OK(b)P VII., rendkívüli kongresszusán. (1918. március 8.) LÖM 36. köt. 43–44. old.

A KULTÚRA ÁLTALÁNOS EMBERI ÉS OSZTÁLYTARTALMA PÁRTOSSÁG ÉS AZ ALKOTÁS SZABADSÁGA

Az objektivista a mindenkori történelmi folyamat szükségszerűségéről beszél; a materialista pontosan megállapítja, hogy milyen társadalmi-gazdasági alakulatról van szó, és milyen antagonisztikus viszonyok következnek belőle. Az objektivista, amikor azt bizonyítja, hogy a tények valamely adott sora szükségszerű, mindig abban a veszélyben forog, hogy lecsúszik e tények védelmezőjének álláspontjára; a materialista feltárja az osztályellentéteket és ezzel meghatározza álláspontját. Az objektivista „leküzdhetetlen történelmi tendenciákról" beszél; a materialista arról az osztályról beszél, amely az adott gazdasági rendet „vezeti", és amely a többi osztály ellenállásának bizonyos formáit létrehozza. A materialista tehát egyrészt következetesebb az objektivistánál, és mélyebben, teljesebben érvényesíti objektivizmusát. Nem szorítkozik arra, hogy rámutat a folyamat szükségszerűségére, hanem megmagyarázza, hogy melyik társadalmi-gazdasági alakulat képezi ennek a folyamatnak a tartalmát, *melyik az az osztály,* amely ezt a szükségszerűséget meghatározza... Másrészt a materializmus, hogy úgy mondjuk, magában foglalja a pártosságot, amely arra kötelez, hogy az események minden megítélésében közvetlenül és nyíltan egy

bizonyos meghatározott társadalmi csoport álláspontjára helyezkedjünk.

A narodnyikság gazdasági tartalma és bírálata Sztruve úr könyvében. (1895) LÖM 1. köt. 388–389. old.

Világosságot, több világosságot! Óriási zenekarra van szükségünk; tapasztalatokat kell gyűjtenünk, hogy helyesen oszthassuk el ebben a zenekarban a szerepeket, hogy az egyiknek a szentimentális hegedűt, a másiknak a szilaj nagybőgőt, a harmadiknak a karmesteri pálcát adjuk a kezébe. Hadd valósuljon meg a szerző nagyszerű felhívása: adjunk helyet a pártlap és minden pártkiadvány hasábjain a szabad véleménynyilvánításnak, hadd ítélje meg mindenki „vitáinkat és nézeteltéréseinket", bármelyik „hang" körül robbantak is ki, mert egyesek szerint túlságosan éles volt, megint mások szerint hamisan csengett, megint mások szerint kiesett az ütemből. Csak az ilyen nyilvános megvitatások egész sora után alakulhat ki nálunk egy valóban összehangolt vezető testület, csak ebben az esetben hozzuk a munkásokat olyan helyzetbe, hogy *szükségképpen* továbbra is megértsenek bennünket, csak akkor támaszkodik majd valóban „vezérkarunk" olyan hadsereg *jóindulatú* és *tudatos* akaratára, amely követi a vezérkart és ugyanakkor irányítja is vezérkarát!

Levél az Iszkra szerkesztőségéhez. (1903) LÖM 8. köt. 93. old.

„Minden hasonlat sántít", tartja egy német közmondás. Sántít az enyém is, amikor az irodalmat csavarhoz, az eleven mozgalmat gépezethez hasonlítom. Sőt, talán akadnak hisztérikus entellektüelek, akik feljajdulnak az ilyen hasonlat hallatára, mondván, hogy ez lealacsonyítja, megöli, „bürokratizálja" a szabad eszmei harcot, a kritika szabadságát, az irodalmi alko-

tás szabadságát stb. stb. De minden ilyen jajgatás lényegében csak a burzsoá entellektüel individualizmus megnyilatkozása. Nem vitás, az irodalmi munka tűri a legkevésbé, hogy gépiesen uniformizálják, nivellálják, hogy a többség uralkodjon a kisebbségen. Nem vitás, hogy itt feltétlenül nagyobb teret kell engedni az egyéni kezdeményezésnek, az egyéni hajlamoknak, teret kell engedni a gondolatnak és a fantáziának, a formának és a tartalomnak. Ez mind vitathatatlan, de mindez csak azt bizonyítja, hogy a proletariátus pártmunkájának irodalmi részét nem lehet sablonosan azonosítani a proletariátus pártmunkájának más részeivel...

Ha a pártban megvan a gondolkodás szabadsága és a kritika szabadsága, attól még sohasem feledkezünk meg az embereknek arról a szabadságjogáról, hogy pártoknak nevezett szabad egyesülésekbe csoportosuljanak...

Burzsoá individualista uraim, meg kell mondanunk önöknek, hogy az abszolút szabadságot hirdető minden szónoklatuk merő képmutatás. Abban a társadalomban, amely a pénz hatalmán alapul, amelyben a dolgozók tömegei nyomorognak, a gazdagok maroknyi csoportja meg élősködik, nem lehet valóságos, tényleges „szabadság". Független-e ön, író uram, polgári kiadójától, polgári közönségétől, amely azt kívánja öntől, hogy pornográfiát nyújtson szóban és képben, s prostitúciót a „szent" színművészet „kiegészítéseként"? Ez az abszolút szabadság nem egyéb, mint polgári vagy anarchista frázis (mert az anarchizmus mint világnézet visszájára fordított polgári felfogás). Lehetetlenség, hogy valaki bizonyos társadalomban éljen és ugyanakkor független legyen ettől a társadalomtól. A polgári író, festő, színésznő szabadsága csak álcázott (vagy képmutatóan takargatott) függőség, hiszen mindegyikük függ a pénzeszsáktól, attól, aki megvásárolja, aki kitartja.

A párt szervezete és a pártos irodalom. (1905) LÖM 12. köt. 94–95. és 97. old.

Az „emberi", kulturált életnek, az egyesülésnek, az emberi méltóság, az emberi és állampolgári jogok védelmének a szükséglete kivétel nélkül mindenkiben megvan, az összes osztályokat egyesíti, messze túlmegy minden pártosságon és azokat is felrázza, akik még igen messze vannak attól, hogy fel tudjanak emelkedni a pártosságig...

Ilyen körülmények között elkerülhetetlen, hogy a pártonkívüliség eszméje átmenetileg bizonyos győzelmeket ne arasson. A pártonkívüliség szükségképpen divatos jelszóvá lesz...

Aki „párton kívüli" harcot vív a szabadságért, az vagy nincs tisztában a szabadság polgári jellegével, vagy szentesíti ezt a polgári rendet, vagy pedig elodázza a polgári társadalom elleni harcot, a polgári társadalom „tökéletesítését" ad Calendas Graecas [sohanapjára]...

A polgári társadalomban a pártonkívüliség csupán képmutató, álcázott, passzív kifejezése annak, hogy valaki a jóllakottak pártjához, az uralmon levők pártjához, a kizsákmányolók pártjához tartozik.

A pártonkívüliség polgári eszme. A pártosság szocialista eszme.

A szocialista párt és a párton kívüli forradalmiság. (1905)
LÖM 12. köt. 126–127., 128. és 129. old.

Heyden nemcsak ember volt, hanem állampolgár is, aki fel tudott emelkedni osztálya közös érdekeinek megértéséig és felettébb okosan tudott síkraszállni értük. Önök meg, felvilágosult demokrata urak, önök egyszerűen siránkozó tökfilkók, akik liberális bárgyúsággal leplezik azt, hogy képtelenek mások lenni, mint ugyanennek a földbirtokos osztálynak művelt lakájai.

A földbirtokosoknak a népre gyakorolt befolyásától nem kell félnünk. Sohasem sikerül nekik hosszabb időn át becsapni csak valamelyest is nagyobb munkástömeget, sőt még paraszt-

tömeget sem. De annak az *értelmiségnek* a befolyása, amely közvetlenül nem vesz részt a kizsákmányolásban, amelyet megtanítottak arra, hogy közhelyekkel és általános fogalmakkal operáljon, amely mindenféle „jó tanácsokkal" hozakodik elő és osztályok közötti helyzetét néha őszinte butaságból osztályok felett álló pártok és osztályok felett álló politika *elvévé* avatja, – ennek a polgári értelmiségnek a népre gyakorolt befolyása veszélyes. Itt és csakis itt kell tartani nagy tömegek megmételyezésétől, amely valóban káros lehet, s amely megköveteli, hogy a szocializmus minden erejét harcba vesse ez ellen a métely ellen.

– Heyden művelt, kulturált, humánus, türelmes ember volt – szipákolnak ezek a nyálas liberálisok és demokraták, azt képzelve magukról, hogy fölébe emelkedtek minden „pártosságnak" és eljutottak az „általános emberi" szempontig.

Tévednek, mélyen tisztelt uraim. Ez nem általános emberi szempont, hanem általános lakáj szempont. Az a rabszolga, aki tudatában van rabszolgaságának és harcol ellene, az forradalmár. Az a rabszolga, aki nincsen tudatában rabszolgaságának és némán, öntudat nélkül és zokszó nélkül tengeti rabszolgaéletét, az egyszerűen rabszolga. Az a rabszolga, akinek csurog a nyála, amikor önelégülten ecseteli a rabszolgaélet gyönyörűségeit, és aki el van ragadtatva derék és jóságos urától, az lakáj, szolgalélek. Nos, önök, *Tovariscs*-beli urak, éppen ilyen szolgalelkek. Undorító meghatottsággal azt írják, hogy ez az ellenforradalmár földbirtokos, aki támogatta az ellenforradalmi kormányt, művelt és humánus ember volt. Önök nem értik, hogy a rabszolgát forradalmárrá kellene változtatniuk, de ehelyett lakájt csinálnak belőle. A szabadságról és a demokráciáról hangoztatott szavaik – csak máz, betanult frázis, divatos fecsegés vagy képmutatás. Kipingált cégér az egész. Önök maguk pedig: meszelt sírok. Önök ízig-vérig szolgalelkek; s egész műveltségük, kultúrájuk és felvilágosultságuk csupán a minősített prostitúció egyik válfaja. Mert önök áruba bocsátják lelküket, s nemcsak szükségből, hanem „a művészet szeretetéből"!...

A demokrácia ugyanis – jól jegyezzék meg, uraim, az előkelő

társadalom előkelőségei – harc, éppen az ellenforradalmi földbirtokosoknak az ország fölötti uralma ellen, amelyet Heyden úr támogatott és amelyet egész politikai pályafutása során megtestesített.

– Heyden művelt ember volt, – mondják elérzékenyülve szalondemokratáink. Igen, ezt már elismertük, és készségesen elismerjük, hogy műveltebb és *eszesebb* volt (az utóbbi nem mindig párosul műveltséggel), mint maguk a demokraták, mert jobban megértette *saját* osztályának és *saját* ellenforradalmi társadalmi mozgalmának érdekeit, mint ahogy önök, a *Tovariscs*-beli urak, megértik a felszabadító mozgalom érdekeit. A művelt ellenforradalmár földbirtokos rafináltan és ravaszul tudta védelmezni osztályának érdekeit, nemes szavak és gentlemanhez illő modor fátylával mesterien leplezte a jobbágytartók önző törekvéseit és mohó étvágyát, s követelte (Sztolipintól), hogy ezeket az érdekeket az osztályuralom legcivilizáltabb formáival védelmezzék. Heyden és a hozzá hasonlók egész „műveltségüket" a *földesúri* érdekek szolgálatának oltárára helyezték. A valódi demokrata – nem pedig az orosz radikális szalonokból való „előkelő" lakáj – számára nagyszerű publicisztikai téma lehetett volna az, hogy bemutassa a műveltség *prostituálását* a modern társadalomban.

Amikor egy „demokrata" műveltségről fecseg, gazdag ismereteknek, széles látókörnek, az értelem és a szív nemesítésének a képzetét akarja kelteni az olvasó elméjében. Heyden úrék számára a műveltség: vékony máz, idomítás, „bemagolása" annak, hogyan kell gentlemanhez illő formában megkötni a legdurvább és legszennyesebb politikai üzleteket. Hiszen Heyden egész októbrizmusa, „békés megújhodása", az I. Duma szétkergetése után Sztolipinnal folytatott tárgyalásai lényegében a legdurvább és legszennyesebb ügyet palástolták, azt a célt szolgálták, hogy minél megbízhatóbban, minél ravaszabbul, minél ügyesebben, belülről minél szilárdabban, kívülről minél észrevétlenebbül védelmezze az előkelő orosz nemesség *jogát* a „muzsik népség" millióinak vérére és verejtékére, akiket ezek a

Heydenek mindig és szüntelenül fosztogattak, 1861 előtt is, 1861-ben is, 1861 után is, 1905 után is.

Már Nyekraszov és Szaltikov is arra tanította az orosz társadalmat, hogy a feudális földesúr műveltségének jól vasalt, kikent-kifent külseje mögött ismerje fel ragadozó érdekeit, hogy gyűlölje az efféle alakok képmutatását és lelketlenségét, – a mai oroszországi entellektüel pedig, aki a demokratikus hagyományok őrének tartja magát, és a kadet párthoz* vagy a kadetok szekértolói közé tartozik, szolgalelkűségre tanítja a népet és párton kívüli demokrata elfogulatlanságával hivalkodik. Ez alighanem még Dubaszov és Sztolipin hőstetteinél is visszataszítóbb látvány...

– Heyden „ember" volt, – mondja elragadtatástól elcsukló hangon a szalondemokrata. Heyden humanista volt.

Ez a Heyden humanizmusa feletti elérzékenyülés arra késztet bennünket, hogy ne csak Nyekraszovra és Szaltikovra emlékeztessünk, hanem Turgenyev „Egy vadász feljegyzései" című művére is. Egy civilizált, művelt, kulturált, sima modorú „európai" földesúr áll előttünk. A földesúr borral kínálja vendégét, és magasröptű beszélgetést folytat. „Miért nem melegítették meg ezt a bort?" – kérdi az inastól. Az inas hallgat és elsápad. A földesúr csenget, és anélkül hogy hangját felemelné, azt mondja a belépő szolgának: „Fjodor dolgában... intézkedést várok."

Íme a Heyden-féle „humanizmus" vagy humanizmus à la Heyden egy kis példája. Turgenyev földesura is „humánus" ember... például Szalticsihához képest annyira humánus, hogy nem megy ki maga az istállóba megnézni, megfelelően intézkedtek-e Fjodor megvesszőzése ügyében. Humanitásában nem is törődik vele, beáztatták-e sós vízbe azokat a vesszőket, amelyekkel Fjodort megverik. Ez a földesúr nem engedi meg magá-

* A kadetok százszorta szolgalelkűbbek voltak Heyden megítélésében, mint a *Tovariscs*-beli urak. Az utóbbiakat az orosz „társadalom" „előkelőségeinek" „demokratizmusára" hoztuk fel tipikus példaként.

nak, hogy megüsse vagy lehordja az inast, – csak a távolból „intézkedik", ahogy művelt emberhez illik, sima és humánus formában, zaj nélkül, botrány nélkül, „közfeltűnés" nélkül...

Teljesen ilyen Heyden humanizmusa is. Maga nem vett részt a Luzsenovszkijokkal és Filonovokkal együtt a parasztok megbotozásában és kínzásában. Nem vett részt a Rennenkampfokkal és Meller-Zakomelszkijekkel együtt a büntető expedíciókban. Nem lőtte Dubaszovval együtt Moszkvát. Annyira humánus volt, hogy tartózkodott az ilyesfajta hőstettektől, átengedte az „intézkedést" az összoroszországi „istálló" efféle hőseinek, maga pedig békés és kulturált dolgozószobája csendjéből irányította azt a politikai pártot, amely támogatta a Dubaszovok kormányát és amelynek vezérei pohárköszöntőt mondtak Moszkva legyőzőjének, Dubaszovnak az egészségére... Hát nem valóban humánus dolog ez: a Dubaszovokat küldi ki „intézkedni Fjodor dolgában", ahelyett hogy maga menne ki az istállóba? Azoknak a vénasszonyoknak a szemében, akik a mi liberális és demokratikus sajtónkban a politikai rovatot vezetik, ez a humanizmus mintaképe... – Aranyszívű ember volt, a légynek sem vétett! „Ritka és szerencsés sors" támogatni a Dubaszovokat, élvezni a Dubaszov-féle megtorlások gyümölcsét és nem viselni felelősséget a Dubaszovokért.

Heyden gróf emlékére. (1907) LÖM 16. köt. 37–38. és 39–41. old.

Azt szokták mondani, hogy ha a geometria axiómái összeütközésbe kerülnének az emberek érdekeivel, minden bizonnyal cáfolnák őket. Azok ellen a természettudományi elméletek ellen, amelyek összeütközésbe kerültek a teológia régi előítéleteivel, a legádázabb harc folyt és folyik még ma is. Nem csoda, hogy Marx tanításának, amely közvetlenül a modern társadalom élenjáró osztályának felvilágosítását és megszervezését szolgálja, megjelöli ennek az osztálynak a feladatait és bebizonyítja, hogy a mai rendszert a gazdasági fejlődés folytán elke-

rülhetetlenül egy új rend fogja felváltani, – nem csoda, hogy ennek a tanításnak élete útján keményen meg kellett küzdenie minden lépéséért.

Nem érdemes behatóbban foglalkoznunk a polgári tudománnyal és filozófiával, amelyet bürokratikus professzorok bürokratikus szellemben tanítanak, hogy elbutítsák a vagyonos osztályok serdülő fiataljait és „ráuszítsák" őket a külső és belső ellenségre. Ez a tudomány hallani sem akar a marxizmusról és megcáfoltnak, megsemmisítettnek nyilvánítja; fiatal tudósok, akik a szocializmus cáfolásával futnak be karriert, és rozzant aggastyánok, akik híven őrzik mindenféle ósdi „rendszerek" hagyományait, egyforma buzgalommal támadják Marxot. S mivel a marxizmus egyre erősödik, mivel eszméi mind jobban terjednek és gyökeret vernek a munkásosztályban, elkerülhetetlenül egyre gyakoribbakká és élesebbekké lesznek ezek a burzsoá kirohanások a marxizmus ellen, de a marxizmus csak még erősebbé, edzettebbé és elevenebbé válik, valahányszor a hivatalos tudomány „megsemmisíti".

Marxizmus és revizionizmus. (1908) LÖM 17. köt. 15–16. old.

Az orosz machistáknak, akik fejükbe vették, hogy a machizmust „kibékítik" a marxizmussal, éppen az a szerencsétlenségük, hogy megbíztak a reakciós filozófiaprofesszorokban, s mivel megbíztak bennük, lejtőre jutottak... Ezek a professzorok igen értékes kémiai, történelmi, fizikai műveket tudnak írni, de ha filozófiáról van szó, *egyetlen szavát sem szabad elhinni egyiküknek sem.* Miért? Ugyanazon oknál fogva, amiért *egyetlen szót sem* szabad elhinni *egyetlen* közgazdaságtan-professzornak sem, ha a politikai gazdaságtan általános elméletéről van szó, ha a tények speciális kutatása terén még oly kitűnő munkákat tudnak is alkotni. Mert a politikai gazdaságtan éppen olyan *pártos* tudomány a modern társadalomban, mint az *ismeretelmélet.* A közgazdaságtan-professzorok nagyjában és egészében

nem mások, mint a tőkésosztály tudós kiszolgálói, a filozófia-professzorok pedig a teológusok tudós kiszolgálói.

A marxisták feladata mindkét téren az, hogy elsajátítsák és feldolgozzák azokat az eredményeket, melyeket ezek a „kiszolgálók" elértek (az új gazdasági jelenségek tanulmányozása terén például egyetlen lépést sem tehetünk az ő munkáik felhasználása nélkül) – és *értsenek ahhoz,* hogy félrelökjék reakciós tendenciájukat, hogy érvényesítsék *saját* irányvonalukat, és harcoljanak az ellenséges erők és osztályok *egész irányvonala* ellen...

A legújabb filozófia éppoly pártos, mint a kétezer évvel ezelőtti. A két harcoló párt a dolog lényegét tekintve – melyet tudálékos, szemfényvesztő új elnevezésekkel vagy hígvelejű pártonkívüliséggel lepleznek – a materializmus és az idealizmus. Az utóbbi csak kifinomult, fortélyosabb formája a fideizmusnak, mely állig fel van fegyverezve, hatalmas szervezetekkel rendelkezik és ma is szívós kitartással hat a tömegekre, a filozófiai gondolat legcsekélyebb ingadozását is kiaknázva. Az empiriokriticizmus objektív osztályszerepe kizárólag abban áll, hogy kiszolgálja a fideistákat a materializmus ellen, s különösen a történelmi materializmus ellen vívott harcukban.

Materializmus és empiriokriticizmus. (1908) LÖM 18. köt. 322. és 336. old.

Most vizsgáljuk meg az új platform második eredeti vonását.

Az új csoport ugyanis azt a feladatot tűzi ki, hogy „meg kell teremteni" és „a tömegek között el kell terjeszteni egy új, proletár" kultúrát: „ki kell fejleszteni a proletár tudományt, a proletárok körében meg kell erősíteni az igazi elvtársi kapcsolatokat, ki kell dolgozni a proletár filozófiát, s a proletárok törekvései és tapasztalatai irányába kell terelni a művészetet"...

A *gyakorlatban* „proletár filozófián" éppen a *machizmust* értik – és minden értelmes szociáldemokrata azonnal megfejti az

„új" *álnevet*. Hiába is eszelték ki ezt az álnevet. Hiába is bújtak e mögé az álnév mögé. Az új csoport legbefolyásosabb írói magva csakugyan a machista csoport, amely szerint a nem machista filozófia nem „proletár" filozófia.

S ha a platformban akartak volna erről beszélni, meg is kellett volna kereken mondani: az új csoport egyesíti mindazokat, akik harcolni fognak a filozófia és a művészet terén érvényesülő nem „proletár", vagyis nem machista elméletek ellen. Ez egy mindenki előtt jól ismert *ideológiai* áramlat egyenes, őszinte, nyílt lépése, a többi áramlat elleni hadbalépése lett volna. Aki a párt szempontjából nagy fontosságot tulajdonít az ideológiai harcnak, az ne köntörfalazzon, hanem álljon elő nyílt hadüzenettel.

És mi mindenkit felhívunk, hogy határozottan, világosan válaszoljon a marxizmus elleni filozófiai harcnak a platformban való burkolt tálalására. *Valójában* éppen a *marxizmus elleni harcot* leplezi mindaz, amit a „proletár kultúráról" mondanak. Az új csoport „eredetisége" abban rejlik, hogy egy párt-platformba belevitte a *filozófiát*, de nem mondta meg nyíltan, hogy *tulajdonképpen* milyen irányt is képvisel a filozófiában.

Egy publicista jegyzetei. (1910) LÖM 19. köt. 240–242. old.

A „Vperjod"-csoport Párizsban kiadott egy „cikkgyűjteményt aktuális kérdésekről" *Vperjod* címmel... „Proletár kultúra", „proletár filozófia" – ilyesmiket olvashatunk a platformban. Ez alatt az álnév alatt a *machizmus*, vagyis a különféle szószokkal (empíriokriticizmus, empíriomonizmus stb.) leöntött filozófiai idealizmus védelme rejtőzik...

Szazsin elvtárs... brosúrájának 31. oldalán azt követeli, hogy *„biztosítsák"* a „párttagoknak" *„forradalmi és filozófiai gondolataik teljes szabadságát"*.

Ez velejéig opportunista jelszó. A világ minden országában a szocialista pártokban csak az opportunisták tűztek ki ilyen jel-

szót, és ez a gyakorlatban nem jelentett semmi egyebet, mint „szabadságot" a munkásosztálynak a polgári ideológiával való megmételyezésére. A „gondolatszabadságot" (értsd: sajtó-, szólás-, lelkiismereti szabadságot) mi, akárcsak az egyesülési szabadságot az *államtól* (nem pedig a párttól) követeljük. A proletariátus pártja ugyanis szabad egyesülés, melyet azért alapítanak, hogy *harcoljon* a burzsoázia „gondolatai" (értsd: ideológiája) ellen, hogy védelmezzen és érvényre juttasson egy meghatározott világnézetet, mégpedig: a marxista világnézetet. Ez elemi igazság. S ezt az elemi igazságot feledtette el Makszimovval [Bogdanov], Szazsinnal és társaikkal politikai helyzetük fonáksága. Nem személyes képmutatásuk, hanem éppen álláspontjuk politikai fonáksága késztette őket arra, hogy burzsoá jelszavakat hirdessenek. Helyzetük fonáksága abban rejlik, hogy egyes „vperjodisták" erőnek erejével *vissza* akarják húzni a proletariátust a polgári filozófia (a machizmus) eszméihez, mások viszont közömbösek a filozófia iránt, és nem követelnek egyebet, mint teljes szabadságot"... a machizmus számára. Ezért valamennyien együtt *kénytelenek* diplomatáskodni, csűrni-csavarni, bújócskázni, burzsoá jelszavakba kapaszkodni.

A „vperjodisták" frakciójáról. (1910) LÖM 19. köt. 299. és 300–301. old.

Marx tanítását a civilizált világon mindenütt a legnagyobb ellenségeskedéssel és gyűlölettel fogadja az egész polgári (mind hivatalos, mind liberális) tudomány, amely afféle „ártalmas szektát" lát a marxizmusban. Más nem is várható, mert „elfogulatlan" társadalomtudomány osztályharcra épülő társadalomban nem lehetséges. Vagy így, vagy amúgy az *egész* hivatalos és liberális tudomány *védelmezi* a bérrabszolgaságot, a marxizmus viszont könyörtelenül hadat üzent neki. A bérrabszolgaság társadalmában elfogulatlan tudományt várni éppolyan ostoba naivitás volna, mint elfogulatlanságot várni gyárosoktól

abban a kérdésben, vajon nem kellene-e felemelni a munkások bérét a tőke profitjának rovására.

A marxizmus három forrása és három alkotórésze. (1913)
LÖM 23. köt. 40. old.

Van egy latin mondás: „cui prodest" – „kinek van haszna belőle?" Ha nem látjuk azonnal, hogy milyen politikai vagy társadalmi csoportok, erők, tényezők védelmeznek bizonyos javaslatokat, intézkedéseket stb., mindig fel kell tennünk ezt a kérdést: „Kinek van haszna belőle?"

Nem az a fontos, hogy *ki* védelmez közvetlenül egy bizonyos politikát, – mert a kapitalizmus jelenlegi dicső rendszerében bármely pénzeszsák mindenféle nézetek védelmére mindenkor „felbérelhet" vagy megvásárolhat vagy felhasználhat tetszés szerinti számú ügyvédet, írót, sőt képviselőt, professzort, papot és így tovább. Üzleties időkben élünk, amikor a burzsoázia nem restell kereskedni a becsülettel sem, a lelkiismerettel sem. Vannak egyszerű lelkek is, akik meggondolatlanságból vagy ostoba megszokásból védelmeznek bizonyos polgári környezetben uralkodó nézeteket.

Nem, a politikában nem olyan fontos, *ki* védelmez közvetlenül bizonyos nézeteket. A fontos az, *kinek van haszna* ezekből a nézetekből, ezekből a javaslatokból, ezekből az intézkedésekből.

Például „Európa", a magukat „civilizáltaknak" nevező országok most veszett akadályversenyt folytatnak a fegyverkezésért. Ezer hangnemben, ezer újságban, ezer szószékről kiabálnak és üvöltenek a honszeretetről, a kultúráról, a hazáról, a békéről, a haladásról, – s mindezt annak igazolására, hogy ismét tízmilliókat és százmilliókat költenek mindenféle öldöklő fegyverre, ágyúkra, „dreadnought"-okra (legújabb típusú páncélos hajók) stb.

Kedves közönség! – ezt szeretnénk mondani a „hazaffyak" e

frázisai hallatára. Ne higgyetek a frázisoknak, nézzétek meg jobban, *kinek van haszna belőle!*

Nemrégiben az „Armstrong, Whitworth and Co." nevű híres angol cég közzétette évi jelentését. A cég főként különféle fegyverkezési cikkeket gyárt. A mérleg 877 000 font sterlinggel zárult, vagyis *mintegy 8 millió rubellel, 12½ százalékos osztalékkal!!* Mintegy 900 000 rubelt tartaléktőkének vettek stb. stb.

Ide kerülnek hát azok a milliók és milliárdok, amelyeket a munkásokból és a parasztokból fegyverkezésre kipréselnek. 12½ százalékos osztalék – ez a tőke *megkétszereződése* 8 év alatt. S akkor még nem is számítjuk az igazgatók stb. különféle prémiumait. Armstrong Angliában, Krupp Németországban, Creuzot Franciaországban, Cockerill Belgiumban, s hányan vannak még a „civilizált" országokban? Hát a szállítók tömege?

Látjuk, *kinek van haszna* a sovinizmus felszításából, a „patriotizmusról" (ágyú-patriotizmusról), a kultúra védelméről (a kultúrának irtófegyverekkel való védelméről) stb. hangoztatott frázisokból!

„Kinek van haszna belőle?" (1913) LÖM 23. köt. 60–61. old.

A régi, forradalom előtti Oroszországban a tudósokat általában két nagy táborra osztották: a kormányhoz dörgölőzőkre és a függetlenekre; az első táborba azokat sorolták, akik egyszerűen megvásárolhatók voltak, és azokat, akik rendelésre írtak.

Ez a durva felosztás, mely megfelelt a patriarchális, félázsiai viszonyoknak, kétségtelenül elavult és megérett arra, hogy múzeumba kerüljön. Oroszország gyorsan európaiasodik. A burzsoázia nálunk csaknem teljesen megérett, sőt, egyben-másban túlérett. A burzsoázia tudósai „függetlenek" a kormánytól, teljesen képtelenek rendelésre írni, őszintén és lelkiismeretesen tanulmányozzák a kérdéseket olyan szempontból és olyan módszerekkel, amelyek, őszinte és lelkiismeretes meggyőződésük

szerint, egybeesnek kereskedelmünk és iparunk V. P. Rjabusinszkij úrhoz hasonló „vezéreinek" érdekeivel. Napjainkban, amikor minden oly nagyot haladt, a tekintélyes tudós hírnevét az érdemli ki, s annak a műveit részesítik hivatalos elismerésben, aki néhány „kanti módon" levezetett meghatározás segítségével bebizonyítja a szocializmus lehetetlenségét; vagyis, aki megsemmisíti a marxizmust, megmagyarázza az olvasónak és a hallgatónak, hogy a marxizmust még cáfolni sem érdemes, és ezer meg ezer európai professzorra és műveikre hivatkozik; aki sutba dob általában minden tudományos törvényt, hogy szabaddá tegye a helyet a vallási törvények számára; aki szupertudományos limlomból és szemétből hegyeket hord össze, hogy teletömje vele a tanulóifjúság fejét.

Hogy mindez sokkal durvábban nyilvánul meg, mint a németországi polgári tudósoknál, – annyi baj legyen. Elvégre értékelnünk kell, hogy Oroszország mégiscsak végképp az európaiasodás útjára lépett.

A szocializmus újabb megsemmisítése. (1914) LÖM 25. köt. 54–55. old.

Rubakin úr az előszóban kijelenti, hogy „soha életében nem vett részt semmiféle polémiában, mert az a véleménye, hogy a polémia a legtöbb esetben az egyik legjobb módszer arra, hogy különféle emberi emóciókkal elhomályosítsák az igazságot". A szerzőnek nem jut eszébe, először, hogy „emberi emóciók" nélkül az ember számára nem volt, nincs és nem is lehet *igazságkeresés*. Másodszor, a szerző elfelejti, hogy az „eszmék történetéről" akar áttekintést adni, az eszmék története pedig nem más, mint az eszmék egymásutánjának és *következésképpen* az eszmék *harcának* a története.

Két eset lehetséges: *vagy* minden tudatosság nélkül vizsgáljuk az eszmék harcát – és akkor bajos hozzáfogni e harc történetének megírásához (a harcban való részvételről nem is szól-

va); *vagy* lemondunk arról az igényről, hogy „nem veszünk részt semmiféle polémiában"...

Ha Rubakin úr négy részre osztotta volna azt a több mint 80 000 betűt (azaz egy egész brosúrát), amelyet bevezetésnek írt a politikai gazdaságtan irodalmához, és ha e négy rész megírásával megbízott volna, mondjuk, egy feketeszázast, egy liberálist, egy narodnyikot és egy marxistát, akkor a *nyílt* vita dominált volna, és 1000 olvasó közül 999 százszorta könnyebben és gyorsabban megtalálta volna az igazságot.

Recenzió. Rubakin [Среди книг című] könyvéről. (1914)
LÖM 25. köt. 115. és 116. old.

NEMZETKÖZI KULTÚRA - A NEMZETKÖZI KOMMUNISTA ÉS MUNKÁSMOZGALOM JELSZAVA

Oroszország nemzetiségi szempontból tarka ország. A kormány politikáját, a burzsoázia támogatását élvező földesurak politikáját keresztül-kasul átitatta a feketeszázas nacionalizmus.

Ennek a politikának az éle Oroszország azon népeinek *többsége* ellen irányul, amelyek a lakosság *többségét* alkotják. Ámde emellett felüti a fejét más nemzetek (a lengyel, a zsidó, az ukrán, a grúz nemzet stb.) burzsoá nacionalizmusa is, s arra törekszik, hogy a munkásosztályt a nemzetiségi harccal vagy a nemzeti kultúráért vívott harccal *elvonja* nagy, világtörténelmi feladataitól.

A nemzeti kérdést valamennyi öntudatos munkásnak világosan fel kell vetnie és el kell döntenie.

Amikor a burzsoázia a néppel együtt, a dolgozókkal együtt a szabadságért küzdött, a nemzetek teljes szabadsága és teljes egyenjogúsága mellett szállt síkra. A fejlett országok, Svájc, Belgium, Norvégia stb. példát mutatnak arra, hogyan férnek

meg együtt békésen, vagy pedig hogyan válnak külön békésen a szabad nemzetek egy valóban demokratikus rendszerben.

Most a burzsoázia fél a munkásoktól, s a Puriskevicsek, a reakció szövetségét keresi, elárulja a demokratizmust, védelmezi a nemzetek elnyomását, illetve jogfosztottságát, *nacionalista* jelszavakkal fertőzi meg a munkásokat.

Napjainkban csakis a proletariátus száll síkra a nemzetek igazi szabadsága és az összes nemzetek munkásainak egysége mellett.

Hogy különböző nemzetek szabadon és békésen megférjenek együtt, vagy különböző államokat alakítva szétváljanak (ha ez nekik megfelelőbb), ahhoz szükség van a teljes demokratizmusra, amelyért a munkásosztály küzd. Egyetlen nemzet, egyetlen nyelv se részesüljön semmiféle kiváltságban! A nemzeti kisebbséggel szemben a legcsekélyebb megszorítást se alkalmazzák, ne érje a legcsekélyebb igazságtalanság sem! – ezek a munkásdemokrácia elvei.

A tőkések és a földbirtokosok mindenáron meg akarják bontani a különböző nemzetek munkásainak egységét, maguk a világ hatalmasai viszont remekül megférnek egymással, mint sokmilliós „üzletek" (például a lénai aranybányák) részvényesei – pravoszlávok és zsidók, oroszok és németek, lengyelek és ukránok, valahányan, akiknek csak *tőkéjük* van, egyetértésben zsákmányolják ki az összes nemzetek munkásait.

Az öntudatos munkások azon az állásponton vannak, hogy valamennyi nemzetiség munkásai *teljes egységben* dolgozzanak mindenféle művelődési, szakmai, politikai stb. munkásszervezetben. Csak hozzanak szégyent magukra a kadet urak az ukránok egyenjogúságának tagadásával vagy csorbításával. Csak szórakozzék az összes nemzetek burzsoáziája a nemzeti kultúráról, a nemzeti feladatokról stb. stb. pufogtatott hazug frázisokkal.

A munkások nem fogják engedni, hogy éket verjenek közéjük a nemzeti kultúráról vagy a „kulturális-nemzeti autonómiáról" szóló bármiféle mézesmázos beszédekkel. Az összes nem-

zetek munkásai egyetértésben, együtt, közös szervezetekben szállnak síkra a teljes szabadság és a teljes egyenjogúság – az igazi kultúra záloga mellett.

A munkások az egész világon megteremtik a maguk internacionális kultúráját, amelyet már régóta előkészítenek a szabadság apostolai és az elnyomás ellenségei. A régi világgal, a nemzeti elnyomás, a nemzeti viszálykodás vagy a nemzeti elkülönülés világával a munkások szembeállítják az új világot, a valamennyi nemzet dolgozói közötti egység világát, amelyben nincs helye sem egyetlen kiváltságnak, sem az ember ember által való legcsekélyebb mértékű elnyomásának.

A munkásosztály és a nemzeti kérdés. (1913) LÖM 23. köt. 149–150. old.

A szociáldemokraták mindig az *internacionalizmus* álláspontján voltak és ezen az állásponton vannak ma is. Minthogy valamennyi nemzetiség egyenjogúságát óvjuk a feudálisoktól és a rendőrállamtól, nem a *„nemzeti kultúra"*, hanem a *nemzetközi* kultúra hívei vagyunk, amely minden nemzeti kultúrának csak egy részét, nevezetesen: minden nemzeti kultúrának csupán következetesen demokratikus és szocialista tartalmát foglalja magában.

A „kulturális-nemzeti autonómia" jelszava a nemzetek kulturális egységének látszatával félrevezeti a munkásokat, holott a valóságban most minden nemzetben a földesúri, a polgári vagy a kispolgári „kultúra" van túlsúlyban.

Mi ellene vagyunk a nemzeti kultúrának mint a burzsoá nacionalizmus egyik jelszavának. *Mi a következetesen demokratikus és a szocialista proletariátus internacionális kultúrája mellett szállunk síkra.*

Platformtervezet a lett tartomány szociáldemokráciájának IV. kongresszusára. (1913) LÖM 23. köt. 208. old.

A szociáldemokrácia szempontjából megengedhetetlen a *nemzeti* kultúra jelszavának akár közvetlen, akár közvetett hirdetése. Ez a jelszó helytelen, mert az emberiség egész gazdasági, politikai és szellemi élete már a kapitalizmusban is egyre jobban internacionalizálódik. A szocializmus teljesen internacionalizálja. A nemzetközi kultúra, amelynek megteremtésén az egész világ proletariátusa már most rendszeresen dolgozik, nem a teljes „nemzeti kultúrát" veszi át (bármely nemzeti közösségről legyen is szó), hanem *minden* nemzeti kultúrából *kizárólag* a következetesen demokratikus és szocialista elemeket.

Tézisek a nemzeti kérdésről. (1913) LÖM 23. köt. 317–318. old.

Az egész világ fejlett országainak példája – akár Svájcé Nyugat-Európában vagy Finnországé Kelet-Európában – azt mutatja, hogy csakis a következetesen demokratikus országos intézmények biztosítják a különböző nemzetiségek lehető legbékésebb és emberi (nem pedig állati) együttélését, amely *nem* ismeri az oktatásügy nemzetiségek szerinti mesterséges és ártalmas különválasztását.

A zsidó iskolák államosítása. (1913) LÖM 23. köt. 376. old.

A liberálisok a nyelv kérdését is, akárcsak minden politikai kérdést, képmutató kalmárokként kezelik, akik egyik kezüket (nyíltan) a demokráciának nyújtják, a másikat meg (suttyomban) a feudálisoknak és a rendőröknek. Mi ellenezzük a kiváltságokat – kiabál a liberális, suttyomban pedig hol ezt, hol azt a kiváltságot kunyerálja ki magának a feudálisoktól.

Ilyen *minden* liberális burzsoá nacionalizmus – nemcsak a nagyorosz (ez a legrosszabb, erőszakos jellege és Puriskevics úrékkal való rokonsága miatt), hanem a lengyel, a zsidó, az ukrán, a grúz és minden más nacionalizmus is. A „nemzeti kultú-

ra" jelszavával *valamennyi* nemzet burzsoáziája mind Ausztriában, mind Oroszországban *valójában* a munkások szétforgácsolását, a demokrácia gyengítését akarja elérni, s kalmár módra alkudozik a feudálisokkal, áruba bocsátva a népjogokat és a népszabadságot.

A munkásdemokrácia jelszava nem a „nemzeti kultúra", hanem a demokratizmus és a nemzetközi munkásmozgalom internacionális kultúrája. Csak próbálja a burzsoázia a népet mindenféle „pozitív" nemzeti programokkal hitegetni. Az öntudatos munkás ezt válaszolja neki: a nemzeti kérdésnek csak egy megoldása van (amennyiben megoldása egyáltalán lehetséges a kapitalizmus világában, a nyerészkedés, marakodás és kizsákmányolás világában), s ez a megoldás: a következetes demokratizmus.

Bizonyítékok: Svájc Nyugat-Európában – régi kultúrájú ország, s Finnország Kelet-Európában – fiatal kultúrájú ország.

A liberálisok és a demokraták a nyelvek kérdéséről. (1913)
LÖM 23. köt. 426. old.

Az öntudatos munkások megértették, hogy a „nemzeti kultúra" jelszava klerikális vagy burzsoá csalás – akár a nagyorosz, az ukrán, a zsidó, a lengyel, a grúz vagy bármely más kultúráról van szó. 125 évvel ezelőtt, amikor a nemzet még nem vált ketté burzsoáziára és proletariátusra, a nemzeti kultúra jelszava lehetett az egyetlen és egységes harci felhívás a feudalizmus és a klerikalizmus ellen. De azóta a burzsoázia és a proletariátus közötti osztályharc mindenütt lángra lobbant. Az „egységes" nemzet kettéválása kizsákmányolókra és kizsákmányoltakra befejezett ténnyé vált.

Általában vett nemzeti kultúráról csak klerikálisok vagy burzsoák beszélhetnek. A dolgozó tömegek csak a nemzetközi munkásmozgalom internacionális (nemzetközi) kultúrájáról beszélhetnek. Csakis ez a kultúra jelenti a nemzetek teljes, való-

ságos, őszinte egyenjogúságát, a nemzeti elnyomás megszűnését, a demokrácia megvalósulását.

Hogyan védi Nyikon püspök az ukránokat? (1913)
LÖM 24. köt. 9–10. old.

1. Amennyiben a kizsákmányoláson, nyerészkedésen és marakodáson alapuló tőkés társadalomban lehetséges a nemzeti béke, az csak olyan következetes, teljesen demokratikus, köztársasági államrendben érhető el, amely biztosítja minden nemzet és nyelv teljes egyenjogúságát, amelyben nincs kötelező államnyelv, s amely a lakosságnak olyan iskolákat biztosít, ahol az oktatás a helyi lakosság anyanyelvén folyik, továbbá ha az alkotmányba olyan alaptörvényt iktatnak be, amely érvénytelennek nyilvánítja az összes nemzeti kiváltságokat és a nemzeti kisebbségek jogainak bármiféle megsértését...

2. Ha az iskolaügyet egy állam határain belül nemzetek szerint szétválasztják, az feltétlenül káros a demokrácia szempontjából általában, és a proletariátus osztályharcának érdekei szempontjából különösen. Ilyen szétválasztásra vezet az úgynevezett „kulturális-nemzeti" autonómiának a terve, vagyis „a nemzeti fejlődés szabadságát biztosító intézmények létrehozásának" a terve, amelyet Oroszországban a zsidóság valamennyi polgári pártja és a különböző nemzetek kispolgári opportunista elemei elfogadtak.

3. A munkásosztály érdekei megkövetelik, hogy egy állam valamennyi nemzetiségének munkásai egységes proletár szervezetekben, politikai, szakmai, szövetkezeti és művelődési stb. szervezetekben egyesüljenek. Csakis a különböző nemzetiségű munkásoknak ilyen egységes szervezetekben való egyesülése teszi lehetővé, hogy a proletariátus győzelmes harcot vívjon a nemzetközi tőke és a reakció ellen, továbbá valamennyi nemzet földesurainak, papjainak és burzsoá nacionalistáinak propagandája és törekvései ellen, akik proletárellenes törekvéseiket

rendszerint a „nemzeti kultúra" zászlaja alatt igyekeznek megvalósítani. A világ munkásmozgalma megteremti és napról napra egyre jobban fejleszti a proletariátus internacionális (nemzetközi) kultúráját.

Határozat a nemzeti kérdésről az OSZDMP KB pártmunkásokkal tartott tanácskozásán. (1913) LÖM 24. köt. 57–58. old.

Elfogadhatja-e a nagyorosz marxista a nagyorosz nemzeti kultúra jelszavát? Nem fogadhatja el. Aki elfogadja, annak a nacionalisták, nem pedig a marxisták között a helye. A mi feladatunk az, hogy harcoljunk a nagyoroszok uralkodó, feketeszázas és burzsoá nemzeti kultúrája ellen, s hogy kizárólag internacionális szellemben és más országok munkásaival szoros szövetségben fejlesszük azokat a csírákat, amelyek megvannak a mi demokratikus mozgalmunk és munkásmozgalmunk történetében is. Harcolj saját nagyorosz földbirtokosaid és burzsoáid ellen, az ő „kultúrájuk" ellen, az internacionalizmus nevében, harcolj, „alkalmazkodva" a Puriskevicsek és Sztruvék sajátosságaihoz – ez a te feladatod, nem pedig az, hogy a nemzeti kultúra jelszavát hirdesd vagy megtűrd.

Ugyanez vonatkozik a legelnyomottabb, a legüldözöttebb nemzetre, a zsidó nemzetre is. A zsidó nemzeti kultúra a rabbik és a burzsoák jelszava, ellenségeink jelszava. De vannak a zsidó kultúrában és a zsidóság egész történetében más elemek is. Az egész világ 10,5 milliónyi zsidóságának valamivel több mint a fele Galíciában és Oroszországban, ebben a két elmaradott, félvad országban él, amelyek *erőszakkal* kaszthelyzetben tartják a zsidókat. A zsidóság másik fele a civilizált világban él, s ott nincs kasztszerűen elkülönítve. Ott világosan megmutatkoztak a zsidó kultúra nagyszerű, nemzetközi jelentőségű, haladó vonásai: internacionalizmusa, fogékonysága a kor haladó mozgalmai iránt (a demokratikus és a proletár mozgalmakban részt

vevő zsidók aránya mindenütt magasabb a zsidóknak az egész lakossághoz viszonyított arányánál).

Aki közvetlenül vagy közvetve kiadja a zsidó „nemzeti kultúra" jelszavát, az (bármilyen tiszták is szándékai) a proletariátus ellensége, a zsidóság *régi, kaszt jellegű* életmódjának híve, a rabbik és a burzsoák szekértolója. Ezzel szemben azok a marxista zsidók, akik a nemzetközi marxista szervezetekben összeolvadnak az orosz, a litván, az ukrán és az egyéb nemzetiségű munkásokkal, hozzájárulva a maguk obulusaival (oroszul is és zsidóul is) a munkásmozgalom internacionális kultúrájának megteremtéséhez, azok a zsidók a „nemzeti kultúra" jelszava elleni harcukkal – a Bund szeparatizmusa ellenére – a zsidóság legjobb hagyományait folytatják...

Nem marxista, sőt, még csak nem is demokrata az, aki nem ismeri el és nem védelmezi a nemzetek és a nyelvek egyenjogúságát, aki nem harcol mindennemű nemzeti elnyomás vagy jogegyenlőtlenség ellen. Ez kétségtelen. De az sem kétséges, hogy az az álmarxista, aki kígyót-békát kiált egy más nemzet marxistájára az „asszimiláció" miatt, az valójában nem más, mint közönséges *nacionalista kispolgár*...

A világ 10,5 milliónyi zsidóságának *mintegy a fele* a civilizált világban, a *legnagyobb mértékű* „asszimiláció" körülményei között él, és csupán a szerencsétlen, megfélemlített, jogfosztott, az (orosz és lengyel) Puriskevicsek által elnyomott oroszországi és galíciai zsidók élnek a *legkisebb mértékű* „asszimiláció", a legnagyobb fokú elkülönültség, a „letelepítési sáv", a „numerus clausus" és egyéb puriskevicsi gyönyörök körülményei között...

Sohasem emeltek szót az asszimiláció ellen a zsidóságnak azok a világtörténelmi szerepet játszó legjobbjai, akik közül a demokrácia és a szocializmus kiváló vezérei kerültek ki. Az asszimiláció ellen csak a zsidóság „hátsó felének" ájtatos szemlélői ordítoznak...

Aki nem feneklett meg a nacionalista előítéletekben, annak a nemzetek kapitalista asszimilációjában mindenképpen hatal-

mas történelmi haladást, különféle isten háta mögötti zugok nemzeti maradiságának megszüntetését kell látnia, különösen, ha olyan elmaradott országról van szó, mint Oroszország.

Nézzük meg Oroszországot és a nagyoroszoknak az ukránokhoz való viszonyát. Magától értetődik, hogy minden demokrata, a marxistákról nem is beszélve, elszántan fog harcolni az ukránok hallatlan megalázása ellen és követelni fogja teljes egyenjogúságukat. De a szocializmus egyenes elárulása és fölöttébb ostoba politika lenne, *még* az ukránok burzsoá „nemzeti feladatainak" szempontjából is, ha *gyengítenénk* azt a kapcsolatot és azt a szövetséget, mely az ukrán és a nagyorosz proletariátus között *egy* állam határain belül jelenleg fennáll.

A magát szintén „marxistának" nevező Lev Jurkevics úr (szegény Marx!) ennek az ostoba politikának az iskolapéldájával kedveskedik nekünk... Manapság nálunk „az ukrán nemzeti öntudatnak a munkások körében észlelhető fejlődése" ellenére a munkásoknak csak *kisebb* részében van „nemzeti öntudat", a többség pedig – bizonygatja Jurkevics úr – „még az oroszországi kultúra hatása alatt van". S nekünk nem az a feladatunk, hogy „a tömegek után kullogjunk, hanem az, hogy vezessük őket, megvilágítsuk nemzeti feladataikat"...

Aki így szembeállítja az egész ukrán kultúrát az ugyancsak egész nagyorosz kultúrával, amikor a proletariátusról van szó, az a legszemérmetlenebbül elárulja a proletariátus érdekeit a burzsoá nacionalizmus kedvéért...

A „nemzeti kultúra" jelszavának kérdése nemcsak azért óriási jelentőségű a marxisták szempontjából, mert megszabja a nemzeti kérdéssel kapcsolatos egész propagandánknak és agitációnknak a burzsoá propagandától eltérő eszmei tartalmát, hanem azért is, mert a hírhedt kulturális-nemzeti autonómia egész programja erre a jelszóra épült.

Ennek a programnak az a legnagyobb elvi hibája, hogy a legkifinomultabb, legabszolútabb, legkiforrottabb nacionalizmust igyekszik az életbe átültetni...

A marxizmus összeférhetetlen a nacionalizmussal, még a

„legigazságosabb", „legtisztább", legfinomabb és legcivilizáltabb nacionalizmussal is. A marxizmus mindenfajta nacionalizmus helyébe az internacionalizmust, az összes nemzeteknek egy magasabb egységben való összeolvadását állítja, és ez az egység minden versztnyi vasútvonallal, minden nemzetközi trösztte l, minden (gazdasági tevékenységét, továbbá eszméit, törekvéseit tekintve nemzetközi) munkásszövetséggel a szemünk láttára növekszik...

Harc mindenfajta nemzeti elnyomás ellen – erre feltétlenül igent mondunk. Harc akármilyen nemzeti fejlődés*ért*, általában a „nemzeti kultúrá*ért*" – erre feltétlenül nemet mondunk...

Nem kétséges, hogy a „nemzeti kultúra" e szónak szokásos értelmében, vagyis az iskola stb., manapság a világ valamennyi országában a klerikálisok és burzsoá soviniszták uralkodó befolyása alatt áll. Amikor a bundisták a „kulturális-nemzeti" autonómia védelmében azt mondják, hogy a nemzetek konstituálódása *megtisztítja* a nemzeteken belül folyó osztályharcot minden mellékgondolattól, ez nyilvánvaló és nevetséges szofisztika. A komoly osztályharc minden tőkés társadalomban elsősorban gazdasági és politikai területen folyik. Az a törekvés, hogy *ettől* elkülönítsék az iskolaügyet, először is balga utópia, mert az iskolát (éppúgy mint a „nemzeti kultúrát" általában) nem lehet elszakítani a gazdaságtól és a politikától, másodszor pedig éppen a tőkésország gazdasági és politikai élete lépten-nyomon *kényszeríti* ezt az országot arra, hogy lerombolja az ostoba és elavult nemzeti válaszfalakat és előítéleteket, az iskolaügy és hasonló ügyek elkülönítése viszont éppen tartósítaná, élesebbé tenné, erősítené a „tiszta" klerikalizmust és a „tiszta" burzsoá sovinizmust.

A részvénytársaságokban egymás mellett, teljes egyetértésben ülnek különböző nemzetek tőkései. A gyárakban együtt dolgoznak különböző nemzetek munkásai. Minden valóban komoly és sarkalatos politikai kérdéssel kapcsolatban osztályok szerint, nem pedig nemzetek szerint megy végbe a csoportosulás. Az iskolaügynek és más effajta ügyeknek „az állam irá-

nyításából való kivétele" és a nemzetekre való átruházása éppen arra irányuló kísérlet, hogy a nemzeteket egybeforrasztó gazdaságtól *elkülönítsék* a társadalmi életnek úgyszólván leginkább ideológiai területét, ahol a legkönnyebb a „tiszta" nemzeti kultúra művelése vagy a klerikalizmus és a sovinizmus nemzeti ápolása...

A nemzetek és a nyelvek teljes egyenjogúságának hirdetése minden nemzetben csupán a következetesen demokratikus elemeket (azaz csak a proletárokat) hozza egy táborba, mert nem nemzetiségek szerint *egyesítik* őket, hanem ama törekvésük alapján, hogy az egész államrendet mélyrehatóan és alaposan megjavítsák. Ezzel szemben a „kulturális-nemzeti autonómia" hirdetése, az egyes személyek és egyes csoportok minden jószándéka ellenére is *szétválasztja a nemzeteket* és a valóságban az adott nemzet munkásait közelebb viszi *saját* burzsoáziájukhoz (ezért fogadta el a „kulturális-nemzeti autonómiát" a zsidóság valamennyi polgári pártja).

Kritikai megjegyzések a nemzeti kérdésre vonatkozóan. (1913)
LÖM 24. köt. 121–122., 124., 125., 126., 128., 129., 130., 131., 132. és 138. old.

Az úgynevezett „kulturális-nemzeti" autonómia tervének, illetve programjának a lényege (más szóval: „a nemzeti fejlődés szabadságát biztosító intézmények megteremtése") *az oktatásügy nemzetiségek szerinti szétválasztása*...

Jelenleg azt látjuk, hogy a nemzetek nem egyenjogúak és fejlettségi színvonaluk nem egyenlő; ilyen viszonyok között az oktatásügy nemzetiségek szerinti szétválasztása a *gyakorlatban* elkerülhetetlenül *rosszabb* helyzetet fog teremteni az elmaradottabb nemzetek számára. Amerikában az egykori rabszolgatartó déli államok mind a mai napig külön iskolákat tartanak fenn a néger gyermekek számára, míg északon fehérek és négerek együtt tanulnak. Oroszországban nemrég született meg a „zsidó iskolák nemzetiesítésének" a terve, vagyis az a terv,

hogy a zsidó gyermekeket külön iskolákban elválasszák a többi nemzetiség gyermekeitől. Mondanunk sem kell, hogy ez a terv a legreakciósabb puriskevicsi körökben született meg.

Nem lehet demokrata, aki síkraszáll az oktatásügy nemzetiségek szerinti szétválasztásának elve mellett. Jól jegyezzük meg: mi egyelőre a kérdést általános demokratikus, vagyis polgári demokratikus szemszögből vizsgáljuk.

Hasonlíthatatlanul erélyesebben kell fellépni az oktatásügy nemzetiségek szerinti szétválasztása ellen a proletár osztályharc szempontjából...

Voltaképpen a „kulturális-nemzeti autonómiát", vagyis az oktatásügynek teljesen tiszta és következetes szétválasztását nemzetiségek szerint nem a tőkések agyalták ki (ők *egyelőre* durvább eszközöket alkalmaznak a munkások megosztására), hanem Ausztria opportunista, kispolgári entellektüeljei. Ennek a zseniálisan kispolgári és zseniálisan nacionalista eszmének *még csak nyoma sincs* egyetlen nemzetiségi szempontból heterogén nyugat-európai demokratikus országban sem. Csak Európa keleti részében, az elmaradott, feudális, klerikális, bürokratikus Ausztriában, ahol *minden* társadalmi és politikai élet megreked a nyelvek körüli nyomorúságosan kicsinyes veszekedés (sőt még rosszabb: kötekedés, verekedés) miatt, csakis ott születhetett meg a kétségbeesett kispolgárnak ez a gondolata. Ha már nem lehet a kutyát összebékíteni a macskával, akkor válasszuk szét legalább az oktatásügy terén teljes egészében és teljesen következetesen az összes nemzeteket „nemzeti kúriákra"! – ez az a gondolkodásmód, amely a bárgyú „kulturális-nemzeti autonómiát" szülte. A proletariátus, amely tudatában van internacionalizmusának és ezt sokra tartja, sohasem fog egyetérteni a kifinomult nacionalizmusnak ezzel az ostobaságával...

Nálunk leginkább és mindenekelőtt a bundisták használják fel a propagandában és az agitációban a „kulturális-nemzeti autonómia" tervét (plusz a zsidóság *összes* polgári pártjai, amelyek után a bundisták kullognak – anélkül, hogy ennek mindig tudatában volnának). Holott éppen a „kulturális-nemzeti auto-

nómia" eszméjének a hazájában, Ausztriában, ennek az eszmének a szerzője, Otto Bauer, könyvében külön fejezetet szentelt annak bizonyítására, hogy a „kulturális-nemzeti autonómia" eszméjét *nem lehet* a zsidókra alkalmazni!

Ez mindenféle hosszú beszédeknél ékesebben bizonyítja, milyen következetlen és mennyire nem hisz saját eszméjében Ottó Bauer, aki az *egyetlen* exterritoriális (vagyis saját területtel nem rendelkező) nemzetet kizárta a nemzetek exterritoriális autonómiájának a tervéből.

Ez azt bizonyítja, hogy a bundisták *ómódú* terveket vesznek át Európától, megtízszerezve Európa hibáit, s ad absurdum viszik e hibákat „fejlesztésük során".

A „kulturális-nemzeti" autonómiáról. (1913) LÖM 24. köt. 172., 173., 174. és 175. old.

Az orosz nyelv nagy és csodálatos, mondják a liberálisok. Ti talán nem akarjátok, hogy mindenki, Oroszország bármely távoli zugának lakosa is, ismerje ezt a nagy és csodálatos nyelvet? Talán nem látjátok, hogy az orosz nyelv gazdagítani fogja a más nemzetiségűek irodalmát, lehetővé teszi számukra, hogy megismerjék a nagy kulturális értékeket stb?

Ez mind igaz, liberális urak – feleljük mi. Mi önöknél jobban tudjuk, hogy Turgenyev, Tolsztoj, Dobroljubov, Csernyisevszkij nyelve – nagy és csodálatos. Mi önöknél jobban akarjuk, hogy minél szorosabb kapcsolat és testvéri egység alakuljon ki kivétel nélkül valamennyi oroszországi nemzet elnyomott osztályai között. Természetesen mi is azon vagyunk, hogy Oroszország minden lakosának módja legyen megtanulni a nagy orosz nyelvet.

Csak egyet nem akarunk: *kényszert*. Senkit sem akarunk bottal kergetni a paradicsomba. Mert akármennyi szép frázist hangoztatnak is önök a „kultúráról", a *kötelező* államnyelv kényszerrel, erőszakkal jár. Mi úgy gondoljuk, hogy a nagy és

csodálatos orosz nyelv nem szorul arra, hogy bárki is *kényszerből* tanulja meg. Meggyőződésünk, hogy az oroszországi kapitalizmus fejlődése és általában a társadalmi élet egész menete az összes nemzetek közeledéséhez vezet. Száz meg százezer ember kerül át Oroszország egyik végéből a másikba, a lakosság nemzeti összetétele keveredik, s múlhatatlanul megszűnik az elkülönülés és a nemzeti elzárkózás. Akiknek élet- és munkafeltételeik miatt szükségük lesz az orosz nyelv ismeretére, azok kényszer nélkül is meg fognak tanulni oroszul. De a kényszerítésnek (a botnak) csak egy eredménye lehet: megnehezíti a nagy és csodálatos orosz nyelvnek más nemzetiségi csoportokba való behatolását, és ami a legfőbb – kiélezi az ellenségeskedést; milliónyi újabb súrlódási felületet teremt, növeli az ingerültséget, a kölcsönös meg nem értést stb.

Kinek kell ez? Az orosz népnek, az orosz demokráciának nincs erre szüksége. Az orosz nép nem ismer el *semmiféle* nemzeti elnyomást, még „az orosz kultúra és államiság érdekében" sem.

Ezért mondják az orosz marxisták, hogy *nem kell kötelező* államnyelv, hogy biztosítani kell a lakosság számára olyan iskolákat, ahol a helybeli nyelveken tanítanak, és fel kell venni az alkotmányba egy alaptörvényt, amely érvénytelennek nyilvánít mindennemű nemzeti kiváltságot és érvénytelennek nyilvánítja a nemzeti kisebbségek jogainak bármiféle csorbítását.

Kell-e kötelező államnyelv? (1914) LÖM 24. köt. 288–289. old.

Mik azok a nagy néptömegek? Az elmaradt proletárok és a kispolgárok, akik telve vannak nyárspolgári, nacionalista, reakciós, klerikális stb. stb. előítéletekkel.

Hogyan *„tisztelhetnénk"* például az antiszemitizmus „erkölcsi és jogérzékét", amely, mint tudjuk, igen gyakran domináló vonásnak bizonyult pl. Bécsben (egy kulturális szempontból

sok orosz városnál különb városban) még a „nagy néptömegek" tudatában is?...

„Tisztelni" ezt a nyárspolgári szellemet nem fogjuk – ez ellen a szellem ellen a meggyőzés, a propaganda, az agitáció minden eszközével fáradhatatlanul harcolni fogunk.

Burenyin és Gamma [Martov] urak felhívása a nagy néptömegek erkölcsi és jogérzékének a „tiszteletére" nem más, mint a kispolgár felhívása a nyárspolgári előítéletek tiszteletére.

Egy rossz ügy konok védelmezése. (1913) LÖM 24. köt. 197–198. old.

Hogy pontosabb fogalmat alkothassunk magunknak a „kulturális-nemzeti autonómia" tervéről, amelynek lényege az oktatásügy nemzetiségek szerinti szétválasztása, hasznos lesz szemügyre vennünk az orosz iskolák tanulóinak nemzetiségére vonatkozó konkrét adatokat. A pétervári tankerületben erre vonatkozólag az 1911. január 18-i összeírás során gyűjtöttek adatokat...

A népesség roppant tarka összetételét mutatják, noha Oroszország egyik leginkább nagyorosz vidékére vonatkoznak. Első pillantásra kitűnik a nagyváros, Szentpétervár rendkívül vegyes nemzetiségi összetétele. Ez nem véletlen jelenség, hanem a kapitalizmus *törvénye* minden országban és a világ minden zugában...

Most pedig próbáljuk meg egybevetni ezekkel az eleven életből vett adatokkal a nacionalista kispolgároknak azt a holt utópiáját, melynek neve: „kulturális-nemzeti autonómia" vagy (a bundisták fordításában) a nemzeti kultúra kérdéseinek, azaz elsősorban az oktatásügynek „az állam hatásköréből való kivonása".

Az oktatásügyet „kivonják az állam hatásköréből" és átadják 23 (pétervári vonatkozásban) „nemzeti szövetség" kezébe, amelyek közül mindegyik „a maga" „nemzeti kultúráját" fejleszti!!

Nevetséges akár egy szót is vesztegetni az ilyen „nemzetiségi program" ostoba és reakciós voltának bizonyítására...

De lehetséges-e, kérdezik majd tőlünk, a 48 076 pétervári tanuló között biztosítani *egy* grúz gyermek érdekeit az egyenjogúság alapján? Erre azt válaszoljuk: külön grúz iskolát létesíteni Pétervárott a grúz „nemzeti kultúra" alapján lehetetlen, s az ilyen terv propagálása *káros* eszméket terjeszt a tömegek között.

De nem védelmezünk káros nézeteket és nem törekszünk semmi lehetetlenségre, ha azt követeljük, hogy biztosítsanak ennek a gyermeknek ingyenes hivatalos helyiséget a grúz nyelv, a grúz történelem stb. tanulására, ha azt követeljük, hogy szerezzenek neki grúz könyveket a központi könyvtárból, az állam fedezze a grúz tanító javadalmazásával kapcsolatos költségek ráeső részét stb. Igazi demokráciában, ha teljesen kiirtjuk az iskolából a bürokratizmust és a „peredonovizmust", a lakosság ezt okvetlen elérheti. Ezt az igazi demokráciát azonban *nem lehet* elérni másként, csak *ha valamennyi* nemzetiség munkásai egyesülnek.

A tanulók nemzetiségi összetétele az orosz iskolákban. (1913)
LÖM 24. köt. 216–217. és 218. old.

A demokratikus államnak feltétlenül el kell ismernie a különféle nyelvek *teljes szabadságát* és el kell vetnie bármely nyelv *bármiféle* kiváltságát. A demokratikus állam nem engedi meg, hogy egyetlen nemzetiséget is elnyomjon, majorizáljon a másik, a közügyek bármely területén, bármely ágában.

De kivenni az iskolaügyet az állam hatásköréből és megosztani külön nemzeti szövetségekbe szervezett nemzetek szerint – ártalmas intézkedés a demokrácia szempontjából is, de még inkább a proletariátus szempontjából. Ez csak a nemzetek elkülönültségének állandósulásához vezetne, nekünk pedig a nemzetek egymáshoz való közelítésére kell törekednünk. Ez a

sovinizmus fokozódására vezetne, nekünk pedig azon kell lennünk, hogy az összes nemzetek munkásai minél szorosabb szövetségbe tömörüljenek, együtt harcoljanak *mindenféle* sovinizmus ellen, *mindenféle* nemzeti kizárólagosság ellen, *mindenféle* nacionalizmus ellen. Valamennyi nemzet munkásai egyféle iskolapolitikát ismernek: az anyanyelv szabadsága, demokratikus és *világi* iskola.

A nemzetiségi politika kérdéséhez. (1914) LÖM 25. köt. 73. old.

Hatálytalanítani kell az iskolai tanácsoknak minden olyan intézkedését, mely bármilyen szempontból sérti a nemzeteknek és a helyi lakosság által beszélt nyelveknek a teljes egyenjogúságát vagy azt a követelményt, hogy a kulturális és oktatásügyi szükségletek kielégítésére fordított kiadásoknak meg kell egyezniük a nemzeti kisebbségeknek az egész lakossághoz viszonyított százalékarányával; az ilyen intézkedés hatályon kívül helyezendő, mihelyt az állam bármely polgára, lakóhelyétől függetlenül, tiltakozását jelenti be.

Törvénytervezet a nemzetek egyenjogúságáról és a nemzeti kisebbségek jogainak védelméről. (1914) LÖM 25. köt. 140. old.

Az imperializmus korszakában a világ *legtöbb* nemzete számára nincs más *menekvés,* mint a nagyhatalmi nemzetek proletariátusának forradalmi akciója, amely túlnő a nemzeti kereteken, összetöri ezeket a kereteket, megdönti a nemzetközi burzsoáziát. A nemzetközi burzsoázia megdöntése nélkül megmaradnak a nagyhatalmi nemzetek, *vagyis* továbbra is megmarad a világ nemzetei kilenctized részének leigázottsága. Márpedig a nemzetközi burzsoázia megdöntése óriási mértékben meggyorsítja mindennemű nemzeti *válaszfal* leomlását, s ugyanakkor a szellemi élet és az eszmei áramlatok, törekvések, árnyalatok

gazdagsága és változatossága tekintetében nem csökkenti, hanem milliószorosan fokozza az emberiség „differenciálódását".

A német opportunizmus fő munkája a háborúról. (1915) LÖM 26. köt. 263. old.

A szocializmus – mondják a lengyel elvtársak... – „a fejletlen gyarmati népeknek *önzetlen kulturális támogatást* nyújthat *anélkül, hogy uralkodna* fölöttük". Tökéletesen igaz. De milyen alapon gondolják azt, hogy egy nagy nemzet, egy nagy állam a szocializmusra áttérve „önzetlen, kulturális támogatás révén" nem lesz majd képes a maga oldalára állítani a kis elnyomott európai népeket? Éppen a különválás szabadsága, amelyet a lengyel szociáldemokraták *„adományoznak"* a gyarmatoknak, éppen ez az, ami be fogja vonni a nagy szocialista államokkal való szövetségbe a kis, de kulturált és politikai szempontból *igényes* elnyomott európai nemzeteket, mert a nagy állam a szocializmusban azt fogja jelenteni, hogy ennyi meg ennyi órával *kevesebbet* kell dolgozni naponta, ennyivel meg ennyivel több napi *kereset* ellenében. A burzsoázia igája alól felszabaduló tömegek minden erejükkel arra fognak majd *törekedni,* hogy ennek a „kulturális támogatásnak" a kedvéért szövetségre lépjenek és egybeolvadjanak a nagy és élenjáró szocialista nemzetekkel, csak a tegnapi elnyomók meg ne sértsék a hosszú ideig elnyomott nemzet igen fejlett demokratikus önérzetét, csak biztosítsák számára az egyenlőséget mindenben, többek között az államépítésben, „saját" állama felépítésének gyakorlatában is. A kapitalizmus idején ez a „gyakorlat" a háborút, az elkülönülést, az elzárkózást, a kiváltságos kis nemzetek (Hollandia, Svájc) szűkkeblű egoizmusát jelenti. A szocializmusban maguk a dolgozó tömegek a fent említett tisztán gazdasági meggondolásokból kifolyólag sehol sem egyeznek majd bele az elzárkózásba, s a sokféle politikai forma, az államból való kiválás szabadsága, az államépítés gyakorlata, mindez – amíg csak általá-

ban minden néven nevezendő állam el nem hal – gazdag kulturális életnek lesz az alapja, a nemzetek önkéntes közeledésének és egybeolvadásának meggyorsulását fogja biztosítani.

Az önrendelkezés körül folyó vita eredményei. (1916) LÖM 30. köt. 35. old.

A nyugati országokban a nemzeti mozgalom a régmúlté. Angliában, Franciaországban, Németországban stb. a „haza" már betöltötte rendeltetését, eljátszotta történelmi szerepét, *azaz* itt a nemzeti mozgalom már nem lehet haladó jellegű, nem ébresztheti az emberek újabb tömegeit új gazdasági és politikai életre. Itt a történelem napirendjén nem a feudalizmusról vagy a kezdetleges patriarchális viszonyokról a nemzeti haladás, a kulturált és politikailag szabad haza útjára való áttérés áll, hanem az elavult, a tőkés fejlődés szempontjából túlérett „haza" útjáról a szocializmusra való áttérés.

Európa keleti részén más a helyzet. Az ukránok és beloruszok esetében például csak az olyan ember, aki álmaiban a Marson él, csakis az tagadhatná, hogy itt a nemzeti mozgalom még nem fejeződött be, hogy a tömegek itt *még* csak most ébrednek rá arra, hogy el kell sajátítani az anyanyelvet és irodalmát (s ez elengedhetetlen előfeltétele és velejárója a kapitalizmus teljes kifejlődésének, az árucsere teljes behatolásának a legutolsó parasztcsaládba is). A „haza" itt *még* nem játszotta el egészen történelmi szerepét. A „haza védelme" itt *még* jelentheti a demokrácia, az anyanyelv, a politikai szabadság védelmét az elnyomó nemzettel szemben, a középkoriasággal szemben, ugyanakkor az angolok, a franciák, a németek és az olaszok most hazudnak, amikor hazájuk védelméről beszélnek a mostani háborúban, hiszen a valóságban *nem* anyanyelvüket, *nem* nemzeti fejlődésük szabadságát védelmezik, hanem rabszolgatartói jogaikat, gyarmataikat, finánctőkéjük „befolyási övezeteit" idegen országokban stb...

Mi minden erőnkkel azon vagyunk, hogy minél közelebb kerüljünk egymáshoz és egybeolvadjunk a mongolokkal, perzsákkal, indiaiakkal és egyiptomiakkal, mi kötelességünknek és *saját érdekünknek* tartjuk, hogy ezt megtegyük, mert máskülönben Európában *nem lesz szilárd* a szocializmus. Mi arra fogunk törekedni, hogy ezeknek az elmaradott és nálunk elnyomottabb népeknek, a lengyel szociáldemokraták gyönyörű kifejezésével élve, „önzetlen kulturális segítséget" nyújtsunk, vagyis segítségükre legyünk a gépek használatára, a munka megkönnyítésére, a demokráciára és a szocializmusra való áttérésben.

Ha a különválás szabadságát követeljük, a mongolok, perzsák, egyiptomiak és kivétel nélkül *minden* elnyomott és nem teljes jogú nemzet számára, ezt egyáltalán nem azért tesszük, mert a *különválásuk mellett vagyunk,* hanem *csakis* azért, mert mi nem az erőszakos, hanem a *szabad, önkéntes* közeledés és egybeolvadás mellett vagyunk. *Csakis* ezért!

És a mongol vagy az egyiptomi meg a lengyel vagy a finn paraszt és munkás között az *egyetlen* különbséget e tekintetben abban látjuk, hogy az utóbbiak magas fejlettségi fokon álló emberek, politikailag tapasztaltabbak, mint a nagyoroszok, gazdaságilag felkészültebbek stb., s ezért valószínűleg *igen gyorsan* meggyőzik majd saját népüket, amely a nagyoroszokat most jogosan gyűlöli hóhérszerepük miatt, hogy értelmetlen dolog ezt a gyűlöletet kiterjeszteni a *szocialista* munkásokra és a szocialista Oroszországra, hogy a gazdasági megfontolás s ugyanígy az internacionalizmus és a demokratizmus ösztöne és tudata a szocialista társadalomban valamennyi nemzet minél gyorsabb közeledését és egybeolvadását követeli meg. Minthogy a lengyelek és a finnek magas műveltségi színvonalon vannak, minden valószínűség szerint igen hamar meggyőződnek majd ennek az elgondolásnak helyességéről, és Lengyelország meg Finnország különválása a szocializmus győzelme után csak igen rövid időre szólhat. A hasonlíthatatlanul kevésbé kulturált fellahok, a mongolok és a perzsák különválása hosszabb időre

szólhat, de mi megkíséreljük majd, mint már mondottuk, önzetlen kulturális segítséggel lerövidíteni ezt az időt.

A lengyelek és a mongolok tekintetében elfoglalt álláspontunk terén *semmiféle* más különbség nincs és nem is lehet. *Semmiféle* „ellentmondás" nincs és nem is lehet aközött, hogy egyfelől a nemzetek különválásának szabadságát propagáljuk és szilárd elhatározásunk megvalósítani ezt a szabadságot, amikor *mi* leszünk kormányon –, másfelől, hogy a nemzetek egymáshoz való közeledését és egybeolvadását propagáljuk.

A marxizmus karikatúrájáról és az „imperialista ökonomizmusról". (1916) LÖM 30. köt. 88. és 117–118. old.

Mi az elmúlt öt év alatt megoldottuk a nemzeti kérdést olyan államban, amelyben olyan sok a nemzetiség, amennyit aligha lehet találni még egy országban, s e téren szerzett tapasztalataink teljes mértékben meggyőznek bennünket arról, hogy ilyen esetekben a nemzetek érdekeihez való egyedüli helyes viszony ez érdekek maximális kielégítése és olyan feltételek megteremtése, amelyek minden lehetőségét kizárják annak, hogy konfliktusok jöjjenek létre ezen a talajon. Tapasztalataink alapján az a megingathatatlan meggyőződés alakult ki bennünk, hogy csakis a különböző nemzetek érdekei iránt tanúsított legnagyobb fokú figyelem küszöböli ki a konfliktusok veszélyét, küszöböli ki a kölcsönös bizalmatlanságot, küszöböli ki a különféle intrikáktól való félelmet, s teremti meg azt a bizalmat – különösen a különböző nyelvet beszélő munkások és parasztok között –, amely nélkül teljesen lehetetlen akár a népek közti békés viszony, akár valamennyire is eredményes fejlődése mindannak, ami értékes a modern civilizációban.

Interjú Farbmannek, az Observer és a Manchester Guardian tudósítójának. (1922) LÖM 45. köt. 244. old.

Ilyen urak szavalnak az „apák eszményeiről", ilyen urak tartanak igényt annak elismerésére, hogy ők, éppen ők őrzik azoknak az időknek hagyományait, amikor Franciaország egész Európát elárasztotta a szocializmus eszméivel, – s amikor ezeknek az eszméknek befogadása Oroszországban Herzen meg Csernisevszkij elméleteit és tanait hozta létre. Ez már teljességgel arcátlanság, amely mélységesen felháborító és bántó lenne, ha a *Russzkoje Bogatsztvo* nem volna túlságosan mulatságos, ha az ilyen folyóirat oldalain tett efféle kijelentések nem csupán homéroszi kacajt keltenének. Hiszen önök beszennyezik ezeket az eszményeket! Valóban, mik voltak az első orosz szocialisták eszményei, azon kor szocialistáinak eszményei, amelyet Kautsky olyan találóan jellemzett a következő szavakkal:

– „amikor minden szocialista költő és minden költő – szocialista volt".

Egy sajátos életformába, az orosz élet közösségi rendjébe vetett hit – tehát *a paraszti szocialista forradalom lehetőségébe vetett hit* –, ez lelkesítette őket, ez vitte az emberek tucatjait meg százait hősies harcba a kormány ellen. És önök nem vethetik a szociáldemokraták szemére azt, hogy nem tudják méltányolni koruk e legjobbjainak óriási történelmi érdemeit, nem tudnak mély tisztelettel adózni emléküknek.

Kik azok a „népbarátok" és hogyan hadakoznak a szociáldemokraták ellen? (1894) LÖM 1. köt. 248. old.

Az Oroszország sajátosságára vonatkozó tanítás késztette a narodnyikokat arra, hogy elavult nyugat-európai elméletek után kapjanak, ez ösztönözte őket arra, hogy elképesztő könnyelműséggel bánjanak a nyugat-európai kultúra nem egy vívmányával: a narodnyikok azzal nyugtatták meg magukat, hogy nálunk hiányoznak ugyan a civilizált emberiség bizonyos vonó-

sai, ezzel szemben arra „vagyunk hivatva", hogy megmutassuk a világnak a gazdálkodás új módjait stb... Az Oroszország sajátosságáról szóló tanításnak, amely minden narodnyiknál megtalálható, megint csak semmi köze az „örökséghez", sőt homlokegyenest ellentétes vele. A „hatvanas években", éppen ellenkezőleg, Oroszország európaizálására törekedtek, hittek abban, hogy Oroszországot be lehet kapcsolni az általános európai kultúrába, arra törekedtek, hogy ennek a kultúrának az intézményeit átültessék a mi egyáltalán nem sajátos talajunkba...

Végeredményben tehát arra a következtetésre jutottunk, amelyre különböző részletkérdésekkel kapcsolatban fentebb már nemegyszer rámutattunk, nevezetesen, hogy a *tanítványok az örökségnek sokkal következetesebb, sokkal hűségesebb őrzői, mint a narodnyikok*. A tanítványok nemcsak hogy nem mondanak le az örökségről, hanem éppen ellenkezőleg, egyik legfontosabb feladatuknak azt tekintik, hogy megcáfolják azokat a romantikus és kispolgári aggodalmakat, amelyek arra késztetik a narodnyikokat, hogy igen sok pontban, méghozzá igen fontos pontokban, lemondjanak a felvilágosítók európai eszményeiről. De magától értetődik, hogy a „tanítványok" nem úgy őrzik az örökséget, mint a levéltárosok a régi okmányokat. Az örökség őrzése egyáltalán nem azt jelenti, hogy be kell érni az örökséggel, és a „tanítványok" az európaiság általános eszményeinek védelmét egybekapcsolják a tőkés fejlődésünkben rejlő ellentmondások elemzésével és ennek a fejlődésnek a fentebb említett sajátos szempontból való értékelésével...

Már rámutattunk arra, hogy ha a mai emberekre maradt „örökségről" beszélünk, *két örökséget* kell megkülönböztetnünk: az egyik örökség – általában a felvilágosítóknak, azoknak az embereknek az öröksége, akik feltétlenül elleneznek mindent, ami reform előtti, akik európai eszményekért és a nagy néptömegek érdekeiért szállnak síkra. A másik örökség – a narodnyik örökség...

Rárontottak-e az „orosz tanítványok" az „orosz felvilágosí-

tókra"? Lemondtak-e valamikor arról az örökségről, amely meghagyta nekünk, hogy engesztelhetetlen ellenségei legyünk a reform előtti életnek és csökevényeinek? – Nemcsak hogy nem rontottak rájuk, hanem ellenkezőleg, leleplezték a narodnyikokat, hogy a kapitalizmustól való kispolgári félelmük miatt támogatni igyekeznek egyik-másik ilyen csökevényt. – Rárontottak-e valamikor az örökségre, amely meghagyta nekünk az európai eszményeket általában? Nemcsak hogy nem rontottak rá, hanem ellenkezőleg, leleplezték a narodnyikokat, hogy az általános európai eszmények helyébe sok igen fontos kérdésben mindenféle sajátos ostobaságot fundálnak ki. – Rárontottak-e valamikor arra az örökségre, amely meghagyta nekünk, hogy gondoskodjunk a dolgozó néptömegek érdekeiről? – Nemcsak hogy nem rontottak rá, hanem ellenkezőleg, leleplezték a narodnyikokat, hogy nem gondoskodnak következetesen ezekről az érdekekről.

Melyik örökségről mondunk le? (1897) LÖM 2. köt. 499., 500., 508. és 509–510. old.

A szociáldemokraták tudják értékelni a nagy erő- és kultúrközpontok történelmi érdemét; bizonyítéka ennek az, hogy kérlelhetetlenül harcolnak minden ellen, ami a népességet, de különösen a parasztokat és a mezőgazdasági munkásokat helyhez köti. És ezért – a kritikusoktól eltérően – nem csalhatja őket lépre egyetlen agrárius sem, aki a „muzsiknak" téli „keresetet" igyekszik biztosítani. De ha határozottan elismerjük is a nagyvárosok haladó jellegét a tőkés társadalomban, ez egyáltalán nem lehet akadálya annak, hogy a város és a falu ellentétének megszüntetését eszményünknek fogadjuk el (és belefoglaljuk akcióprogramunkba; a megvalósíthatatlan eszményeket ugyanis átengedjük Sztruve és Bergyajev uraknak). Nem igaz, hogy ez egyértelmű a tudomány és a művészet kincseiről való lemondással. Ellenkezőleg, ez elengedhetetlen ahhoz, hogy eze-

ket a kincseket az *egész nép számára hozzáférhetővé tegyük*, hogy megszüntessük a falusi népesség millióinak a kultúrától való elzártságát, amelyet Marx oly találóan a „falusi élet bárgyúságának" [MEM 4. köt. 445. old.] nevezett. És ma, amikor a villanyáram nagy távolságra vezethető el, amikor a közlekedés technikája oly magas fokra emelkedett, hogy kisebb (a jelenleginél kisebb) költséggel óránként több mint 200 versztes sebességgel lehet utasokat szállítani, egyáltalán semmiféle technikai akadálya sincs annak, hogy az országban többé-kevésbé egyenletesen megoszló egész népesség élvezze a tudománynak és a művészetnek évszázadok alatt néhány központban felhalmozott kincseit.

Az agrárkérdés és a „Marx-kritikusok". (1901) LÖM 5. köt. 137. old.

Forradalmi korszakban széthullik a régi „felépítmény", s az új mindenki szeme láttára jön létre a legkülönfélébb társadalmi erők öntevékenysége folytán, amelyek a gyakorlatban mutatják meg igazi természetüket...

Amíg el nem söprik a régi, rothadt, rothadásával az egész népet megfertőző felépítményt, addig minden újabb vereség a harcosok újabb seregeit fogja csatasorba állítani, bevonva őket a mozgalomba, felvilágosítva őket társaik tapasztalatainak a segítségével, új és magasabb rendű harci módszerekre tanítva őket. Természetesen rendelkezésünkre áll még az egész emberiségnek a nemzetközi demokrácia és a nemzetközi szociáldemokrácia történetéből leszűrt, sokkal szélesebb körű kollektív tapasztalata, amelyet a forradalmi gondolat élenjáró képviselői rögzítettek le. Ezekből a tapasztalatokból merít anyagot pártunk a mindennapi propagandához és agitációhoz. De amíg a társadalom a dolgozók millióinak elnyomására és kizsákmányolására épül, addig csak kevesen tanulhatnak közvetlenül ezekből a tapasztalatokból. A tömegeknek leginkább saját ta-

pasztalataikból kell okulniuk, súlyos áldozatokkal fizetve minden leckéért, a felszabaduláshoz vezető minden új lépcsőfokért.

Tanít a forradalom. (1905) LÖM 11. köt. 124–125. old.

A munkásosztálynak, amely világszerte nehéz és szívós harcot folytat a teljes felszabadulásért, szüksége van tekintélyekre, – de természetesen csak abban az értelemben, hogy a fiatal munkásoknak szükségük van az elnyomás és a kizsákmányolás ellen küzdő öreg *harcosok* tapasztalataira, azoknak a tapasztalataira, akik sok sztrájkot végigküzdöttek, részt vettek több forradalomban, és akik bölcsességüket a forradalmi hagyományoknak és széles politikai látókörüknek köszönhetik. A proletariátus világméretű harcának tekintélyére szüksége van minden ország proletárjainak. A nemzetközi szociáldemokrácia teoretikusainak tekintélyére szükségünk van pártunk programjának és taktikájának tisztázásához. De ennek a tekintélynek természetesen semmi köze sincs a polgári tudomány és a rendőrpolitika kincstári tekintélyeihez. Ez a tekintély a szocialista világhadsereg közös soraiban vívott igen változatos harc tekintélye. Amilyen fontos ez a tekintély a harcosok látókörének bővítése szempontjából, ugyanolyan megengedhetetlen lenne egy munkáspártban, ha valaki arra tartana igényt, hogy a napi politika gyakorlati és konkrét kérdéseit kívülről, a távolból döntse el. Az egyes országok közvetlen harcot vívó élenjáró öntudatos munkásainak kollektivizmusa lesz mindenkor a legnagyobb tekintély minden ilyen kérdésben.

Előszó Karl Kautsky Az orosz forradalom hajtóerői és távlatai című brosúrájának orosz fordításához. (1906) LÖM 14. köt. 218. old.

A reakciónak az a feladata... hogy a forradalmat úgy tüntesse fel, mint „az őrület elemi kitörését" – így szerepel Sztruve

fordításában a német „das tolle Jahr" („bolond esztendő" – a német rendőri-burzsoá történészek, sőt mi több: a német professzori-egyetemi történelemírás kifejezése az 1848-as évre). A reakciónak az a feladata, hogy elfeledtesse a lakossággal azokat a harci formákat, szervezeti formákat, eszméket, jelszavakat, amelyeket oly nagy bőségben és oly sokféle változatban hozott világra a forradalmi korszak. Ahogy az angol nyárspolgárság korlátolt magasztalói, Webbék, egyszerű naivitásnak, „ifjúkori bűnnek", komoly figyelmet nem érdemlő együgyűsködésnek, véletlen és abnormális elhajlásnak próbálják feltüntetni a chartizmust, az angol munkásmozgalom forradalmi korszakát, ugyanúgy értelmezik a német polgári történészek is Németország 1848-as esztendejét. Ugyanezt teszi a reakció a nagy francia forradalommal, amelynek életerejét és az emberiségre gyakorolt hatóerejét ma is bizonyítja az, hogy mindmáig a legdühödtebb gyűlöletet kelti a reakcióban. Éppígy a mi ellenforradalmi hőseink is, különösen az affélék, mint Sztruve, Miljukov, Kiesewetter és tutti quanti [ahányan csak vannak], akik tegnap még „demokraták" voltak, versengenek abban, hogy ki mocskolja be aljasabban az orosz forradalom forradalmi hagyományait.

A bojkott ellen. (1907) LÖM 16. köt. 22–23. old.

Ezért az orosz munkásosztálynak különösen fontos feladata: megőrizni annak a forradalmi harcnak a hagyományait, amelyet úgy siet megtagadni az értelmiség és a kispolgárság, fejleszteni és erősíteni ezeket a hagyományokat, beoltani őket a nép nagy tömegeinek tudatába, életben tartani őket az elkerülhetetlen demokratikus mozgalom újabb fellendüléséig.

Az orosz forradalom értékeléséhez. (1908) LÖM 17. köt. 36–37. old.

Első pillantásra különösnek és erőltetettnek tűnhet fel, hogy a nagy művész nevét [Lev Tolsztoj] együtt említjük a forradalommal, amelyet nyilvánvalóan nem értett meg, amely elől szemmelláthatólag elzárkózott. Hogy nevezhető tükörnek az, ami szemmelláthatólag helytelenül tükrözi a jelenségeket? Csakhogy a mi forradalmunk rendkívül bonyolult jelenség; közvetlen végrehajtóinak és résztvevőinek tömegében sok olyan szociális elem van, amely ugyancsak nyilvánvalóan nem értette meg azt, ami történt, ugyancsak elzárkózott a tulajdonképpeni történelmi feladatok elől, amelyek elé az események menete állította őket. És ha igazán nagy művésszel van dolgunk, a forradalomnak legalább egyik-másik lényeges oldalát tükröznie kellett alkotásaiban...

Tolsztoj nevetséges az emberiség megváltására új recepteket feltaláló próféta szerepében, – s ezért egészen szánalmasak azok a külföldi és orosz „tolsztojánusok", akik tanításának éppen a leggyöngébb oldalából akarnak dogmát csinálni. Tolsztoj nagy mint azoknak az eszméknek és érzelmeknek a kifejezője, amelyek az orosz parasztság millióiban az oroszországi polgári forradalom bekövetkezéséig kialakultak. Tolsztoj eredeti, mivel nézeteinek összessége együttvéve éppen forradalmunknak mint *paraszti* polgári forradalomnak sajátosságait fejezi ki...

Tolsztoj kifejezte a forrongó gyűlöletet, a megérett vágyat a jobb élet után, a múlt lerázására irányuló vágyat – de kifejezte az ábrándozásban, a politikai nevelés hiányában, a forradalmi tehetetlenségben megnyilvánuló éretlenséget is. A történelmi és gazdasági feltételek megmagyarázzák, miért volt szükségszerű a tömegek forradalmi harcának kirobbanása, és azt is, miért nem voltak felkészülve a harcra ezek a tömegek, megmagyarázzák a „ne szállj szembe a gonosszal" tolsztoji elvét, amely az első forradalmi hadjárat vereségének igen komoly oka volt.

Lev Tolsztoj mint az orosz forradalom tükre. (1908) LÖM 17. köt. 192., 196. és 198. old.

Tolsztojt csak annak az osztálynak a szemszögéből lehet helyesen megítélni, amely ezeknek az ellentmondásoknak első kibontakozása idején, a forradalom idején betöltött politikai szerepével és akkori harcával bebizonyította, hogy hivatott vezetni a harcot a nép szabadságáért és a tömegeknek a kizsákmányolás alóli felszabadításáért, bebizonyította, hogy feltétlen odaadással szolgálja a demokrácia ügyét és képes a polgári (és ezzel együtt a paraszti) demokrácia korlátoltsága és következetlensége ellen harcolni, – vagyis csak a szociáldemokrata proletariátus szemszögéből...

Nézzük meg, hogyan ítélik meg Tolsztojt a liberális lapok. Azzal intézik el a dolgot, hogy üres, hivatalos-liberális, elcsépelt, tanáros közhelyeket mondanak a „civilizált emberiség hangjáról", az „egyöntetű világvisszhangról", „az igazság, a jóság eszméiről" stb., olyan közhelyeket, amilyenekért Tolsztoj annyit ostorozta – és joggal ostorozta – a polgári tudományt. *Képtelenek* egyenesen és világosan megmondani, hogyan ítélik meg Tolsztojnak az államra, az egyházra, a föld-magántulajdonra, a kapitalizmusra vonatkozó nézeteit, – nem mintha ebben a cenzúra gátolná őket, ellenkezőleg, a cenzúra ki akarja segíteni őket zavarukból! – hanem azért, mert Tolsztoj kritikájának minden mondata pofon a polgári liberalizmusnak; azért, mert már az is, hogy Tolsztoj bátran, nyíltan, kíméletlen élességgel *felvetette* korunk legfájóbb, legkényesebb kérdéseit, *fájdalmasan érinti* liberális (és liberális-narodnyik) publicisztikánk sablonos frázisait, elcsépelt fordulatait, kétszínű, „civilizált" hazugságait...

Tolsztoj meghalt, s a múltba veszett már a forradalom előtti Oroszország, amelynek gyöngeségét és tehetetlenségét fejezte ki a zseniális író filozófiájában, s festette le műveiben. De hagyatékában van olyasmi, ami nem veszett a múltba, ami a jövőé. Ezt a hagyatékot átveszi és tanulmányozza majd az oroszországi proletariátus.

L. N. Tolsztoj. (1910) LÖM 20. köt. 19–20. és 21. old.

A munkásdemokrácia nemzeti programja: semmiféle kiváltság egyetlen nemzetnek, egyetlen nyelvnek sem: meg kell oldani a nemzetek politikai önrendelkezésének, vagyis állami különválásának kérdését, teljesen szabad, demokratikus úton; az egész országra érvényes törvényt kell kiadni, amely törvénytelennek és érvénytelennek minősít minden olyan intézkedést (akár a zemsztvo, akár a város vagy a község stb. stb. hozta), amely bármely tekintetben bármily előjogot biztosít valamelyik nemzetnek, amely megsérti a nemzetek egyenjogúságát vagy a nemzeti kisebbségek jogait, – s az állam minden polgárának joga van megkövetelni, hogy helyezzenek hatályon kívül minden ilyen intézkedést, mint alkotmányba ütközőt, és büntetőjogi úton vonják felelősségre mindazokat, akik ilyen intézkedést végrehajtanak.

A nyelv stb. kérdéseiben a különböző polgári pártok közt folyó nemzeti viszálykodással a munkásdemokrácia ezt a követelést helyezi szembe: *valamennyi* nemzet munkásainak feltétlen egysége és teljes egybeolvadása *minden* munkásszervezetben, szakszervezetben, szövetkezetben, mindenféle burzsoá nacionalizmus ellensúlyozására. Csak az ilyen egység és egybeolvadás védheti meg a munkások érdekeit a tőkével szemben – amely máris nemzetközivé vált és egyre inkább azzá válik –, csak ez segítheti elő az emberiség fejlődését ama új életforma felé, amelyben nincs semmiféle kiváltság és semmiféle kizsákmányolás...

A nemzeti kultúra jelszava burzsoá (gyakran pedig feketeszázas-klerikális) csalás. A mi jelszavunk a demokratizmus és a nemzetközi munkásmozgalom internacionális kultúrája...

Minden nemzeti kultúrában megvannak – ha nem is kifejlett formában – a demokratikus és a szocialista kultúra *elemei,* mert *minden* nemzetben van dolgozó és kizsákmányolt tömeg, amelynek az életkörülményei elkerülhetetlenül demokratikus és szocialista ideológiát szülnek. De *minden* nemzetben van polgári kultúra is (a legtöbb nemzetben pedig még feketeszázas és klerikális kultúra is) – mégpedig nem csupán „elemek", hanem

uralkodó kultúra formájában. Ezért a „nemzeti kultúra" általában a földbirtokosok, a papok, a burzsoázia kultúrája. Ezt az alapigazságot, amely minden marxista számára elemi igazság, a bundista homályban hagyta, „elmosta" szavai áradatával, vagyis valójában az osztályok közti szakadék feltárása és megmagyarázása *helyett* elfedte a szakadékot az olvasó előtt. A bundista *valójában* mint burzsoá szólalt meg, akinek minden érdeke az osztály feletti nemzeti kultúrába vetett hit terjesztését követeli meg.

Amikor kiadjuk a „demokratizmus és a nemzetközi munkásmozgalom internacionális kultúrájának" jelszavát, *minden* nemzeti kultúrának csupán demokratikus és szocialista elemeit vesszük át, mégpedig *csakis és feltétlenül minden nemzet* polgári kultúrájának, burzsoá nacionalizmusának ellensúlyozására...

Két nemzet van minden jelenkori nemzetben – mondjuk mi minden nemzeti szocialistának. Két nemzeti kultúra van minden nemzeti kultúrában. Van egy olyan nagyorosz kultúra, amelyik a Puriskevicsek, a Gucskovok és a Sztruvék kultúrája, de van egy másik nagyorosz kultúra is, amelyet Csernisevszkij és Plehanov neve jellemez. *Ugyanilyen két* kultúra van az ukránoknál is, akárcsak Németországban, Franciaországban, Angliában, a zsidóknál stb. Ha az ukrán munkások többsége a nagyorosz kultúra hatása alatt áll, bizonyosan tudjuk, hogy a nagyorosz papi és polgári kultúra eszméin kívül hatnak rá a nagyorosz demokrácia és a szociáldemokrácia eszméi is. Amikor az ukrán *marxista* az előbbi fajta „kultúra" ellen harcol, mindig megkülönbözteti tőle a másik kultúrát és azt mondja a munkásoknak: „az öntudatos nagyorosz-munkásokkal, irodalmukkal, eszméikkel való érintkezés minden lehetőségét kötelességünk minden erőnkkel megragadni, kihasználni, megerősíteni, ezt követelik *mind* az ukrán, *mind* a nagyorosz munkásmozgalom sarkalatos érdekei".

Ha az ukrán marxista a nagyorosz elnyomók ellen táplált *teljesen jogos és természetes* gyűlöletében *odáig* ragadtatja magát, hogy ennek a gyűlöletnek akár csak szikráját is, akár csak az

idegenkedést is átviszi a nagyorosz munkások proletár kultúrájára és proletár ügyére, akkor ezzel a burzsoá nacionalizmus mocsarába süllyed. Ugyanígy a nagyorosz marxista is a nacionalizmus mocsarába süllyed, mégpedig nemcsak a burzsoá, hanem a feketeszázas nacionalizmus mocsarába, ha csak egy pillanatra is megfeledkezik az ukránok teljes egyenjogúságának követeléséről vagy önálló állam alakítására való *jogukról.*

A nagyorosz és az ukrán munkásoknak vállvetve, és amíg egy államban élnek, a legszorosabb szervezeti egységben és összetartozásban kell védelmezniük a proletármozgalom közös vagy internacionális kultúráját, abszolút türelemmel kell viseltetniük a propaganda tisztán helyi vagy tisztán nemzeti *részletkérdései* iránt. Ez a marxizmus feltétlen követelménye.

Kritikai megjegyzések a nemzeti kérdésre vonatkozóan. (1913)
LÖM 24. köt. 118., 119., 120. és 128–129. old.

A TÁRSADALMI ÉS A KULTURÁLIS FEJLŐDÉS DIALEKTIKÁJA

A kapitalizmus fejlődésével elkerülhetetlenül emelkedik az egész lakosság és a munkásproletariátus szükségleteinek színvonala. Ez az emelkedés általában abból ered, hogy gyakoribbá válik a termékek kicserélése, s ez a városok és falvak, különböző földrajzi vidékek stb. lakosainak sűrűbb érintkezésére vezet. Ugyanerre vezet az a tény is, hogy a munkásproletariátus nagy tömegekben, összezsúfoltan él, ami fokozza öntudatát és emberi méltóságérzetét, s lehetővé teszi számára, hogy sikeresen harcoljon a tőkés rend harácsoló tendenciái ellen. A szükségletek növekedésének ez a törvénye a legkövetkezetesebben érvényesült Európa történetében; hasonlítsuk össze például a XVIII. század végének és a XIX. század végének francia proletariátu-

sát, vagy az 1840-es évek* és napjaink angol munkásságát. Ugyanennek a törvénynek hatása Oroszországban is megnyilvánul: az árugazdaság és a kapitalizmus gyors fejlődése a reform utáni időkben a „parasztság" szükségletei színvonalának emelkedését is előidézte: a parasztok (a ruházkodás, lakás stb. tekintetében) „tisztábban" kezdtek élni. Hogy ezt a kétségtelenül haladó jelenséget éppen és csakis az orosz kapitalizmus javára kell írni, azt már akár az a közismert (s kusztáriparunk és általában parasztgazdaságunk valamennyi kutatója által megállapított) tény is bizonyítja, hogy az ipari vidékek parasztjai sokkal „tisztábban" élnek, mint azok a parasztok, akik csak földműveléssel foglalkoznak, s akiket még úgyszólván alig érintett a kapitalizmus szele. Ez a jelenség természetesen a „civilizáció" merőben felszíni, külsőleges elemeinek átvételében mutatkozik meg legelsősorban és a legkönnyebben, de csak a V. V. [Voroncov] úr fajtájából való megrögzött reakciósok képesek arra, hogy ezen a jelenségen siránkozzanak, és semmi egyebet ne lássanak benne, mint „hanyatlást".

Az úgynevezett piackérdésről. (1893) LÖM 1. köt. 94. old.

Jellemző, hogy a szerző éppen itt – egy gyakorlati kérdés során – megfeledkezett a *Russzkoje Bogatsztvo* kedvelt eszméjéről, a belső piac összeszűküléséről. Kénytelen elismerni, hogy ez a piac még óriási fejlődés, nem pedig összeszűkülés előtt áll. Erre a következtetésre úgy jut, hogy összehasonlítja Nyugattal, ahol a fogyasztás nagyobb. Miért? – Azért, mert magasabb a kultúra színvonala. – De ugyan mi ennek a kultúrának az anyagi alapja, ha nem a tőkés technika fejlődése, az árugazdaság és

* Vö. *Friedrich Engels:* „A munkásosztály helyzete Angliában 1844-ben". [MEM 2. köt. 211–473. old.] Ami elénk tárul, az a legszörnyűbb és (a szó szoros értelmében) legpiszkosabb nyomor, az emberi méltóságérzet teljes kiveszése.

a csere fejlődése, ami gyakoribb érintkezésbe hozza egymással az embereket, és megszünteti az egyes vidékek középkori elkülönültségét? Nem volt-e például Franciaországban a kultúra színvonala a nagy forradalom előtt, amikor még nem fejeződött be a középkori parasztságnak falusi burzsoáziára és proletariátusra szakadása, ugyanolyan alacsony, mint a miénk? És ha a szerző figyelmesebben szemügyre vette volna az orosz életet, feltétlenül észre kellett volna vennie például azt a tényt, hogy azokon a vidékeken, ahol fejlett a kapitalizmus, a parasztlakosság szükségletei jóval nagyobbak, mint a tisztán mezőgazdasági vidékeken. Ezt kusztáriparunk valamennyi kutatója egyhangúlag megállapítja minden olyan esetben, amikor ez az ipar annyira kifejlődik, hogy a lakosság egész életére rányomja az ipari foglalkozás bélyegét.

A „népbarátok" ügyet sem vetnek efféle „apróságra", mert szerintük ennek magyarázata „egyszerűen" a kultúra vagy általában a bonyolultabbá váló élet, s még csak fel sem teszik azt a kérdést, hogy melyek az anyagi alapjai ennek a kultúrának és az élet bonyolultabbá válásának. – Márpedig ha szemügyre vennék legalább falvaink gazdasági életét, be kellene ismerniük, hogy éppen a parasztság burzsoáziára és proletariátusra való felbomlása teremti meg a belső piacot.

Kik azok a „népbarátok" és hogyan hadakoznak a szociáldemokraták ellen? (1894) LÖM 1. köt. 234. old.

Azt hihetnénk, hogy miután a szerző ennyire helyesen ítélte meg a valóságot, azt is megértette, mi az egyetlen lehetséges kiút. Ha minden baj forrása polgári kultúránk – akkor a „jövő záloga" nem lehet más, mint ennek a burzsoáziának „ellenlábasa", mert csak ez „differenciálódott" véglegesen ettől a „nyárspolgári kultúrától", csak ez ellensége véglegesen és visszavonhatatlanul ennek a kultúrának, és képtelen bármiféle kompro-

misszumra, amelyekből olyan jól ki lehet szabni a „liberális menleveleket".

De nem. Még lehet egy kicsit ábrándozni. A „kultúra" valóban merő „nyárspolgáriasság", merő romlottság. De hisz ez csak a régi uraskodás (az imént ő maga ismerte el, hogy ezt a kultúrát a legújabbkori történelem hozta létre, éppen az a történelem, amely a régi uraskodást megszüntette) és henyélés következménye – tehát véletlen és szilárd gyökerekkel nem rendelkező valami stb. stb. Kezdődnek a frázisok, amelyeknek nincs semmi értelmük, s csak azt jelentik, hogy a szerző hátat fordít a tényeknek, és szentimentális álmokba ringatja magát, szemet hunyva az „egymással ellentétes erők" *létezése* fölött...

Amikor a narodnyik a tényeket írja le – mindig maga is kénytelen elismerni, hogy a valóság a tőke hatalmában van, hogy valóságos fejlődésünk – tőkés fejlődés, hogy az erő a burzsoázia kezében van. Ezt most például az ismertetett cikk szerzője is elismerte, aki megállapította, hogy nálunk „nyárspolgári kultúra" jött létre, hogy a burzsoázia parancsolja a népnek, hogy menjen dolgozni, hogy a polgári társadalmat csakis az emésztési folyamat és az ebéd utáni alvás foglalkoztatja, hogy a „nyárspolgárság" még polgári tudományt, polgári erkölcsöt, polgári politikai szofizmákat és polgári irodalmat is teremtett...

A kapitalizmus éppen azért haladó, mert lerombolta az ember életviszonyainak korábbi, szűkre szabott kereteit, amelyek eltompították az elmét, és nem adtak módot a termelőknek arra, hogy maguk vegyék kezükbe sorsuk alakítását. A kereskedelmi kapcsolatok és a világforgalom óriási fejlődése, a lakosság hatalmas tömegeinek állandó vándorlása széttépte a nemzetség, a család és a területi közösség ősi kötelékeit, és megteremtette a fejlődésnek azt a sokrétűségét, „a képességek különbözőségét, a társadalmi viszonyok gazdagságát" [MEM 8. köt. 186. old.], mely oly nagy szerepet játszik Nyugat legújabb kori történetében. Oroszországban ez a folyamat a reform utáni korszakban mutatkozott meg teljes erővel, amikor a munka ré-

gi formái óriási gyorsasággal omlottak össze és amikor a legelső helyre a munkaerő adásvétele került, amely a parasztot elszakította a patriarchális féljobbágyi családtól, a butító falusi környezettől, és amely az értéktöbblet elsajátításának félfeudális formáit merőben kapitalista formákkal cserélte fel. Ez a gazdasági folyamat társadalmi téren abban tükröződött vissza, hogy „általában megnövekedett az önérzet", hogy a vegyesrendűek kiszorították a földbirtokos osztályt a „társadalomból", hogy az irodalom heves háborút viselt az egyén értelmetlen középkori korlátozásai ellen stb. Azt, hogy éppen a reform utáni Oroszország hozta meg az önérzetnek, méltóságérzetnek ezt a megnövekedését, a narodnyikok valószínűleg nem vitatják...

Éppen a kapitalizmus, amely az egyén minden jobbágyi kötelékét szétszaggatta, éppen ez teremtette meg az egyén önálló kapcsolatait a piaccal, azzal, hogy árutulajdonossá (s mint ilyet, minden más árutulajdonossal egyenlővé) tette, és előidézte az önérzet megnövekedését. Ha a narodnyik urak képmutatóan szörnyülködnek, amikor az orosz kapitalizmus haladó jellegéről hallanak, ez csak azért van, mert nem gondolkodnak azon, hogy mik az anyagi feltételei a „haladás" azon „áldásainak", amelyek a reform utáni Oroszországot jellemzik. Ha Mihajlovszkij úr olyan „egyénnel" kezdi „szociológiáját", aki tiltakozik az orosz kapitalizmus ellen, mert szerinte véletlenszerűen és ideiglenesen letéríti Oroszországot a helyes útról, saját magát cáfolja meg, mivel nem érti, hogy csakis a kapitalizmus teremtette meg azokat a feltételeket, amelyek az egyén e tiltakozását lehetővé tették...

Az a „haladás" és az a „kultúra", amelyet a reform utáni Oroszország magával hozott, kétségkívül a „magántulajdon intézményével" függ össze – ezt az intézményt nemcsak hogy első ízben vitték teljesen keresztül az új „kontradiktórius" polgári perrendtartás megalkotásával, amely ugyanolyan „egyenlőséget" biztosít a bíróság előtt, amilyen a „szabad munka" és a tőkének való eladása révén az életben testet öltött; egyaránt kiterjesztették a minden állami adósságtól és kötelezettségtől

mentes földesurak földbirtokára is, a *tulajdonos* parasztokká vált parasztok földjére is; sőt, az „állampolgároknak" a helyi önkormányzatban való részvételt stb. biztosító politikai jogok alapjává (cenzus) is ezt az intézményt tették meg. Még kétségtelenebb „haladásunk" „összefüggése" „a gazdasági szabadság elveivel": az I. fejezetben már hallottuk narodnyikunktól, hogy ennek a „szabadságnak" a lényege az volt, hogy az orosz föld „szerény és szakállas" gyűjtőit mentesítették attól, hogy „meg kelljen hunyászkodniuk minden kis rendőrtisztviselő előtt". Már beszéltünk arról, hogy miképpen jött létre az árugazdaság fejlődésével az „individualizmus érzése". Ha a hazai haladásnak mindezeket a vonásait összegezzük, elkerülhetetlenül arra a következtetésre kell jutnunk (amelyre a hetvenes évek narodnyikja jutott), hogy ez a haladás és kultúra velejéig polgári jellegű volt. A mai Oroszország sokkal jobb, mint a reform előtti, mivel azonban ez a javulás teljes egészében és kizárólag a burzsoáziának, valamint ügynökeinek és ideológusainak köszönhető, a termelőknek nem vált hasznára. Számukra ezek a javulások csak azt jelentették, hogy megváltozott a többlettermék formája, hogy a termelőket jobb és tökéletesebb módszerekkel szabadítják meg a termelési eszközöktől...

A narodnyikság nem „kapta fel" ezt a szembeállítást, hanem csak *megállapította*, hogy a reform utáni Oroszországban egyrészt a haladás, a kultúra, a vagyon, másrészt pedig a termelőnek a termelési eszközöktől való megszabadítása, a termelőnek a népi munka termékéből való kisebb részesedése, a nyomor és a munkanélküliség növekedése között megvan ugyanaz az ellentét, amely Nyugaton is létrehozta ezt a szembeállítást.

A narodnyikság gazdasági tartalma és bírálata Sztruve úr könyvében. (1895) LÖM 1. köt. 331., 378., 401–403., 420–421. és 426. old.

A jövő társadalom eszményét nem képzelhetjük el az ifjú nemzedék oktatásának és termelőmunkájának egybekapcsolá-

sa nélkül: sem az oktatást és művelődést termelőmunka nélkül, sem a termelőmunkát párhuzamos oktatás és művelődés nélkül nem tudnánk arra a fokra emelni, amelyet a technika mai színvonala és a tudományos ismeretek állapota megkövetel. Ezt a gondolatot már a régi nagy utópisták is kimondották; teljes egészében osztják azt a „tanítványok" is, akik többek között éppen ezért nem ellenzik elvben a nők és a serdülők ipari munkáját, reakciósnak tekintik a nők és a serdülők munkájának teljes megtiltására irányuló kísérleteket, s csak ahhoz ragaszkodnak, hogy teljesen biztosítsák higiénikus feltételeit.

A narodnyik tervkovácsolás gyöngyszemei. (1897) LÖM 2. köt. 456. old.

Az orosz tőkés manufaktúra legtipikusabb formája a nem-mezőgazdasági központ, amely magához vonzza a környékbeli falvak félig földművelő, félig iparűző lakosságát, és uralkodik ezeken a falvakon.

Ezzel kapcsolatban különösen figyelemre méltó az a tény, hogy az ilyen nem-mezőgazdasági központok lakosságának magasabb a kulturális színvonala. Az ilyen központokban nagyobb az írni-olvasni tudók száma, jóval nagyobbak a szükségletek és magasabb az életszínvonal, hogy lakói élesen elhatárolják magukat a „szürke" „falusi anyókáktól" – rendszerint ezek a központok lakosságának jellemző vonásai. Érthető, milyen nagy jelentőségű ez a tény, amely szemléltető bizonyítéka a kapitalizmus, a tisztán „népi" kapitalizmus haladó történelmi szerepének; ezt a „népi" kapitalizmust a legvérmesebb narodnyik is aligha merné „mesterségesnek" nevezni, hiszen a leírt központok óriási többsége rendszerint a „kusztár"-iparhoz tartozik! A manufaktúra átmeneti jellege itt is megmutatkozik, mert a népesség szellemi arculatának átalakítását csak megkezdi, befejezni viszont csupán a gépi nagyipar fejezi be...

Az ipar és a külvilággal létesített viszonylag fejlett kereske-

delmi kapcsolatok emelik a népesség életszínvonalát és kulturáltságát; a manufaktúra munkása már lenézi a földművelő parasztot. A gépi nagyipar befejezi ezt az átalakítást, véglegesen különválasztja az ipart a földműveléstől, és, mint láttuk, a népesség külön osztályát hívja életre, amely teljesen idegen a régi parasztságtól, különbözik tőle megváltozott életmódjával, családi körülményeivel, anyagi és szellemi szükségleteinek magasabb színvonalával...

A nem-mezőgazdasági vándormunka – akárcsak a népességnek a mezőgazdaságból a városba való átterelődése – *haladó jelenség*. Kiragadja a népességet az elhanyagolt és elmaradott, a történelem országútjától félreeső, istenhátamögötti falvakból és belesodorja a modern társadalmi élet forgatagába. Csökkenti a népesség írástudatlanságát, növeli öntudatát, pallérozza a népességet és kulturális szükségleteket ébreszt benne...

Az orosz kapitalizmus... bevonta a Kaukázust a nemzetközi áruforgalomba, megszüntette helyi sajátosságait – az ősi patriarchális elszigeteltség maradványát –, *piacot teremtett magának* gyárai számára. Ez az ország, amely a reform utáni időkben eleinte gyéren lakott terület volt, amelyben csak a világgazdaságtól, sőt a történelmi fejlődéstől távoleső hegylakók éltek, – ez az ország a kőolajipari vállalkozók, a borkereskedők, a búza és dohánygyárosok országává vált és Kupon úr könyörtelenül lehúzta a büszke hegylakóról költői nemzeti viseletét, s az európai lakáj livréjébe bujtatta...

A régi gazdasági rendben a kapitalizmus hatására bekövetkezett változások elkerülhetetlenül megváltoztatják a népesség szellemi arculatát is.

A gazdasági fejlődés ugrásszerű jellege, a termelési módok gyors átalakulása és a termelés óriási koncentrációja, a személyi függés és a patriarchális viszonyok minden formájának eltűnése, a népesség vándorlása, a nagy ipari központok befolyása stb. – mindez múlhatatlanul megváltoztatja a termelő jellegét, s már volt alkalmunk ismertetni az orosz kutatók idevágó megfigyeléseit...

Továbbá, ami az oroszországi kapitalizmus fejlődésének lassú vagy gyors ütemét illeti, minden attól függ, mivel hasonlítjuk össze ezt a fejlődést. Ha Oroszország kapitalizmus előtti korszakát a kapitalista korszakkal hasonlítjuk össze (márpedig a kérdés helyes megoldásához éppen ez szükséges), el kell ismernünk, hogy a társadalmi gazdaság a kapitalizmusban rendkívül gyorsan fejlődik. Ha azonban a fejlődésnek ezt az ütemét azzal hasonlítjuk össze, hogy ez a fejlődés a technika és általában a kultúra mai színvonala mellett milyen gyors lehetne, csakugyan azt kell mondanunk, hogy az oroszországi kapitalizmus mai fejlődése lassú. És szükségképpen lassú, mert egyetlen kapitalista országban sem maradtak épségben ilyen tömegesen a régi idők intézményei, amelyek összeférhetetlenek a kapitalizmussal, gátolják fejlődését, hallatlanul rontják a termelők helyzetét, akiket „nemcsak a tőkés termelés fejlődése kínoz, hanem e fejlődés fogyatékos volta is" [MEM 23. köt. 6. old.].

A kapitalizmus fejlődése Oroszországban. (1899) LÖM 3. köt. 402–403., 508., 536., 553. és 558–559. old.

Az amerikai kapitalizmus az élen jár. Ott a legfejlettebb a technika, a leggyorsabb a haladás, s mindez arra készteti a vén Európát, hogy a jenkik nyomába szegődjön. De az európai burzsoázia nem a demokratikus intézményeket, nem a politikai szabadságot, nem a köztársasági államrendet veszi át Amerikától, hanem a munkás kizsákmányolásának legújabb módszereit.

Európában, s részben Oroszországban is Frederic Taylor amerikai mérnök „rendszeréről" beszélnek manapság a legtöbbet. Nemrég a pétervári kultúrmérnöki intézet aulájában Szemjonov úr előadást tartott erről a rendszerről. Taylor maga nevezte rendszerét „tudományosnak", s könyvét buzgón fordítják és népszerűsítik Európában.

Miben áll ez a „tudományos rendszer"? Abban, hogy ugyan-

azon a munkanapon belül háromszor annyi munkát sajtoljon ki a munkásból. Dolgoztatják a legerősebb és legügyesebb munkást; másodperceket és tizedmásodperceket mérő külön órákkal megállapítják, mennyi időt igényel minden egyes művelet, minden egyes mozdulat; kidolgozzák a leggazdaságosabb és legtermékenyebb munkamódszereket; a legjobb munkás munkáját filmszalagra veszik stb.

S az eredmény – ugyanazon 9–10 órás munkaidő alatt háromszor annyi munkát sajtolnak ki a munkásból, kíméletlenül kipréselik minden erejét, háromszor olyan gyorsan szívják ki a bérrabszolga ideg- és izomenergiájának minden cseppjét. Korábban hal meg? – Sokan várnak a kapu előtt!...

A technika és a tudomány haladása a tőkés világban a verejtékeztetés művészetének haladását jelenti...

A munkás eleinte kap valami bérpótlékot. A munkások százait viszont elbocsátják. Aki megmaradt, négyszer intenzívebben dolgozik, tönkremegy a munkában. Kisajtolják a munkás minden erejét, aztán elkergetik. Csak fiatalokat és erőseket vesznek fel.

Kisajtolják verítékét a tudomány szabályai szerint...

A verejtékeztetés „tudományos" rendszere. (1913) LÖM 23. köt. 18–19. old.

Bárhová tekintünk – lépten-nyomon olyan feladatokkal találkozunk, amelyeket az emberiség feltétlenül képes *azonnal* megoldani. Ennek a kapitalizmus állja útját. A kapitalizmus hatalmas gazdagságot halmozott fel – és az embereket e gazdagság *rabszolgáivá* tette. Igen bonyolult technikai problémákat oldott meg – és a technikai eredmények gyakorlati megvalósítását megakadályozta a lakosság millióinak szegénysége és tudatlansága, egy maroknyi milliomos ostoba zsugorisága folytán.

A civilizáció, a szabadság és a gazdagság a kapitalizmusban

arra a gazdag emberre emlékeztet, aki teletömi a bendőjét, elevenen elrothad, s nem engedi élni azt, ami fiatal.

De a fiatal növekszik és felülkerekedik, mindennek ellenére.

Civilizált barbárság. (1913) LÖM 24. köt. 18. old.

2. A KULTÚRA AZ ANTAGONISZTIKUS OSZTÁLYTÁRSADALOMBAN

A KULTÚRA ÉS A TÖMEGEK A TŐKÉS TÁRSADALOMBAN

Az osztályiskola lényege... abban rejlik, hogy az oktatás egyformán meg van szervezve és egyformán hozzáférhető minden *vagyonos* számára. Egyedül ez utóbbi szóban rejlik az osztályiskola lényege, amely megkülönbözteti a rendi iskolától. Juzsakov úr tehát merő ostobaságot mondott fentebb idézett tirádájában, amely szerint, ha az iskola osztályérdekeket képvisel, „szó sem lehet egyetlen általános állami középiskolai típusról". Éppen ellenkezőleg, az osztályiskola – ha következetesen valósították meg, vagyis ha megszabadult a rendiség minden néven nevezendő maradványától – feltétlenül egyetlen, általános iskolatípust feltételez. Az osztálytársadalomnak (következésképpen az osztályműveltségnek is) lényege a teljes jogi *egyenlőség*, minden polgár teljes egyenjogúsága, az, hogy a vagyonosok a művelődés tekintetében teljesen egyenjogúak, és hogy számukra a művelődés hozzáférhető. A rendi iskola bizonyos rendhez való tartozást követel meg a tanulótól. Az osztályiskola nem ismer rendeket, csak állampolgárokat ismer. Bármely tanulótól *csak egyet* követel: azt, hogy megfizesse a

tandíjat. Az osztályiskolának egyáltalán nincs szüksége arra, hogy különböző tanterve legyen a gazdagok és a szegények számára, mert az osztályiskola – egyszerűen elzárja a középiskolai oktatást azok elől, akiknek nincsen pénzük a tandíjra, a tanszerekre és a tanuló ellátására az egész tanulási időszak alatt. Az osztályiskola egyáltalán nem feltételezi az osztályelzárkózást: ellenkezőleg, az osztályok, a rendekkel ellentétben, mindig teljes mértékben lehetővé teszik, hogy egyes személyek az egyik osztályból szabadon átmenjenek a másikba. Az osztályiskola nincs elzárva senki elől, akinek pénze van arra, hogy tanuljon. A valóság teljes elferdítése az az állítás, hogy Nyugat-Európában „nincs sikerük ezeknek a veszélyes tanterveknek, amelyek félműveltséget adnak és a különböző néprétegek erkölcsi és szellemi osztályelidegenítésére"... törekednek, hiszen mindenki tudja, hogy lényegében a középiskola, Nyugaton és Oroszországban egyaránt, osztályiskola és hogy a lakosság csupán igen-igen kis részének érdekeit szolgálja.

A narodnyik tervkovácsolás gyöngyszemei. (1897) LÖM 2. köt. 448. old.

A munkának a kapitalizmus által való társadalmasítása annyira előrehaladt, hogy még a polgári irodalomban is hangosan beszélnek a „nemzetgazdaság tervszerű megszervezésének" szükségességéről. A szerzőnek [Sztruvénak] tökéletesen igaza van, amikor azt mondja, hogy ez „az idők jele", a kapitalista rendszer teljes bomlásának jele. Rendkívül érdekesek az általa idézett kijelentések, amelyek nemcsak polgári professzorok, hanem konzervatívok szájából is elhangzottak, akik kénytelenek voltak beismerni azt, amit az orosz radikálisok még ma is tagadni akarnak – nevezetesen, hogy a munkásmozgalmat a kapitalizmus által teremtett anyagi feltételek hozták létre, nem pedig „egyszerűen" a kultúra, vagy más politikai feltételek.

A narodnyikság gazdasági tartalma és bírálata Sztruve úr könyvében. (1895) LÖM 1. köt. 432. old.

Az utóbbi évtizedekben az egyszerű nép tömegei még sokkalta nagyobb mértékben és sokkal izzóbban meggyűlölték a rendőrséget. A városi élet kifejlődése, az ipar növekedése, az írástudatlanság csökkenése következtében a tudatlan tömegek is kezdenek jobb életre törekedni, emberi méltóságuk tudatára ébrednek, a rendőrség pedig továbbra is éppúgy önkényeskedik és kegyetlenkedik, csak éppen brutalitásukhoz hozzájárult az, hogy még körmönfontabb fogásokkal kutatják fel és üldözik új, legveszedelmesebb ellenségüket: mindazt, ami a néptömegek közé beviszi jogaik felismerésének fáklyáját, s felébreszti bennük az erejükbe vetett hitet. A nép ezzel a felismeréssel és ezzel a hittel megtermékenyített gyűlöletét nem vad bosszúban, hanem szabadságharcban fogja levezetni.

Alkalmi megjegyzések. (1901) LÖM 4. köt. 388–389. old.

Vessenek egy pillantást az egész mai tőkés társadalomra, a nagyvárosokra, a vasutakra, a bányákra és a gyárakra. Meg fogják látni, mennyire megszállták a gazdagok a levegőt is, a vizet is, a földet is... De minek is beszélni a víz, a levegő és a föld adásvételéről, amikor az egész mai társadalom alapja éppen a *munkaerő* adásvétele, vagyis a milliók *bérrabszolgasága!*...

Minden, nemcsak a föld, hanem az emberi munka, az emberi személyiség, a lelkiismeret, a szerelem, a tudomány is – minden *elkerülhetetlenül áruvá* válik, amíg fennáll a *tőke hatalma.*

Tervezet az agrárkérdésről a második Állami Dumában tartandó beszédhez. (1907) LÖM 15. köt. 150. old.

A derék Maszlov nem is gondol arra, hogy a helyi önkormányzatok kulturális kiadásainak magas százalékaránya a másodrendű kiadások magas hányadát jelenti. Miért van ez így? Azért, mert a helyi önkormányzatok illetékességének határát és

pénzügyi hatáskörüket ugyanaz a központi hatalom szabja meg, mégpedig úgy, hogy a hadseregre és egyebekre bőkezűen költi a pénzt, a „kultúrára" pedig csak morzsákat hagy. Vajon szükségszerű-e az ilyen elosztás a polgári társadalomban? Szükségszerű, mert a polgári társadalomban a burzsoázia nem uralkodhatna, ha nem költene bőkezűen uralmának mint osztályuralomnak biztosítására, csupán morzsákat hagyva kulturális kiadásokra. És Maszlovnak kell lenni ahhoz, hogy valaki erre a zseniális gondolatra jusson: ha az *új nagy pénzforrást* a zemsztvók tulajdonának nyilvánítom, *elkerülöm* a burzsoázia uralmát! Milyen egyszerű is volna a proletárok feladata, ha Maszlov módjára gondolkodnának: csak azt kell követelni, hogy a vasút, a posta, a távíró, a szeszmonopólium bevételeit ne „nacionalizálják", hanem „municipalizálják", s ezeket a bevételeket máris nem a hadseregre és a flottára, hanem kulturális célokra fordítják. A központi hatalmat egyáltalán nem kell megdönteni vagy gyökeresen átalakítani – egész egyszerűen el kell érni, hogy valamennyi nagy állami bevételi forrást „municipalizálják", és már rendben is van minden. Ó, a bölcsek!

A községi bevételek Európában és minden polgári országban olyan bevételek – ezt jegyezze meg jól a derék Maszlov! –, amelyeket a burzsoá központi hatalom hajlandó feláldozni kulturális célokra, *mivel ezek másodrendű bevételek,* mivel e bevételek központi összegyűjtése kényelmetlen, mivel a burzsoázia és a polgári uralom legfőbb, elengedhetetlen, alapvető szükségleteit már kielégítik a *nagy pénzforrásokból.* Ezért szédelgés azt tanácsolni a népnek, hogy szerezze meg az új nagy pénzforrást, a municipalizált földekből befolyó száz- meg százmilliókat, s biztosítsa ennek kulturális célra való felhasználását azzal, hogy az új pénzforrást a zemsztvóknak adja át, nem pedig a központi hatalomnak. Polgári államban a burzsoázia valóban *csak morzsákat* hagyhat kulturális célokra, mivel a milliókra szüksége van a burzsoázia mint osztály uralmának biztosítására...

A nyugati polgári értelmiség, az angol fabiánusokhoz hasonlóan, éppen azért emeli külön „irányzattá" a községi szocializ-

must, mert a társadalmi békéről, az osztályok kibékítéséről álmodik, s a társadalom figyelmét a gazdasági rend és az egész *államrend* létkérdéseiről a helyi *önkormányzat* kis kérdéseire akarja terelni... Amikor az olyan kérdések kerülnek előtérbe, mint azoknak a jelentéktelen (az értéktöbblet egész tömegéhez és a burzsoázia állami kiadásainak teljes összegéhez képest jelentéktelen) összegeknek a felhasználása, amelyeket *maga a burzsoázia hajlandó* átengedni a közegészségügyre (Engels „A lakáskérdéshez" című írásában rámutatott arra, hogy a városokban előforduló járványos betegségek magát a burzsoáziát is rémülettel töltik el [MEM 18. köt. 220–221. old.], a közoktatásra (hiszen a burzsoáziának szüksége van tanult munkásokra, akik alkalmazkodni tudnak a fejlett technikához!) stb., magától értetődik, hogy az *ilyen kis* kérdések terén ki-ki kedve szerint papolhat a „társadalmi békéről", az osztályharc ártalmasságáról és ehhez hasonlókról. Ugyan miféle osztályharc folyik itt, hiszen maga a burzsoázia a „népesség szükségleteire", egészségvédelemre, oktatásra költi a pénzt?

A szociáldemokrácia agrárprogramja az 1905–1907-es első orosz forradalomban. (1907) LÖM 16. köt. 294–295. és 312. old.

Nem tudhat írni-olvasni a lakosság többsége olyan országban, amely kiskirályok, Puriskevicsek és hasonlók elnyomása alatt sínylődik.

– Oroszországban a lakosság *73 százaléka analfabéta,* nem számítva a kilenc éven aluli gyermekeket.

Az Észak-Amerikai Egyesült Államok négerei között az analfabéták aránya (1900) – *44½%.*

Szégyenfoltja egy civilizált, vezető országnak, az észak-amerikai köztársaságnak az analfabéták ilyen botrányosan magas százalékaránya. Emellett köztudomású, hogy Amerikában a négerek helyzete *általában* méltatlan egy civilizált országhoz: a kapitalizmus *nem tud teljes* felszabadítást biztosítani, de még

csak teljes egyenjogúságot sem. Tanulságos, hogy Amerikában a fehérek között az analfabéták aránya mindössze 6%. De ha Amerikát egykori rabszolgatartó vidékekre (amerikai „Oroszország") és nem rabszolgatartó vidékekre (amerikai nem-Oroszország) osztjuk, akkor azt látjuk, hogy az analfabéták aránya a *fehérek közt* az előbbi vidékeken 11–12 százalék, az utóbbi vidékeken 4–6 százalék! Az egykori rabszolgatartó vidékeken *kétszer akkora* az analfabéták százaléka a *fehérek közt*. A rabszolgaság nyomai nemcsak a négereken láthatók!

Szégyent hoz Amerikára a négerek helyzete!...

Oroszok és négerek. (1913) LÖM 22. köt. 343–344. old.

Választások nélkül korunkban nem lehet meglenni; tömegek nélkül semmire sem megyünk, márpedig a tömegeket a könyvnyomtatás és a parlamentarizmus korában *nem lehet* vezetni a hízelgés, a hazugság, a szemfényvesztés szélesen elágazó, módszeresen folytatott, szilárdan alátámasztott rendszere nélkül, divatos és népszerű jelszavak hangoztatása nélkül, anélkül, hogy a munkásoknak ne ígérgetnének jobbra-balra mindenféle reformokat és mindenféle előnyöket – csak hogy lemondjanak a burzsoázia megdöntésére irányuló forradalmi harcról.

Az imperializmus és a szakadás a szocializmus táborában. (1916) LÖM 30. köt. 170. old.

A háborúk korszakai arra tanítanak bennünket, hogy a történelemben a béke gyakran a lélegzetvételre és az új harcokhoz való erőgyűjtésre szolgált. A tilsiti béke a legnagyobb megaláztatás volt Németország számára, de ugyanakkor fordulat is volt a legnagyobb nemzeti fellendülés felé. A történelmi helyzet akkor nem adott más kiutat a fellendülésnek, csak azt a kiutat, amely a *polgári* állam felé vezetett. Akkor, száz-egynéhány év-

vel ezelőtt, maroknyi nemes és néhány polgári értelmiségi csinálta a történelmet az álmos és alvó munkás- és paraszttömegek feje fölött. Akkor a történelem, éppen ezért, csak szörnyű lassúsággal cammoghatott.

A kapitalizmus most sokkal magasabbra emelte a kultúrát általában s a tömegek kultúráját különösen. A háború felrázta a tömegeket, hallatlan borzalmaival és szenvedéseivel felserkentette őket. A háború előrehajtotta a történelmet, mely most a mozdony gyorsaságával száguld előre. A történelmet most önállóan csinálják az emberek milliói és tízmilliói. A kapitalizmus most megérett a szocializmusra.

Napjaink legfontosabb feladata. (1918) LÖM 36. köt. 77. old.

Azok az ellenségek, akikkel eddig dolgunk volt – Romanov [II. Miklós], Kerenszkij meg az orosz burzsoázia – ez a sötét, szervezetlen, műveletlen burzsoázia, amely tegnap még Romanov csizmáját csókolgatta és azután titkos szerződésekkel a zsebében futkosott –, hát ezek az ellenségek jelentenek valamit ahhoz a nemzetközi burzsoáziához képest, amely az emberi elme minden vívmányát fegyverré változtatta a dolgozók akaratának elfojtására és egész szervezetét az emberirtás szolgálatába állította?

Beszéd a Munkás-, Paraszt- és Vöröskatona-küldöttek Moszkvai Szovjetjében. (1918. március 12.) LÖM 36. köt. 82. old.

A PROLETARIÁTUS OSZTÁLYHARCA ÉS A KULTÚRA

A szocialista értelmiség csak akkor számíthat arra, hogy munkája gyümölcsöző lesz, ha szakít az illúziókkal, és Oroszország tényleges, nem pedig kívánatos fejlődésében, a valósá-

gos, nem pedig a lehetséges társadalmi-gazdasági viszonyokban keres támaszt. ELMÉLETI munkájának pedig arra kell majd irányulnia, hogy *konkrétan tanulmányozza az Oroszországban észlelhető gazdasági antagonizmus valamennyi formáját, tanulmányozza kapcsolatukat és egymásból való fejlődésüket; ezt az antagonizmust mindenütt fel* kell *tárnia, ahol azt a politikai történelem, a jogrend különlegességei és a begyepesedett elméleti előítéletek leplezik. Teljes képet* kell *adnia mai valóságunkról, mint a termelési viszonyok meghatározott rendszeréről, meg* kell *mutatnia, hogy e rendszerben a dolgozók kizsákmányolása és kisajátítása szükségszerű, meg* kell *mutatnia azt a kiutat ebből a rendszerből, amelyet a gazdasági fejlődés ir elő.*

Ennek az elméletnek, mely az orosz történelem és valóság részletes és pontos tanulmányozásán alapul, választ kell adnia a proletariátus kérdéseire – s ha megfelel a tudományos követelményeknek, akkor a proletariátus tiltakozó gondolatának felébredése elkerülhetetlenül a szociáldemokrácia medrébe tereli e gondolatot. Minél jobban halad ennek az elméletnek a kidolgozása, annál gyorsabban nő majd a szociáldemokratizmus, mert a mai rend legravaszabb védelmezői sem képesek megakadályozni a proletárgondolat ébredését, nem képesek azért, mert maga ez a rend szükségszerűen és elkerülhetetlenül magával hozza a termelők egyre fokozottabb kisajátítását, a proletariátusnak és tartalékseregének mind erőteljesebb növekedését – és ezzel együtt jár a társadalmi vagyon fejlődése, a termelőerők óriási növekedése és a munka társadalmasítása a kapitalizmus által. Bármennyi munkát igényel is még az ilyen elmélet kidolgozása, a szocialisták el fogják végezni ezt a munkát – erről kezeskedik a materializmusnak, az egyetlen tudományos módszernek az elterjedtsége a szocialisták között, amely megköveteli, hogy minden program pontosan megfogalmazza a valóságban végbemenő folyamatot, kezeskedik az ezeket az eszméket magáévá tevő szociáldemokrácia sikere, amely olyannyira nyugtalanítja liberálisainkat és demokratáinkat, hogy vaskos

folyóirataik, ahogy ezt egy marxista megjegyezte, már nem is unalmasak.

Azzal, hogy a szociáldemokraták elméleti munkájának szükségességét, fontosságát és óriási méreteit hangsúlyozom, egyáltalán nem azt akarom mondani, hogy ezt a munkát a GYAKORLATI munka fölébe kell helyezni* – s még kevésbé azt, hogy a gyakorlati munkát el kell halasztani, amíg az elméleti munka elkészült. Ilyen következtetéseket csak a „szubjektív szociológiai módszer" hívei vagy az utópikus szocializmus követői vonhatnának le. Persze, ha abban látjuk a szocialisták feladatát, hogy az ország „fejlődésének (a mostaniak helyett) más útjait keressék", akkor természetes, hogy a gyakorlati munka csak akkor válik lehetségessé, ha zseniális filozófusok felfedezik és megmutatják ezeket a „más utakat"; ha viszont ezeket az utakat felfedezték és megmutatták, befejeződik az elméleti munka, és megkezdődik azok munkája, akik arra vannak hivatva, hogy a „hazát" erre az „újonnan felfedezett" „más útra" irányítsák. Egészen másképpen áll a dolog, amikor a szocialisták feladatát abban foglaljuk össze, hogy a proletariátus eszmei vezetői legyenek, tényleges harcában, a tényleges, az igazi ellenségek ellen, akik az adott társadalmi-gazdasági fejlődés *tényleges* útján haladnak. Ez esetben az elméleti és a gyakorlati munka egyetlen munkává forr össze, amelyet a német szociáldemokrácia veteránja, Liebknecht oly találóan jellemzett a következő szavakkal: Studieren, Propagandieren, Organisieren [Tanulmányozni, propagandát folytatni, szervezni].

A fentebb említett elméleti munka nélkül nem lehet valaki ideológiai vezető, mint ahogy nem lehet ideológiai vezető akkor sem, ha ezt a munkát nem irányítja az ügy követelményei

* Ellenkezőleg. Az első helyet feltétlenül mindig a propaganda és az agitáció gyakorlati munkája foglalja el, mert, először, az elméleti munka csak választ ad azokra a kérdésekre, amelyeket a gyakorlat feltesz. Másodszor pedig: a szociáldemokraták rajtuk kívül álló okokból túlságosan gyakran kénytelenek elméleti munkára szorítkozni, semhogy meg ne becsüljenek minden pillanatot, amikor megvan a gyakorlati munka lehetősége.

szerint, ha nem propagálja a munkások között ennek az elméletnek az eredményeit és nem segíti a munkások szervezkedését.

A feladatnak ez a meghatározása megóvja a szociáldemokratákat azoktól a hibáktól, amelyekbe olyan gyakran beleesnek a szociáldemokrata csoportok – a dogmatizmustól és a szektásságtól.

Nem lehet dogmatizmus ott, ahol a tan legfőbb és egyetlen kritériuma az, hogy megfeleljen a közgazdasági fejlődés valóságos folyamatának; nem lehet szektásság ott, ahol a feladat lényege a proletariátus szervezkedésének előmozdítása, ahol tehát az „intelligencia" szerepe abban merül ki, hogy feleslegessé tegye a külön értelmiségi vezetőket.

Kik azok a „népbarátok" és hogyan hadakoznak a szociáldemokraták ellen? (1894) LÖM 1. köt. 281–283. old.

A miniszter szemében a munkásság puskapor, a tudás meg a műveltség pedig szikra; a miniszter meg van győződve róla, hogy ha szikra kerül a puskaporba, akkor a robbanás elsősorban a kormányt éri...

Munkások! Látjátok mily halálosan félnek minisztereink a tudásnak és a munkásságnak összekapcsolódásától! Mutassátok hát meg mindenkinek, hogy nincs olyan erő, amely a munkásokat megfoszthatná öntudatuktól! Tudás nélkül a munkásság – védtelen, a tudás birtokában – hatalom!

Min törik a fejüket a minisztereink? (1895) LÖM 2. köt. 76. és 78. old.

A munkásoknak a gyárosok ellen mindennapi szükségleteikért folytatott harca önmagától és elkerülhetetlenül rávezeti a munkásokat az állami és politikai kérdésekre, az olyan kérdésekre, hogy miképpen kormányozzák az orosz államot, hogyan hozzák a törvényeket és rendeleteket, és kiknek az érdekeit

szolgálják ezek a törvények és utasítások. Minden egyes gyári összeütközés szükségszerűen összeütközésbe hozza a munkásokat a törvényekkel, az államhatalom képviselőivel. Ekkor hallják a munkások az első „politikai beszédeket"... Így tehát annak a *segítségnek,* amelyet a szociáldemokrata párt a munkások osztályharcának nyújthat, abban kell állnia, hogy fejleszti a munkásság osztályöntudatát a mindennapi érdekeiért folytatott harcukban való közreműködés révén.

A szociáldemokrata párt programjának tervezete és magyarázata. (1895) LÖM 2. köt. 100–101. old.

Valamennyi ország munkásmozgalmának története azt mutatja, hogy a szocializmus eszméit a leggyorsabban és a legkönnyebben a munkások legrendezettebb helyzetben levő rétegei teszik magukévá. Főképpen közülük kerülnek ki azok az élenjáró munkások, akiket minden munkásmozgalom kitermelt, azok a munkások, akik meg tudják szerezni a munkástömegek teljes bizalmát, azok a munkások, akik teljesen a proletariátus felvilágosításának és megszervezésének szentelik magukat, azok a munkások, akik egészen tudatosan teszik magukévá a szocializmust, s akik még önállóan is kidolgoztak szocialista elméleteket. Minden életképes munkásmozgalom kitermelt ilyen munkásvezéreket, kitermelte Proudhonjait és Vaillant-jait, Weitlingjeit és Bebeljeit. S orosz munkásmozgalmunk azzal a reménnyel kecsegtet, hogy ebben a tekintetben nem marad majd el az európaitól. Ugyanakkor, amikor a művelt társaságot már egyre kevésbé érdekli a becsületes, illegális irodalom, a munkások mind nagyobb szenvedéllyel törekszenek a tudásra és a szocializmusra, a munkások köréből igazi hősök emelkednek ki, akikben – képtelen életkörülményeik ellenére, az eltompító gyári kényszermunka ellenére – van annyi jellem és annyi akaraterő, hogy tanuljanak, tanuljanak és tanuljanak, s öntudatos szociáldemokratákat, „munkásértelmiséget" képezzenek

magukból. Oroszországban már megvan ez a „munkásértelmiség", s minden erővel azon kell lennünk, hogy: sorai egyre nőjenek, magas szellemi igényeiket teljesen kielégítsük, soraiból az orosz szociáldemokrata munkáspárt vezetői kerüljenek ki.

Retrográd irányzat az orosz szociáldemokráciában. (1899) LÖM 4. köt. 252. old.

A polgári osztályok, amelyek a munkások szemére vetik a törvény nem ismerését, a maguk részéről a világon semmit sem tettek, hogy megkönnyítsék a munkásoknak ilyen ismeretek megszerzését, így hát a felelősség azért, hogy a munkások nem ismerik a törvényeket, nem annyira magukat a munkásokat, mint inkább kizsákmányolóikat (= kifosztóikat) terheli, akik kezükben tartanak minden vagyont, akik mások munkájából élnek, és akik egyedül akarják élvezni a műveltség és a tudomány előnyeit. A munkások semmiféle iskolában és semmiféle könyvek útján nem jutnak és nem is juthatnak hozzá a törvények ismeretéhez, mert a tőke által elnyomott dolgozó nép sokmilliós tömegéből csak igen kevés munkás tud könyveket olvasni, ugyanezért iskolába is csak igen kevesen járhatnak, de még azok is, akik iskolába jártak, többnyire csak írni, olvasni és számolni tudnak; márpedig ez még nem elegendő ahhoz, hogy eligazodjanak egy olyan bonyolult és nehéz területen, mint az orosz törvények.

Az iparbíróságokról. (1899) LÖM 4. köt. 261. old.

Valóban, hogyan beszélhetünk a munkások „politikai neveléséről", ha nem ismerjük el a politikai agitáció és a politikai harc lehetőségét? Csakugyan bizonyításra szorul-e még a szociáldemokraták körében, hogy politikai harc és politikai akciók *nélkül* semmiféle politikai nevelő munka nem lehetséges?

Akad-e ember, aki azt gondolja, hogy politikai tevékenység és politikai harc nélkül, holmi előadások vagy könyvek stb. segítségével politikailag nevelhetjük a munkástömegeket? Csakugyan vissza kell térniük az orosz szociáldemokratáknak a jobbágytartók álláspontjára, akik azt hajtogatták, hogy először neveljük meg a parasztokat, s csak azután szabadítsuk fel őket, vagy pedig a kormány előtt hajbókoló firkászaink álláspontjára, akik azt hajtogatják, hogy először neveljük meg a népet, s csak azután adjunk neki politikai jogokat? Hogyan „tűzhetjük ki feladatunkul" azt, hogy tudatosítjuk a politikai jogokért vívandó harc szükségességét, ha ugyanakkor úgy véljük, hogy lehetetlen politikai akciókra felhívni a munkásokat, hogy lehetetlen politikai agitációt folytatni? Tudatosítsuk a politikai harc szükségességét, de ugyanakkor ne hívjunk fel politikai harcra?!

A politikai harc általános eszméjét persze csak az intelligens munkás teszi magáévá, s őt követi a tömeg, mert nagyon is érzi politikai jogfosztottságát..., s legközvetlenebb mindennapi érdekei állandóan összeütközésbe hozzák a politikai elnyomás mindenféle megnyilvánulásaival. Egyetlen politikai vagy szociális mozgalomban, egyetlen országban soha nem volt és nem is lehet más viszony az adott osztály vagy nép tömege és kisszámú intelligens képviselője között: valamely osztály vezetői mindig és mindenütt annak élen járó, leginteligensebb képviselői. Az orosz munkásmozgalomban sem lehet másképpen. Ha tehát valaki nem törődik a munkások ez élen járó rétegének érdekeivel és igényeivel, ha igyekszik *leereszkedni* a legalsóbb rétegek értelmi színvonalára (ahelyett, hogy állandóan *emelné* a munkások tudatának színvonalát), ennek okvetlenül igen káros kihatásai vannak, ez előkészíti a talajt ahhoz, hogy a munkások között mindenféle nem szocialista és nem forradalmi eszmék terjedjenek el.

A „Profession de foi"-val kapcsolatban. (1899) LÖM 4. köt. 292. és 295–296. old.

A politikai osztálytudatot a munkás *csak kívülről*, vagyis csak olyan területről kaphatja, amely kívül esik a gazdasági harc körén, a munkások és a munkáltatók kölcsönös viszonya körén. Ez a tudás kizárólag egyetlen forrásból meríthető, ez pedig az *összes* osztályoknak és rétegeknek az államhoz és a kormányhoz való viszonya, az *összes* osztályok egymás közötti viszonya. Ezért arra a kérdésre: mit kell tennünk, hogy politikai tudással vértezzük fel a munkásokat, nem elég egymagában az a válasz, hogy „menjünk a munkásokhoz", amivel a gyakorlati pártmunkások – az „ökonomizmus" felé hajló gyakorlati pártmunkásokról nem is szólva – többnyire beérik. A szociáldemokratáknak ahhoz, hogy politikai tudással vértezzék fel a *munkásokat*, el kell *menniük a lakosság valamennyi osztályához, minden irányban* szét kell küldeniük hadseregük osztagait.

Mi a teendő? (1902) LÖM 6. köt. 73. old.

Hogy milyen lesz az önkényuralom hívei és a nép tömegei közti harc végső kimenetele, abban nem kételkedhet senki, aki csak valamelyest is megőrizte ítélőképességét. Ámde nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a komoly harc még csak most kezdődik, hogy még nagy megpróbáltatások várnak ránk. Mind a forradalmi hadsereg, mind a forradalmi kormány annyira magasrendű „organizmus", olyan bonyolult intézményeket, olyan fejlett állampolgári öntudatot követel, hogy hiba volna azt várni, hogy ezek a feladatok csak úgy egyszerűen, azonnal és jól megoldódnak. Nem, mi ilyesmit nem várunk, mi értékelni tudjuk azt a szívós, lassú, gyakran láthatatlan politikai nevelőmunkát, amelyet a szociáldemokrácia mindig végzett és végezni fog. De nem szabad elkövetnünk azt a hibát sem – amely a mai helyzetben még veszélyesebb –, hogy nem bízunk a nép erejében, nem szabad megfeledkeznünk arról, milyen óriási felvilágosító és szervező ereje van a forradalomnak, amikor a nagy történelmi események erővel előrángatják a

nyárspolgárokat eldugott odúikból, a padlásokról és a pincékből, s arra kényszerítik őket, hogy *állampolgárokká* váljanak. A forradalom hónapjai olykor gyorsabban és tökéletesebben nevelik az állampolgárokat, mint a politikai stagnálás évtizedei. A forradalmi osztály öntudatos vezetőinek az a feladatuk, hogy mindig osztályuk élén járjanak ebben a nevelésben, megmagyarázzák az új feladatok jelentőségét és előremutassanak nagy végső célunk felé.

A forradalmi hadsereg és a forradalmi kormány. (1905) LÖM 10. köt. 318. old.

A szociáldemokrata párt politikai tevékenységében mindig megvan és meglesz a pedagógia bizonyos eleme: nevelnünk kell a bérmunkások egész osztályát az egész emberiségnek minden elnyomás alól való felszabadításáért vívott küzdelem harcosának szerepére, állandóan oktatnunk kell ennek az osztálynak egyre újabb rétegeit, tudnunk kell közeledni ennek az osztálynak a legszürkébb, legalacsonyabb színvonalon álló, a mi tudományunktól meg az élet tudományától legkevésbé érintett tagjaihoz, hogy el tudjunk velük beszélgetni, közelebb tudjunk férkőzni hozzájuk, képesek legyünk kitartóan, türelmesen a szociáldemokrata öntudat színvonalára emelni őket, anélkül, hogy tanításunkat száraz dogmává változtatnánk, tanítva őket nem csupán könyvekből, hanem azzal is, hogy részt veszünk a proletariátus e legszürkébb és legalacsonyabb színvonalon álló rétegeinek mindennapos küzdelmeiben. Ebben a mindennapos tevékenységben, ismételjük, van bizonyos pedagógiai elem. Az a szociáldemokrata, aki megfeledkezik erről a tevékenységről, nem szociáldemokrata többé. Ez igaz. De nálunk most gyakran megfeledkeznek arról, hogy az a szociáldemokrata, aki a politika feladatait a pedagógiára korlátozná, az – ha más oknál fogva is – szintén nem szociáldemokrata többé. Aki ebből a „pedagógiából" külön jelszót akarna csinálni, aki *szembe* akarná

állítani a pedagógiát a „politikával", erre a szembenállásra külön irányzatot akarna építeni, s e jelszó nevében akarna a tömegekhez apellálni a szociáldemokrácia „politikusai" ellen, az rögtön és elkerülhetetlenül belesüllyedne a demagógiába.

Minden hasonlat sántít, ez régi dolog. Minden hasonlat az összehasonlított tárgyaknak vagy fogalmaknak csak egy vagy néhány oldalát veti egybe, ideiglenesen és feltételesen elvonatkoztatva a többi oldaltól. Emlékeztetjük az olvasót erre a közismert, de gyakran elfeledett igazságra, s a szociáldemokrata pártot egy nagy iskolához hasonlítjuk, amely egyidejűleg elemi, közép- és főiskola. Ez a nagy iskola soha és semmilyen körülmények között sem feledkezhet meg az ábécé tanításáról, a tudás elemeinek és az önálló gondolkodás elemeinek oktatásáról. De ha valaki az ábécére való hivatkozással ki akarna térni a felsőfokú tudás kérdései elől, ha valaki ennek a felsőfokú tudásnak (amely az ábécét tanulók köréhez képest sokkal kisebb kör számára hozzáférhető) bizonytalan, kétes, „szűk" eredményeit kezdené szembeállítani az elemi iskola tartós, mély, széles és biztos eredményeivel, az hihetetlen rövidlátásról tenne tanúságot. Az még a nagy iskola egész értelmének teljes meghamisítását is elősegíthetné, mert a felsőfokú tudás kérdéseinek mellőzése csak megkönnyítené a kuruzslóknak, a demagógoknak és a reakciósoknak, hogy félrevezessék azokat, akik csupán az ábécét tanulták meg.

A politika és a pedagógia összekeveréséről. (1905) LÖM 10. köt. 334–335. old.

A szociáldemokratáknak... egyszerűen és világosan, közérthető nyelven kell beszélniük, és a leghatározottabban félre kell dobniuk a nyakatekert terminusok, az idegen szavak, a bemagolt, kész, de a tömegek számára még érthetetlen, a tömegek előtt ismeretlen jelszavak, meghatározások, következtetések nehéztüzérségét. Értenünk kell ahhoz, hogyan lehet szólamok

nélkül, nagy szavak nélkül, tényekkel és számadatokkal a kézben *megmagyarázni* a szocializmus kérdéseit és a mai orosz forradalom kérdéseit.

A szociáldemokrácia és a választási egyezmények. (1906) LÖM 14. köt. 88. old.

Újra és újra meg kell magyaráznunk a proletariátusnak azokat az elméleti igazságokat, amelyek a tőkés társadalomban a burzsoázia és a kispolgárság osztályérdekeinek lényegét érintik. Ezek az igazságok azonban csak akkor válnak valóban nagy proletártömegek húsává-vérévé, amikor ezek az osztályok látni, érzékelni fogják az egyik vagy a másik osztály pártjának magatartását, amikor osztálylényegük világos felismeréséhez hozzájárul a proletár lélek közvetlen reagálása a polgári pártok egész arculatára. Talán sehol a világon nem volt a burzsoázia a polgári forradalomban olyan vadul reakciós, mint nálunk, sehol sem kötött olyan szoros szövetséget a régi hatalommal, sehol sem volt annyira „szabad" attól, ami akár csak a legkisebb mértékben is hasonlít a kultúra, a haladás, az emberi méltóság megvédelmezése iránti őszinte rokonszenvhez, – szűrje le hát proletariátusunk az orosz polgári forradalomból azt a tanulságot, hogy háromszorosan kell gyűlölni a burzsoáziát és háromszoros elszántsággal kell harcolni ellene.

Egy újságíró jegyzetei. (1907) LÖM 16. köt. 60–61. old.

1874-ben, a Kommün menekültjeinek, a londoni emigrációban élő blanquistáknak nevezetes kiáltványáról szólva, Engels ostobaságnak minősíti a vallás elleni nagyhangú hadüzenetüket, és kijelenti, hogy az ilyen hadüzenet a legjobb eszköz arra, hogy a vallás iránti érdeklődést újra felélesszék, s a vallás tényleges elhalását megnehezítsék. Engels azért hibáztatja a blan-

quistákat, mert képtelenek megérteni, hogy csakis a munkástömegek osztályharca – amely ezer úton-módon vonja be a proletariátus legszélesebb rétegeit a tudatos és forradalmi társadalmi *gyakorlatba* – szabadíthatja fel valóban az elnyomott tömegeket a vallás igája alól, a vallás elleni háborúnak a munkáspárt politikai feladatává való kikiáltása viszont – anarchista frázis. S 1877-ben az „Anti-Dühring"-ben Engels kíméletlenül ostorozva a filozófus Dühringnek az idealizmus és a vallás javára tett legcsekélyebb engedményeit is, éppen ilyen határozottan elítéli Dühringnek azt az állítólag forradalmi gondolatát, hogy a szocialista társadalomban meg kell tiltani a vallást. Aki így üzen hadat a vallásnak – mondja Engels –, az „bismarckabb Bismarcknál", vagyis megismétli a klerikálisok ellen vívott Bismarck-féle ostoba harcot (ez volt a hírhedt „kultúrharc", a Kulturkampf, vagyis az a harc, amelyet Bismarck a múlt század hetvenes éveiben a „centrum-párt", a német katolikusok pártja ellen folytatott a katolicizmus rendőri üldözése útján). Bismarck ezzel a harccal csak *megerősítette* a katolikusok harcos klerikalizmusát, csak ártott az igazi kultúra ügyének, mert a politikai megoszlás helyett a vallási megoszlást helyezte előtérbe, a munkásosztály és a demokrácia egyes rétegeinek figyelmét pedig elterelte az osztályharc és a forradalmi harc legsürgősebb feladatairól a legfelületesebb, hazug polgári antiklerikalizmus irányába. Engels az ultraforradalmiságra törekvő Dühringnek szemére vetette, hogy meg akarja ismételni Bismarcknak ezt az ostobaságát más formában, a munkáspárttól pedig azt követelte, hogy türelmesen munkálkodjék a proletariátus szervezésén és felvilágosításán...

A munkáspárt és a vallás. (1909) LÖM 17. köt. 388. old.

Mit nyújt mindenekelőtt egy legális egyesület? Marxista jellegű előadásokat; úgy látszik, az ilyeneket engedélyezik. Látom a sajtóban, hogy a nagyvárosokban engedélyezik. Azt mond-

ják, nehéz előadókat találni... A munkásoknak maguknak kell előadókat keresni és maguknak kell fizetniük őket. Van továbbá könyvtár és olvasóterem. Nem tudom, tarthatják-e a *Zvezdát*. Emellett a legális egyesületek különböző szórakozásokat szerveznek. Ez fontos pénzügyi szempontból, másrészt e szórakozások folytán valami klubféle alakul ki. Ha tehát az egyesület ilyen típusa nem fikció, hanem valóság, márpedig ez kétségtelen, akkor fel kell tennünk a kérdést, dolgoztunk(-e) az ilyen egyesületek bővítésén? Tartottunk(-e) előadásokat ezekről az egyesületekről a gyárakban? Igyekeztünk-e ilyen egyesületeket szervezni?... Nálunk minden egyesületben kis szociáldemokrata sejteket kell alakítani, amelyek szoros kapcsolatban vannak a párttal, és minden kérdést a párthatározat szellemében kell megoldani... Ez lesz szervezetünk átépítésének eszménye. Ezek az illegális sejtek, amelyeket legális sejtek hálózata vesz körül, új bázist adnak majd nekünk. Minden kapcsolatot a minimumra csökkentettünk, mintha volna szervezet meg nem is. Ne legyenek hát gyűlések. A pártmunka új formát öltött. Az új forma már beékelődött a régibe. Legyen hát kevésbé szervezett, de mind nagyobb arányú a munka a legális egyesületekben. Arra van szükség, hogy a kultúra felé tett minden egyes lépést szociáldemokrata szellem, szociáldemokrata kultúra hasson át... Ez lesz a döntő harc a likvidátorság ellen... Van egy sejtjük, kapcsolatban állnak a Központi Lappal, évente egyszer összeülnek és százszor annyit végeznek, mint azelőtt. Nem végeztünk eleget a legális egyesületekben. Ki kell ragadni őket a liberálisok kezéből, (ki kell ragadni) az egész legális mozgalmat. Terjeszteni kell, bővíteni kell a legális egyesületeket. Konkrétan figyeljék, hogyan folyik a munka a legális egyesületekben. Az illegális sejteket mindenütt legális sejtek hálózatával vegyék körül.

Beszéd a szervezeti kérdésben az OSZDMP VI., prágai összoroszországi konferenciáján. (1912. január 24.)
LÖM 54. köt. 379–381. old.

A Sevcsenkó-emlékünnep betiltása olyan kitűnő, nagyszerű, ritka szerencsés és sikerült rendszabály volt a kormány elleni agitáció szempontjából, hogy jobb agitációt elképzelni sem lehet. Azt hiszem, a legjobb szociáldemokrata agitátorok együttvéve sem értek volna el soha ilyen rövid idő alatt oly szédítő sikert, amilyent kormányellenes értelemben ez a rendszabály elért. E rendszabály után millió és millió „nyárspolgár" kezdett átalakulni öntudatos állampolgárrá és kezdett meggyőződni annak a mondásnak a helyességéről, hogy Oroszország a „népek börtöne".

A nemzetiségi politika kérdéséhez. (1914) LÖM 25. köt. 68. old.

A szocialista ideológia *mindennemű* lekicsinylése, *mindennemű mellőzése* egyszersmind a polgári ideológia erősbítését jelenti. Spontaneitásról beszélnek. De a munkásmozgalom *spontán* fejlődése éppen afelé halad, hogy a munkásmozgalom a polgári ideológia befolyása alá kerül... De... miért vezet a spontán mozgalom, a legkisebb ellenállás vonalán haladó mozgalom éppen a polgári ideológia uralmához? Azon egyszerű oknál fogva, mert a polgári ideológia sokkal régebbi eredetű, mint a szocialista ideológia, mert minden részletében jobban kidolgozott, mert a terjesztésnek *mérhetetlenül* több eszközével rendelkezik*. És ezért minél fiatalabb a szocialista mozgalom vala-

* Gyakran mondják: a munkásosztály *spontánul* vonzódik a szocializmushoz. Ez tökéletesen helyes abban az értelemben, hogy a szocialista elmélet minden más elméletnél mélyebben és helyesebben határozza meg a munkásosztály nyomorának okait, és ezért is sajátítják el oly könnyen a munkások, de csak akkor. *ha* az elmélet maga nem hajol meg a spontaneitás előtt. *ha* irányítása alá veszi a spontaneitást. Ez voltaképpen magától értetődik, de a *Rabocseje Gyelo* éppen ezt a magától értetődő dolgot felejti el és forgatja ki. A munkásosztály spontánul vonzódik a szocializmushoz, de a leginkább elterjedt (és a legkülönbözőbb formákban újra meg újra feltámasztott) burzsoá ideológia mindennél inkább ösztönösen hatalmába keríti a munkást.

mely országban, annál erélyesebben kell harcolnia minden olyan kísérlet ellen, amely a nem-szocialista ideológia megszilárdítására irányul, annál határozottabban kell óvnia a munkásokat azoktól a rossz tanácsadóktól, akik „a tudatos elem túlbecsülése" stb. ellen kiabálnak. Az „ökonomista" levél írói a *Rabocseje Gyelóval* egyetemben kórusban mennydörögnek a mozgalom gyermekkorára jellemző türelmetlenség ellen. Mi erre azt feleljük: igen, mozgalmunk valóban gyermekkorát éli, s éppen azért, hogy minél előbb elérje férfikorát, türelmetlennek kell lennie azokkal szemben, akik a spontaneitás előtti meghódolásukkal hátráltatják fejlődését. Nincs nevetségesebb és károsabb annál, mint mikor valaki megjátssza az öreget, aki már régen túl van a harc minden döntő epizódján!

Mi a teendő? (1902) LÖM 6. köt. 37. és 38–39. old.

Éppen a mindenre kiterjedő politikai agitáció az a gyújtópont, amelyben a proletariátus politikai nevelésének életbe vágó érdekei az egész társadalmi fejlődésnek és az egész népnek, vagyis a nép összes demokratikus elemeinek életbe vágó érdekeivel találkoznak...

A szociáldemokráciának mindenkor és következetesen ki kell terjesztenie a munkásmozgalom befolyását a mai társadalmi és politikai élet minden területére. Nemcsak a munkások gazdasági harcát kell vezetnie, hanem a proletariátus politikai harcát is; egy pillanatra sem szabad szem elől tévesztenie végcélunkat, állandóan propagálnia kell a proletár ideológiát – a tudományos szocializmus tanítását, vagyis a marxizmust, meg kell óvnia a hamisításoktól és tovább kell fejlesztenie. Fáradhatatlanul harcolnunk kell minden polgári ideológia ellen, bármilyen divatos és csillogó köntösben jelenik is meg.

Politikai agitáció és „osztályszempont". (1902) LÖM 6. köt. 248. és 249. old.

A szocializmus mint a proletariátus osztályharcának ideológiája függ az ideológia keletkezésének, fejlődésének és megszilárdulásának általános feltételeitől, vagyis az emberiség tudásának egész anyagán alapul, feltételezi a tudomány nagyfokú fejlettségét, tudományos munkát igényel stb. stb. A proletariátus osztályharcába, amely a kapitalista viszonyok talaján spontánul fejlődik, a szocializmust *beviszik* az ideológusok.

Az „OSZDMP Északi Szövetségé"-hez. (1902) LÖM 6. köt. 337. old.

Az élenjáró munkások számszerűleg kis rétegét követi az átlagmunkások széles rétege. Ezek a munkások is áhítoznak a szocializmusra, részt vesznek munkáskörökben, szocialista újságokat és könyveket olvasnak, részt vesznek az agitációban, és csak abban különböznek az előbbi rétegtől, hogy nem tudnak a szociáldemokrata munkásmozgalom teljesen önálló vezetőivé válni. Abból az újságból, amely a párt lapja lenne, az átlagmunkás nem ért majd meg egyes cikkeket, nem tudja majd teljesen felfogni a bonyolult elméleti vagy gyakorlati kérdéseket. Ebből korántsem következik az, hogy az újságnak le kell ereszkednie olvasói tömegének színvonalára. Ellenkezőleg, az újságnak fel kell emelnie olvasói színvonalát és elő kell segítenie az átlagmunkások rétegéből élenjáró munkások kinevelését. Annak a munkásnak, aki elmerül a *helyi* gyakorlati tevékenységben, akit a legjobban a munkásmozgalom mindennapi hírei és az agitáció legközelebbi kérdései érdekelnek, minden lépésénél gondolnia kell az egész orosz munkásmozgalomra, e mozgalom történelmi feladataira, a szocializmus végső céljára, s ezért az újságnak, amelynek olvasótábora nagyrészt átlagmunkásokból áll, minden helyi és szűk körű kérdéssel okvetlenül egybe kell kapcsolnia a szocializmust és a politikai harcot.

Retrográd irányzat az orosz szociáldemokráciában. (1899) LÖM 4. köt. 253. old.

Ki kell alakítani ... a párt közös irodalmát – amely nemcsak abban az értelemben közös, hogy az egész orosz mozgalmat, nem pedig csak egyes vidékeket hivatott szolgálni, hogy az egész mozgalom kérdéseit tárgyalja és segíti az öntudatos proletárok harcát, nem pedig csak helyi kérdéseket tárgyal, hanem közös abban az értelemben is, hogy egyesíti az összes meglevő irodalmi erőket, hogy tükrözi az orosz szociáldemokraták véleményének és nézeteinek minden árnyalatát, nem mint elszigetelt tisztségviselők, hanem mint olyan elvtársak véleményét és nézetét, akiket közös program és egyetlen szervezet soraiban vívott közös harc fűz egybe...

Ami pedig azt illeti, hogy az általunk megjelölt témákat és kérdéseket hogyan osszuk el a folyóirat és az újság között, ezt az elosztást kizárólag e kiadványok terjedelembeli és jellegbeli különbözősége fogja meghatározni: a folyóiratnak főleg a propagandát, az újságnak főleg az agitációt kell szolgálnia. De a folyóiratban is, az újságban is okvetlenül tükröződnie kell a mozgalom minden oldalának, és szeretnénk külön hangsúlyozni, hogy ellene vagyunk minden olyan elképzelésnek, hogy a munkásújság kizárólag azt közölje hasábjain, ami közvetlenül és a legközelebbről érinti a spontán munkásmozgalmat, s mindazt, ami a szocializmus elméletéhez, a tudományhoz, a politikához, a párt szervezeti kérdéseihez stb. tartozik – mindezt átengedje egy „entellektüeleknek készülő" lapnak. Ellenkezőleg, éppen arra van szükségünk, hogy a munkásmozgalomnak minden konkrét tényét és megnyilvánulását összekössük a felsorolt kérdésekkel, hogy minden magában álló tényt az elmélet fényével világítsunk meg, hogy a politikai és pártszervezeti kérdéseket a munkásosztály legnagyobb tömegei közt propagáljuk, hogy ezeket a kérdéseket belefoglaljuk agitációnkba. Az agitációnak az a formája, amely ez ideig nálunk majdnem kizárólagos volt – vagyis a helyi röplapok útján folytatott agitáció – elégtelenné válik: ez az agitáció korlátozott, mert kizárólag helyi és legfőképpen gazdasági kérdéseket érint. Meg kell kísérelnünk létrehozni az agitáció magasabb formáját – egy újság

útján, amely időközönként regisztrálja a munkások panaszait, a munkássztrájkokat és a proletárharc más formáit, regisztrálja a politikai elnyomás minden oroszországi megnyilvánulását és a szocializmus végcélját, és az orosz proletariátus politikai feladatait illetően minden ilyen tényből meghatározott következtetéseket von le...

Ezért, bár elsősorban az orosz szocialistákhoz és öntudatos munkásokhoz fordulunk, nem akarunk kizárólag rájuk szorítkozni. Emellett mindazokat, akiket Oroszország mai politikai rendszere szorongat és elnyom, akik arra törekszenek, hogy az orosz népet felszabadítsák a politikai rabszolgaság alól, felhívjuk arra, hogy támogassák azokat a kiadványokat, amelyek a munkásmozgalomnak forradalmi politikai párttá való szervezésére fordítják erejüket, felajánljuk nekik lapjaink hasábjait az orosz önkényuralom ocsmányságainak és bűneinek leleplezésére. Felhívjuk őket erre, mivel meggyőződésünk, hogy a politikai harc zászlaja, melyet az orosz szociáldemokrácia magasra emel, az egész nép zászlajává válhat és azzá is kell válnia.

Az Iszkra és a Zarja szerkesztőségi nyilatkozatának tervezete. (1900) LÖM 4. köt. 303., 305–306. és 309. old.

Éppen országos lapra van szükségünk. Ha nem tudjuk és ameddig nem tudjuk a nyomtatott szó segítségével egyesíteni a népre és a kormányra való ráhatásunkat, utópikus gondolat marad a ráhatás más, bonyolultabb, nehezebb, de ugyanakkor erőteljesebb módszereinek az egyesítése...

De a lap szerepe nem szorítkozik csupán eszmék terjesztésére, csupán politikai nevelésre és politikai szövetségesek toborzására. A lap nemcsak kollektív propagandista és kollektív agitátor, hanem kollektív szervező is.

Mivel kezdjük? (1901) LÖM 5. köt. 9. és 10. old.

Aktívan hozzá kell látnunk a munkásosztály politikai neveléséhez, politikai öntudatának fejlesztéséhez...

Mármost az a kérdés, hogy milyen legyen a politikai nevelés? Elegendő-e, ha csak azt az eszmét propagáljuk, hogy a munkásosztály ellensége az önkényuralomnak? Természetesen nem elegendő. Nem elég *megmagyarázni* a munkások politikai elnyomását (mint ahogy nem volt elég *megmagyarázni* nekik, hogy érdekeik ellentétesek a munkáltatók érdekeivel). Agitálnunk kell ennek az elnyomásnak minden konkrét megnyilvánulásával kapcsolatban (mint ahogy már agitálunk is a gazdasági elnyomás konkrét megnyilvánulásaival kapcsolatban). Mivel azonban *ez* az elnyomás a társadalom legkülönbözőbb osztályait sújtja, s a szakmai, a társadalmi, a magán-, a családi, a vallási, a tudományos stb. stb. élet és tevékenység legkülönbözőbb területein egyaránt megnyilvánul, világos, hogy *nem teljesítjük feladatunkat,* vagyis nem fejleszthetjük a munkások politikai öntudatát, *ha nem vállaljuk* az önkényuralom *minden téren való politikai leleplezésének* megszervezését...

Saját magunkban, a tömegek mozgalmától való elmaradottságunkban kell keresnünk az okát annak, hogy még nem tudtuk megszervezni mindezeknek az aljasságoknak eléggé széles körű, hatásos és gyors leleplezését. Ha ezt megtesszük (mert meg kell és meg is tudjuk tenni), akkor a legegyszerűbb munkás is megérti *vagy megérzi* majd, hogy a diákokkal és a szekták híveivel, a paraszttal és az íróval is ugyanaz a sötét erő komiszkodik és önkényeskedik, amely őt is annyira gyötri és nyomja életének minden percében, és ha ezt megérzi, ő maga is hallatni akarja, visszafojthatatlanul hallatni akarja majd szavát, akkor megtalálja majd a módját annak, hogy ma a cenzoroknak rendezzen macskazenét, holnap a parasztlázadást leverő kormányzó háza előtt tüntessen, holnapután pedig azokat a csuhába bújtatott zsandárokat leckéztesse meg, akik a szent inkvizíció munkáját folytatják stb. Mi még nagyon keveset, jóformán semmit sem tettünk azért, hogy minden területre kiterjedő és frisskeletű leleplezésekkel *felrázzuk* a munkástömegeket. So-

kan közülünk még azt sem tudják, hogy ez *kötelességük*, és ösztönösen kullognak a gyári élet szűk keretei közt folyó „szürke, mindennapi harc" mögött. Aki ilyen körülmények közt azt mondja, hogy „az *Iszkránk* az a tendenciája, hogy a csillogó és tökéletes eszmék propagandájával szemben kisebbítse a szürke, mindennapi harc előrehaladó menetének jelentőségét"..., az visszafelé húzza a pártot, az képzetlenségünket és elmaradottságunkat védelmezi és dicsőíti.

Éppen a munkásosztály az, amely ilyen ideális hallgatósága a politikai leleplezéseknek, amelynek mindenekelőtt és leginkább van szüksége átfogó és élő politikai tudásra, amely leginkább képes arra, hogy ezt a tudást aktív harccá változtassa, még akkor is, ha az semmilyen „kézzelfogható eredménnyel" sem kecsegtet. Az *egész népet* érdeklő leleplezések szószéke pedig csak egy országos lap lehet. „Politikai lap nélkül a modern Európában el sem képzelhető olyan mozgalom, amely méltó arra, hogy politikai mozgalomnak nevezzék" – és Oroszország ebben a tekintetben kétségkívül szintén a modern Európához tartozik. A sajtó már régóta erőt jelent nálunk – ha nem így volna, a kormány nem költene tízezreket a sajtó megvesztegetésére és a különféle Katkovok és Mescserszkijek segélyezésére. És az sem újság az önkényuralmi Oroszországban, hogy az illegális sajtó áttörte a cenzúra korlátait és *arra kényszerítette* a legális és konzervatív lapokat, hogy nyíltan beszéljenek róla. Így volt ez a hetvenes, sőt már az ötvenes években is. És mennyivel szélesebbek, mennyivel mélyebbek most azok a néprétegek, amelyek az illegális sajtót akarják olvasni és készek megtanulni belőle, „hogyan kell élni és hogyan kell meghalni" – hogy egy munkás szavaival éljünk, aki levelet írt az *Iszkránk* (7. sz.). A politikai leleplezés éppúgy hadüzenet a *kormánynak*, mint ahogy a gazdasági leleplezés hadüzenet a gyárosnak. És ennek a hadüzenetnek annál nagyobb az erkölcsi jelentősége, minél szélesebb és erősebb ez a leleplezési hadjárat, minél népesebb és elszántabb az a társadalmi *osztály*, amely *azért üzen hadat, hogy megkezdje a háborút*. A politikai leleplezési hadjárat ezért már

önmagában véve is az ellenséges rendszer *bomlasztásának* egyik leghatalmasabb eszköze, amellyel eltántoríthatjuk az ellenségtől alkalmi vagy ideiglenes szövetségeseit, ellenségeskedést szíthatunk és bizalmatlanságot kelthetünk az önkényuralmi hatalom állandó részesei között...

A helyi gyári leleplezésekre mindenkor ott voltak a röplapok, és *ezután is mindig* röplapoknak *kell erre szolgálniuk*, az *újság* típusát azonban magasabb színvonalra kell emelni, nem pedig gyári röplappá lefokozni. Az „újságban" a gyári életnek nem annyira az „apróságait", mint inkább nagy és tipikus fogyatékosságait kell leleplezni és különösen szembeötlő példákkal kell illusztrálni, úgyhogy felkeltsék *minden* munkásnak és a mozgalom minden vezetőjének az érdeklődését, valóban gazdagítsák ismereteiket, tágítsák látókörüket, kiindulópontul szolgáljanak újabb vidékek, újabb szakmák munkásainak felrázásához.

Mi a teendő? (1902) LÖM 6. köt. 52., 65–66., 82. és 135. old.

AZ ÉRTELMISÉG, A DIÁKSÁG, AZ IFJÚSÁG ÉS A TŐKÉS TÁRSADALOM SZELLEMI ÉLETE

Vajon tagadhatjuk-e, hogy az orosz egyetemek és más tanintézetek évről évre olyan „intelligenciát" (??) termelnek ki, amely csak azt nézi, hogy ki fogja eltartani? Vajon tagadhatjuk-e, hogy az ennek az „intelligenciának" eltartásához szükséges eszközökkel Oroszországban manapság csak a polgári kisebbség rendelkezik.

Kik azok a „népbarátok" és hogyan hadakoznak a szociáldemokrácia ellen? (1894) LÖM 1. köt. 224. old.

Az orosz „rendeken kívül álló értelmiség" annyiban „valóságos társadalmi erő", *amennyiben általános burzsoá érdekekért száll síkra.* Ha ez az erő mégsem *tudta* megteremteni az általa védelmezett érdekeknek megfelelő intézményeket, nem tudta átalakítani a „modern orosz kultúra légkörét"..., ha az „aktív demokratizmust a politikai harc korában" „társadalmi közömbösség" váltotta fel..., ennek oka nemcsak a hazai „rendeken kívül álló értelmiség" ábrándozó jellegében rejlik, hanem főképpen azoknak az osztályoknak helyzetében, amelyekből származik és amelyekből erejét merítette, ezeknek az osztályoknak kétkulacsosságában.

A narodnyikság gazdasági tartalma és bírálata Sztruve úr könyvében. (1895) LÖM 1. köt. 410. old.

A művelt emberek – általában az „értelmiség" – szükségképpen szembefordulnak a gondolatot és tudást üldöző önkényuralom barbár rendőri elnyomásával, de az anyagi érdek ezt az értelmiséget az önkényuralomhoz, a burzsoáziához fűzi, arra készteti, hogy ne legyen következetes, hogy kompromisszumokat kössön, hogy állami fizetés vagy a profitban és az osztalékokban való részesedés ellenében lemondjon az ellenzéki és forradalmi fellépésről...

A mindenható, felelőtlen, megvesztegethető, durva, tudatlan és naplopó orosz hivatalnokokkal az orosz nép igen nagyszámú és legkülönbözőbb társadalmi rétegei fordulnak szembe. De ezek közt a rétegek közt a proletariátuson kívül *egyetlenegy sem* járulna hozzá a hivatalnoki kar teljes demokratizálásához, mert valamennyi többi réteget (a burzsoáziát, a kispolgárságot, az „értelmiséget" általában) bizonyos szálak fűzik a hivatalnoki karhoz, mert mindezek a rétegek *atyafiságban* vannak az orosz hivatalnoki karral. Ki ne tudná, milyen könnyen megy végbe szent Oroszhonban egy radikális entellektüel, egy szocialista entellektüel átvedlése a cári kormány hivatalnokává – o-

lyan hivatalnokká, aki azzal vigasztalja magát, hogy a mindennapi irodai tevékenység keretében „hasznos munkát fejt ki" –, aki e „hasznos munkával" igazolja politikai közömbösségét, a korbács meg az ostor kormányának tett lakájszolgálatait? Csakis a *proletariátus* feltétlen ellensége az önkényuralomnak és az orosz hivatalnokvilágnak, csak a *proletariátust* nem fűzik semmiféle *szálak* a nemesi és polgári társadalomnak ezekhez a szerveihez, csak a proletariátus lehet ezeknek engesztelhetetlen ellensége és csak a proletariátus képes ellenük erélyes harcot vívni.

Az orosz szociáldemokraták feladatai. (1897) LÖM 2. köt. 427. és 429. old.

A kapitalizmus a népi munka minden területén rendkívül gyors ütemben növeli az *alkalmazottak* számát, egyre fokozza az értelmiségiek iránti keresletet. Az értelmiség sajátos helyzetben van a többi osztályok között azáltal, hogy részben a burzsoáziához húz kapcsolatai, nézetei stb. révén, részben pedig a bérmunkásokhoz, annak arányában, ahogy a kapitalizmus egyre inkább megfosztja az értelmiséget önálló helyzetétől, függő bérmunkássá teszi, életszínvonalának leszállításával fenyegeti. E társadalmi réteg átmeneti, bizonytalan, ellentmondásos helyzete tükröződik abban, hogy körében különösen elterjedtek azok a nézetek, amelyeket Marx fél évszázaddal ezelőtt szarkazmusaival olyan kíméletlenül ostorozott: a felemás, eklektikus nézetek, az ellentétes elveknek és álláspontoknak a zagyvaléka, az a törekvés, hogy szavakban a legmagasabb szférákba emelkedjenek és üres szólamokkal elkenjék a lakosság történelmi csoportjai között felmerülő konfliktusokat.

Recenzió Karl Kautsky: Bernstein und das sozialdemokratische Program című könyvéről. (1899) LÖM 4. köt. 196. old.

Művelt osztályaink legjobb képviselői bebizonyították és a kormány által halálra kínzott forradalmárok ezreinek vérével megpecsételték azt a tényt, hogy képesek és készek lerázni csizmájukról a polgári társadalom porát és a szocialisták soraiba lépni. És az a munkás, aki közömbösen tudja nézni, hogy a kormány katonaságot küld a tanulóifjúság ellen, nem méltó a szocialista névre. A diák segítségére sietett a munkásnak – a munkás köteles a diák segítségére sietni.

Katonának adtak 183 diákot. (1901) LÖM 4. köt. 368. old.

Csak azt akarjuk mondani, hogy Szipjagin úr *meséket kohol,* amikor olyan színben próbálja feltüntetni félelmét és aggodalmát, mintha ezt a tapasztalat indokolná. Azt akarjuk mondani, hogy Szipjagin úr szavai csak egy régi igazságot bizonyítanak: a rendőrkormány fél a valamelyest is független és becsületes értelmiség és a nép bármiféle kapcsolatától, fél minden igaz és bátor szótól, amelyet nyíltan a néphez intéznek, sejti – és teljes joggal sejti –, hogy ha valaki szívén viseli az ínség tényleges (és nemcsak látszólagos) enyhítését, az már egymagában is egyértelmű a kormány elleni agitációval, mert a nép látja, hogy a magánjótékonykodók őszintén segíteni akarnak rajta, a cár hivatalnokai pedig akadályozzák ezt.

Harc az éhezők ellen. (1901) LÖM 5. köt. 258. old.

Ha szabad kérdeznem, miben nyilvánult meg az, hogy diákjaink „előretaszigálták" munkásainkat? *Kizárólag* abban, hogy a diák elvitte a munkásnak a politikai tudásnak azokat a foszlányait, amelyeknek birtokában volt, átadta a szocialista eszméknek azokat a morzsáit, amelyekhez hozzájutott (mert a mai diák legfőbb szellemi tápláléka, a legális marxizmus, nem is adhatott egyebet, mint ábécét, morzsákat)... De önök éppen az-

zal, hogy olyan csúf kifejezést használnak, mint a „kívülről jövő előretaszigálás", amely elkerülhetetlenül bizalmatlanságot kelt a munkásban (legalábbis az olyan munkásban, aki éppolyan elmaradott, mint önök) *mindenkivel* szemben, aki kívülről hoz neki politikai tudást és forradalmi tapasztalatokat, és azt az ösztönszerű kívánságot ébreszti benne, hogy *minden* ilyen emberrel szemben ellenállást tanúsítson; az ilyen kifejezéssel önök *demagógiát* űznek, a demagógok pedig a munkásosztály legveszedelmesebb ellenségei.

Mi a teendő? LÖM 6. köt. 112. és 113. old.

Marxnak a mai társadalom egyetlen valóban forradalmi osztályáról szóló tanításával a szociálforradalmárok „az értelmiség, a proletariátus és a parasztság" szentháromságát szegezik szembe, s ezzel reménytelen fogalomzavarról tesznek tanúságot. Ha az értelmiséget szembeállítják a proletariátussal és a parasztsággal, értelmiségen nyilván egy bizonyos társadalmi réteget értenek, olyan emberek csoportját, akiknek társadalmi helyzete ugyanolyan meghatározott, mint amilyen meghatározott a bérmunkások és a parasztok társadalmi helyzete. De mint ilyen réteg az orosz értelmiség éppen polgári és kispolgári értelmiség. E réteget illetően teljesen igaza van Sztruve úrnak, amikor lapját az orosz értelmiség lapjának nevezi. Ha azonban azokról az értelmiségiekről beszélnek, akiknek *még nincs* semmiféle meghatározott társadalmi helyzetük, vagy akiket az élet *már kivetett* normális helyzetükből és akik a proletariátus oldalára térnek át, akkor merő badarság ezt az értelmiséget szembeállítani a proletariátussal. A proletariátus – éppúgy, mint a mai társadalom minden más osztálya – nemcsak hogy saját értelmiségét neveli ki, hanem emellett híveket is szerez magának a minden rendű és rangú művelt emberek sorából. A szociálforradalmároknak a marxizmus alapvető „dogmája" ellen indított hadjárata ismét csak azt bizonyítja, hogy ennek a pártnak egész

erejét az orosz értelmiségiek maroknyi csoportja alkotja, akik a régit otthagyták, az újhoz pedig nem csatlakoztak.

Forradalmi kalandorkodás. (1902) LÖM 6. köt. 361–362. old.

A mai diákság körében *hat* politikai csoport van: a reakciósok, a közömbösek, az akadémisták, a liberálisok, a szociálforradalmárok és a szociáldemokraták.

Kérdés, nem véletlen-e ez a csoportosulás? Vajon nem múló hangulatok alapján alakult-e ki? Elég, ha világosan feltesszük ezt a kérdést, s máris tagadólag válaszol rá mindenki, aki csak valamelyest ismeri a problémát. Diákságunk körében nem is volna lehetséges más csoportosulás, mert a diákság az értelmiség legfogékonyabb része, az értelmiséget pedig éppen azért nevezik értelmiségnek, mert a legtudatosabban, a leghatározottabban és a legpontosabban tükrözi vissza és fejezi ki az osztályérdekek és a politikai csoportosulások fejlődését az egész társadalomban. A diákság nem volna az, ami, ha politikai csoportosulása meg nem felelne az egész társadalomban végbemenő politikai csoportosulásnak – „meg nem felelne" nem abban az értelemben, hogy a diákok csoportjai és a társadalmi csoportok erejük és számszerűségük tekintetében tökéletesen arányosak, hanem abban az értelemben, hogy a diákság körében szükségképpen meg kell lenniük azoknak a csoportoknak, amelyek a társadalomban megvannak.

A forradalmi ifjúság feladatai. (1903) LÖM 7. köt. 325–326. old.

Nézzék csak ezeket a liberális professzorokat, rektorokat, rektorhelyetteseket és a Trubeckojoknak, Manuilovoknak meg a többieknek ezt az egész kompániáját... Hiszen ezek a liberalizmus és az alkotmányos demokrata párt legjobbjai, a legelvhűbb, legönzetlenebb, a pénzeszsák érdekeinek közvetlen nyo-

másától és befolyásától leginkább ment emberek. S milyen magatartást tanúsítanak ezek a legjobbak? Miként éltek ők az első hatalommal, az egyetemek igazgatásának hatalmával, amelyet választások alapján gyakoroltak? Máris reszketnek a forradalomtól, félnek a mozgalom kiéleződésétől és terjedésétől, máris oltják a tüzet és igyekszenek nyugalmat teremteni, amiért bérük a méltán megérdemelt arculköpés a Mescserszkij hercegek dicséreteinek formájában.

S a polgári tudománynak ezek a filiszterei megkapták a megérdemelt büntetést. Bezárták Moszkvában az egyetemet, mert attól féltek, hogy vérfürdőre kerül sor az egyetemen. Ezzel csak azt érték el, hogy még hamarabb és hasonlíthatatlanul nagyobb vérfürdőre került sor az utcán. El akarták fojtani a forradalmat az egyetemen – s csak felszították a forradalmat az utcán. Jó kis harapófogóba kerültek. Trepov és Romanov úrékkal egyetemben, akiket most mindenáron igyekeznek meggyőzni a gyülekezési szabadság szükségességéről: ha bezárjuk az egyetemet – megnyitjuk az utcai harcot. Ha megnyitjuk az egyetemet – szószéket nyitunk a forradalmi népgyűlések számára, amelyek új és még elszántabb szabadságharcosokat nevelnek.

Politikai sztrájk és utcai harc Moszkvában. (1905) LÖM 11. köt. 339. old.

Ideje már gondoskodnunk arról is, hogy megteremtsük a szociáldemokrata munkásszervezetek helyi gazdasági szerveit, mondhatni, támaszpontjait, a párttagok által fenntartott étkezdék, teázók, sörözők, könyvtárak, olvasótermek, tirek stb. stb. formájában...

Ezeknek a körülményeknek megfelelően gondoskodnunk kell majd a szociáldemokrata értelmiség helyesebb elosztásáról, arról, hogy a szociáldemokrata értelmiség ne tolongjon fölöslegesen ott, ahol a mozgalom már a saját lábára állt és – ha szabad ezt a kifejezést használnom – saját erejéből is megél, hogy

menjen el az „alsóbb rétegek közé", ahol komolyabb munka vár rá, ahol nehezebbek a körülmények, ahol nagyobb szükség van tapasztalt és hozzáértő emberekre, ahol kevesebb a fényforrás és a politikai élet gyengébben lüktet.

A párt újjászervezéséről. (1905) LÖM 12. köt. 84. és 85. old.

A kadet tipikus polgári értelmiségi, sőt részben liberális földbirtokos. A monarchiával való egyezség, a forradalom megszüntetése a legfőbb törekvése. Mivel teljesen képtelen a harcra, a kadet igazi alkusz. Eszménye a burzsoá kizsákmányolás örökéletűvé tétele rendezett, civilizált, parlamentáris formákban. Politikai ereje abban rejlik, hogy egyesíti a polgári értelmiség óriási tömegét, amelyre minden kapitalista társadalomban szükség van, de amely természetesen teljesen képtelen arra, hogy komolyabb mértékben előmozdítsa a társadalom rendjének tényleges megváltoztatását.

A tipikus októbrista nem a polgári értelmiségi, hanem a nagyburzsoá. Az októbrista nem ideológusa a polgári társadalomnak, hanem közvetlen ura. Minthogy a legközvetlenebbül érdeke a kapitalista kizsákmányolás, megvet minden elméletet, fütyül az értelmiségre, egyáltalán nem tart igényt a „demokratizmusra", ahogy ezt a kadet teszi.

Kísérlet az orosz politikai pártok osztályozására. (1906) LÖM 14. köt. 23. old.

A polgári értelmiség nagy része azokkal él és azok körül élősködik, akik megcsömörlöttek a politikától. Csak néhány értelmiségi kapcsolódik be a munkáspárt propagandista köreibe, azok, akik tapasztalatból tudják, milyen *„farkaséhséggel"* várják a néptömegek a politikai könyvet, újságot és a szocialista ismereteket. De persze ezek az értelmiségiek vállalják, ha nem is

a hősi halált, de a rosszul fizetett, éhező, örökké kimerült, a lehetetlenségig agyonhajszolt „egyszerű" párttag valóban hősi, küzdelmes életét. *Ennek* az értelmiségnek a jutalma az, hogy megszabadul a „társadalom" trágyarakásaitól, s elfelejti, hogy az *ő* hallgatóságát nem érdeklik a társadalmi-politikai kérdések. Hiszen az az értelmiségi, aki nem tud magának az ilyen kérdések iránt érdeklődő hallgatóságot találni, az ugyanúgy hasonlít a szó jobbik értelmében vett „demokratára" és értelmiségire, mint a pénzért törvényes házasságra lépő nő a szerelmes feleségre. Ez is, az is egyszerűen a hivatalos szempontból tisztességes és teljesen legális prostitúció egyik válfaja.

A duma és az orosz liberálisok. (1907) LÖM 15. köt. 240. old.

A fiatal katonákkal létesített szoros kapcsolatok lehetővé teszik az ifjúsági szervezeteknek, hogy széles körű antimilitarista propagandát folytassanak a katonák között...

Különösen nagy figyelmet fordítanak a besorozottakra. Ünnepélyesen elbúcsúztatják őket. Az újoncozás idején a városokban felvonulásokat rendeznek. Így például Ausztriában a feketébe öltözött újoncok gyászinduló hangjai mellett bejárják az egész várost. Előttük vörössel díszített kocsi halad. A falakra mindenhol vörös plakátokat ragasztanak, amelyekre hatalmas betűkkel felírják. „Ne lőjetek a nép közé!" Az újoncok tiszteletére táncmulatságokat rendeznek, ahol lelkes antimilitarista beszédek hangzanak el. Egyszóval mindent megtesznek, hogy felébresszék az újonc öntudatát, hogy bebiztosítsák azoknak az eszméknek és érzelmeknek a káros behatása ellen, amelyeket a kaszárnyában a legkülönbözőbb módszerekkel próbálnak majd belésulykolni.

Az antimilitarista propaganda és a szocialista munkásifjúság szövetségei. (1907) LÖM 16. köt. 106. old.

Adódhatnak olyan körülmények, amikor az akadémista mozgalom háttérbe szorítja vagy szétforgácsolja a politikai mozgalmat, vagy elvonja az erőket a politikai mozgalomtól, s ebben az esetben a szociáldemokrata diákcsoportok természetesen kötelesek lennének agitációjukat e mozgalom ellen összpontosítani. De mindenki látja, hogy a jelenlegi helyzetben mások az objektív politikai feltételek: az akadémista mozgalom a szűkre szabott autonómiához már többé-kevésbé hozzászokott tanulóifjúság új „nemzedéke" mozgalmának *kezdetét* fejezi ki, s emellett ez a mozgalom olyan helyzetben indul meg, amikor pillanatnyilag hiányzanak a tömegharc más formái, szélcsend idején, amikor a nagy tömegek még mindig a háromévi forradalom tapasztalatainak néma, összpontosult, lassú *emésztésével* vannak elfoglalva.

Ilyen körülmények között a szociáldemokrácia súlyos hibát követne el, ha „ellenezné az akadémista megmozdulást".

A diákmozgalom és a mai politikai helyzet. (1908) LÖM 17. köt. 202–203. old.

A *Jugend-Internationale* számos jó cikket közöl a forradalmi internacionalizmus védelmében, s az egész folyóiratot a szocializmusnak a mostani háborúban a „hont védő" árulóival szemben érzett lángoló gyűlölet nagyszerű szelleme és az a legőszintébb törekvés hatja át, hogy a nemzetközi munkásmozgalom megtisztuljon a sorait bomlasztó sovinizmustól és opportunizmustól.

Elméleti tisztánlátás és határozottság az ifjúság orgánumában természetesen *még* nincs és talán soha nem is lesz, mégpedig éppen azért, mert ez – a forrongó, háborgó, kutató ifjúság orgánuma. De az *ilyen* emberek elméleti tisztaságának fogyatékosságával szemben egészen más magatartást kell tanúsítanunk, mint amilyet azzal a fejekben levő zűrzavarral és a forradalmi következetességnek azzal a szívekben mutatkozó hiányával szemben tanúsítunk – és kell is tanúsítanunk –, amelyet

„szervezőbizottságainknál", „szociálforradalmárainknál", tolsztojánusainknál, anarchistáinknál, egész Európa kautskystáinál (a „centrumnál") stb. tapasztalunk. Más az, ha felnőtt emberek, akik igényt tartanak arra, hogy másokat vezessenek és tanítsanak, megzavarják a proletariátust: ezek ellen *kíméletlen* harcot kell folytatnunk. És megint más dolog az, ha az *ifjúság* szervezeteiről van szó, amelyek nyíltan kijelentik, hogy még tanulnak, hogy fő feladatuk az, hogy a szocialista pártok számára tisztségviselőket neveljenek. Az ilyen embereknek mindenképpen segíteni kell, a lehető legtürelmesebb magatartást kell tanúsítani hibáikkal szemben, igyekezni kell ezeket a hibákat fokozatosan, mégpedig főképpen *meggyőzés*, nem pedig harc útján kijavítani. Gyakran megesik, hogy az idősebbek és öregek nemzedékének képviselői *nem tudnak* megfelelő módon bánni az ifjúsággal, amely szükségszerűen *másképpen* kénytelen a szocializmushoz közeledni, *nem* azon az úton, *nem abban a formában, nem olyan* viszonyok között, mint apái. Többek között ezért kell feltétlenül az ifjúsági szövetség *szervezeti önállósága mellett állást* foglalnunk, *mégpedig nemcsak azért*, mert az opportunisták félnek ettől az önállóságtól, hanem a dolog lényegénél fogva is. Mert hiszen az ifjúság teljes önállóság nélkül sem jó szocialistákat *nem képes* soraiból kinevelni, sem arra *nem képes* felkészülni, hogy a szocializmust *előbbre* vigye.

Az ifjúsági szövetség teljes önállósága, de egyúttal hibái elvtársi bírálatának teljes szabadsága mellett foglalunk állást! Hízelegnünk az ifjúságnak nem szabad.

Ifjúsági internacionálé. (1916) LÖM 30. köt. 218–219. old.

A MARXISTÁK HARCA A „KULTÚRABARÁTOK" IRÁNYZATA ELLEN

Az önkényuralom elleni harc... különböző „formákban" nyilvánul meg: egyik formája a forradalmi illegális harc, másik

formája általában a „politikai és társadalmi haladásért vívott harc", vagyis más szóval a békés, legális tevékenység, mely az önkényuralom által engedélyezett keretek közt terjeszti a kultúrát. Egyáltalán nem kételkedünk abban, hogy az önkényuralom alatt is lehetséges olyan legális tevékenység, amely előbbre lendíti az oroszországi haladást: egyes esetekben elég gyorsan viszi előre a technikai haladást, jóval ritkábban és igen jelentéktelen mértékben mozdítja elő a társadalmi haladást és egészen kivételes esetekben, egészen miniatűr méretekben a politikai haladást. Azon lehet vitatkozni, hogy mekkora is tulajdonképpen és mennyire lehetséges ez a miniatűr haladás, hogy az ilyen haladás szórványos esetei mennyire tudják ellensúlyozni a népesség tömeges politikai züllesztését, amelyet az önkényuralom mindenütt és szüntelenül végez. Aki azonban – még ha csak közvetve is – a békés legális tevékenységet belefoglalja az önkényuralom elleni harc fogalmába, az közreműködik ebben a züllesztésben, gyengíti az orosz nyárspolgárban azt az amúgy is végtelenül gyenge tudatot, hogy mint állampolgár felelős a kormány *minden* tettéért.

A zemsztvo üldözői és a liberalizmus Hannibáljai. (1901) LÖM 5. köt. 56. old.

Az egész orosz társadalomra, mely az osztályellentétek fejlődésének (viszonylag) kezdeti állapotában van, mely politikailag szűz talaj, melyben a rendőri zsarnokság a népesség óriási, megszámlálhatatlan tömegét félemlíti meg és nyomja el, éppen ez a hat csoport jellemző: a reakciósok, a közömbösek, a *kultúrabarátok*, a liberálisok, a szociálforradalmárok és a szociáldemokraták. „Akadémisták" helyett itt „kultúrabarátokat" mondtam, vagyis olyanokat, akik hívei a politikai harc nélküli és a mai törvények keretében történő haladásnak, az önkényuralom talaján végbemenő haladásnak. Ilyen kultúrabarátok az orosz társadalom minden rétegében akadnak, és ezek az

„akadémista" diákokhoz hasonlóan, csupán a szakmai érdekek kis körére, a népgazdaság egyes ágainak vagy az államigazgatásnak és a helyi közigazgatásnak a megjavítására szorítkoznak, mindenütt félénken távol tartják magukat a „politikától", nem tesznek különbséget (mint ahogy az akadémisták sem tesznek különbséget) a különböző irányokhoz tartozó „politikusok" között és politikának neveznek mindent, ami... a kormányzás formájára vonatkozik. A kultúrabarátok rétege nálunk mindenkor a liberalizmus széles bázisa volt és ma is az: *„békés"* időkben (vagyis „orosz" nyelvre lefordítva, a politikai reakció éveiben) a kultúrabarát és a liberális fogalma szinte teljesen egybeolvad, de gyakran homályos a különbség e fogalmak közt még háborús időkben is, a politikai érdeklődés megélénkülésének idején, az önkényuralomra gyakorolt nyomás növekedésének idején is. Az orosz liberális, még amikor a szabad külföldi sajtóban lép is a nyilvánosság elé s leplezetlenül és nyíltan tiltakozik az önkényuralom ellen, még akkor is elsősorban kultúrabarátnak érzi magát és nem sok választja el attól, hogy elkezdjen szolga módra, vagy ha úgy tetszik legálisan, lojálisan, hű alattvalóhoz illően okoskodni: lásd az *Oszvobozsgyenyijét.*

A forradalmi ifjúság feladatai. (1903) LÖM 7. köt. 326–327. old.

Az orosz legális, kultúrabarát értelmiség egész tömege, valamennyi régi orosz szocialista, valamennyi oszvobozsgyenyista típusú politikus teljesen figyelmen kívül hagyta és figyelmen kívül hagyja az általában Oroszországban, s különösen az orosz faluban meglevő osztályellentétek mélységét. Még az orosz radikális értelmiség szélső balszárnyának, a szociálforradalmár pártnak is az a legfőbb bűne, hogy figyelmen kívül hagyja ezt.

Az önkényuralom és a proletariátus. (1905) LÖM 9. köt. 113. old.

A proletár ideológia (a szociáldemokrácia) és a munkás tömegmozgalom megjelenésével és fejlődésével egyre világosabban kezdett kiütközni, hogy az orosz értelmiségi mozgalomnak, a legmérsékeltebb, kultúraterjesztő mozgalomnak és a legszélsőségesebb, forradalmi-terrorista mozgalomnak egyaránt demokratikus a lényege. De a munkás tömegmozgalom növekedésével szakadás következett be a szociáldemokraták soraiban. Világosan kirajzolódott a szociáldemokrácia forradalmi és opportunista szárnya, melyek közül az első mozgalmunk proletár tendenciáit, a második pedig értelmiségi tendenciáit fejezte ki.

Munkásdemokrácia és polgári demokrácia. (1905) LÖM 9. köt. 159. old.

Az intelligens burzsoák jól tudják, hogy a munkásmozgalmat nem tudják megsemmisíteni. Ezért korántsem a munkásmozgalom ellen, korántsem a proletariátus osztályharca ellen lépnek fel, – nem, sőt minden alkalmat megragadva hajbókolnak a sztrájkszabadság, a civilizált osztályharc előtt, Brentano-féle vagy Hirsch–Duncker-féle értelemben fogva fel a munkásmozgalmat és az osztályharcot. Más szóval tökéletesen hajlandók „megadni" a munkásoknak a sztrájk- és egyesülési szabadságot (amelyet maguk a munkások ténylegesen már majdnem kivívtak), csak mondjanak le a „lázadozásról", a „szűk látókörű forradalmiságról", „a gyakorlatilag hasznos kompromisszumok" iránti ellenszenvükről, arról az igényükről és törekvésükről, hogy *saját* osztályharcuk bélyegét, a proletár következetesség, a proletár elszántság, a „plebejus jakobinusság" bélyegét nyomják rá az „általános népi orosz forradalomra". Az intelligens burzsoák ezért szerte Oroszországban ezerféle úton-módon – könyvek, előadások, szónoklatok, beszédek stb. stb. útján – erőnek erejével igyekeznek beverni a munkások fejébe a (polgári) józanság, a (liberális) gyakorlatiasság, az (opportunis-

ta) realizmus, a (Brentano-féle) osztályharc, a (Hirsch–Duncker-féle) szakszervezetek stb. eszméjét. Az utóbbi két jelszó kiváltképp megfelel az „alkotmányos demokrata" vagy „oszvobozsgyenyista" párt burzsoáinak, mert látszatra azonosak a marxista jelszavakkal, mert egy kis elhallgatással és egy kis kiforgatással könnyen összetéveszthetők a szociáldemokrata jelszavakkal, sőt néha szociáldemokrata jelszavaknak is feltüntethetők.

A szociáldemokrácia két taktikája a demokratikus forradalomban. (1905) LÖM 11. köt. 102. old.

Miért tanácsolják a földbirtokosok a parasztoknak, hogy *verjék ki fejükből* a paraszti földtulajdon növelésének *gondolatát?* Szvjatopolk-Mirszkij képviselő megmagyarázza: azért, mert a földbirtokosok gazdaságai rendezettebbek, „kulturáltabbak", mint a parasztgazdaságok. A parasztok, úgymond, „szürkék, ostobák, tudatlanok". Nem lehetnek meg... a földbirtokosok vezetése nélkül... Csak folytassák ebben a szellemben, uraim! Önök kitűnően segítenek nekünk felnyitni a legtudatlanabb parasztok szemét is!

Azt mondják: a földbirtokosok gazdaságai kulturáltabbak, mint a parasztgazdaságok... A parasztok nem lehetnek meg a földbirtokosok vezetése nélkül!

Én pedig azt mondom: az oroszországi földesúri földbirtok és gazdaság egész története, a mostani földesúri gazdaság valamennyi adata azt mutatja, hogy a földesúri *„vezetés"* sohasem volt és sohasem lesz más, mint a parasztokkal szemben alkalmazott, határt nem ismerő erőszak, a parasztok határtalan megcsúfolása, a paraszti munka leglelkiismeretlenebb, legszemérmetlenebb, a világon egyedülálló kizsákmányolása... Ilyen elnyomottságot, ilyen megfélemlítettséget, ilyen nyomort a parasztok körében nemcsak Nyugat-Európában, de még Törökországban sem találunk.

Elvtársam, Cereteli, már beszélt arról, hogyan osztogatták szét a lakott uradalmakat az udvari „körök" szerencselovagjainak és kegyenceinek. Szeretném felhívni figyelmüket a *gazdaság* kérdésére, amelyet a földbirtokosok hírhedt „kultúrájáról" beszélő Szvjatopolk-Mirszkij képviselő érintett.

Tudja-e a képviselő úr, mit neveznek a parasztok *ledolgozásnak vagy úrbérnek?* mit nevez a közgazdaságtudomány *ledolgozáson alapuló gazdaságnak?*

A ledolgozáson alapuló földesúri gazdaság közvetlen hagyatéka, közvetlen csökevénye a földesurak *hűbéri,* úrbéri gazdaságának...

Túlsúlyban van a ledolgozáson alapuló gazdaság... mit jelent ez?

Ez azt jelenti, hogy a földbirtokos földjét a régi módon a tönkrement, elnyomorodott, szolgasorban sínylődő paraszt műveli meg saját felszerelésével, saját munkájával. Így fest tehát az a „kultúra", amelyről Szvjatopolk-Mirszkij képviselő beszélt, és amelyről a földbirtokosok érdekeinek minden bajnoka beszél. A földbirtokosoknak természetesen szebb a jószáguk, s ennek az urasági istállóban jobb a sorsa, mint a muzsiknak a paraszti viskóban. A földesúr földjén persze a termés is jobb, mert a földesúri bizottságok már 1861-ben gondoskodtak róla, hogy a legjobb földet hasítsák le a parasztokéból és a földesurak nevére írják. De az orosz földesurak gazdaságának „kulturáltságáról" csak gúnyosan lehet beszélni. Az uradalmak zömében nincs *semmiféle* földesúri gazdaság, hanem paraszti gazdálkodás folyik, a földet a paraszt vézna gebéjével szántják, régi és rossz felszerelésével művelik meg. Egyetlen európai országban sem maradt egész mostanáig épségben ez a feudális gazdaság ilyen nagy, sőt óriási földterületeken a gúzsba kötött paraszt segítségével – egyetlenegyben sem, csak Oroszországban.

A földesúri „kultúra" a földesúri hűbéri rend fenntartása. A földesúri kultúra az elnyomorodott paraszt kiuzsorázása, a földesúri kultúra azt jelenti, hogy a parasztról hét bőrt nyúznak

le, hogy drágán meg kell fizetnie minden gyeszjatyina földért, a legeltetésért, az itatásért, a fáért, minden pud lisztért, amelyet istentelenül magas kamat fejében télen kölcsönadnak az éhező parasztnak, minden rubelért, amelyet a parasztcsalád kér kölcsön...

És még ezek az urak mondják ott a jobboldali padsorokban, hogy a zsidók zsákmányolják ki a parasztokat, hogy a zsidók szednek túlságosan magas kamatot! Ezer zsidó szatócs nem kopasztja meg úgy az orosz muzsikot, ahogy a tősgyökeres orosz, pravoszláv földesurak megkopasztják! A kegkapzsibb uzsorás legmagasabb kamatja sem vetekszik azokkal a kamatokkal, amelyeket a tősgyökeres orosz földbirtokos szed, aki télen felfogadja a muzsikot nyári munkára, vagy egy gyeszjatyina földért fizetett vele pénzzel is, munkával is, tojással meg tyúkkal is, és isten tudja, még mivel nem!

Ez tréfának tűnik, de ez a keserű tréfa túlságosan is hasonlít az igazságra. Hadd említsek egy *tényleges* példát arra, hogy mit fizet a paraszt *egy* gyeszjatyina földért (a példát Karisevnek a paraszti haszonbérletekről szóló ismert könyvéből vettem): egy gyeszjatyináért a parasztnak meg kell művelnie másfél gyeszjatyinát, adnia kell 10 tojást és 1 tyúkot, s még egy női munkanapot is...

Mi ez? „Kultúra" vagy a legszemérmetlenebb feudális kizsákmányolás?

Szemérmetlenül hazudnak, rágalmazzák a parasztot azok, akik azt akarják elhitetni Oroszországgal és Európával, hogy parasztjaink a kultúra ellen harcolnak! Hazugság! Az orosz parasztok a szabadságért harcolnak a *feudális* kizsákmányolás ellen.

Tervezet az agrárkérdésről a második Állami Dumában tartandó beszédhez. (1907) LÖM 15. köt. 122., 123. és 126–127. old.

A KULTURÁLIS FORRADALOM A SZOCIALISTA TÁRSADALOM ÉPÍTÉSÉNEK OBJEKTÍV TÖRVÉNYSZERŰSÉGE

A népiskolai tanfelügyelők részére kiadott 1871. évi utasítás felhatalmazza őket arra, hogy mozdítsák el a megbízhatatlannak minősített tanítókat, függesszék fel és döntés végett terjesszék a tankerületi igazgató elé az iskolai tanács bármely határozatát. II. Sándor a közoktatásügyi miniszterhez intézett 1873. december 25-én kelt leiratában kifejezi azt az aggodalmát, hogy a népiskolát a *tankerületi igazgató felügyelete nélkül „a nép erkölcsi züllesztésének eszközévé"* változtathatják, *„amire már tettek is néhány kísérletet"*, és megparancsolja a nemesi elöljáróknak, hogy minél közvetlenebb részvételükkel segítsék elő a népiskolák erkölcsi befolyásának biztosítását. 1874-ben pedig megjelenik az új népiskolai rendelet, amely az iskolák vezetését teljes egészében a népiskolai igazgatókra ruházza.

A zemsztvo üldözői és a liberalizmus Hannibáljai. (1901) LÖM 5. köt. 38. old.

Térjünk ki legalább azokra az „entellektüelekre" (??), akik közvetlenül gazdasági téren működnek, az erdészekre, agronómusokra, technikusokra stb. Valóban mennyire szüksége van a falunak ezekre az emberekre! Csakhogy MELYIK falunak? – Természetesen, a földtulajdonosok falujának, az olyan iparkodó muzsikocskák falujának, akiknek „megtakarításuk" van és meg tudják fizetni ezeknek a Krivenko úr által kegyesen „értelmiségieknek" titulált mesteremberekeknek a szolgálatait. *Ez* a falu valóban régóta áhítozik technikusok, hitel és áruraktárak után – ezt az egész közgazdasági irodalom tanúsítja. De van egy másik falu is, mégpedig sokkal népesebb – s nem ártana, ha a „népbarátok" erről gyakrabban emlékeznének meg –, annak a tönkrement, toprongyos, mindenéből kiforgatott parasztságnak a faluja, amelynek nemcsak „megtakarítása" nincs, amiből az „entellektüelek" munkáját, megfizethetné, de még annyi kenyere sincs, hogy éhen ne haljon.

Kik azok a „népbarátok" és hogyan hadakoznak a szociáldemokrácia ellen? (1894) LÖM 1. köt. 237. old.

A hivatalnokok engedélye nélkül, akiket beleegyezésünk nélkül fölénk állítottak, mint ahogyan a régi időkben a földesúr a parasztok beleegyezése nélkül jelölte ki az ispánt, még újságokat és könyveket sem szabad nyomatnunk, nem szabad mindenki előtt és mindenkihez állami ügyekről beszélnünk!

Mint ahogy a parasztok a földesurak rabszolgái voltak, úgy az orosz nép mindmáig rabszolgája a hivatalnokoknak. Mint ahogy a parasztoknak a jobbágyság idején nem volt polgári szabadságuk, úgy az orosz népnek mindmáig nincsen *politikai* szabadsága. A politikai szabadság azt jelenti, hogy a nép szabadon dönt az egész népet érintő állami ügyekben. A politikai szabadság azt jelenti, hogy a népnek joga van az Állami Dumába (parlamentbe) megválasztani képviselőit. Csak ez a nép által választott Állami Duma (parlament) vitathatja meg és adhatja

ki a törvényeket, vetheti ki az adókat. A politikai szabadság azt jelenti, hogy a népnek joga van megválasztani a hivatalnokokat, mindenféle összejöveteleket rendezni valamennyi állami ügy megtárgyalása céljából, minden külön engedély nélkül bármilyen könyvet és újságot kiadni. Minden más európai nép már régen kivívta magának a politikai szabadságot...

Végül, nagy könnyítés az egész nép, de különösen a falusi szegénység számára a gyermekek *ingyenes oktatása,* amely a szociáldemokraták egyik követelése. Ma falun sokkal kevesebb az iskola, mint a városokban, s emellett mindenütt csak a gazdag osztályoknak, csak a burzsoáziának van módja arra, hogy rendesen iskoláztassa gyermekeit. Csak *minden gyermek* ingyenes és kötelező oktatása emelheti ki a népet, legalább részben, mai tudatlanságából. Márpedig a falusi szegénységet különösképpen sújtja a tudatlanság, a falusi szegénységnek különösen nagy szüksége van az oktatásra. Nekünk persze igazi, szabad oktatás kell, nem pedig olyan, amilyet a hivatalnokok és a papok akarnak.

A falusi szegénységhez. (1903) LÖM 7. köt. 128–129. és 164. old.

Port Arthur eleste megvonja egyik legimpozánsabb történelmi mérlegét a cárizmus azon bűntetteinek, melyek már a háború elején is kezdtek napvilágra jönni...

A tisztikar műveletlennek, fejletlennek, képzetlennek bizonyult, nincs szoros kapcsolata a katonákkal, és a katonák nem bíznak benne. A paraszti tömegek sötétsége, tudatlansága, tanulatlansága, elnyomottsága szörnyű leplezetlenséggel mutatkozott meg most, mikor egy haladó néppel csaptak össze korszerű háborúban, amely ugyanúgy kiváló emberanyagot követel, mint a korszerű technika. A korszerű háborúban nem lehet sikert elérni kezdeményező, öntudatos katona és tengerész nélkül. Semmiféle szívósság, semmiféle fizikai erő, semmiféle vak engedelmesség, semmiféle zárt alakzatú tömegharc nem biztos-

síthat fölényt a gyorstüzelő kis kaliberű fegyverek, a géppuskák, a bonyolult technikai hajószerkezetek, a szétbontakozott alakzatú szárazföldi ütközetek korszakában. Az önkényuralmi Oroszország katonai hatalma talminak bizonyult. Bebizonyosodott, hogy a cárizmus akadálya a hadügy korszerű, a legújabb követelmények színvonalán álló megszervezésének, akadálya annak az ügynek, mely leginkább szívügye volt... Az események azokat a külföldieket igazolták, akik nevettek, mikor látták, hogy tíz- meg százmillió rubelt költenek nagyszerű hadihajók vásárlására és építésére, és azt mondták, hogy ezek a költségek teljesen hiábavalók, ha nem tudnak bánni a modern hajókkal, ha nincsenek olyan emberek, akik hozzáértéssel tudják kezelni a haditechnika legkorszerűbb vívmányait. Ósdinak és csapnivalóan rossznak bizonyult a flotta is, az erőd is, a tábori erődítmények is, a szárazföldi hadsereg is.

Az ország katonai szervezete és egész gazdasági és kulturális rendje közt sohasem volt még oly szoros kapcsolat, mint napjainkban.

Port Arthur eleste. (1905) LÖM 9. köt. 133–134. old.

Az önkényuralmat a dolgozó nép évszázados elnyomatása, tudatlansága, elesettsége, a gazdasági és minden más kultúra pangása tartotta fenn. Ezen a talajon „a nép és a cár szétszakíthatatlan egyesüléséről" szóló tanítás, az a tanítás, hogy a cár önkényuralmi hatalma fölötte áll a nép minden rendjének és osztályának, fölötte áll a szegényekre és gazdagokra oszlásnak, hogy az egész nép általános érdekeit fejezi ki, akadály nélkül növekedett, s ezt képmutatóan terjeszthették.

„A cár egyesülése a néppel és a nép egyesülése a cárral." (1905) LÖM 11. köt. 172–173. old.

A következő beszédet ugyancsak egy munkás, Izmajlov mondta..., akit Novgorod kormányzóság parasztkúriája választott meg. Földijének, egy Bogatov nevű parasztnak válaszolt, aki a novgorodi muzsikok nevében hozzájárult a megváltáshoz. Izmajlov felháborodva visszautasította a megváltást. Elbeszélte, milyen körülmények között „szabadították fel" a novgorodi parasztokat, akik 10 millió gyesz. művelésre alkalmas földből 2 millió gyesz.-t, 6 millió gyesz. erdőségből pedig 1 millió gyesz.-t kaptak. Leírta a parasztok nélkülözését, amely olyan fokra hágott, hogy „évtizedek óta nemcsak a viskójuk körüli kerítéseket tüzelik el", hanem „viskójuk gerendáinak végeit is lefűrészelik", „a régi tágasabb viskóból egész kicsit csinálnak, csak azért, hogy az átépítésnél egy nyaláb fát takarítsanak meg fűtésre"... „Parasztjaink ilyen helyzetben vannak, s a jobboldali uraknak a kultúráért fáj a fejük. A muzsik, ugyebár, szerintük megrontotta a kultúrát. De vajon a kultúra jár-e az éhező és fázó muzsik eszében? S lám, föld helyett a kultúrát szeretnék neki felajánlani; de én itt sem bízom bennük, s azt hiszem, hogy a földjük eladásába is belemennek, csak kéretni fogják magukat, hogy a muzsik drágábban fizesse meg a földet. S megmondom, miért fognak belemenni. Szerintem – és a parasztoknak különösen tudniuk kell ezt – egyáltalán nem a földről van itt szó, uraim. Azt hiszem nem tévedek, ha azt mondom, hogy a föld mögött valami más lappang, egy más erő, amelyet a jobbágytartó nemesek félnek átadni a népnek, félnek a földdel együtt elveszteni; s ez, uraim – a hatalom. Odaadnák a földet, oda akarják adni, de úgy, hogy mi továbbra is rabszolgáik maradjunk. Ha eladósodunk, amúgy sem kerülünk ki a jobbágytartó földesurak hatalma alól..." Nehéz elképzelni bármit, ami kézzelfoghatóbban és szabatosabban leleplezné a munkások előtt a kadet tervek lényegét, mint ez a beszéd!

A szociáldemokrácia agrárprogramja az 1905–1907-es első orosz forradalomban. (1908) LÖM 16. köt. 366–367. old.

Most viszont mindenféle ravaszsággal, a civilizáció vívmányaival és áldásaival fosztották ki a parasztokat annyira, hogy felpuffadnak az éhségtől, labodával táplálkoznak, kenyér helyett sárgalacsint esznek, skorbutban szenvednek és szörnyű kínok között pusztulnak el. Az orosz földesurak pedig, élükön II. Miklóssal, és az orosz tőkések milliókat harácsolnak össze; a fővárosi mulatóhelyek tulajdonosai azt beszélik, hogy régen nem ment ilyen jól az üzlet. Régen lehettünk tanúi ilyen nyílt, ilyen féktelen tobzódásnak, mint ma a nagyvárosokban.

Mi az oka annak, hogy Oroszországban és csakis Oroszországban fennmaradt még ez a középkori éhínség a civilizáció legújabb vívmányai mellett? Ennek az az oka, hogy egy új vámpír – a tőke – kezdi szívni az orosz parasztok vérét, olyan viszonyok között, amikor a jobbágytartó földesurak, a jobbágytartó, földesúri, cári zsarnokság gúzsba kötötte a parasztokat.

Az éhínség. (1912) LÖM 21. köt. 187–188. old.

Olyan barbár ország ahol a nép tömegei ennyire *ki volnának semmizve* a műveltség, a felvilágosodás, a tudás tekintetében – ilyen ország Oroszországon kívül egy sincs már Európában. És a néptömegeknek, különösen a parasztoknak ez az elvadultsága nem véletlen, hanem *elkerülhetetlen* a földesurak elnyomása alatt, akik tíz- meg tízmillió gyeszjatyina földet ragadtak magukhoz, akik magukhoz ragadták az államhatalmat mind a dumában, mind az Államtanácsban, sőt nemcsak ezekben a viszonylag még *alárendelt* jelentőségű intézményekben...

A fiatal nemzedék négyötödét írástudatlanságra kárhoztatja Oroszország feudális államberendezése. A földesúri hatalom elbutítja a népet, ezzel együtt jár az oroszországi írástudatlanság. Ugyancsak a hivatalos „Oroszországi évkönyv" kiszámítja..., hogy Oroszországban a lakosságnak mindössze 21 százaléka írástudó, ha pedig (a lakosságból) az iskolás kort *még el nem*

ért, vagyis a 9 éven aluli gyermekeket leszámítjuk, mindössze 27%-a.

A civilizált országokban vagy egyáltalán nincs írástudatlan, mint például Svédországban és Dániában, vagy pedig arányuk mindössze 1–2%, mint Svájcban és Németországban. Még az elmaradt Ausztria–Magyarország is *hasonlíthatatlanul* kulturáltabb létfeltételeket teremtett szláv lakosságának, mint a feudális Oroszország: Ausztriában az írástudatlanok aránya 39%, Magyarországon 50%...

Oroszország *mindig* is szegény és koldus marad a népművelésre fordított kiadások tekintetében, *amíg* a nép nem lesz annyira felvilágosult, hogy lerázza magáról a feudális földbirtokosok igáját.

Oroszország szegény, ha a néptanítók fizetéséről van szó. A néptanítók éhbérért dolgoznak. A néptanítók éheznek és fagyoskodnak fűtetlen és csaknem lakhatatlan viskóikban. A néptanítók együtt laknak a jószággal; a parasztok ezt télire beveszik a kunyhójukba. A néptanítókat akármelyik csendőr, akármelyik falusi feketeszázas vagy önkéntes titkosrendőr és rendőrkopó üldözheti, nem is szólva a fölöttes hatóságok kötekedéseiről és üldözéséről. Oroszország szegény, ha a népművelés becsületes munkásait kell megfizetni, de nagyon gazdag akkor, amikor milliókat és tízmilliókat tékozol naplopó nemesekre, háborús kalandokra, amikor a cukorgyárosoknak és olajkirályoknak kell juttatni valamit...

1870-ben Amerikában 200 515 tanító volt, összesen 37,8 millió dollár fizetéssel, vagyis átlagban egy tanító évi fizetése 189 dollárt, azaz *377 rubelt* tett ki. Ez *negyven évvel* ezelőtt volt! Most *523 210 tanító* van Amerikában, fizetésük pedig 253,9 millió dollár, vagyis egy tanító évi fizetése 483 dollár, azaz *966 rubel.* És Oroszországban, még a termelőerők jelenlegi színvonala mellett is, már most teljes mértékben lehetséges volna, hogy ugyanilyen kielégítő fizetést biztosítsanak a népet a tudatlanságból, sötétségből és megfélemlítettségből felemelkedni segítő néptanítók seregének, ha... ha Oroszország egész állam-

rendjét, lent éppúgy mint fent, átalakítanák ugyanolyan demokratikus renddé, amilyen az amerikai...

Ha Finnországban kultúrát, civilizációt, szabadságot, írástudást, művelt nőket stb. látunk, *ez kizárólag* azért van, mert Finnországnak *nincs* olyan „társadalmi rákfenéje", mint az orosz kormány. Most Finnországra is rá akarják erőszakolni ezt a rákfenét, rabszolgaországgá akarják tenni Finnországot. Ez nem fog sikerülni önöknek, uraim!!! Azokkal a kísérleteikkel, hogy erőszakos úton bevezessék a politikai rabszolgaságot Finnországban, csak meggyorsítják Oroszország népeinek a politikai rabszolgaságból való felébredését!...

Végül egy utolsó idézet tanúmnak, Kljuzsev úrnak, a Népművelési Minisztérium októbrista hivatalnokának, a III. (és a IV.) Duma képviselőjének beszédéből:

„A kazáni kerületben – mondja Kljuzsev úr – az 1906 és 1910 közti öt év alatt 21 középiskolai és népiskolai igazgatót, 32 tanfelügyelőt, *1054* városi tanítót mozdítottak el állásából és együttvéve *870* pedagógust helyeztek át. Gondolják meg – kiáltott fel Kljuzsev úr –, alhat-e nyugodtan a mi tanítónk? Amikor Asztrahanyban álomra hajtja fejét, nem biztos benne, hogy másnap nem Vjatkában lesz-e. Próbálják beleélni magukat a nyúlként üzött pedagógus lelkiállapotába!"

Ezek nem holmi „baloldali" tanító, hanem egy októbrista szavai. Ezeket az adatokat egy buzgó cári hivatalnok sorolta fel. Ez az *önök* tanúja, jobboldali, nacionalista és októbrista urak!! És az „önök" tanúja kénytelen elismerni, hogy a kormány a legképtelenebb, legszemérmetlenebb, legvisszataszítóbb módon önkényeskedik a tanítókkal!! Az *önök* tanúja, hatalmas urai a IV. Dumának és az Államtanácsnak, kénytelen elismerni azt a tényt, hogy Oroszországban az orosz kormány *„üzi"* a tanítókat, mint a nyulakat!!

És az orosz élet ezer meg ezer hasonló ténye közül erre az egy tényre hivatkozva megkérdezzük az orosz népet és az Oroszországban élő valamennyi népet: arra kell nekünk a kormány,

hogy őrizze a nemesek privilégiumait és *„űzze"* a néptanítókat? Nem azt érdemli-e ez a kormány, hogy a nép *elűzze?*

A Népművelési Minisztérium politikájának kérdéséhez. (1913) LÖM 23. köt. 127., 129., 131. és 133–134. old.

Az utóbbi időben a népoktatás ezernyi akadály ellenére mégis gyorsabban fejlődik és növekszik, mint azelőtt. Megismerni a népoktatás valóságos helyzetét – ez közvetlen, életbevágó érdeke a néptömegeknek általában, a munkásoknak különösen.

A népoktatás statisztikáját igen könnyen meg lehetne szervezni európai módon. Minden tanító és tanítónő könnyen közölhetne évente adatokat minden tanulóról (kor, nemzetiség, családi körülmények, a szülők anyagi helyzete stb.) és minden oktatóról (képzettség, a fizetés összege, munkaidő, nemzetiség stb. stb.). Viszonylag nem nagyszámú statisztikus, ha ezeket az adatokat évente feldolgozza, igen gazdag és igen értékes anyagot bocsáthatna az állam rendelkezésére a fiatal nemzedék nevelésének és oktatásának helyzetéről és a nép életének számos vonatkozásáról.

Egy érdekes kongresszus. (1913) LÖM 23. köt 288–289. old.

Moszkvában a városi vágóhidak „olcsó mészárszéket" [„Freibank"-ot] nyitottak, azaz olyan boltot, ahol olcsó, fertőtlenített, feltételesen felhasználható húst árulnak. Ezt közölte a *Russzkoje Szlovo*...

A hőkezelt, fertőtlenített hús, amelytől nem hal meg az ember, csak a gyomrával kínlódik, éppen a népnek való. Az igazi húst a nép nem képes megfizetni.

Azt mondják, mennél gondosabb az állatorvosi felügyelet, annál több húst selejteznek ki. „Ily módon – írja befejezésül a *Russzkoje Szlovo* – a lakosság kétfelől érdekelt a gondos fel-

ügyeletben: a középrétegek abban, hogy a vágóhidakról egészséges hús kerüljön a forgalomba; a szegények abban, hogy több szarvasmarhát selejtezzenek ki, s az olcsó mészárszék teljesen el legyen látva hússal." Lám, milyen kulturált és emberszerető korban élünk: megtanultuk „kétfelől" „érdekeltté tenni" a lakosságot. És az olcsó húsnak micsoda „szabadsága" van: hiszen „Freibank" azt jelenti németül, hogy „szabad bolt".

Kultúra, szabadság, a termékek olcsósága, a kereskedelem megélénkülése – mindent a népért!...

Nézzék ezt a feliratot: „népkönyvtár" – diadalmaskodhatnak. Lesz ott olcsó, sőt ingyenes brosúra, amelyet az Orosz Nép Szövetsége, vagy a nacionalisták összoroszországi klubja adott ki a szellemi cenzúra orvosi felügyelete alatt...

Kultúra, szabadság, a termékek olcsósága, a kereskedelem megélénkülése – mindent a népért!

Olcsó húst a „népnek". (1913) LÖM 23. köt. 293. és 294–295. old.

Nincs egyetlen olyan szocialista sem, elvtársak, aki ne ismerné el azt a nyilvánvaló igazságot, hogy a szocializmus és a kapitalizmus között a proletárdiktatúra hosszú, többé-kevésbé nehéz átmeneti időszaka van, és hogy ennek az időszaknak formái sok tekintetben attól függenek majd, hogy a kis- vagy a nagytulajdon, a kis- vagy a nagyüzemi mezőgazdaság van-e túlsúlyban. Érthető, hogy a szocializmushoz való átmenet Észtországban, ebben a kis országban, amelyben nincs írástudatlanság, amelyben csupa mezőgazdasági nagyüzem van, nem hasonlíthat egy olyan, túlnyomórészt kispolgári országnak a szocializmusba való átmenetéhez, mint amilyen Oroszország. Ezzel számolni kell.

Aki gondolkozott az európai szocialista forradalom gazdasá-

Beszámoló a Népbiztosok Tanácsának munkájáról a III. összoroszországi szovjetkongresszuson. (1918. január 24.) LÖM 35. köt. 265. old.

gi előfeltételein, annak világosan látnia kellett, hogy Európában a forradalmat összehasonlíthatatlanul nehezebb megkezdeni, nálunk pedig összehasonlíthatatlanul könnyebb megkezdeni, de nehezebb lesz folytatni, mint ott...

A szocialista világforradalom a fejlett országokban nem kezdődhet meg olyan könnyen, mint Oroszországban – Miklós és Raszputyin országában – kezdődött, ahol a lakosság óriási többségének tökéletesen mindegy volt, milyen népek élnek a határszéleken, mi történik ott. Ilyen országban könnyű volt a forradalmat megkezdeni, nem jelentett többet, mint valami pihét felemelni.

De előkészület nélkül megkezdeni a forradalmat olyan országban, ahol a kapitalizmus kifejlődött, s az utolsó emberig mindenkinek demokratikus kultúrát és szervezettséget adott – helytelen, ostoba dolog.

A Központi Bizottság politikai beszámolója az OK(b)P VII., rendkívüli kongresszusán. (1918. március 7.) LÖM 36. köt. 9. és 14. old.

Tudjuk, hogy ott, Nyugaton, nem Romanov és hitvány kérkedők rothadt rendszere áll szemben a dolgozókkal, hanem az egy szálig megszervezett burzsoázia, amely a modern kultúra és technika vívmányaira támaszkodik. Ezért tudtuk mi olyan könnyen megkezdeni a forradalmat és ezért tudjuk nehezebben folytatni, s ez az oka annak, hogy ott, Nyugaton, a forradalmat nehezebb megkezdeni, de könnyebb lesz folytatni.

Beszéd a munkaügyi biztosok II. összoroszországi kongresszusán. (1918. május 22.) LÖM 36. köt. 346. old.

Az orosz forradalomnak éppen az a nehézsége, hogy az orosz forradalmi munkásosztálynak sokkal könnyebb volt megkezdeni a forradalmat, mint a többi nyugat-európai osztálynak,

nekünk viszont nehezebb folytatni. Ott, a nyugat-európai országokban, nehezebb megkezdeni a forradalmat, mert a forradalmi proletariátus ellen felhasználják a fejlett kultúrát, a munkásosztály kulturális rabságban van.

Előadói beszéd a jelenlegi helyzetről a moszkvai szakszervezetek és üzemi bizottságok IV. konferenciáján. (1918. június 27.) LÖM 36. köt. 420. old.

Ahhoz, hogy a szocializmus építésének munkáját folytassuk, hogy végigvigyük, még nagyon-nagyon sokra van szükség. Olyan, kulturáltabb országok szovjetköztársaságainak, ahol a proletariátusnak nagyobb a súlya és befolyása, minden esélyük megvan arra, hogy túlszárnyalják Oroszországot, mihelyt a proletárdiktatúra útjára lépnek.

A III. Internacionálé és helye a történelemben. (1919) LÖM 38. köt. 299. old.

Országunk nagyfokú elmaradottsága és kispolgári jellege következtében Oroszországban a proletárdiktatúrának bizonyos sajátosságok tekintetében okvetlenül másnak kell lennie, mint a fejlett országokban. De a fő erők – és a társadalmi gazdaság fő formái – Oroszországban is ugyanazok, mint bármely tőkésországban, úgyhogy ezek a sajátosságok a leglényegesebbet nem érinthetik.

Gazdaság és politika a proletárdiktatúra korszakában. (1919) LÖM 39. köt. 262. old.

Kelet népeinek többsége rosszabb helyzetben van, mint Európa legelmaradottabb országa, Oroszország, de nekünk a feu-

dalizmus maradványai és a kapitalizmus ellen indított harcban sikerült egyesítenünk az orosz parasztokat és munkásokat, s harcunk azért volt olyan könnyű, mert a parasztok és a munkások egyesültek a tőke és a feudalizmus ellen. Itt különösen fontos a keleti népekkel való kapcsolat, mert a keleti népek többsége nem munkásokból áll, akik kijárták a kapitalista gyárak iskoláját, hanem annak a dolgozó, kizsákmányolt paraszti tömegnek a tipikus képviselőiből, mely a középkori elnyomás igája alatt nyög...

Itt olyan feladat vár önökre, amely korábban nem állt a világ kommunistái előtt: az általános kommunista elméletre és gyakorlatra támaszkodva önöknek érteniük kell ahhoz, hogy ezt az elméletet és gyakorlatot az európai országokban ismeretlen, sajátos viszonyaiknak megfelelően alkalmazzák, vagyis olyan viszonyokra alkalmazzák, amikor a fő tömeg a parasztság, amikor nem a tőke, hanem a középkori maradványok elleni harc feladatait kell megoldani. Ez nehéz és sajátos, de különösen hálás feladat, mert az a tömeg lép harcba, amely még nem harcolt, másrészt pedig a keleti kommunista sejtek szervezése révén lehetőségük nyílik arra, hogy a legszorosabb kapcsolatot tartsák fenn a III. Internacionáléval. Meg kell találniuk a világ élenjáró proletárjai és a Kelet gyakran középkori viszonyok között élő dolgozó és kizsákmányolt tömegei közti szövetség sajátos formáit. Országunkban kis méretekben megvalósítottuk azt, amit nagy méretekben, nagy országokban önök fognak megvalósítani...

Magától értetődik, hogy véglegesen győzni csak a világ valamennyi fejlett országának proletariátusa képes, és mi, oroszok, megkezdjük azt az ügyet, amelyet majd az angol, a francia, a német proletariátus megerősít; látjuk azonban, hogy nem fognak győzni valamennyi gyarmati nép, és elsősorban a keleti népek dolgozó tömegeinek segítsége nélkül. Tisztában kell lennünk azzal, hogy az élcsapat egymaga nem valósíthatja meg a kommunizmusba való átmenetet. A feladat – felébreszteni a forradalmi aktivitást, amely előrelendíti a dolgozó tömegek ön-

tevékenységét és szervezkedését, függetlenül attól, milyen színvonalon állnak ezek a tömegek, lefordítani minden nép nyelvére a fejlettebb országok kommunistáinak szóló igazi kommunista tanítást, megvalósítani az azonnal megvalósítandó gyakorlati feladatokat és közös harcban egybeolvadni a többi ország proletárjaival.

Ezeknek a feladatoknak megoldását egyetlen kommunista könyvben sem találják meg, de megtalálják abban a közös harcban, amelyet Oroszország megkezdett. Ezt a feladatot kell kitűzniük és önállóan, saját tapasztalatuk alapján kell megoldaniuk.

Előadói beszéd a keleti népek kommunista szervezeteinek II. összoroszországi kongresszusán. (1919. november 22.) LÖM 39. köt. 314–315. old.

Kulturálatlanságunk folytán nem tudjuk frontális támadással elpusztítani a kapitalizmust. Ha magasabb volna kulturális színvonalunk, egyenesebb úton meg lehetne oldani a feladatot – és más országok esetleg így is fogják megoldani, amikor elérkezik majd az ő kommunista köztársaságuk építésének ideje. De mi egyenes úton nem tudjuk megoldani ezt a kérdést...

A világ legnagyobb politikai fordulatának megoldott feladata után másmilyen feladatokkal találtuk szembe magunkat: kulturális feladatokkal, amelyeket „apró-cseprő ügyeknek" lehet nevezni. Ezt a politikai fordulatot meg kell emészteni, érthetővé kell tenni a lakosság tömegei számára, el kell érni, hogy ez a politikai fordulat ne csak deklaráció maradjon...

Elmúlt már az az idő, amikor politikailag kellett vázolni a nagy feladatokat, elérkezett az ideje annak, hogy gyakorlatilag megoldjuk ezeket a feladatokat. Most kulturális feladatok várnak ránk, meg kell emésztenünk azt a politikai tapasztalatot, amelyet átültethetünk és át kell ültetnünk az életbe. Vagy elpusztul a szovjethatalom minden politikai vívmánya, vagy alá-

támasztjuk gazdasági alapzattal ezeket a vívmányokat. Ez a gazdasági alapzat jelenleg nincs meg. Ennek építéséhez kell most hozzáfognunk.

A kultúra fellendítése egyik legsürgősebb feladatunk.

Az új gazdasági politika és a politikai felvilágosító bizottságok feladatai. (1921. október 17.) LÖM 44. köt. 166. és 167. old.

A legfőbb, aminek híján vagyunk, – a kulturáltság, az igazgatáshoz való hozzáértés. Ennek illusztrálása kis példákkal. A *NEP* gazdaságilag és politikailag teljesen biztosítja számunkra azt a lehetőséget, hogy felépítsük a szocialista gazdaság alapját. „Csak" a proletariátus és élcsapata kulturális erőin fordul meg a dolog...

Szakadék a megkezdett feladatok nagysága és a nyomorúság, mind az anyagi, mind a kulturális nyomorúság között.

V. M. Molotovhoz az OK(b)P plénuma részére. (1922. március 23.) LÖM 45. köt. 64. old.

Számolnunk kell azzal, hogy mindazokhoz az államokhoz képest, amelyekben most veszett kapitalista konkurrencia dúl, amelyekben millió meg tízmillió munkanélküli van, amelyekben a tőkések a maguk erejéből hatalmas kapitalista szövetségeket szerveznek, hadjáratokat szerveznek a munkásosztály ellen – mi ezekhez képest igen kulturálatlanok vagyunk, termelőerőink sokkal fejletlenebbek, valamennyinél rosszabbul dolgozunk. Talán nagyon kellemetlen, hogy kénytelenek vagyunk ezt beismerni. De úgy vélem, hogy éppen azért, mert mi ilyen dolgokat nem leplezünk tetszetős frázisokkal és elcsépelt jelszavakkal, hanem nyíltan beismerjük őket, éppen azért, mert elismerjük ezt és nem félünk a szónoki emelvényről kimondani, hogy ennek kijavítására több erőt fordítunk, mint bármelyik

másik állam, olyan gyorsasággal fogjuk utolérni a többi államot, amilyenre azok álmukban sem gondoltak.

Beszéd az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság IV. ülésszakán. (1922. október 31.) LÖM 45. köt. 249–250. old.

Kétségtelen, hogy korunk fő feladata szempontjából nekünk volt igazunk, mert az államon belüli politikai hatalomért vívott osztályharc nélkül nem lehet megvalósítani a szocializmust. De lássuk, mennyiben változott meg a helyzet most, amikor az államhatalom már a munkásosztály kezében van, a kizsákmányolók politikai hatalma megdőlt és minden termelési eszköz (kivéve azokat, amelyeket a munkásállam ideiglenesen és feltételesen önként koncesszióba ad a kizsákmányolóknak) a munkásosztály kezében van.

Most joggal mondhatjuk, hogy számunkra a szövetkezetek egyszerű növekedése (a fent említett „csekély" kivétellel) azonos a szocializmus növekedésével, s ugyanakkor kénytelenek vagyunk elismerni, hogy a szocializmusra vonatkozó egész álláspontunk gyökeresen megváltozott. Ez a gyökeres változás abban áll, hogy azelőtt a súlypontot a politikai harcra, a forradalomra, a hatalom megdöntésére stb. helyeztük, s arra is kellett helyeznünk. Most viszont a súlypont annyira megváltozik, hogy az áttolódik a békés, szervező, „kulturális" munkára. Hajlandó vagyok azt mondani, hogy a súlypont számunkra a kultúra terjesztésére tolódik át, ha nem kellene számolnunk a nemzetközi viszonyokkal és nem volnánk kötelesek hadállásunkért nemzetközi méretekben harcolni. De ha ezt számításon kívül hagyjuk és a belső gazdasági viszonyokra szorítkozunk, a munka súlypontja nálunk most csakugyan a kultúra terjesztése...

Ellenfeleink nemegyszer mondták nekünk, hogy esztelen dologra vállalkozunk, amikor olyan országban akarjuk a szocializmust megvalósítani, amely nem áll elég magas kulturális

színvonalon. De tévedtek, mert mi nem arról a végéről kezdtük a dolgot, ahogy az elmélet szerint (mindenféle vaskalaposok elmélete szerint) kellett volna, s a politikai és a szociális átalakulás nálunk, mint kiderült, megelőzte azt a kulturális átalakulást, azt a kulturális forradalmat, amelyhez most mégiscsak elérkeztünk.

Nekünk most már elegendő ez a kulturális forradalom ahhoz, hogy teljesen szocialista országgá váljunk, de számunkra ez a kulturális forradalom hihetetlen nehézségekkel jár – mind merőben kulturális természetű nehézségekkel (minthogy analfabéták vagyunk), mind anyagi nehézségekkel (mert ahhoz, hogy kultúránk legyen, az anyagi termelési eszközök bizonyos fejlettsége, bizonyos anyagi alap szükséges).

A szövetkezetekről. (1923) LÖM 45. köt. 374. és 375. old.

A napokban átlapoztam Szuhanov feljegyzéseit a forradalomról. Különösen szembeötlő, hogy összes kispolgári demokratáink mennyire vaskalaposak, éppúgy, mint a II. Internacionálé összes hősei is...

Nem tudják elképzelni, hogy ez az út – mutatis mutandis [a megváltoztatandók megváltoztatásával] – csak bizonyos (a világtörténelem általános menete szempontjából teljesen jelentéktelen) módosításokkal szolgálhat mintaképül...

Még csak eszükbe sem jut például az, hogy Oroszország, amely a határvonalon áll egyfelől a civilizált országok, másfelől olyan keleti, nem európai országok közt, amelyeket ez a háború vont be először véglegesen a civilizáció körébe, hogy Oroszország éppen ennélfogva bizonyos sajátszerűségeket mutathatott fel és kellett hogy felmutasson, amelyek természetesen a világfejlődés általános vonalán fekszenek, de mégis megkülönböztetik Oroszország forradalmát a nyugat-európai országok minden előző forradalmától és néhány részleges új vonást visznek a forradalomba a keleti országokra való átterjedés során.

A végletekig sablonos például az az érvelésük, amelyet a nyugat-európai szociáldemokrácia fejlődése idején szóról szóra bemagoltak és amely abban áll, hogy mi nem értünk meg a szocializmusra, hogy a szocializmusnak nálunk – ahogy a közülük való különféle „tudós" urak mondani szokták – nincsenek meg az objektív gazdasági előfeltételei. És egyiküknek sem jut eszébe, hogy feltegye magának a kérdést: hát nem történhetett-e meg, hogy egy nép, amely forradalmi helyzetbe került, abba a forradalmi helyzetbe, amely az első imperialista háborúban alakult ki, hogy ez a nép, helyzete kilátástalanságának hatása alatt, belevetette magát egy olyan harcba, amely legalább némi esélyt nyújtott neki ahhoz, hogy nem egészen szokásos előfeltételeket vívjon ki magának a civilizáció további fejlesztéséhez?...

És ha úgy adódott, hogy a helyzet teljes kilátástalansága megtízszerezte a munkások és a parasztok erejét és ezáltal lehetővé tette számunkra, hogy másképp térjünk át a civilizáció alapfeltételeinek megteremtésére, mint valamennyi többi nyugat-európai államban? Megváltoztatta-e ez a világtörténelem általános fejlődési vonalát? Megváltoztatta-e ez az alapvető osztályok alapvető viszonyát az egyes államokban, amelyek bekapcsolódnak vagy már be is kapcsolódtak a világtörténelem általános menetébe?

Ha a szocializmus megteremtéséhez meghatározott kulturális színvonalra van szükség (bár senki sem tudja megmondani, melyik ez a meghatározott „kulturális színvonal", mert ez a színvonal különböző mindegyik nyugat-európai államban), akkor miért nem szabad nekünk azzal kezdeni, hogy előbb forradalmi úton kivívjuk e meghatározott színvonal előfeltételeit, s *azután,* már a munkás-paraszt hatalom és a szovjetrend alapján indulunk el utolérni a többi népet...

A szocializmus megteremtéséhez – mondják önök – civilizáltságra van szükség. Nagyon helyes. De miért nem teremthetjük meg mi idehaza előbb a civilizáltságnak olyan előfeltételeit, mint a földesurak kiűzése és az oroszországi tőkések kiűzése,

azután kezdve meg a haladást a szocializmus felé? Milyen könyvekben olvasták önök, hogy a történelem megszokott rendjének ilyen módosulásai megengedhetetlenek vagy lehetetlenek?

Emlékszem, Napóleon azt írta: „On s'engage et puis... on voit." Szabad fordításban ez ezt jelenti: „Először fogjunk bele az igazi harcba, aztán majd meglátjuk, mit teszünk." Nos, mi bele is fogtunk először az igazi harcba 1917 októberében, s akkor aztán láttuk a fejlődésnek olyan apró részleteit (a világtörténelem szempontjából ezek kétségtelenül csupán részletek), mint a breszti béke vagy a NEP stb. S ma már nem fér hozzá kétség, hogy alapjában véve győzelmet arattunk.

A mi Szuhanovjaink, hogy a náluk is jobboldalibb szociáldemokratákról ne is beszéljek, még csak nem is sejtik, hogy másképp egyáltalán nem is lehet forradalmat csinálni. A mi európai nyárspolgáraink még csak nem is sejtik, hogy a további forradalmak a Kelet országaiban, amelyek mérhetetlenül nagyobb népességűek, s amelyeket a társadalmi viszonyok mérhetetlenül nagyobb változatossága jellemez, kétségkívül még több sajátszerűséget fognak elébük tárni, mint az orosz forradalom.

Forradalmunkról. (1923) LÖM 45. köt. 376. és 377–379. old.

Nagyon jól tudjuk, mit jelent Oroszország kulturális fejletlensége, milyen következményekkel jár ez a szovjethatalomra nézve, amely elvben a hasonlíthatatlanul magasabb rendű proletárdemokráciát, e demokrácia mintaképét adta az egész világnak, – mennyire lefokozza ez a kulturálatlanság a szovjethatalmat és hogyan termeli ki újra a bürokráciát. A szovjetapparátus elvben minden dolgozó számára hozzáférhető, de a valóságban, mint valamennyien tudjuk, ez koránt sincs így. Mégpedig egyáltalán nem azért, mintha ezt a törvény gátolná, mint a burzsoázia uralma alatt: ellenkezőleg, törvényeink ezt elősegítik. De a törvények egymagukban nem elegendők. Hatalmas neve-

lő, szervező és kulturális munkára van szükség, s ezt nem lehet gyorsan, törvény útján megoldani, ez nagyarányú, hosszan tartó munkát követel.

Előadói beszéd a pártprogramról az OK(b)P VIII. kongresszusán. (1919. március 19.) LÖM 38. köt. 159. old.

A kulturális feladatot nem lehet olyan gyorsan megoldani, mint a politikai és a katonai feladatokat. Meg kell érteni, hogy az előrehaladás feltételei ma mások. A politikai győzelmet a válság kiéleződésének korszakában néhány hét alatt ki lehet vívni. Háborúban lehet győzni néhány hónap alatt, kulturális győzelmet aratni azonban nem lehet ilyen rövid idő alatt, a dolog lényegénél fogva itt hosszabb időre van szükség, és alkalmazkodnunk kell ehhez a hosszabb időszakhoz, meg kell terveznünk a munkánkat, és a lehető legkitartóbban, legállhatatosabban és legrendszeresebben kell elvégeznünk.

Az új gazdasági politika és a politikai felvilágosító bizottságok feladatai. (1921. október 17.) LÖM 44. köt. 172. old.

A történelemben mindig hosszú utat kell megtenni ahhoz, hogy a nagy politikai fordulatokat megemésszék. A nagy politikai fordulatokat mindig az élosztagok lelkesedése döntötte el, amelyeket ösztönösen, félig öntudatlanul követett a tömeg. Nem is lehetett másmilyen a fejlődés olyan társadalomban, amelyet elnyomtak a cárok, a földesurak és a tőkések. És a munkának ezt a részét, azaz a politikai fordulatot, úgy hajtottuk végre, hogy ennek a műnek a világtörténelmi jelentősége vitathatatlan. Később, a nagy politikai fordulat után azonban egy másik feladat merül fel, s ezt meg kell érteni: ezt a fordulatot meg kell emészteni, át kell ültetni az életbe... Meg kell emészteni ezt a politikai átalakulást, hogy más legyen a kultu-

rális, gazdasági színvonalunk... Legyünk józanok és legyünk tisztában azzal, hogy bár ez a vívmány tény, mégsem hatotta még át a mindennapi gazdasági életet, a tömegek életkörülményeit. Hosszú évtizedek munkájának eredménye lesz ez, és erre a munkára óriási erőfeszítéseket kell fordítanunk. Nem lehet ezt olyan ütemben, olyan gyorsan és olyan feltételek között végezni, mint ahogy a háborúban dolgoztunk.

A köztársaság bel- és külpolitikájáról. Beszámoló a IX. összoroszországi szovjetkongresszuson. (1921. december 23.) LÖM 44. köt. 317. és 318. old.

5. *Tanuljunk* a bérlőktől és a tőkésektől.
Igen komoly, *kegyetlen* tudomány.

6. A *termelés fellendítése* bármi áron.
Intézményen kívül állnak? Még jobb is, hogy kívül állnak.

7. *Műveltség*. Az írástudatlanság likvidálása, nem pedig fellegekben járás és a likvidálásra alakított bizottság likvidálása. 1920. VII. 19.
Az írástudatlanság tekintetében elmaradott kormányzóságok és kerületek szégyenletes listája.

8. *A kultúra emelése*
(minden nagy politikai fordulat után hosszú idő megy el a „megemésztésre", az „elsajátításra", a felhasználás megtanulására, a durván elnagyolt eredeti építmény végleges megmunkálására).

9. A törvényesség fokozása... meg kell tanulni *kulturáltan* harcolni a törvényességért, a legcsekélyebb mértékben sem feledkezve meg arról, hogy mik a törvényesség határai a forradalomban. A baj *most* nem ebben van, hanem a *roppant sok* törvénytelenségben.

10. *Megvesztegetés* külön. Ki mit tett a megvesztegetés elleni harc terén.

10 bis. Bürokratizmus és huzavona.

11. Termelési propaganda, a paraszt számára már most *elérhető* gazdasági sikerek előtérbe helyezése, értenünk kell a sikerek előtérbe helyezéséhez, propagálásához, **nyomon követéséhez.**

12. A gazdaság *építésének gyakorlati sikerei* ——— ez a lényeg. Mindennek az ellenőrzése.

A politikai felvilágosító bizottságok összoroszországi kongresszusán mondott beszéd terve. (1921) LÖM 44. köt. 462–463. old.

A politikai fordulat után hosszú idő kell (s annál hosszabb, minél több a kistermelő, minél > az írástudatlan) *megemésztéséhez.*

Kulturális és gazdasági munka.

„Kis ügyek"? Igen, ezeken van *most* a hangsúly...

A tanulási vágyat nagyon durván és pontatlanul fejezi ki a következő:

	1920	1921
olvasótermek	34 ezer	37 (+10%)
tanulók a technikumokban ..	47 ezer	95 ezer (+100%)
munkásfakultások (tanulók) .	17 ezer	41 ezer (+143%)

A köztársaság bel- és külpolitikájáról. A IX. összoroszországi szovjetkongresszuson tartott beszámoló terve. (1921) LÖM 44. köt. 489. és 490. old.

A „civilizált" (elsősorban írástudó) európai szempontjából már igen keveset kell tennünk ahhoz, hogy kivétel nélkül min-

denkit rábírjunk a szövetkezeti tevékenységben való részvételre, mégpedig nem passzív, hanem aktív részvételre. Tulajdonképpen *„csak"* egy tennivalónk van még: annyira „civilizálttá" kell tennünk lakosságunkat, hogy megértse, milyen előnyök származnak abból, ha mindenki részt vesz a szövetkezetekben, és hogy ezt a részvételt meg is szervezze. *„Csak"* ez kell. Semmi más bölcsességre nincs most szükségünk ahhoz, hogy áttérjünk a szocializmusra. De ahhoz, hogy ezt a „csak"-ot megvalósítsuk, egész forradalomra, a nagy néptömegek kulturális fejlődésének egész időszakára van szükség. Irányelvünk ezért ez legyen: minél kevesebb okoskodást, minél kevesebb csűrést-csavarást. A NEP ebből a szempontból haladás abban a tekintetben, hogy a legegyszerűbb paraszt színvonalához alkalmazkodik, hogy semmi magasabb követelményt nem támaszt vele szemben. De ahhoz, hogy a NEP útján elérjük kivétel nélkül az egész lakosságnak a szövetkezetekben való részvételét, – ahhoz egy egész történelmi korszak szükséges. Jó esetben ezt a korszakot egy-két évtized alatt befuthatjuk. De mégiscsak külön történelmi korszak lesz ez, s nem érhetjük el célunkat, ha nem futjuk be ezt a történelmi korszakot, ha nem tanítunk meg mindenkit írni-olvasni, ha nem lesz az egész lakosság elég értelmes, ha nem szoktatjuk kellő mértékben rá a lakosságot az olvasásra, s ha nem teremtjük meg ennek az anyagi alapját, ha nem biztosítjuk a lakosságot bizonyos mértékig, teszem azt, a rossz termés, az éhínség stb. ellen.

A szövetkezetekről. (1923) LÖM 45 köt. 370–371. old.

Mi sem ártalmasabb kulturális kérdésekben, mint a türelmetlen sietség és a hebehurgyaság. Sok fiatal írónknak és kommunistánknak jól emlékezetébe kellene ezt vésnie.

Ami államapparátusunk kérdését illeti, az eddigi tapasztalatok alapján azt a következtetést kell levonnunk, hogy inkább kissé lassabban.

Államapparátusunk állapota annyira elszomorító – nem akarom azt mondani, hogy visszataszító –, hogy mindenekelőtt alaposan fontolóra kell vennünk, miként küzdjünk fogyatékosságai ellen, szem előtt tartva, hogy ezek a fogyatékosságok a múltban gyökereznek, amelyet felforgattunk ugyan, de még nem küzdöttünk le, s amely még nem tekinthető a messzi múltba vesző, letűnt kultúra korszakának. Éppen a kultúra kérdését vetem most fel, mert ezekben a dolgokban csak azt szabad elértnek tekintenünk, ami meggyökeresedett a kultúrában, a mindennapi életben, a szokásokban. Nálunk pedig, mondhatnám, ami jó van társadalmi berendezésünkben, azt egyáltalán nem gondoltuk végig, nem értettük meg, nem éreztük át, csak úgy sebtében ragadtuk meg, nem ellenőriztük, nem próbáltuk ki, tapasztalatilag még nem igazoltuk, nem rögzítettük stb. Forradalmi korszakban és ilyen szédítően gyors fejlődés közepette, amely öt év alatt a cárizmustól a szovjet rendszerbe hozott el minket, természetesen nem is lehetett ez másképp...

Hasson át bennünket üdvös bizalmatlanság az elhamarkodottan gyors haladással, mindenféle dicsekvéssel stb. szemben. Gondolkozzunk azoknak a lépéseknek az ellenőrzésén, amelyeket óránként meghirdetünk, percenként megteszünk előre, hogy aztán másodpercenként bebizonyítsuk róluk, hogy nem szilárdak, nem tartósak és érthetetlenek. Mi sem lenne ártalmasabb ilyen dolgokban, mint a sietség. Mi sem lenne ártalmasabb, mint ha arra hagyatkoznánk, hogy valamit is tudunk, vagy arra, hogy valamennyire is jelentékeny számban megvannak nálunk egy olyan igazán új apparátus felépítésének az elemei, amely csakugyan megérdemli a szocialista, a szovjet stb. elnevezést.

Inkább kevesebbet, de jobban. (1923) LÖM 45. kot. 387–388. old.

De amikor a szocializmus felé törekszünk, meg vagyunk győződve arról, hogy ez át fog nőni a kommunizmusba, s ezzel

kapcsolatban általában megszűnik majd annak a szükségessége, hogy emberekkel szemben erőszakot alkalmazzunk, hogy az egyik embert a másiknak, hogy a lakosság egyik részét a másiknak *alárendeljük*, mert az emberek *meg fogják szokni*, hogy a társadalmi együttélés elemi feltételeit *erőszak és alárendelés nélkül* tiszteletben tartsák...

Az állam akkor halhat majd el teljesen, amikor a társadalom megvalósítja majd ezt a szabályt: „mindenki képességei szerint, mindenkinek szükségletei szerint", vagyis amikor az emberek annyira hozzászoknak majd az együttélés alapvető szabályainak megtartásához és amikor munkájuk annyira termelékeny lesz, hogy önkéntesen fognak *képességeik szerint* dolgozni...

Polgári szempontból könnyű az ilyen társadalmi rendet „merő utópiának" nyilvánítani és gúnyolódni azon, hogy a szocialisták azt ígérik, hogy mindenkinek joga lesz a társadalomtól bármily mennyiségű szarvasgombát, gépkocsit, zongorát stb. kapni, anélkül hogy az egyes polgárok munkáját bármiképpen is ellenőriznék. Ilyen gúnyolódással intézi el a kérdést ma is a polgári „tudósok" többsége, akik ezzel elárulják tudatlanságukat és azt, hogy önzésből védik a kapitalizmust.

Tudatlanság ez – mert egyetlen szocialistának sem jutott eszébe „megígérni", hogy a kommunizmus fejlődésének felső fázisa be fog következni, a nagy szocialistáknak az az *előrelátása* pedig, hogy ez a fázis be fog következni, nem a mostani munkatermelékenységet tételezi fel, és *nem a mostani* nyárspolgárt, aki képes, akárcsak Pomjalovszkij szeminaristái, „tréfából" rongálni a társadalmi vagyon készleteit és lehetetlent követelni.

Állam és forradalom. (1918) LÖM 33. köt. 75. és 88. old.

A kapitalizmus, különösen egy ilyen elmaradott országban, mint a mienk, tömérdek olyan szokást hagy ránk örökül, amely azt a felfogást fejezi ki, hogy ami állami, ami kincstári, az csak

arra jó, hogy rosszindulatúan tönkretegyék. A kispolgári tömegnek ez a gondolkodásmódja lépten-nyomon érezhető. És ezen a téren nagyon nehéz a harc. Csak a szervezett proletariátus bír ki mindent.

A szovjethatalom soron levő feladatai. (1918. április 29.) LÖM 36. köt. 248. old.

Nem tudjuk felépíteni a kommunizmust másként, mint a kapitalizmus által teremtett anyagból, másként, mint azzal a kulturális apparátussal, amelyet a polgári viszonyok termeltek ki, és amelyet ezért elkerülhetetlenül – ami az emberanyagot mint a kulturális apparátus egy részét illeti – polgári gondolkodásmód hat át. Ebben rejlik a kommunista társadalom felépítésének nehézsége, de ugyanebben van annak a biztosítéka is, hogy lehet és sikerül azt felépíteni. Éppen abban különbözik a marxizmus a régi utópista szocializmustól, hogy az utóbbi az új társadalmat nem az emberanyagnak azokkal az átlagos képviselőivel akarta felépíteni, akiket a véres, szennyes, kupeckedő, rabló kapitalizmus termel ki, hanem külön üvegházakban és melegágyakban kitenyésztett különösen erényes emberekkel. Ezt a nevetséges gondolatot ma mindenki nevetségesnek tartja és mindenki feladta, de nem mindenki akarja vagy tudja végiggondolni a marxizmusnak ezzel ellenkező tanítását, végiggondolni azt, miként lehet (és kell) a kommunizmust építeni az embertömegből, amelyet évszázadokon és évezredeken át elrontott a rabszolgaság, a hűbériség, a kapitalizmus, a szétforgácsolt kisgazdálkodás, elrontott az a háború, amelyet – egy kis helyért a piacon, a termék vagy a munka magasabb áráért – mindenki mindenki ellen visel.

Egy kis kép nagy kérdések tisztázására. (1918) LÖM 37. köt. 387. old.

Amikor mi megszüntettük a kapitalista intézményeket, kitűnt, hogy van még egy erő, amelyre a kapitalizmus támaszkodott – a szokás ereje. Minél erélyesebben szüntettük meg mindazokat az intézményeket, amelyek a kapitalizmus támaszául szolgáltak, annál világosabban tűnt elő az a másik erő, amely a kapitalizmust alátámasztotta – a szokás ereje. Valamely intézményt szerencsés esetben egyszerre szét lehet zúzni, a szokást soha, semmilyen szerencsés esetben sem lehet egyszerre kiirtani.

Beszéd a szabadság és egyenlőség jelszavával való népbutításáról az iskolán kívüli oktatás I. összoroszországi kongresszusán. (1919. május 19.) LÖM 38. köt. 351. old.

Amikor az új éppen csak megszületett, a régi bizonyos ideig mindig erősebb az újnál, ez mindig így szokott lenni, a természetben és a társadalmi életben egyaránt. A csúfolódás azon, hogy az új hajtásai gyengék, az entellektüelek olcsó kétkedése és más efféle – mindez, lényegében, a burzsoázia osztályharcának módszere a proletariátus ellen, a kapitalizmus védelme a szocializmussal szemben. Gondosan kell tanulmányoznunk az új hajtásait, a legnagyobb figyelmet kell tanúsítanunk irányukban, minden eszközzel elő kell segítenünk növekedésüket és „ápolnunk" kell ezeket a zsenge hajtásokat. Néhány óhatatlanul elpusztul közülük. Nem kezeskedhetünk azért, hogy éppen a „kommunista szombatok" fognak különösen fontos szerepet játszani. Nem ez a lényeg. A lényeg az, hogy az új minden néven nevezendő hajtását támogatnunk kell, s majd az élet kiválasztja közülük a legéletrevalóbbakat.

A nagy kezdeményezés. (1919) LÖM 39. köt. 20. old.

A proletariátus diktatúrája szívós harc, véres és vértelen, erőszakos és békés, katonai és gazdasági, pedagógiai és adminiszt-

ratív harc a régi társadalom erői és hagyományai ellen. Milliók és tízmilliók szokásainak ereje – a legrettenetesebb erő. Acélos és harcedzett párt nélkül, az osztály valamennyi elemének bizalmát élvező párt nélkül, olyan párt nélkül, amely figyelemmel tudja kísérni és befolyásolni tudja a tömegek hangulatát, ilyen harcot sikeresen vívni lehetetlen...

A kapitalizmus egyrészt elkerülhetetlenül örökül hagyja a szocializmusra a munkások között évszázadok során kialakult, régi szakmai és mesterségbeli különbségeket, másrészt pedig azokat a szakszervezeteket, amelyek csak igen lassan, hosszú éveken át fejlődhetnek és fejlődnek majd átfogóbb, kevésbé céh jellegű ipari szövetségekké (olyanokká, amelyek egész termelési ágakat, nem pedig csak egyes szakmákat, mesterségeket, illetőleg foglalkozási ágakat ölelnek fel), s azután ezeken az ipari szövetségeken keresztül fognak áttérni az emberek közötti munkamegosztás megszüntetésére, arra, hogy *minden irányban fejlett és minden irányban* iskolázott embereket, olyan embereket neveljenek, tanítsanak és képezzenek ki, akik *mindenhez értenek*. A kommunizmus e felé halad, e felé kell haladnia, és *el is fogja ezt érni*, de csak hosszú évek múltán. Ha valaki ma kísérletet tesz arra, hogy gyakorlatilag elébevágjon a teljesen kifejlődött, teljesen megszilárdult és kialakult, teljesen kibontakozott és megérett kommunizmus e jövendő eredményének, akkor ez annyi, mintha egy négyéves gyermeket akarna felsőbb matematikára tanítani...

Amíg teljesen el nem tűnt a kisgazdaság és a kisárutermelés, addig a polgári környezet, a tulajdonosi szokások, a nyárspolgári hagyományok a munkásmozgalmon kívül is, belül is rontani fogják a proletármunkát... elkerülhetetlenül a társadalmi tevékenység minden néven nevezendő területén, a kulturális és politikai munka kivétel nélkül minden ágában.

A „baloldaliság", a kommunizmus gyermekbetegsége. (1920)
LÖM 41. köt. 26., 31–32. és 98. old.

A cárok, földbirtokosok és tőkések megdöntése után most először tisztul meg a tér a szocializmus igazi építésére, az új társadalmi kapcsolatnak, a közös munka új fegyelmének, az egész népgazdaság (majd pedig a világgazdaság) új, világtörténelmi jelentőségű formájának kikovácsolására. Ez azt jelenti, hogy át kell formálnia, alakítani magukat az erkölcsöket, amelyeket hosszú időn át bemocskolt, megrontott a termelési eszközök átkozott magántulajdona, és ezzel együtt a marakodásnak, bizalmatlanságnak, gyűlölködésnek, szétforgácsoltságnak, egymás elleni áskálódásnak egész légköre, amelyet elkerülhetetlenül kitermel és minduntalan újból felelevenít a különálló kisgazdaság, a tulajdonosok gazdasága a közöttük folyó „szabad" csere körülményei között...

Le a régi társadalmi kapcsolatokkal, a régi gazdasági viszonyokkal, a *(tőkének alávetett)* munka régi „szabadságával", a régi törvényekkel, a régi szokásokkal!

Új társadalmat fogunk építeni!...

Dolgozni fogunk, hogy belevigyük a tömegek tudatába, a tömegek szokásává, mindennapi szükségletévé tegyük ezt a szabályt: „mindenki egyért, egy mindenkiért", ezt a szabályt: „mindenki képességei szerint, mindenkinek szükségletei szerint", hogy fokozatosan, de következetesen bevezessük a kommunista fegyelmet és a kommunista munkát.

Hallatlanul súlyos tömböt mozdítottunk ki helyéből, a tespedés, a tudatlanság tömbjét, azét a csökönyösségét, amellyel a „szabadkereskedelem" és az emberi munkaerő mint bármely más áru „szabad" adásvételének szokásához ragaszkodtak. Hozzákezdtünk a legerősebben beidegződött előítéletek, a legmélyebben gyökerező, évszázados, megcsontosodott szokások megingatásához és felszámolásához. A mi kommunista szombatjaink egy év alatt óriási lépést tettek előre. Még végtelenül gyengék. Mi ettől nem ijedünk meg. Láttuk, hogyan erősödött meg a „végtelenül gyenge" szovjethatalom szemünk láttára erőfeszítéseink nyomán, s hogyan alakult át végtelenül hatalmas nemzetközi erővé. Éveken és évtizedeken át fogunk dolgozni a

kommunista szombatok bevezetéséért, fejlesztéséért, elterjesztéséért, javításáért, azért, hogy szokássá váljanak. Ki fogjuk vívni a kommunista munka győzelmét!

A Moszkva–Kazany vasúton szervezett első kommunista szombattól az osszoroszországi május elsejei kommunista szombatig. (1920) LÖM 41. kot. 102–104. old.

A kapitalizmusnak és a polgári demokráciának ugyanilyen szépítgetése, a munkások ugyanilyen becsapása a II. Internacionálé régi pártjai és régi vezérei által rendszerint elfogadott gondolat, hogy a tőkés rabszolgaság körülményei között, a burzsoá elnyomás alatt – amely végtelenül változatos, annál körmönfontabb és egyidejűleg kegyetlenebb és könyörtelenebb formákat ölt, minél kulturáltabb az illető ország –, hogy ezek között a körülmények között a dolgozók és a kizsákmányoltak többsége képes kifejleszteni magában a teljesen világos szocialista tudatot, a szocialista meggyőződés és a jellem szilárdságát. Valójában csak miután a proletariátus élcsapata, erre az egész egyedül forradalmi osztályra vagy ennek többségére támaszkodva, megdönti a kizsákmányolókat, elnyomja őket, kiszabadítja a kizsákmányoltakat rabszolga helyzetükből, haladéktalanul megjavítja életviszonyaikat a kisajátított kapitalisták rovására, csak ezután, mégpedig magának az éles osztályharcnak a folyamán, valósítható meg a dolgozók és kizsákmányoltak legszélesebb tömegeinek felvilágosítása, nevelése, a proletariátus körüli szervezése, a proletariátus befolyása és vezetése alatt, megszabadításuk a magántulajdon szülte önzéstől, szétforgácsoltságtól, gyarlóságoktól és gyengeségektől, a szabad dolgozók szabad szövetségévé való változtatásuk.

Tézisek a Kommunista Internacionálé II. kongresszusának alapvető feladatairól. (1920) LÖM 41. kòt. 179. old.

Mi a kapitalizmustól nemcsak tönkretett kultúrát, nemcsak tönkretett gyárakat, nemcsak elkeseredett értelmiséget kaptunk örökségbe, hanem egy szétforgácsolt, tudatlan tömeget, egyéni gazdálkodókat, olyan embereket, akik nem értenek, nem szoktak hozzá a közös szolidáris munkához és nem értik meg, hogy keresztet kell vetni a múltra.

Beszéd az Októberi forradalom 3. évfordulója alkalmából tartott ünnepi ülésen. (1920. november 6.) LÖM 42. köt. 5. old.

Az analfabetizmus ellen harcolni kell, de az írni-olvasni tudás egymagában ugyancsak nem elegendő, olyan kultúrára van szükség, amely megtanít rá, hogyan kell harcolni a huzavona és a korrupció ellen. Olyan fekély ez, amelyet semmiféle katonai győzelemmel vagy politikai átalakítással nem lehet begyógyítani. Ezt a fekélyt katonai győzelmekkel és politikai átalakításokkal lényegében nem lehet begyógyítani. Begyógyítani csakis a kultúra fejlesztésével lehet.

Az új gazdasági politika és a politikai felvilágosító bizottságok feladatai. (1921. október 17.) LÖM 44. köt. 169. old.

A SZOCIALIZMUS ÉS A KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG

A Gorkij kiutasítása elleni tüntetés nem sikerült, de 18-án a diákok és „idegen személyek" (ahogy miniszteréink mondják) minden előkészület nélkül kisebb tüntetést rendeztek a főkormányzó háza előtt, aki betiltotta az N. A. Dobroljubov halálának 40. évfordulója alkalmából november 17-re tervezett ünnepélyt. Az önkényuralom moszkvai képviselőjét kifütyülték azok az emberek, akiknek, mint az egész művelt és gondolkodó Oroszországnak, szívükhöz nőtt az író, mert szenvedélyesen

gyűlölte a zsarnokságot és szenvedélyesen várta a nép felkelését a „hazai törökök": az önkényuralmi kormány ellen.

A tüntetések kezdete. (1901) LÖM 5. köt. 341. old.

Az orosz szociáldemokrácia nemzeti feladatai olyanok, amilyenek még nem álltak a világ egyetlen szocialista pártja előtt sem. Alább még kell majd szólnunk azokról a politikai és szervezési kötelességekről, amelyeket ez a feladat, az egész népnek az önkényuralom igájából való kiszabadítása, ró ránk. Most viszont csak arra akarunk rámutatni, hogy *az élenjáró harcos szerepét csak az a párt tudja betölteni, amelyet élenjáró elmélet vezet.* S hogy az olvasó csak némileg is konkrét fogalmat alkosson arról, hogy ez mit jelent, gondoljon vissza az orosz szociáldemokrácia olyan előfutáraira, mint Herzen, Belinszkij, Csernisevszkij és a hetvenes évek forradalmárainak ragyogó gárdája, gondoljon az orosz irodalom világraszóló jelentőségére, amelyre most tesz szert, gondoljon... de ez is elég!

Mi a teendő? (1902) LÖM 6. köt. 23. old.

Amikor most Herzenre emlékezünk, világosan látjuk azt a három nemzedéket, azt a három osztályt, amelyek az orosz forradalomban szerepet játszottak. Kezdetben – a nemesek és a földesurak, a dekabristák és Herzen. Szűk a köre ezeknek a forradalmároknak. Roppant távol állnak a néptől. De ügyük nem veszett el. A dekabristák felébresztették Herzent. Herzen megindította a forradalmi agitációt. A közrendi forradalmárok, kezdve Csernisevszkijjel és végezve a *Narodnaja Volja* hőseivel, átvették, kiszélesítették, megszilárdították, megedzették ezt a forradalmi agitációt. Kitágult a harcosok köre, szorosabb lett kapcsolatuk a néppel. „A közelgő vihar fiatal kormányosai" – így nevezte őket Herzen. De ez még nem volt maga a vihar.

A vihar – maguknak a tömegeknek a mozgalma. A proletariátus, az egyetlen következetesen forradalmi osztály, élére állt a tömegeknek és elsőnek vezette nyílt forradalmi harcba a parasztok millióit. A vihar először 1905-ben zúgott végig az országon. A következő vihar fellegei most, a szemünk láttára kezdenek gyülekezni.

Amikor most Herzenre emlékezünk, a proletariátus az ő példáján tanulja megérteni a forradalmi elmélet nagy jelentőségét; – tanulja megérteni azt, hogy a forradalom iránti önfeláldozó hűség és a néphez intézett forradalmi szó nem vész kárba akkor sem, ha egész évtizedek választják el a vetést az aratástól; megtanulja, hogyan határozza meg a különböző osztályok szerepét az orosz és a nemzetközi forradalomban. A proletariátus e tanulságokkal gazdagodva utat fog törni magának, hogy szabad szövetségre lépjen az egész világ szocialista munkásaival és eltaposса azt a csúszómászót, a cári monarchiát, amely ellen Herzen elsőként emelte fel a harc nagy zászlaját, amikor *szabad orosz szóval* fordult a tömegekhez.

Herzen emlékére. (1912) LÖM 21. köt. 250. old.

Az oroszországi munkássajtó története elválaszthatatlanul összefügg a demokratikus és szocialista mozgalom történetével. Ezért csak a szabadságmozgalom fő szakaszainak ismeretében lehet igazán megérteni, miért ment végbe a munkássajtó előkészítése és keletkezése éppen ilyen, és nem másmilyen úton.

Az oroszországi szabadságmozgalom három fő szakaszon ment át az orosz társadalom három fő osztályának megfelelően, amelyek mindegyike rányomta bélyegét a mozgalomra: 1. a nemesi időszak, körülbelül 1825-től 1861-ig, 2. a közrendi vagy polgári demokratikus időszak, körülbelül 1861-től 1895-ig, 3. a proletár időszak, 1895-től napjainkig.

A nemesi időszak legkiválóbb szereplői a dekabristák és Herzen. Akkor, a jobbágyrendszer idején szó sem lehetett arról,

hogy a munkás*osztály* kiváljon a jobbágyi, jogfosztott, „alsó", „sötét" *rend* homogén tömegéből. A munkássajtónak (a proletárdemokrata vagy szociáldemokrata sajtónak) előfutára akkor a cenzúramentes, demokratikus sajtó volt, élén Herzen *Kolokoljával.*

Ahogy a dekabristák felébresztették Herzent, úgy segített felébreszteni Herzen és *Kolokolja* a *közrendűeket,* a liberális és demokratikus polgárság művelt képviselőit, akik nem a nemességhez, hanem a hivatalnokokhoz, a polgársághoz, a kereskedőkhöz és a parasztsághoz tartoztak. Annak a folyamatnak előhírnöke, melynek során a közrendűek teljesen kiszorították a nemeseket a szabadságmozgalomból, V. G. Belinszkij volt, még a jobbágyság megszüntetése előtt. Híres „Levele Gogolhoz", amely szinte esszenciája Belinszkij irodalmi munkásságának, a cenzúramentes demokratikus sajtó egyik legkiválóbb alkotása volt, s mindmáig megtartotta óriási, eleven jelentőségét.

A feudalizmus bukásával megjelentek a közrendűek, a szabadságmozgalomnak, s különösen a cenzúramentes demokratikus sajtónak legfőbb, tömegesen fellépő szereplői. A közrendűek álláspontjának megfelelő uralkodó irányzat a narodnyikság lett. A narodnyikság mint társadalmi áramlat sohasem tudott elhatárolódni jobbfelől a liberalizmustól, balfelől pedig az anarchizmustól. De Csernisevszkij, aki Herzen nyomán továbbfejlesztette a narodnyik nézeteket, Herzenhez képest óriási lépést tett előre. Csernisevszkij sokkal következetesebb és harcosabb demokrata volt. Munkáiból az osztályharc szelleme árad. Következetesen képviselte a liberális árulások leleplezésének irányvonalát, amely mindmáig gyűlöletes a kadetok és likvidátorok szemében. Utópikus szocializmusa ellenére is rendkívül mélyrehatóan bírálta a kapitalizmust.

A hatvanas és hetvenes években már számos olyan cenzúramentes sajtótermék jelent meg, amelynek harcos demokrata és utópikus szocialista tartalma volt, és amely kezdett a „tömegek" közé hatolni. És e kor aktív szereplői közt igen tekintélyes helyet foglalnak el Pjotr Alekszejev, Sztyepan Halturin és más

munkások. De a narodnyikság áradatában a proletárdemokrata áramlat nem különülhetett el. Ez csak akkor vált lehetségessé, amikor az orosz marxizmus iránya eszmeileg kialakult (a „Munka Felszabadítása" csoport, 1883) és megkezdődött a szociáldemokráciával kapcsolatban az állandó munkásmozgalom (a pétervári sztrájkok 1895–1896-ban)...

Az oroszországi munkássajtónak csaknem évszázados története van – előbb az előkészületek története, vagyis *nem* a munkás, *nem* a proletár, hanem az „általános demokratikus", azaz a polgári demokratikus szabadságmozgalom története, – majd pedig tulajdonképpeni saját története, a proletármozgalom, a proletárdemokrácia vagy szociáldemokrácia húszéves története.

Az oroszországi munkássajtó múltjából. (1914) LÖM 25. köt. 96–97. és 103. old.

Idegen-e tőlünk, nagyorosz öntudatos proletároktól, a nemzeti büszkeség érzése? Természetesen nem! Szeretjük nyelvünket és hazánkat, a legtöbbet azon munkálkodunk, hogy *hazánk* dolgozó tömegeit (vagyis lakosságának kilenctized részét) tudatos demokrata és szocialista életre emeljük. Nekünk mindennél fájóbb látni és érezni azt, hogy a cári hóhérok, a nemesek és a tőkések mennyi erőszakot követnek el szép hazánkon, hogy gúzsba kötik és csúfot űznek belőle. Büszkék vagyunk arra, hogy ez az erőszak közöttünk, nagyoroszok között ellenállásra talált, hogy *ebből* a környezetből nőtt ki Ragyiscsev, nőttek ki a dekabristák, a hetvenes évek közrendi forradalmárai, hogy a nagyorosz munkásosztály 1905-ben hatalmas forradalmi tömegpártot teremtett, hogy a nagyorosz muzsik ugyanebben az időben demokratává kezdett lenni és kezdte lerázni magáról a papot meg a földbirtokost.

Jól emlékszünk arra, amit fél évszázaddal ezelőtt Csernisevszkij, a nagyorosz demokrata mondott, aki egész életét a

forradalom ügyének szentelte: „szánalmas náció, hitvány náció! rabszolga népség, az aljától a legtetejéig csupa rabszolga". A nyílt és burkolt nagyorosz rabszolgák (a cári monarchia rabszolgái) nem szívesen emlékeznek ezekre a szavakra. Szerintünk azonban ezek a szavak az igazi hazaszeretet szavai voltak, azé a hazaszereteté, amelyet áthatott a bú, mert a nagyorosz néptömegekben nem volt forradalmiság. Akkor nem volt. Most is kevés van, de már van. A nemzeti büszkeség érzése tölt el bennünket, mert a nagyorosz nemzet *szintén* megteremtette a forradalmi osztályt, *szintén* bebizonyította, hogy a szabadságért és szocializmusért folyó harc nagyszerű példáit tudja adni az emberiségnek, nem csupán nagy pogromokat, akasztófaerdőket, börtönöket, nagy éhínségeket és a nagy csúszás-mászást a papok, cárok, földbirtokosok, tőkések előtt.

A nemzeti büszkeség érzése tölt el bennünket, és éppen ezért *különösen* gyűlöljük *saját* rabszolga múltunkat (amikor a nemesi földesurak azért vitték háborúba a muzsikot, hogy vérbe fojtsák Magyarország, Lengyelország, Perzsia, Kína szabadságát) és rabszolga jelenünket, amikor ugyanezek a földesurak, a tőkések támogatásával, háborúba visznek bennünket, hogy megfojtsák Lengyelországot és Ukrajnát, hogy elnyomják a demokratikus mozgalmakat Perzsiában és Kínában, hogy erősítsék a Romanovok, Bobrinszkijok, Puriskevicsek nagyorosz nemzeti méltóságunkba gázoló bandáját. Senki sem bűnös abban, hogy rabszolgának született; de az a rabszolga, aki nemcsak nem törekszik szabadságra, hanem még igazolja és szépítgeti is rabságát (amikor például Lengyelország, Ukrajna stb. megfojtását a nagyorosz „haza védelmének" nevezi), az ilyen rabszolga a felháborodás, a megvetés, az undor jogos érzését keltő tányérnyaló és hitvány alak.

„Az a nép, amely más népeket elnyom, nem szabadíthatja fel önmagát" [MEM 18. köt. 499. old.], így beszéltek a XIX. század következetes demokráciájának legnagyobb képviselői, Marx és Engels, akik a forradalmi proletariátus tanítóivá lettek. És mi, nagyorosz munkások, akiket a nemzeti büszkeség

érzése tölt el, mindenáron szabad és független, önálló, demokratikus, köztársasági, büszke Nagy-Oroszországot akarunk, mely szomszédaihoz való viszonyát az egyenlőség emberi elvére, nem pedig a kiváltságok feudális, egy nagy nemzetet lealázó elvére építi fel. És éppen ezért, mert ezt akarjuk, mondjuk: a XX. században, Európában (ha Európa legkeletibb részén is) csak úgy lehet „védeni a hazát", ha minden forradalmi eszközzel a monarchia, saját hazánk földbirtokosai és tőkései, azaz szülőföldünk *leggonoszabb* ellenségei ellen harcolunk; – a nagyoroszok csak úgy „védhetik a hazát", ha minden háborúban a cárizmus vereségét kívánják, mert ez a legkisebb rossz Nagy-Oroszország lakosságának kilenctized részére nézve, mert a cárizmus nemcsak gazdaságilag és politikailag nyomja el a lakosságnak ezt a kilenctized részét, hanem még demoralizálja, lealázza megbecsteleníti, prostituálja is, amikor idegen népek elnyomására tanítja, amikor arra szoktatja, hogy saját gyalázatát képmutató, álhazafias frázisokkal leplezze...

A nagyoroszok nemzeti büszkeségének érdeke (nem szolgai értelemben vett érdeke) egybeesik a nagyorosz (és minden más) proletárok *szocialista* érdekével.

A nagyoroszok nemzeti büszkeségéről. (1914) LÖM 26. köt. 96–97. és 99. old.

Azelőtt az emberi elme, az emberi géniusz csak azért alkotott, hogy egyeseknek juttassa a technika és a kultúra minden áldását, a többieket pedig megfossza a legszükségesebbtől: a művelődéstől és a fejlődéstől. Most ellenben a technika minden csodája, a kultúra minden vívmánya a nép közkincsévé válik, és mostantól fogva az emberi elme és géniusz sohasem lesz az erőszak eszközévé, a kizsákmányolás eszközévé.

Zárszó a III. összoroszországi szovjetkongresszuson. (1918. január 31.) LÖM 35. köt. 289. old.

Emlékezzenek rá, mit írtak a régi szocialisták az eljövendő szocialista forradalomról; kétséges, hogy át lehet térni a szocializmusra anélkül, hogy tanulnánk a trösztök szervezőitől, mert ők foglalkoztak ezzel a nagyüzemi termeléssel. Nekünk nem kell őket a szocializmusra tanítanunk, nekünk ki kell sajátítanunk őket, meg kell törnünk szabotázsukat. Ezt a két feladatot teljesítettük. Kényszeríteni kell őket, hogy alávessék magukat a munkásellenőrzésnek. És ha „baloldali kommunista" kritikusaink azt vetették szemünkre, hogy mi taktikánkkal nem a kommunizmus felé vezetünk, hanem visszafelé megyünk, szemrehányásaik nevetségesek: elfelejtik, hogy elmaradtunk a nyilvántartással és az ellenőrzéssel, mert nagyon nehéz volt megtörni ezt az ellenállást és szolgálatunkba állítani a burzsoáziát, a burzsoázia technikusait és polgári szakembereit. Pedig ismereteikre, tapasztalatukra és munkájukra szükségünk van, nélkülük a gyakorlatban nem tudjuk átvenni azt a kultúrát, amelyet a régi társadalmi viszonyok teremtettek és amely ránk maradt mint a szocializmus anyagi alapja.

A szovjethatalom soron levő feladatai. (1918. április 29.) LÖM 36. köt. 246. old.

Mindkét kezünkkel kell merítenünk a jót külföldről: szovjethatalom + a vasutak porosz rendszere + amerikai technika és trösztök szervezése + az amerikai közoktatás etc. etc. + + = Σ = szocializmus.

„A szovjethatalom soron levő feladatai" című cikk tervezetei. (1918) LÖM 36. köt. 526. old.

A szövetkezet – óriási kulturális örökség, amelyet meg kell becsülnünk és fel kell használnunk.

És ezért, amikor a Népbiztosok Tanácsában állást kellett

foglalnunk a szövetkezetek szerepének kérdésében, igen óvatosan nyúltunk ehhez a kérdéshez, mert nagyon jól tudtuk, menynyire fontos, hogy ezt az egész jól kiépített gazdasági apparátust teljes egészében felhasználjuk.

Beszéd a moszkvai központi munkásszövetkezet meghatalmazottainak gyűlésén. (1918. november 26.) LÖM 37. köt. 191. old.

A polgári társadalomban a dolgozók tömegét a burzsoázia kormányozta, ilyen vagy olyan, többé vagy kevésbé demokratikus formák segítségével a kisebbség kormányzott, a vagyonosok kormányoztak, akik a tőkés tulajdonnal rendelkeznek, akik a művelődést és a tudományt, a kapitalista civilizáció legfőbb támaszát és legfőbb értékét a kizsákmányolás eszközévé, monopóliummá változtatták, hogy így az emberek óriási többségét rabságban tartsák. Az a forradalmi átalakulás, amelyet elindítottunk, amelyen már két éve dolgozunk és amelyet végigvinni szilárd elhatározásunk, – ez a forradalmi átalakulás csak azzal a feltétellel lehetséges és valósítható meg, ha elérjük, hogy a hatalom az új osztály kezébe megy át, hogy a burzsoáziát, a tőkés rabszolgatartókat, a polgári entellektüeleket, az összes vagyonosoknak, az összes tulajdonosoknak a képviselőit – a kormányzás minden területén, az egész államépítésben, az új élet egész vezetésében – a legalsóbb ponttól a legfelsőbbig mindenütt az új osztály váltja fel...

A szakszervezetek új módon láthatnak hozzá az állami gazdasági építéshez, s ebben támaszkodhatnak mindarra, amit a kapitalista kultúra létrehozott.

Előadói beszéd a szakszervezetek II. összoroszországi kongresszusán. (1919. január 20.) LÖM 37. köt. 419. és 420. old.

Nem lehet felépíteni a szocializmust a kapitalizmus maradványainak felhasználása nélkül. Feltétlenül fel kell használni

mindazt, amit a kapitalizmus kulturális javakban ellenünk létrehozott. Éppen abban rejlik a szocializmus nehézsége, hogy olyan anyagból kell építeni, amelyet idegen emberek teremtettek, de egyedül ebben rejlik a szocializmus lehetősége, és mi ezt valamennyien tudjuk elméletben, s amióta átvészeltük ezt az évet, a gyakorlatban is meggyőződtünk róla, hogy a szocializmust csak abból lehet felépíteni, amit a kapitalizmus ellenünk létrehozott, és hogy kötelesek vagyunk mindezt felhasználni a szocializmus felépítésére, erősítésére.

Beszéd az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottságnak, a Moszkvai Szovjetnek és a szakszervezetek összoroszországi kongresszusának együttes ülésén. (1919. január 17.) LÖM 37. köt. 401. old.

A szovjetapparátus azt jelenti, hogy a dolgozók úgy vannak egyesítve, hogy tömegszervezetük súlyával eltiporják a kapitalizmust. El is tiporták. De attól, hogy a kapitalizmus el van tiporva, senki sem lakik jól. Birtokba kell venni azt az egész kultúrát, amelyet a kapitalizmus hagyott hátra, és fel kell építeni belőle a szocializmust. Birtokba kell venni az egész tudományt, a technikát, minden ismeretet, a művészetet. Enélkül nem építhetjük fel a kommunista társadalom életét...

Mi a legjobb esetben az agitátor, a propagandista, az olyan ember tudományával rendelkezünk, akit megedzett a gyári munkás vagy az éhező paraszt pokolian nehéz sorsa – azzal a tudománnyal, amely arra tanít, hogy sokáig kitartsunk, legyünk szívósak a harcban, s eddig ez mentett meg bennünket; minderre szükség van; de ez kevés, csupán ezzel nem lehet győzni; ahhoz, hogy a győzelem teljes és végleges legyen, birtokba kell vennünk még azt is, ami a kapitalizmusban értékes, birtokunkba kell vennünk az egész tudományt és kultúrát.

A szovjethatalom sikerei és nehézségei. (1919) LÖM 38. köt. 52. és 55–56. old.

Az elnyomott osztályok közül csak az az osztály képes megszüntetni diktatúrájával az osztályokat, amely a tőke elleni sztrájkok és politikai harcok évtizedei folyamán iskolázódott, tömörült, kinevelődött, megedződött, – csak az az osztály, amely elsajátította az egész városi, ipari, nagytőkés kultúrát, amely el van szánva és képes arra, hogy ezt a kultúrát megvédje, minden vívmányát megőrizze, továbbfejlessze és az egész nép, minden dolgozó számára hozzáférhetővé tegye, – csak az az osztály, amely képes elviselni mindazokat a nehézségeket, megpróbáltatásokat, viszontagságokat, nagy áldozatokat, amelyeket a történelem elkerülhetetlenül ráró arra, aki szakít a múlttal és merészen utat tör az új jövő felé, – csak az az osztály, amelynek legjobbjait gyűlölet és megvetés tölti el minden iránt, ami nyárspolgári és filiszteri, azon tulajdonságok iránt, amelyek olyan buján tenyésznek a kispolgárság, a kistisztviselők, az „értelmiség" körében, – csak az az osztály, amely „végigjárta a munka megacélozó iskoláját", s amely munkaképességével minden dolgozóban, minden becsületes emberben tiszteletet tud kelteni maga iránt.

Üdvözlet a magyar munkásoknak. (1919) LÖM 38. köt. 376. old.

A szocializmus nem valósulhatna meg, ha nem tanulná meg annak a technikának, annak a kultúrának, annak az apparátusnak a felhasználását, amelyet a polgári kultúra, a kapitalizmus kultúrája hozott létre.

Beszámoló az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság és a Népbiztosok Tanácsa munkájáról az ÖKVB első ülésszakán. (1920. február 2.) LÖM 40. köt. 98. old.

Óriási hibát követne el az, aki... azt a következtetést próbálná levonni, hogy lehet valakiből kommunista anélkül, hogy

elsajátítaná azt, amit az emberi tudás felhalmozott. Hiba volna úgy gondolkozni, hogy elég elsajátítani a kommunista jelszavakat, a kommunista tudomány következtetéseit, anélkül, hogy elsajátítanánk az ismereteknek azt az összességét, amelynek következménye maga a kommunizmus. A marxizmus a példája annak, hogyan született meg az emberi ismeretek összességéből a kommunizmus.

Önök olvastak és hallottak arról, hogy a kommunista elmélet, a kommunista tudomány, amelyet főképpen Marx teremtett meg, hogy ez a tanítás, a marxizmus, ma már nem csupán a XIX. század egy egyedüli, bár zseniális szocialistájának alkotása, hogy ezt a tanítást az egész világon a proletárok milliói és tízmilliói magukévá tették és alkalmazzák a kapitalizmus ellen vívott harcukban. S ha önök felvetik a kérdést: miért tudta Marx tanítása meghódítani a legforradalmibb osztály millióinak és tízmillióinak szívét – erre csak egy feleletet kaphatnak: ez azért történt, mert Marx az emberi tudásnak arra a szilárd alapjára támaszkodott, amelyet az emberiség a kapitalizmus idején megszerzett; Marx tanulmányozta az emberi társadalom fejlődéstörvényeit és megértette, hogy a kapitalizmus fejlődése elkerülhetetlenül a kommunizmushoz vezet, és ami a fő, ezt kizárólag a tőkés társadalom igen pontos, igen tüzetes, igen elmélyült tanulmányozása alapján bizonyította be, oly módon, hogy tökéletesen elsajátította mindazt, amit az addigi tudomány nyújtott. Marx kritikailag átdolgozta mindazt, amit az emberi társadalom alkotott, egyetlen pontot sem hagyott figyelmen kívül. Átdolgozta, bírálat alá vette, a munkásmozgalom szempontjából ellenőrizte mindazt, amit az emberi gondolat alkotott, és olyan következtetéseket vont le, amilyeneket a polgári keretek által korlátozott vagy a polgári előítéletek béklyójába vert emberek nem tudtak levonni.

Ezt kell tekintetbe venni, ha például proletárkultúráról beszélünk. Ha nem értjük meg világosan, hogy proletárkultúrát csak akkor lehet építeni, ha pontosan ismerjük az emberiség egész fejlődése által létrehozott kultúrát, csak úgy, hogy ezt a

kultúrát átdolgozzuk – ha ezt nem értjük meg, nem fogjuk ezt a feladatot megoldani. A proletárkultúra nem pottyan le készen valahonnan, ismeretlen helyről, nem azoknak az embereknek a kitalálása, akik a proletárkultúra terén szakembereknek nevezik magukat. Ez merő sületlenség. A proletárkultúrának ama felhalmozott tudás törvényszerű továbbfejlődésének kell lennie, amelyet az emberiség a tőkés társadalom, a földesúri társadalom, a hivatalnoki társadalom igája alatt szerzett meg. Mindezek az utak és ösvények a proletárkultúrához vezettek, vezetnek és fognak vezetni továbbra is, ugyanúgy, ahogy a Marx által átdolgozott politikai gazdaságtan megmutatta nekünk, hova kell eljutnia az emberi társadalomnak, megmutatta az átmenetet az osztályharchoz, a proletárforradalom kezdetéhez...

Kommunistává csak úgy lehetünk, ha elménket mindazoknak a kincseknek ismeretével gazdagítjuk, amelyeket az emberiség létrehozott.

Az ifjúsági szövetségek feladatai. (1920. október 2.) LÖM 41. köt. 289–290. és 291. old.

3. A legújabb kori történelem minden tapasztalata, különösképpen pedig a világ proletariátusának a „Kommunista Kiáltvány" megjelenése óta vívott több mint félszázados forradalmi harca, vitathatatlanul bebizonyította, hogy a forradalmi proletariátus érdekeit, álláspontját és kultúráját csakis a marxista világszemlélet fejezi ki helyesen.

4. A marxizmus mint a forradalmi proletariátus ideológiája azáltal tett szert világtörténelmi jelentőségre, hogy a marxizmus korántsem vetette el a polgári korszak igen becses vívmányait, hanem ellenkezőleg, magáévá tette és feldolgozta mindazt, ami az emberi gondolkodás és kultúra több mint kétezer éves fejlődésében értékes volt. Csakis az ezen az alapon és eb-

ben az irányban tovább folytatott, a proletariátus diktatúrájának mint a proletariátus minden kizsákmányolás ellen folyó végső harcának gyakorlati tapasztalatai által ihletett munka ismerhető el az igazi proletárkultúra fejlesztésének.

A proletárkultúráról. (1920) LÖM 41. köt. 320. old.

Nem új proletárkultúra kieszelése, hanem a *meglevő* kultúra legjobb mintaképeinek, hagyományainak, eredményeinek *fejlesztése* a marxizmus világnézete és a proletariátus életés harci feltételei *szempontjából* diktatúrájának időszakában.

A proletárkultúráról szóló határozati javaslat vázlata. (1920) LÖM 41. köt. 440. old.

Helyénvalónak látom, hogy a fiatal párttagok számára zárójelben megjegyezzem: *nem válhat* öntudatos, *igazi* kommunistává az, aki nem tanulmányozza – igenis *tanulmányozza* – Plehanov valamennyi filozófiai írását, mert ez a marxizmus egész nemzetközi irodalmának a legjava*.

Még egyszer a szakszervezetekről, a jelenlegi helyzetről, Trockij és Buharin elvtársak hibáiról. (1921) LÖM 42. köt. 283. old.

* Mellesleg megjegyezve, feltétlenül kívánatos, először is, hogy Plehanov műveinek most megjelenő kiadásában valamennyi filozófiai cikk külön kötetben vagy kötetekben legyen összegyűjtve, pontos mutatókkal stb. E műveket ugyanis fel kell venni a kommunizmus kötelező tankönyveinek a sorozatába. Másodszor, véleményem szerint, a munkásállamnak meg kell követelnie a filozófia professzoraitól, hogy a marxista filozófia plehanovi kifejtését ismerjék és át tudják adni a hallgatóknak ezt a tudásukat. De mindez már áttérés a „propagandáról" az „adminisztrálásra".

A TÖMEGEK ELEVEN ALKOTÓEREJE A SZOCIALISTA KULTÚRA ÉPÍTÉSÉNEK IDŐSZAKÁBAN

A tömegek eleven alkotóereje – ez az új társadalom döntő tényezője...

A szocializmust nem felülről jövő rendeletekkel teremtik meg. A szocializmus szellemétől idegen a kincstári-bürokratikus automatizmus; a szocializmus eleven, konstruktív, maguknak a néptömegeknek az alkotása.

Válasz a baloldali eszerek interpellációjára az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság ülésén. (1917. november 17.) LÖM 35. köt. 56. old.

A burzsoázia és a lakosság polgári értelmiségi körei minden lehető módon szabotálják a népi hatalmat. A dolgozó tömegek önmagukon kívül senkiben sem reménykedhetnek. A nép előtt álló feladatok kétségtelenül mérhetetlenül nehezek és nagyok. De bíznunk kell saját erőnkben; mindannak, ami a népben eddig szunnyadott és képes az alkotásra, bele kell olvadnia azokba a szervezetekbe, amelyek máris megvannak és amelyeket a dolgozó tömegek a továbbiak során ki fognak építeni. A tömegek tehetetlenek, ha szétforgácsoltak; erősek, ha egybeforrottak. A tömegek bíztak erejükben és, nem törődve a burzsoázia rágalmaival, hozzákezdtek az állam igazgatásának önálló munkájához. Az első lépéseknél felmerülhetnek nehézségek, megmutatkozhat az elégtelen felkészültség. Ám a gyakorlatban kell megtanulni az ország kormányzását, megtanulni azt, ami azelőtt a burzsoázia monopóliuma volt.

Beszéd a hadiflotta I. összoroszországi kongresszusán. (1917. december 5.) LÖM 35. köt. 113. old.

Felemelni a legalacsonyabb, legmélyebb rétegeket a történelmi alkotás szintjére; „Minél inkább alapokig ható lesz tehát a történelmi akció, annál inkább nő majd a terjedelme annak a tömegnek, amelynek akciója" [MEM 2. köt. 81. old.].

Egy publicista naplójából (1917) LÖM 35. köt. 189. old.

Azok közül, akik csak valamennyire is tudják történelmi szemmel nézni a dolgokat, senki egy pillanatig sem kételkedik abban, hogy a mai zűrzavar átmeneti állapot – a régiből az újba való átmenet állapota, ezen új fejlődésnek az állapota. A régiből az újba való átmenet, ha olyan éles fordulattal megy végbe, mint Oroszországban 1917 februárja óta, természetesen feltételezi mindannak gigászi méretű lerombolását, ami a társadalmi életben elavult és sorvadó. És érthető, hogy az újnak a keresésében nem tapinthatunk rá rögtön azokra a meghatározott, megállapodott, csaknem megmerevedett és megcsontosodott formákra, amelyek korábban századokon át alakultak ki és századokig állottak fenn. A mai szovjetintézmények és azok a gazdasági szervezetek, amelyeket az ipari munkásellenőrzés fogalma jellemez, még az erjedés és a teljes kiforratlanság időszakában vannak. Ezekben a szervezetekben persze túlsúlyban van, hogy úgy mondjam, a vitatkozás vagy gyűlésezés a gyakorlati munkához képest. Másképp ez nem is lehet, mert a nép új rétegeinek a társadalmi építésbe való bevonása nélkül, a mostanáig alvó nagy tömegek aktivitásának felébresztése nélkül szó sem lehet semmiféle forradalmi átalakításról. A véget nem érő viták és a véget nem érő gyűlésezések – amiről olyan sokat és olyan gyűlölködve ír a polgári sajtó – a társadalmi építésre még teljesen felkészületlen tömegek szükségszerű átmenete: átmenet a történelmi téli álomról az új, történelmi alkotásra. Egyáltalán semmi rettenetes nincs abban, hogy ez az átmenet helyenként elhúzódik, vagy hogy a tömegek nem tanulják meg olyan gyorsan az új munkát, mint azt az olyan ember remélhetné, aki hoz-

zászokott ahhoz, hogy egyedül dolgozzék és aki nem érti meg, mit jelent százakat, ezreket és milliókat önálló politikai életre kelteni.

„A szovjethatalom soron levő feladatai" című cikk fogalmazványa. (1918) LÖM 36. köt. 142–143. old.

Az ilyen forradalmat csak a lakosság többségének, mindenekelőtt a dolgozók többségének önálló történelmi alkotó munkája valósíthatja meg sikeresen. A szocialista forradalom győzelme csak akkor lesz biztosítva, ha a proletariátus és a szegényparasztság elegendő tudatosságot, eszmeiséget, önfeláldozást és állhatatosságot fog tanúsítani.

A szovjethatalom soron levő feladatai. (1918) LÖM 36. köt. 159. old.

A dolgozókat vonzza a tudás, mert elengedhetetlenül szükségük van rá a győzelem érdekében. A dolgozó tömegek kilenctized része megértette, hogy a tudás fegyver a felszabadulásért folytatott harcukban, hogy kudarcaik hiányos műveltségükkel magyarázhatók, és hogy most kizárólag rajtuk áll, vajon a műveltség valóban mindenki számára hozzáférhetővé válik-e. Ügyünk sikerének az a biztosítéka, hogy a tömegek maguk láttak hozzá az új szocialista Oroszország építéséhez. Okulnak saját tapasztalataikon, kudarcaikon és hibáikon, látják, mennyire szükség van a műveltségre harcuk győzelmes befejezéséhez.

Beszéd az I. összoroszországi népművelési kongresszuson. (1918. augusztus 28.) LÖM 37. köt. 73. old.

Ha Oroszországban a millió meg millió megfélemlített, felvilágosulatlan, önálló építésre teljesen képtelen, a földbirtokosok

által évszázadokon át elnyomott paraszt élén, mellettük nem volna a városi munkások élenjáró rétege, akiket a parasztok megértenek, akik közel állanak hozzájuk, akik élvezik a bizalmukat, akiknek a paraszt hisz mint hozzája tartozó munkásembernek, ha nem volna ez a szervezet, amely képes tömöríteni a dolgozó tömegeket és lelkükre kötni, megmagyarázni nekik, meggyőzni őket, hogy mennyire fontos feladat az egész polgári kultúra birtokbavétele – akkor a kommunizmus ügye reménytelen volna...

A szocialista forradalmat nem lehet megvalósítani a munkásosztály nélkül; nem lehet megvalósítani, ha a munkásosztályban nem halmozódott fel annyi erő, hogy vezetni tudja a kapitalizmus által megfélemlített, meggyötört, felvilágosulatlan és szétforgácsolt falusi emberek tízmillióit. Márpedig ezeket csak az élenjáró munkások vezethetik. De a legjobb erők már kimerültek, túlerőltették magukat és elfáradtak. Fel kell váltani őket olyanformán, hogy munkába állítjuk a közepes erőket, az ifjúságot. Lehetséges, hogy hibákat fognak elkövetni – sebaj; csak szolgálják odaadóan a munkások ügyét, csak olyanok legyenek, akik a proletárharc körülményei között nevelődtek.

A szovjethatalom sikerei és nehézségei. (1919) LÖM 38. köt. 56. és 63–64. old.

Sohasem fogják legyőzni azt a népet, amelynek munkásai és parasztjai nagy többségükben felismerték, megérezték és látták, hogy saját hatalmukat, a szovjethatalmat – a dolgozók hatalmát – védelmezik, hogy azt az ügyet védelmezik, amelynek győzelme nekik és gyermekeiknek biztosítja azt a lehetőséget, hogy élvezzék minden áldását a kultúrának, mindannak, amit az emberi munka létrehozott.

Beszéd a moszkvai csomópont vasutasainak konferenciáján. (1919. április 16.) LÖM 38. köt. 306. old.

Mi azt akarjuk, hogy azok a munkások, akik magukra vállalták a terheket, akik hallatlan áldozatok árán vásárolták meg a szovjethatalom nyugalmát és szilárdságát, úgy tekintsenek magukra, mint élcsapatra, amely felvilágosítás és fegyelemre szoktatás útján mozgósítja az egész dolgozó tömeget, hiszen tudjuk, hogy a kapitalizmus teljesen elgyötörten, teljesen felvilágosulatlanul hagyta ránk örökül a dolgozót, aki éppen ezért nem érti, hogy nemcsak a tőke nyomása alatt, hanem a szervezett munkás vezetése alatt is lehet dolgozni.

Beszéd a falusi munka felelős szervezőinek II. összoroszországi tanácskozásán. (1920. június 12.) LÖM 41. köt. 140. old.

A történelem általában, a forradalmak története pedig különösen, mindig gazdagabb tartalmú, változatosabb, sokoldalúbb, elevenebb, „ravaszabb", mint ahogy azt akár a leghaladóbb osztályok legjobb pártjai, legtudatosabb élcsapatai képzelik. Ez érthető is, mert hiszen a legjobb élcsapatok tízezrek tudatát, akaratát, szenvedélyét, képzelőerejét juttatják kifejezésre, míg a forradalmat minden emberi képesség különös fellendülésének és megfeszítettségének pillanatában a legélesebb osztályharc által felkorbácsolt tízmilliók képessége, tudata, akarata, szenvedélye, képzelőereje váltja valóra.

A „baloldaliság", a kommunizmus gyermekbetegsége. (1920) LÖM 41. köt. 77. old.

Minél nagyobb a lendület, minél nagyobb arányúak a történelmi akciók, annál több ember vesz részt ezekben az akciókban, és fordítva, minél mélyebb átalakítást akarunk végrehajtani, annál inkább fel kell keltenünk iránta az érdeklődést, annál inkább kell törekednünk arra, hogy tudatosan foglaljanak állást mellette, annál inkább kell újabb milliókat és tízmilliókat meggyőznünk ennek szükségességéről. Forradalmunk végső

fokon azért hagyott messze maga mögött minden más forradalmat, mert a szovjethatalom révén tízmilliókat tett az állam építésének aktív résztvevőivé azok közül, akiket azelőtt nem érdekelt ez az építés.

Beszámoló a kül- és belpolitikáról a VIII. összoroszországi szovjetkongresszuson. (1920. december 22.) LÖM 42. köt. 135. old.

A Szovjet Köztársaság... előrehalad a népművelés terén, ez kétségtelen. „Alulról", vagyis azokból a dolgozó tömegekből, amelyeket a kapitalizmus – egyrészt nyíltan, erőszakos úton, másrészt a képmutatás és csalás eszközeivel – elzárt a művelődés elől, hatalmas erejű törekvés tapasztalható a világosság, a tudás felé. Joggal lehetünk büszkék arra, hogy ezt a törekvést segítjük és szolgáljuk.

A Művelődésügyi Népbiztosság munkájáról. (1921) LÖM 42. köt. 317. old.

Az oroszországi forradalom közvetlen és legközelebbi feladata a polgári demokratikus feladat volt: elsöpörni, véglegesen lerombolni a középkor maradványait, megtisztítani Oroszországot ettől a barbárságtól, ettől a szégyentől, mely országunkban minden kultúrának és haladásnak legnagyobb akadálya volt.

S mi joggal büszkélkedhetünk azzal, hogy ezt a tisztogatást sokkal erélyesebben, gyorsabban, merészebben, sikeresebben, s a néptömegeknek, a nép zömének befolyásolása szempontjából szélesebb arányokban és mélyebbre hatóan hajtottuk végre, mint a nagy francia forradalom több mint 125 évvel ezelőtt.

Az Októberi Forradalom 4. évfordulójára. (1921) LÖM 44. köt. 143. old.

Sehol sem szomjazzák a néptömegek annyira az igazi kultúrát, mint nálunk; sehol nem vetik fel e kultúra kérdéseit olyan mélyrehatóan és következetesen, mint nálunk; sehol, egyetlen országban sincs az államhatalom a munkásosztály kezében, amelynek zöme teljesen tudatában van fogyatékosságainak – nem is a műveltség, hanem az írni-olvasni tudás terén; a munkásosztály sehol sem kész olyan áldozatokra és sehol nem hoz olyan áldozatokat, mint nálunk, azért, hogy ebben a tekintetben javítson helyzetén.

Naplójegyzetek. (1923) LÖM 45. köt. 363–364. old.

Polgári elképzelés szerint az erő az, amikor a tömegek, az imperialista kormányok parancsának engedelmeskedve, vakon mennek a vágóhídra. A burzsoázia csak akkor ismeri el, hogy az állam erős, ha a kormányapparátus egész erejének latba vetésével odaterelheti a tömeget, ahová a polgári vezetők akarják. Nekünk más fogalmunk van az erőről. A mi elképzelésünk szerint az állam ereje a tömegek tudatosságában rejlik. Az állam akkor erős, ha a tömegek mindent tudnak, mindenről véleményt tudnak alkotni és mindent tudatosan tesznek.

Zárszó a békéről mondott előadói beszédhez a II. összoroszországi szovjetkongresszuson. (1917. november 8.) LÖM 35. köt. 20. old.

A szovjethatalom idején a ti pártotokba és a mi pártunkba, a proletár pártba még több polgári értelmiségi elem fog beférkőzni. Beférkőznek majd a szovjetekbe is, a bíróságokba is, a közigazgatásba is, mert a kommunizmust nem építhetjük másképp, nincs miből építenünk, mint a kapitalizmus által teremtett emberanyagból, mert nem lehet elkergetni és megsemmisíteni a polgári értelmiséget, hanem le kell győzni, át kell alakítani, át kell gyúrni, át kell nevelni, mint ahogyan a proletariátus

diktatúrája talaján hosszas harcban kell átnevelni magukat a proletárokat is, akik saját kispolgári előítéleteiktől nem egyszerre, nem csoda útján, nem a Szűzanya parancsára, nem valami jelszó, határozat, rendelet parancsára szabadulnak meg, hanem csak a kispolgári tömegbefolyások ellen vívott hosszú és fáradságos tömegharc útján... A szovjet mérnökök körében, a szovjet tanítók körében, a szovjet gyárak kiváltságos, azaz a legmagasabb szakképzettségű és legkedvezőbb helyzetben levő *munkásai* között azt látjuk, hogy minduntalan felelevenednek kivétel nélkül *mindazok* a negatív vonások, amelyek a polgári parlamentarizmust jellemzik, és csak a proletár szervezettség és fegyelem ismételt, fáradhatatlan, tartós, szívós harca útján küzdjük le – fokozatosan – ezt a bajt.

A „baloldaliság", a kommunizmus gyermekbetegsége. (1920)
LÖM 41. köt. 96–97. old.

A dolgozó tömegeknek, a parasztok és a munkások tömegeinek le kell küzdeniük az értelmiség régi szokásait és át kell nevelniük magukat a kommunizmus építése érdekében – enélkül nem foghatunk hozzá az építéshez. Egész tapasztalatunk azt mutatja, hogy ez igen komoly dolog, és ezért a párt vezető szerepének elismerésére gondolnunk kell, ezt nem téveszthetjük szem elől, amikor a tevékenység, a szervezeti építés kérdését vitatjuk meg...

De nekünk tudnunk kell és gondolnunk kell arra, hogy a Szovjet Köztársaság egész jogi és tényleges konstitúciója arra épül, hogy a párt mindent egy elv szerint korrigál, szab meg és épít, hogy a proletariátussal egybeforrott kommunista elemek szellemükkel átitathassák ezt a proletariátust, befolyásolhassák és megszabadíthassák attól a burzsoá megtévesztéstől, amelyet olyan régóta igyekszünk kiküszöbölni...

Elvben nem kételkedhetünk abban, hogy a kommunista pártnak kell a vezető szerepet betöltenie. Tehát a politikai kul-

túrának, a politikai oktatásnak az a célja, hogy igazi kommunistákat neveljen, akik képesek legyőzni a hazugságot, az előítéleteket és segíteni a dolgozó tömegeknek abban, hogy legyőzzék a régi rendet és tőkések nélkül, kizsákmányolók nélkül, földbirtokosok nélkül folytassák az államépítést.

Beszéd a kormányzósági és kerületi népművelési osztályok politikai felvilágosító bizottságainak tanácskozásán. (1920. november 3.) LÖM 41. köt. 381. és 382. old.

A kommunizmus ezt mondja: a proletariátus élcsapata, a kommunista párt vezeti a munkások párton kívüli tömegét, felvilágosítja, előkészíti, tanítja, neveli ezt a tömeget (a kommunizmus „iskolája"), előbb a munkásokat, majd pedig a parasztokat is, hogy ez a tömeg eljuthasson és el is jusson az egész népgazdaságnak saját kezében összpontosított vezetéséhez.

A pártválság. (1921) LÖM 42. köt. 235. old.

A számbelileg nem nagy kommunista párt számára, amely a munkásosztály élcsapataként egy olyan roppant nagy országot vezet, mely (egyelőre még a fejlettebb országok közvetlen támogatása nélkül) a szocializmusra tér át, az egyik legnagyobb és legfenyegetőbb veszély, hogy elszakad a tömegektől, hogy az élcsapat túlságosan előreszalad, anélkül, hogy „kiegyenesítené a frontot", hogy szoros kapcsolatot tartana a munka egész seregével, vagyis a munkás- és paraszttömegek óriási többségével. Mint ahogy még a nagyszerű motorokkal és elsőrendű gépekkel felszerelt legjobb gyár sem tud működni, ha elromlott a gépek és a motor közti erőátviteli szerkezet, éppúgy szocialista építésünk katasztrófája is elkerülhetetlen, ha a kommunista párt és a tömegek közti erőátviteli szerkezet, a szakszervezet helytelenül van felépítve vagy helytelenül működik...

Egyfelől tudniuk kell alkalmazkodni a tömegekhez, a tömegek adott színvonalához, másfelől semmi esetre sem szabad elnézőnek lenniük a tömegek előítéleteivel és elmaradottságával szemben, hanem egyre magasabb színvonalra kell emelniük a tömegeket...

Ezek az ellentmondások nem véletlenszerűek és évtizedeken át nem lesznek kiküszöbölhetők... Amíg megvannak a kapitalizmus és a kisüzemi termelés maradványai, az egész társadalmi rendben elkerülhetetlenek az ellentmondások e maradványok és a szocializmus hajtásai között.

Ebből két gyakorlati következtetést kell levonni. Az első: ahhoz, hogy a szakszervezetek eredményesen dolgozzanak, nem elegendő feladataik helyes megértése; nem elegendő helyes felépítésük; szükség van ezenkívül egy külön érzékre, hogy minden egyes konkrét esetben megfelelő módon tudjanak közeledni a tömegekhez, és a lehető legkevesebb súrlódással elérjék azt, hogy ezek a tömegek kulturális, gazdasági és politikai tekintetben egy fokkal magasabbra emelkedjenek.

A második következtetés: az említett ellentmondások elkerülhetetlenül összeütközésekre, az összehangoltság hiányára, súrlódásokra stb. fognak vezetni. Szükség van egy felsőbb fórumra, amelynek elég tekintélye van ahhoz, hogy haladéktalanul megoldja ezeket. Ilyen fórum a kommunista párt és a világ kommunista pártjainak nemzetközi egyesülése, a Komintern.

A szakszervezetek szerepe és feladatai az új gazdasági politika viszonyai között. A tézisek tervezete. (1921) LÖM 44. köt. 338. és 339–340. old.

Kapcsolat a tömeggel.
A *sűrűjében* élni.
Ismerni *hangulatát.*
Mindent tudni.
Megérteni a tömeget.

Érteni a vele való foglalkozáshoz.
Kivívni **abszolút** bizalmát.
Nem szabad elszakadniuk a vezetőknek a vezetett tömegtől, az élcsapatnak a munka egész seregétől.

„A szakszervezetek szerepe és feladatai az új gazdasági politika viszonyai között" című tézisek tervei. (1921) LÖM 44. köt. 494. old.

Az oroszországi proletárállam kezében teljesen elegendő gazdasági erő van ahhoz, hogy a kommunizmusba való átmenetet biztosítsa. Mi nem elegendő hát? Világos, hogy mi nem elegendő: a kormányzó kommunista réteg kulturáltsága. Nézzük meg akár Moszkvát – 4700 felelős kommunista – és aztán vegyük szemügyre ezt a bürokratikus óriást, ezt a tömkeleget, – ki kit vezet? Nagyon kétlem, hogy azt mondhatjuk, hogy ezt a tömkeleget a kommunisták vezetik. Az igazat megvallva, nem ők vezetnek, hanem őket vezetik. Itt olyasvalami történt, amiről gyermekkorunkban a történelemórán hallottunk. Azt tanultuk: megesik, hogy az egyik nép leigázza a másikat, s ilyenkor az a nép, amelyik leigázta a másikat, a hódító, s amelyiket leigáztak, a legyőzött. Ez igen egyszerű és ezt mindenki megérti. De mi történik ezeknek a népeknek a kultúrájával? Ez már nem olyan egyszerű. Ha az a nép, amelyik leigázta a másikat, kulturáltabb a leigázott népnél, akkor rákényszeríti a maga kultúráját, de ha fordított a helyzet, akkor megtörténik, hogy a legyőzött kényszeríti rá kultúráját a hódítóra. Nem történt-e valami ehhez hasonló az OSZFSZK fővárosában is, és nem az történt-e itt, hogy a 4700 kommunista (majdnem egy egész hadosztály, és mind a legjavából) idegen kultúra befolyása alá került? Igaz, ez azt a benyomást kelthetné, hogy a legyőzötteknek magas kultúrájuk van. Szó sincs róla. Nyomorúságos, sekélyes kultúrájuk van, de mégis nagyobb, mint a miénk. Bármennyire hitvány, bármennyire nyomorúságos, de mégis nagyobb, mint felelős kommunista tisztségviselőink kultúrája, mert ez utób-

biak nem értenek eléggé a vezetéshez. Gyakran előfordul, hogy a különféle intézmények élén álló kommunistákat – és a szabotálók ravasz módon néha szándékosan állítják oda őket, hogy cégérük legyen – az orruknál fogva vezetik. Ezt beismerni nagyon kellemetlen. Vagy legalábbis nem nagyon kellemes, de úgy vélem, mégiscsak be kell ismerni, mert most ez a kérdés veleje.

A Központi Bizottság politikai beszámolója az OK(b)P XI. kongresszusán. (1922. március 27.) LÖM 45. köt. 97–98. old.

Minden pillanatot ki kell használnunk a tanulásra, méghozzá elölről kell kezdenünk a tanulást.

Az egész párt és Oroszország minden néprétege szenvedélyes tudásszomjával bizonyítja ezt. Ez a törekvés a tanulásra mutatja, hogy legfontosabb feladatunk most: tanulni és tanulni. De tanulniuk kell a külföldi elvtársaknak is, nem abban az értelemben, ahogy nekünk kell tanulnunk – írni, olvasni és az olvasottakat megérteni, amire nekünk még szükségünk van. Vitatkoznak arról, hogy ez a proletár vagy a polgári kultúrához tartozik-e. Én ezt a kérdést nyitva hagyom. Mindenesetre kétségtelen: nekünk mindenekelőtt írni, olvasni és az olvasottakat megérteni kell megtanulnunk. A külföldieknek erre nincs szükségük. Nekik már valami magasabb rendű dologra van szükségük: így mindenekelőtt arra, hogy ők is megértsék, amit mi a kommunista pártok szervezeti felépítéséről írtunk, és amit a külföldi elvtársak aláírtak anélkül, hogy elolvasták és megértették volna. Ez legyen a legelső feladatuk. Ezt a határozatot végre kell hajtani. Ezt nem lehet megtenni egyik napról a másikra, ez teljesen lehetetlen. A határozat túlságosan orosz: az oroszországi tapasztalatokat tükrözi vissza, ezért a külföldiek számára teljesen érthetetlen, a külföldiek pedig nem érhetik be azzal, hogy a falra akasztják, mint valami szentképet, és imádkoznak előtte. Ezzel semmit sem lehet elérni. Külföldi elvtársainknak

át kell venniük az orosz tapasztalatok egy részét. Hogy miképpen fog ez végbemenni, azt én nem tudom. Talán nagy szolgálatot tesznek majd nekünk például az olasz fasiszták, megmagyarázva az olaszoknak, hogy még nem elég felvilágosultak, és hogy hazájuk még nincs bebiztosítva a feketeszázak ellen.

Az oroszországi forradalom öt éve és a világforradalom távlatai. (1922. november 13.) LÖM 45. köt. 293–294. old.

A kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet *lehetetlen* anélkül, hogy bizonyos fokig „vissza" ne térnénk a „primitív" demokratizmushoz (hiszen máskülönben hogyan lehetne áttérni arra, hogy az állami funkciókat a lakosság többsége, sőt kivétel nélkül az egész lakosság gyakorolja?)..., a kapitalizmus és a kapitalista kultúra fölé épített „primitív demokratizmus" nem azonos az ősidők vagy a kapitalizmus előtti idők primitív demokratizmusával. A kapitalista kultúra *megteremtette* a nagyüzemeket, a gyárakat, a vasutakat, a postát, a telefont stb. s *ezen az alapon* a régi „államhatalom" funkcióinak túlnyomó többsége annyira leegyszerűsödött és a nyilvántartás, bejegyzés, ellenőrzés olyan egyszerű műveleteire redukálható, hogy ezeket a funkciókat minden írni-olvasni tudó ember elvégezheti, hogy ezeket a funkciókat feltétlenül el lehet végezni közönséges „munkás-munkabérért", és hogy ezektől a funkcióktól teljesen el lehet (és el is kell) venni a kiváltságos, a „főnökösködési" jellegnek még az árnyékát is...

Ha valóban *mindenki* részt vesz az állam igazgatásában, akkor a kapitalizmus már nem tarthatja magát. A kapitalizmus fejlődése viszont megteremti az *előfeltételeit* annak, hogy az állam igazgatásában valóban „mindenkinek" *módjában álljon* részt venni. Ilyen előfeltétel az általános írni-olvasni tudás, amelyet a legfejlettebb kapitalista országok közül már több megvalósított, továbbá a munkások millióinak „betanítása és fegyelmezése" a posta, a vasutak, a nagyüzemek, a nagykeres-

kedelem, a banküggy stb. stb. nagy, bonyolult, társadalmasított apparátusa által.

Állam és forradalom. (1917) LÖM 33. köt. 39–40. és 91. old.

A szovjetek: az az új állami apparátus, amely... megadja az élcsapatnak, vagyis az *elnyomott* osztályok, a munkások és a parasztok legöntudatosabb, legerélyesebb, élenjáró részének szervezeti formáját, s ezért olyan apparátus, amelynek segítségével az elnyomott osztályok élcsapata talpraállíthatja, nevelheti, taníthatja és magával vonhatja ezeknek az osztályoknak *egész óriási tömegét*, amely eddig teljesen a politikai életen, a történelmen kívül állt.

Megtartják-e a bolsevikok az államhatalmat? (1917) LÖM 34. köt. 305. és 306. old.

Egyik legfontosabb, ha ugyan nem a legfontosabb feladat ez idő szerint az, hogy a munkásoknak és általában a dolgozóknak és kizsákmányoltaknak ezt az önálló kezdeményezését az alkotó *szervező* munka terén minél nagyobb arányokban kifejlesszük. Ha törik, ha szakad, szét kell zúznunk azt a régi, *ostoba*, barbár, alávaló és förtelmes előítéletet, hogy az államot kormányozni, a szocialista társadalom szervezeti építését vezetni csakis az úgynevezett „felsőbb osztályok", csakis a gazdagok vagy azok tudják, akik kijárták a gazdag osztályok iskoláját.

Ez előítélet. Ezt az előítéletet a rothadt vaskalaposság, a megcsontosodottság, a szokásokhoz való szolgai ragaszkodás, de még inkább azoknak a tőkéseknek szennyes kapzsisága tartja fenn, akik érdekelve vannak abban, hogy rabolva kormányozzanak, és kormányozva raboljanak. Nem. A munkások egy pillanatra sem felejtik el, hogy szükség van a tudás hatalmára. Az a nem mindennapi igyekezet, amelyet a munkások a

művelődés terén mutatnak, mégpedig éppen most mutatnak, azt bizonyítja, hogy a proletariátus soraiban e tekintetben nincs és nem is lehet tévedés. A *szervező* munkával azonban meg tud birkózni az *egyszerű* munkás és paraszt is, aki tud írni-olvasni, akinek van emberismerete, gyakorlati tapasztalata. Ilyen emberek az „egyszerű nép" között, amelyről a polgári értelmiségiek fennhéjázóan és megvetően beszélnek, *tömegével* vannak. Az ilyen tehetségeknek még érintetlen és rendkívül bőséges forrása a munkásosztály és a parasztság.

A munkások és parasztok még „bátortalanok", még nem szokták meg, hogy most *ők* az *uralkodó* osztály, még nem eléggé határozottak. A forradalom nem tudta *egy csapásra* létrehozni ezeket a tulajdonságokat sok-sok millió emberben, akiket egész életükön át az éhség és nyomor korbácsa kényszerített munkára. Az 1917-es Októberi Forradalomnak azonban éppen abban rejlik az ereje, életrevalósága, legyőzhetetlensége, hogy *felébreszti* ezeket a tulajdonságokat, szétzúz minden régi akadályt, széttöri az ósdi bilincseket, az új élet *önálló* teremtésének útjára vezeti a dolgozókat.

Hogyan szervezzük meg a versenyt? (1917) LÖM 35. köt. 198–199. old.

Most az Oroszországi Szovjet Köztársaság teljes mértékben olyan szocialista köztársasággá [formálódott], amely ... lehetővé tette a népnek, hogy maga igazgassa a tőkések által gyűjtött és felhalmozott hallatlan vagyonokat, s így ezek ne a dolgozók elnyomására, hanem az összes dolgozók jólétének emelésére és kultúrájuk fejlesztésére szolgáljanak.

A Népbiztosok Tanácsának beszámolója a rendkívüli összoroszországi vasutaskongresszuson. (1918. január 26.) LÖM 35. köt. 301. old.

Számunkra is fontos, hogy egytől egyig minden dolgozót bevonjunk az államigazgatásba. Ez nehéz, gigászi feladat. De a szocializmust nem vezetheti be egy kisebbség – a párt. A tízmilliók vezethetik be, amikor megtanulják, hogyan kell ezt maguknak megtenniük. Mi abban látjuk érdemünket, hogy igyekszünk segíteni a tömegeknek, hogy ehhez haladéktalanul maguk fogjanak hozzá, s ne könyvekből, előadásokból tanulják.

Előadói beszéd a program felülvizsgálásáról és a párt nevének megváltoztatásáról az OK(b)P VII. kongresszusán. (1918. március 8.) LÖM 36. köt. 50. old.

A szocialista forradalom győzelmének egyik legfőbb feltétele, hogy a munkásosztály megtanulja, hogyan kell *uralkodni*, és hogy megvalósítsa a maga osztály*uralmát* a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet idején...

Minden sikerünket annak köszönhetjük, hogy a munkások ezt megértették és szovjetjeik útján hozzáláttak az állam *igazgatásához*.

Ám a munkások ezt még *nem* értették meg *eléggé*, és gyakran túlságosan *bátortalanok*, mikor arról van szó, hogy az állam *igazgatására munkásokat* emeljenek ki.

Küzdjenek ezért, elvtársak! Segítsenek ebben a proletár kulturális felvilágosító szervezetek. Ez a záloga a további sikereknek és a szocialista forradalom végső győzelmének.

Levél a proletár kulturális felvilágosító szervezetek konferenciájának elnökségéhez. (1918) LÖM 37. köt. 82. old.

A szocialista forradalom csak annyiban lesz tartós, amennyiben a kormányrúdhoz tudjuk állítani az új osztályt, a proletariátust, amennyiben el tudjuk érni, hogy Oroszországot a proletariátus kormányozza. El kell érnünk, hogy ez a kormányzás

átmenet legyen ahhoz, hogy minden egyes dolgozót megtanítunk az államvezetés művészetére, nem könyv, nem újság, nem beszédek és brosúrák útján, hanem a gyakorlatban, hogy mindenki kipróbálhassa képességeit ezen a téren.

Beszéd az összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottságnak, a Moszkvai Szovjetnek és a szakszervezetek összoroszországi kongresszusának együttes ülésén. (1919. január 17.) LÖM 37. köt. 391. old.

S most az emberiség történelmében először megy végbe olyan forradalmi átalakulás, amely a szocializmus teljes győzelmére vezethet, – de csak abban az esetben, ha az új óriási tömegek önállóan látnak neki a kormányzásnak...

A polgári társadalomban a dolgozók tömegét a burzsoázia kormányozta, ilyen vagy olyan, többé vagy kevésbé demokratikus formák segítségével a kisebbség kormányzott, a vagyonosok kormányoztak, akik a tőkés tulajdonnal rendelkeznek, akik a művelődést és a tudományt, a kapitalista civilizáció legfőbb támaszát és legfőbb értékét a kizsákmányolás eszközévé, monopóliummá változtatták, hogy így az emberek óriási többségét rabságban tartsák.

Az a forradalmi átalakulás, amelyet elindítottunk, amelyen már két éve dolgozunk és amelyet végigvinni szilárd elhatározásunk..., – ez a forradalmi átalakulás csak azzal a feltétellel lehetséges és valósítható meg, ha elérjük, hogy a hatalom az új osztály kezébe megy át, hogy a burzsoáziát, a tőkés rabszolgatartókat, a polgári entellektüeleket, az összes vagyonosoknak, az összes tulajdonosoknak a képviselőit – a kormányzás minden területén, az egész államépítésben, az új élet egész vezetésében – a legalsóbb ponttól a legfelsőbbig mindenütt az új osztály váltja fel.

Előadói beszéd a szakszervezetek II. összoroszországi kongresszusán. (1919. január 20.) LÖM 37. köt. 418. és 419. old.

A különbség egyrészt a polgári demokrácia és a parlamentarizmus, másrészt a szovjet- vagy proletárdemokrácia között nagyjában és egészében abban foglalható össze, hogy az előbbi a súlypontot a mindenféle szabadságjogok ünnepélyes és hangzatos kinyilatkoztatására helyezte, de ténylegesen éppen a lakosság többségének, a munkásoknak és parasztoknak nem engedte meg, hogy csak valamelyest is elegendő mértékben éljenek ezekkel a szabadságjogokkal. Ezzel szemben a proletárvagy szovjetdemokrácia a súlypontot nem arra helyezi, hogy kinyilatkoztassa az egész nép szabadságjogait, hanem arra, hogy éppen azoknak a dolgozó tömegeknek, amelyeket a tőke elnyomott és kizsákmányolt, a valóságban biztosítsa, hogy ténylegesen részt vehessenek az állam igazgatásában, ténylegesen felhasználhassák a legjobb épületeket és helyiségeket gyűlések és kongresszusok céljaira, a legjobb nyomdákat és a legnagyobb papírraktárakat (papírkészleteket) azok felvilágosítása céljából, akiket a kapitalizmus eltompított és elnyomott, biztosítsa éppen ezeknek a tömegeknek a reális (tényleges) lehetőséget arra, hogy fokozatosan megszabaduljanak a vallási előítéletek stb. stb. rabságából. A szovjethatalom legfontosabb munkája éppen arra irányul, hogy ténylegesen biztosítsa a dolgozóknak és kizsákmányoltaknak azt a lehetőséget, hogy a valóságban éljenek a kultúra, a civilizáció és a demokrácia áldásaival, s ezt a munkát tántoríthatatlanul tovább kell folytatnia.

Az OKP programtervezetének fogalmazványa. (1919) LÖM 38. köt. 91. old.

A bürokratizmus elleni harcban mi megtettük azt, amit a világ egyetlen állama sem tett meg. Azt az apparátust, amely keresztül-kasul bürokratikus, burzsoá szellemű elnyomó apparátus volt, amely ilyen marad még a legszabadabb polgári köztársaságokban is – alapjáig lerombóltuk...

Ezeket a régi bürokratikus elemeket mi szétkergettük, meg-

forgattuk, azután pedig kezdtük ismét új állásokba betenni. A cári bürokraták kezdtek átmenni a szovjet intézményekbe és kezdték bevezetni a bürokratizmust, kommunistáknak álcázni magukat és a sikeresebb karrier érdekében igyekeztek megszerezni az OKP tagsági könyvét. Tehát kikergettük őket az ajtón, de újra bemásztak az ablakon. Itt érezteti hatását a legjobban a képzett munkaerők hiánya. Ezeknek a bürokratáknak ki lehetne tenni a szűrét, de egy csapásra nem lehet őket átnevelni. Ezen a téren elsősorban szervezeti, kulturális és nevelő feladatok állnak előttünk.

A bürokratizmus elleni harcot végigharcolni a teljes győzelemig csak akkor lehet, ha majd az egész lakosság részt vesz a közigazgatásban. A polgári köztársaságokban ez nemcsak lehetetlen volt: *ennek maga a törvény is útját állta.* A legjobb polgári köztársaságokban is, bármily demokratikusak, a törvényhozás ezer módon akadályozza a dolgozók részvételét a közigazgatásban. Mi elértük azt, hogy nálunk ezek az akadályok eltűntek, de azt, hogy a dolgozó tömegek a közigazgatásban részt tudjanak venni, mindeddig nem értük el, mert a törvényen kívül van kulturális színvonal is, amelyet semmiféle törvénynek sem lehet alárendelni. Ez az alacsony kulturális színvonal idézi elő azt, hogy a szovjetek, amelyek programjuk értelmében a *dolgozók útján* történő közigazgatás szervei, a valóságban olyan szervek, amelyek a *dolgozók számára* a proletariátus fejlett rétege útján, nem pedig a dolgozó tömegek útján igazgatnak.

Itt olyan feladat előtt állunk, amelyet másképp, mint hosszas neveléssel, nem lehet megoldani. Jelenleg ez a feladat számunkra rendkívül nehéz, mert, mint erre nemegyszer volt alkalmam rámutatni, az a munkásréteg, amely a közigazgatást intézi, túlságosan, hihetetlenül *vékony*. Segítséget kell kapnunk. Az ilyen tartalék az országban, minden jel szerint, növekedőben van. Az óriási tudásszomj, a művelődés terén jobbára az iskolán kívüli oktatás útján elért óriási siker, a dolgozó tömegek műveltsége tekintetében elért óriási siker minden kétségen felül áll. Ezt a si-

kert nem lehet semmiféle iskolás keretek közé szorítani, de a siker kolosszális. Minden jel arra mutat, hogy a közeljövőben óriási tartalékhoz jutunk, amely felváltja majd a proletariátus vékony rétegének munkával agyonterhelt képviselőit. De helyzetünk e tekintetben most mindenesetre rendkívül nehéz...

Szabadságot a burzsoázia számára mi nem akarunk, a kizsákmányolók és kizsákmányoltak egyenlőségét nem ismerjük el, de a programban ezt a kérdést úgy tárgyaljuk, hogy olyan természetű intézkedéseket, mint a munkások és a parasztok egyenlőtlensége, az alkotmány egyáltalán nem ír elő. Az alkotmány ezeket az intézkedéseket csak az *után* rögzítette, amikor már életbe léptek. A szovjetek alkotmányát még csak nem is a bolsevikok dolgozták ki, a mensevikek és eszerek dolgozták ki a bolsevik forradalom előtt önmaguk ellen. Úgy dolgozták ki, ahogyan azt az élet kidolgozta. A proletariátus szervezkedése sokkal gyorsabban haladt, mint a parasztságé, ami a munkásokat a forradalom támaszává tette és ténylegesen előnyt biztosított számukra. A további feladat az lesz, hogy ezekről az előnyökről fokozatosan áttérjünk egyenlővé tételükre...

Alkotmányunk, hangsúlyozzuk, kénytelen volt ezt az egyenlőtlenséget bevezetni, mert a kulturális színvonal alacsony, mert szervezettségünk gyenge. Ám ezt nem tesszük eszménnyé, hanem ellenkezőleg, a programban a párt kötelezi magát, hogy rendszeresen dolgozni fog ennek a szervezettebb proletariátus és a parasztság között fennálló egyenlőtlenségnek a megszüntetésén. Ezt az egyenlőtlenséget meg fogjuk szüntetni, mihelyt sikerül emelnünk a kulturális színvonalat. Akkor majd meglehetünk az efféle korlátozások nélkül. Ezeknek a korlátozásoknak már most is, a forradalomnak mintegy 17 hónapja után, gyakorlatilag igen kis jelentőségük van.

Előadói beszéd a pártprogramról az OK(b)P VIII. kongresszusán. (1919. március 19.) LÖM 38. köt. 163–164., 165. és 166. old.

A háború tapasztalatain okulva, ezrével fogjuk kiemelni a szovjet iskolát kijárt embereket, akik képesek az állam irányítására. A munkásfelügyeletbe vonják be a legfélénkebb és legkevésbé fejlett, legbátortalanabb munkásokat és emeljék fel őket. Hadd fejlődjenek e munka során. Nézzék meg, hogyan vesz részt a munkásfelügyelet az államügyekben, és a legegyszerűbb munkákról, amelyekre képesek – előbb csak mint hivatalos tanúk –, fokozatosan térjenek át fontosabb szerepekre az államügyek terén. Bő forrásokból kaphatunk így segítőtársakat, akik magukra vállalják az állam terhét, segítséget nyújtanak és bekapcsolódnak a munkába.

Beszéd a Moszkvai Szovjetnek a III. Internacionálé 1. évfordulója alkalmából rendezett ünnepi ülésén. (1920. március 6.) LÖM 40. köt. 190. old.

Mivel pedig a parasztok és a munkástömeg kulturális színvonala nem felelt meg a feladatnak, és ugyanakkor mi szinte 99%-ban hozzászoktunk a katonai-politikai természetű feladatokhoz, az a helyzet állt elő, hogy újjáéledt nálunk a bürokrácia. Ezt mindenki elismeri. A szovjethatalomnak az a feladata, hogy teljesen megsemmisítse a régi apparátust, úgy, ahogy októberben, és átadja a hatalmat a szovjeteknek, de mi már programunkban elismerjük, hogy újjáéledt nálunk a bürokrácia, hogy még nincsenek meg az igazi szocialista társadalom gazdasági alapjai. A kulturális feltételek, az írni-olvasni tudás, általában a magasabb fokú kultúra még nincs meg a munkások és parasztok zöménél. Ez annak a következménye, hogy a katonai feladatok lekötötték a proletariátus legjobbjait.

Külső és belső helyzetünk és a párt feladatai (1920. november 21.) LÖM 42. köt. 30. old.

A bürokratizmus ellen hosszú évekig fogunk harcolni, és aki

mást mond, az szélhámos és demagóg, mert ahhoz, hogy a bürokratizmust leküzdjük, rendszabályok százaira van szükség, arra van szükség, hogy kivétel nélkül mindenki iskolázott, kivétel nélkül mindenki művelt legyen, mindenki részt vegyen a Munkás-Paraszt Felügyeletben.

Zárszó a szakszervezetek szerepéről és feladatairól mondott előadói beszédhez a II. összoroszországi bányászkongresszus kommunista frakciójának ülésén. (1921. január 24.) LÖM 42. köt. 253. old.

Most óriási tömegű tisztviselőnk van, de nincs elég képzett erőnk arra, hogy ténylegesen rendelkezhessünk velük. Valójában igen gyakran megtörténik, hogy idefenn, ahol az államhatalom kezünkben van, az apparátus még csak működik úgyahogy, odalenn azonban önkényesen rendelkeznek és úgy rendelkeznek, hogy nagyon gyakran a mi intézkedéseink ellen dolgoznak. Fent nem tudom, hányan, de azt hiszem, mindenesetre csak néhány ezren, legfeljebb néhány tízezren a mi embereink. De lent sok százezer régi hivatalnok van, akiket a cártól és a polgári társadalomtól vettünk át, és ezek részben tudatosan, részben öntudatlanul ellenünk dolgoznak. Rövid idő alatt semmit sem lehet itt tenni, ez kétségtelen. Sok éven át kell munkálkodnunk azon, hogy az apparátust tökéletesítsük, megváltoztassuk és új erőket vonjunk be. Ezt eléggé gyors, talán túlságosan is gyors ütemben csináljuk. Szovjetiskolákat, munkásfakultásokat alapítottunk, több százezer fiatal tanul – talán túlságosan gyorsan tanul, de a munka mindenesetre megkezdődött, és azt hiszem, ez a munka meghozza gyümölcseit. Ha nem fogjuk túlságosan elhamarkodni a dolgot, akkor néhány év múlva tömegesen lesznek olyan fiataljaink, akik apparátusunkat gyökerében meg tudják majd változtatni.

Az oroszországi forradalom öt éve és a világforradalom távlatai. (1922. november 13.) LÖM 45. köt. 291–292. old.

Államapparátusunk megjavításának kérdésében a Munkás-Paraszt Felügyeletnek, véleményem szerint, nem szabad a mennyiséget hajhásznia és nem szabad sietnie. Eddig oly kevéssé értünk rá, hogy államapparátusunk minőségére gondoljunk és törődjünk vele, hogy indokolt, ha különösen nagy gonddal képezzük, ha a Munkás-Paraszt Felügyeletben a mai igényeknek valóban megfelelő minőségű emberanyagot összpontosítunk, vagyis olyat, amely a legjobb nyugat-európai mintákkal is felveheti a versenyt. Szocialista köztársaságunk számára ez a feltétel természetesen túlságosan szerény. De hát az első öt év bizony alaposan teletömte a fejünket bizalmatlansággal és szkepticizmussal. Önkéntelenül is hajlunk rá, hogy ilyen tulajdonsággal vértezzük fel magunkat azokkal szemben, akik túlságosan sokat és túlságosan könnyedén szavalnak például „proletár" kultúráról: kezdetnek elég volna nekünk igazi polgári kultúra is, kezdetnek az is jó volna, ha megszabadulnánk a burzsoázia előtti kultúrák különösen rothadt típusaitól, vagyis a hivatalnoki vagy feudális stb. kultúrától...

Mi sem lenne ártalmasabb, mint ha arra hagyatkoznánk, hogy valamit is tudunk, vagy arra, hogy valamennyire is jelentékeny számban megvannak nálunk egy olyan igazán új apparátus felépítésének az elemei, amely csakugyan megérdemli a szocialista, a szovjet stb. elnevezést.

Nem, ilyen apparátus, sőt még csak az elemei is nevetségesen kis mértékben vannak meg nálunk, és ne feledjük, hogy nem szabad sajnálnunk az időt megteremtésére és sok, sok, sok évet kell rászánnunk.

Melyek azok az elemek, amelyek megvannak nálunk ennek az apparátusnak a létrehozásához? Ilyen csak kettő van. Először is, a munkások, akiket magával ragadott a szocializmusért vívott harc. Ezek az elemek nem elég műveltek. Szeretnék létrehozni a legjobb apparátust. De nem tudják, hogyan kell ezt megcsinálni. Nem tudják megcsinálni. Eddig még nem érték el azt a fejlettségi fokot, azt a kultúrfokot, amely ehhez szükséges. Ehhez pedig éppen kultúra kell. Itt az ember semmire sem

megy erőszakkal vagy nekirohanással, legénykedéssel vagy eréllyel vagy általában akármilyen kiváló emberi tulajdonsággal. Másodszor, a tudásnak, a műveltségnek, az oktatásnak az elemei, amelyek nálunk a többi államhoz viszonyítva nevetségesen kis mértékben vannak meg.

És itt nem szabad elfelejtenünk, hogy bennünk még túlságosan megvan a hajlandóság arra, hogy ezt a tudást buzgalommal, elhamarkodottsággal stb. pótoljuk (illetve azt képzeljük, hogy ezt ily módon pótolni lehet).

Államapparátusunk megújítása érdekében a következő feladatot kell mindenáron magunk elé tűznünk: először – tanulni, másodszor – tanulni, és harmadszor – tanulni, és aztán ügyelni arra, hogy tudásunk ne maradjon holt betű vagy divatos frázis (ami nálunk, minek is tagadnánk, bizony igen gyakran megesik), hogy a tudás valóban a vérünkké váljon, hogy teljes mértékben és igazán mindennapi életünk alkotórészévé legyen. Egyszóval, nekünk nem olyan követelményeket kell támasztanunk, amilyeneket a nyugat-európai burzsoázia támaszt, hanem olyanokat, amilyenek méltók és illenek az olyan országhoz, amely feladatul tűzte maga elé, hogy szocialista országgá fejlődik.

A mondottakból ez következik: a Munkás-Paraszt Felügyeletet mint államapparátusunk megjavításának eszközét valóban mintaszerű intézménnyé kell tennünk.

Ahhoz, hogy a Munkás-Paraszt Felügyelet elérhesse a szükséges színvonalat, a következő szabályokhoz kell tartanunk magunkat: hétszer mérj, egyszer vágj.

Ehhez az szükséges, hogy az új népbiztosság megalakításánál a legnagyobb óvatossággal, megfontoltsággal és tájékozottsággal felhasználjuk azt, ami társadalmi rendünkben valóban a legjobb.

Ehhez az szükséges, hogy társadalmi rendünk legjobb elemei, mégpedig: először, az élenjáró munkások, másodszor, a valóban felvilágosult elemek, akikért kezeskedni lehet, hogy semmit sem hisznek el puszta szóra és egyetlen szót sem ejtenek

ki lelkiismeretükkel ellentétben, merjenek bármilyen nehézséget beismerni, merjenek minden eszközzel harcolni a komolyan maguk elé tűzött cél eléréséért.

Inkább kevesebbet, de jobban. (1923) LÖM 45. köt. 387. és 388–389. old.

Kell, hogy a munkások és parasztok világosan megértsék, mi a különbség a képzett ember elengedhetetlenül szükséges tanácsa és az „egyszerű" munkásnak és parasztnak a „képzetteknél" olyannyira gyakori *hanyagság* fölötti ellenőrzése között.

Ez a hanyagság, nemtörődömség, gondatlanság, pontatlanság, ideges kapkodás, a hajlam a cselekvésnek vitával, a munkának beszélgetésekkel való helyettesítésére, a hajlam arra, hogy a világon mindenbe belefogjanak és semmit be ne fejezzenek – a „képzett embereknek" egyik olyan sajátossága, amely egyáltalán nem gonosz természetükből, még kevésbé rosszakaratból fakad, hanem szokásaikból, munkakörülményeikből, kimerültségükből, a szellemi és a fizikai munka természetellenes különválasztásából stb. stb.

Forradalmunk hibái, fogyatékosságai, balfogásai között nem csekély szerepe van azoknak a hibáknak stb., amelyek a sorainkban levő értelmiségiek e sajnálatos – de a jelenlegi pillanatban elkerülhetetlen – sajátosságaiból és abból következnek, hogy a *munkások nem ellenőrzik* kellőképpen az értelmiségiek *szervező* munkáját.

A munkások és parasztok még „bátortalanok", ettől meg kell szabadulniuk és *kétségtelenül* meg is fognak szabadulni. Nem lehetünk meg a képzett emberek, az értelmiségiek, a szakemberek tanácsa, útmutatása nélkül. Minden csak valamelyest is értelmes munkás és paraszt nagyon jól megérti ezt, és a sorainkban levő értelmiségiek nem panaszkodhatnak amiatt, hogy a munkások és parasztok nem tanúsítanak irántuk kellő figyelmet, és elvtársi megbecsülést. Ám más a tanács és az útmutatás, és más a *gyakorlati* nyilvántartás és ellenőrzés

megszervezése. Az értelmiségiek lépten-nyomon remek tanácsokat és útmutatásokat adnak, de amikor arra kerül a sor, hogy ezeket a tanácsokat és útmutatásokat *átvigyék* az életbe, hogy a *gyakorlatban ellenőrizzék* a szó tetté válását, szinte nevetségesen, képtelenül, szégyenletesen „ügyefogyottnak" bizonyulnak.

Itt a „népből", a munkások és dolgozó parasztok soraiból kikerülő gyakorlati szervezők segítsége és *vezető szerepe nélkül* semmiképpen sem lehetünk meg.

Hogyan szervezzük meg a versenyt? (1917) LÖM 35. köt. 201–202. old.

Létrejöttek annak az államnak új formái, amely lehetővé teszi, hogy elnyomjuk a kizsákmányolókat, elnyomjuk ennek a tegnapi pénzeszsák és a tegnapi tudáskészlet révén erős maroknyi embernek az ellenállását. Ők tudásukat – mint professzorok, tanítók, mérnökök – a dolgozók kizsákmányolásának eszközévé változtatják, azt mondva: tudásommal a burzsoáziát akarom szolgálni, különben nem dolgozom. De hatalmukat megtörte a munkás-paraszt forradalom, és velük szemben egy olyan állam jön létre, amelyben maguk a tömegek szabadon választják képviselőiket.

Beszámoló a Népbiztosok Tanácsának munkájáról a III. összoroszországi szovjetkongresszuson. (1918. január 24.) LÖM 35. köt. 273. old.

Nincsenek szakembereink, itt van a kutya elásva, ezért kell bevonni 1000 embert, akik elsőrendű szakemberek a maguk munkaterületén, akik becsülik munkájukat, akik szeretik a nagyüzemi termelést, mert tudják, hogy ott van a technikai fejlődés. És amikor itt azt mondják, hogy a szocializmust el lehet érni úgy is, ha nem tanulunk a burzsoáziától, én tudom, hogy ez a közép-afrikai bennszülöttek véleménye. Mi csak olyan szo-

cializmust tudunk elképzelni, amely a nagy kapitalista kultúra valamennyi tanulságán alapul. A szocializmus posta, távíró, gépek nélkül – üres frázis. De egy csapásra nem lehet elsöpörni a polgári környezetet és a polgári szokásokat, szükség van arra a szervezetre, amelyre az egész modern tudomány és technika épül.

A szovjethatalom soron levő feladatai. Zárszó. (1918. április 29.)
LÖM 36. köt. 255. old.

Amikor a hatalom a proletariátus és a szegényparasztság kezébe került, amikor a hatalom ezeknek a tömegeknek támogatásával tűzi ki feladatait, akkor nekünk ezeket a szocialista átalakításokat a polgári szakemberek segítségével kell megvalósítanunk, azoknak a szakembereknek a segítségével, akik polgári társadalomban nevelkedtek, akik más környezetet nem láttak, más társadalmi berendezést elképzelni sem tudnak, és ezért még azokban az esetekben is, amikor ezek az emberek teljesen őszinték és szívesen végzik munkájukat, még ezekben az esetekben is tele vannak polgári előítéletek ezreivel, számukra észrevétlen szálak ezreivel kapcsolódnak a halódó, bomló és ezért vad ellenállást tanúsító polgári társadalomhoz.

A feladat megvalósításának és a cél elérésének e nehézségei nem lehetnek rejtve előttünk. Erről a kérdésről írt sok szocialista, de nem emlékszem egyetlenegy olyan szocialista munkára, kiváló szocialistáknak egyetlenegy olyan véleményére sem, amely az eljövendő szocialista társadalommal kapcsolatban rámutatna arra, hogy milyen konkrét, gyakorlati nehézségekkel kerül szembe a hatalomra jutott munkásosztály, amikor azt a feladatot tűzi ki maga elé, hogy a kapitalizmus által gazdagon felhalmozott kultúrát, tudást és technikát, amelyre nekünk történelmileg elkerülhetetlenül szükségünk van, – hogy mindezt a kapitalizmus fegyveréből a szocializmus fegyverévé változtassa. Általános formulában, absztrakt szembeállításban ezt könnyű

megfogalmazni, de amikor harcolni kell a kapitalizmus ellen, amely nem hal meg egyszerre és annál vadabb ellenállást fejt ki, minél közelebb van a halálhoz, ez rendkívül nehéz feladat. Ha ezen a téren kísérletezünk, ha ismételten kijavítjuk a részletekben elkövetett hibákat, ez elkerülhetetlen, mert hiszen egyszerre nem sikerül a népgazdaságnak ezen vagy azon a területén a szakembereket a kapitalizmus kiszolgálóiból a dolgozó tömegek kiszolgálóivá, tanácsadóivá változtatni.

Beszéd a népgazdasági tanácsok I. összoroszországi kongresszusán. (1918. május 26.) LÖM 36. köt. 360–361 old.

A Népbiztosok Tanácsa megbízza a Népművelési Népbiztosságot, hogy haladéktalanul készítsen elő rendeleteket és intézkedéseket annak érdekében, hogy amennyiben a főiskolára jelentkezők száma meghaladná a szokásos létszámot, a legsürgősebb rendszabályokat léptessék életbe, amelyek minden jelentkező számára biztosítják a tanulás lehetőségét, és azt, hogy a vagyonos osztályoknak nemcsak semmiféle jogi, hanem tényleges kiváltságaik se lehessenek. Elsősorban feltétlenül a proletariátus és a szegényparasztság soraiból származó jelentkezőket kell felvenni, akiknek a nagy része számára ösztöndíj biztosítandó.

Az OSZFSZK főiskoláira való felvételről. Határozattervezet. (1918) LÖM 37. köt. 31. old.

Tudjuk, hogy a szocializmus csupán a nagytőkés kultúra elemeiből építhető fel, és az értelmiség ilyen elem. Kíméletlen harcot kellett folytatnunk ellene, de erre nem a kommunizmus kötelezett bennünket, hanem az események alakulása, amely eltaszította tőlünk a „demokratákat" és mindazokat, akik a polgári demokrácia szerelmesei. Most felmerült annak a lehetősége,

hogy a szocializmus érdekében igénybe vegyük ezt az értelmiséget, amely nem szocialista, amely sohasem lesz kommunista, de amelyet most az események és a viszonyok objektív alakulása velünk szemben semleges, jószomszédi magatartásra késztet...

A kispolgári demokráciával kapcsolatban jelszavunk a megegyezés volt, de arra kényszerítettek minket, hogy terrort alkalmazzunk. Ha valóban hajlandók vagytok arra, hogy velünk jószomszédi viszonyban éljetek, akkor szíveskedjetek ezt vagy azt a feladatot végrehajtani, szövetkezeti és értelmiségi urak. Ha pedig nem hajtjátok végre, akkor megszegitek a törvényt, ellenségeink vagytok, és harcolni fogunk ellenetek. Ha azonban a jószomszédi viszony alapján álltok és végrehajtjátok ezeket a feladatokat, akkor nekünk ez bőven elég. Van nekünk szilárd támaszunk. A ti ingatagságotokban sohasem kételkedtünk. De hogy szükségünk van rátok, ezt nem tagadjuk, mert csakis köztetek voltak művelt emberek...

Mi olyan elemekből építjük fel a hatalmat, amilyeneket a kapitalizmus hagyott ránk. Nem építhetjük fel a hatalmat, ha a kapitalista kultúrának olyan örökségét, mint az értelmiség, nem vehetjük igénybe.

Előadói beszéd a proletariátusnak a kispolgári demokráciához való viszonyáról a moszkvai pártmunkások gyűlésén. (1918. november 27.) LÖM 37. köt. 207–208. és 209. old.

A szakemberek kérdését szélesebb alapon kell felvetni. Fel kell használnunk őket az építés minden területén, természetesen ott, ahol saját erőinkkel nem boldogulunk, mivel nem rendelkezünk a régi polgári szakemberek tapasztalataival és tudományos felkészültségével. Nem vagyunk utópisták, akik azt gondolják, hogy a szocialista Oroszországot valamiféle új emberekkel lehet felépíteni, azt az anyagot használjuk fel, amelyet a régi kapitalista világ ránk hagyott. A régi embereket új körülmények közé helyezzük, megfelelően ellenőrizzük, a proletariá-

tus éber felügyeletének vetjük alá és kényszerítjük őket arra, hogy elvégezzék azt a munkát, amelyre szükségünk van. Építeni csak így lehet. Ha önök nem tudják felépíteni az épületet abból az anyagból, amelyet a polgári világ hagyott ránk, akkor egyáltalán nem fogják felépíteni, s akkor önök nem kommunisták, hanem üres szószátyárok. A szocialista építéshez teljes mértékben ki kell használni a tudományt, a technikát és általában mindent, amit a kapitalista Oroszország hagyott ránk. Persze, ezen a téren nagy nehézségekbe fogunk ütközni. Elkerülhetetlenek a hibák. Mindenütt vannak szökevények és megrögzött szabotálók. Itt mindenekelőtt erőszakra volt szükség. De utána fel kell használnunk a proletariátus erkölcsi súlyát, az erős szervezetet és a fegyelmet. Egyáltalán nincs okunk arra, hogy kidobáljuk a számunkra hasznos szakembereket. De bizonyos keretek közé kell őket helyezni, amelyek lehetővé teszik a proletariátus számára ellenőrzésüket. Meg kell őket bízni munkával, de egyszersmind éberen kell figyelni őket, biztosoknak kell őket alárendelni és meg kell hiúsítani ellenforradalmi cselszövéseiket. Egyidejűleg tanulni kell tőlük. Emellett a legcsekélyebb politikai engedményt sem szabad tenni ezeknek az uraknak, bár felhasználhatjuk munkájukat mindenütt, ahol csak lehetséges. Ezt részben már elértük. A tőkések elnyomásáról áttértünk felhasználásukra, és ez talán a legfontosabb vívmány, melyet a belső építés egy esztendeje alatt elértünk.

Előadói beszéd a Népbiztosok Tanácsának kül- és belpolitikájáról a Petrográdi Szovjet ülésén. (1919. március 12.) LÖM 38. köt. 6. old.

A régi utópista szocialisták úgy képzelték, hogy a szocializmust fel lehet építeni más emberekkel, hogy előbb derék, minden tekintetben kifogástalan, nagyon jól képzett embereket nevelnek és ezekből építik fel a szocializmust. Mi mindig nevettünk és azt mondtuk, hogy ez bábjáték, finnyás kisasszonyok szórakozása a szocializmussal, nem pedig komoly politika.

Mi a szocializmust olyan emberekkel akarjuk felépíteni, akiket a kapitalizmus nevelt, megrontott, elzüllesztett, de meg is edzett a harcra. Vannak proletárok, akik annyira megedződtek, hogy képesek ezerszer annyi áldozatot hozni, mint bármelyik hadsereg; sok tízmillióra rúg az elnyomott parasztok száma, akik felvilágosulatlanok, szét vannak szórva, de ha a proletariátus ügyes taktikát folytat, képesek arra, hogy tömörüljenek körülötte a harcban. S vannak aztán polgári világszemlélettel keresztül-kasul áthatott tudományos és műszaki szakemberek, vannak katonai szakemberek, akik polgári viszonyok között nevelkedtek – és még jó, ha polgári viszonyok között és nem földesúri viszonyok, a deres uralmának és a jobbágyrendszernek viszonyai között. Ami a népgazdaságot illeti, az agronómusok, a mérnökök, a tanárok mind a vagyonos osztályokból kerültek ki: nem az égből pottyantak! A nincstelen proletár a munkapad mellől és a paraszt az ekeszarv mellől sem Miklós cár idején, sem Wilson köztársasági elnök alatt nem járhatott egyetemre. A tudomány és a technika – a gazdagoké, a vagyonosoké; a kapitalizmus csak egy kisebbségnek biztosít kultúrát. Márpedig nekünk ebből a kultúrából kell felépítenünk a szocializmust. Más anyagunk nincs. Mi azonnal akarjuk építeni a szocializmust abból az anyagból, amelyet a kapitalizmus hagyott ránk egyik napról a másikra, most mindjárt, nem pedig olyan emberekkel, akiket melegágyban készítenek elő, ha egyáltalán foglalkozunk ezzel a mesével. Vannak polgári szakembereink, és másfélék nincsenek. Nincsenek más tégláink, nincs miből építenünk. A szocializmusnak győznie kell, és nekünk, szocialistáknak és kommunistáknak, gyakorlatilag kell bebizonyítanunk, hogy képesek vagyunk felépíteni a szocializmust ezekből a téglákból, ebből az anyagból, képesek vagyunk felépíteni a szocialista társadalmat olyan proletárokból, akik csak elvétve jutottak kultúrához, és polgári szakemberekből...

Itt, ismétlem, az erőszakkal egymagában semmire sem megyünk. Itt, az erőszakon kívül, a győztes erőszak után, a győztes proletariátus szervezettségére, fegyelmére és erkölcsi

súlyára van szükség, arra, hogy a győztes proletariátus maga alá rendeljen és bevonjon a munkájába minden polgári szakembert!

Azt mondják majd: Lenin erőszak helyett az erkölcsi befolyásolást ajánlja! De ostobaság azt képzelni, hogy csupán erőszakkal meg lehet oldani a kommunista társadalom építése során az új tudomány és technika megszervezésének kérdését...

Nincs miből építenünk a kommunizmust, csakis abból építhetjük, amit a kapitalizmus hozott létre... Meg kell törni az ellenállást... s nem szabad tennünk semmiféle politikai engedményeket, bár ilyenekre gerinctelen emberek minden pillanatban rávehetők. Művelt emberek azért engednek a burzsoázia politikájának és befolyásának, mert egész műveltségükhöz a polgári környezetben és annak révén jutottak. Ezért van az, hogy minden lépésnél botladoznak és politikai engedményeket tesznek az ellenforradalmi burzsoáziának.

A szovjethatalom sikerei és nehézségei. (1919) LÖM 38. köt. 51–52., 53–54. és 55. old.

Bár minden munka egyenlő díjazására és a teljes kommunizmusra törekszünk, semmiképpen sem tűzhetjük ki feladatunkul ennek az egyenlőségnek azonnali megvalósítását ebben a pillanatban, amikor csak az első lépéseket tesszük a kapitalizmusból a kommunizmusba való átmenet felé. Ezért egy bizonyos időre feltétlenül meg kell hagyni a szakemberek magasabb díjazását, hogy ne rosszabbul, hanem jobban dolgozhassanak, mint azelőtt, és ugyanebből a célból nem szabad lemondanunk a legsikeresebb, különösen pedig a szervezési munka premizálásának rendszeréről sem; a prémium megengedhetetlen lesz a teljes kommunizmus rendszerében, de a kapitalizmusból a kommunizmusba való átmenet korszakában nem nélkülözhetjük a prémiumokat, amint ezt az elméleti megfontolások és a szovjethatalom egyéves tapasztalatai egyaránt tanúsítják.

Ugyanakkor következetesen dolgoznunk kell azon, hogy a polgári szakembereket az öntudatos kommunisták által vezetett egyszerű munkások tömegével vállvetve végzett közös elvtársias munka légkörével vegyük körül, és türelmesen, néhány elkerülhetetlen kudarc miatt vissza nem torpanva, arra kell törekednünk, hogy a tudományos felkészültséggel rendelkező emberek felismerjék, mennyire förtelmes dolog az, amikor a tudományt egyéni meggazdagodásra és az embernek ember által való kizsákmányolására használják fel, felismerjék, mennyire magasabb rendű feladat a dolgozók egész tömegét megismertetni a tudománnyal.

Az OK(b)P programtervezetének fogalmazványa. (1919) LÖM 38. köt. 95. old.

Most a gyakorlatban kell építőmunkát végeznünk és ellenségeink kezével kell létrehoznunk a kommunista társadalmat... Munkába kell őket állítanunk mint műszaki és kulturális erőket, hogy megtartsuk őket, s hogy a kulturálatlan és vad kapitalista országot kulturált kommunista országgá változtassuk. És én azt gondolom, hogy ez alatt az egy év alatt megtanultunk építeni, ráléptünk a helyes útra és erről az útról nem térünk le.

A Központi Bizottság beszámolója az OK(b)P VIII. kongresszusán. (1919. március 18.) LÖM 38. köt. 138. old.

Rögtön, anélkül hogy más országoktól támogatást várnánk, haladéktalanul azonnal növelnünk kell a termelőerőket. Polgári szakemberek nélkül ez lehetetlen. Ezt egyszer s mindenkorra meg kell mondanunk. E szakemberek többségét természetesen minden porcikájukban polgári világnézet hatja át. Az elvtársias együttműködés légkörével, munkásbiztosokkal, kommunista sejtekkel kell őket körülvennünk, olyan helyzetet kell teremte-

nünk számukra, hogy ne törhessenek ki, de meg kell nekik adni a lehetőséget, hogy jobb viszonyok között dolgozhassanak, mint a kapitalizmus alatt, mert ez a réteg, amelyet a burzsoázia nevelt, máskülönben nem fog dolgozni. Egy egész réteget nem lehet bottal munkára kényszeríteni – ezt mi nagyon jól kitapasztaltuk. Rá lehet szorítani őket arra, hogy ne vegyenek cselekvően részt az ellenforradalomban, meg lehet félemlíteni őket, hogy kezükbe se merjenek venni fehérgárdista felhívást. E tekintetben a bolsevikok erélyesen járnak el. Ezt meg lehet csinálni, és ezt eléggé meg is csináljuk. Ezt mindnyájan megtanultuk. De egy egész réteget munkára szorítani ilyen módon lehetetlen. Ezek az emberek hozzászoktak ahhoz, hogy magasabb műveltségi fokot igénylő munkát végezzenek, ezt a munkát mozdították elő a polgári rend keretei között, azaz óriási anyagi vívmányokkal gazdagították a burzsoáziát, a proletariátus számára pedig csak morzsákat juttattak belőlük. De mégiscsak előrevitték a kultúrát, ez volt a hivatásuk. Ha látni fogják, hogy a munkásosztály soraiból szervezett, haladó rétegek emelkednek ki, amelyek a kultúrát nemcsak megbecsülik, de segítenek ezt a tömegek közt is elterjeszteni, akkor ezek a szakemberek meg fogják változtatni a magatartásukat irányunkban. Ha az orvos látja, hogy a proletariátus a járványos betegségek elleni harcban megszervezi a dolgozók öntevékenységét, egészen más magatartást fog tanúsítani irányunkban. Ezek a polgári orvosok, mérnökök, agronómusok, szövetkezeti vezetők nálunk jelentős réteget alkotnak, és ha a gyakorlatban azt fogják látni, hogy a proletariátus egyre szélesebb tömegeket von be ebbe a munkába, akkor *erkölcsileg* aratunk fölöttük győzelmet, s nemcsak politikailag szakítjuk el őket a burzsoáziától. Akkor könnyebb lesz a feladatunk. Akkor ők saját maguktól bekapcsolódnak majd apparátusunkba, annak egy részévé válnak...

Az ingadozó értelmiség soraiban máris hatalmas fordulatot értünk el. Tegnap a kispolgári pártok legalizálásáról beszéltünk, ma viszont mensevikeket és eszereket tartóztatunk le,

– de mi ezekben az ingadozásokban pontosan meghatározott rendszert követünk. Ezen ingadozásokon egyetlen szilárd törekvés vonul végig: *elvágni az ellenforradalom útját, felhasználni a képzett polgári apparátust*... De mindezeken az ingadozásokon át művelt értelmiségi rétegek kerülnek a szovjetfunkcionáriusok soraiba, és el fogjuk távolítani azokat az elemeket, akik továbbra is támogatják a fehérgárdistákat.

Előadói beszéd a pártprogramról az OK(b)P VIII. kongresszusán. (1919. március 19.) LÖM 38. köt. 160–161. és 162. old.

Szolgálatba tudtunk állítani ezer meg ezer szakembert, igen sok tisztet, tábornokot, s ezek kommunista munkások mellett felelős posztokat töltenek be. A polgárháború minden elszántságát, minden tapasztalatát a járványok elleni harcra kell összpontosítani.

Volt idő, amikor az orvosi kar képviselői sem bíztak a munkásosztályban, amikor ők is arról álmodoztak, hogy visszatér még a polgári rendszer. Most már ők is meggyőződtek arról, hogy csak a proletariátussal együtt lehet Oroszországban felvirágoztatni a kultúrát. Csakis a tudomány képviselőinek és a munkásoknak az együttműködésével vethetünk véget az ólomsúllyal ránk nehezedő nyomornak, betegségeknek, szennynek. S ezt meg is valósítjuk.

A tudomány, a proletariátus és a technika képviselőinek szövetségével szemben tehetetlen mindennemű reakciós erő.

Beszéd az orvos-egészségügyi dolgozók II. összoroszországi kongresszusán. (1920. március 1.) LÖM 40. köt. 178–179. old.

A szakembereknek át kell adniuk tudásukat, hogy megvalósíthassuk eszméinket...

Most fel kell használnunk mindazokat a polgári szakembere-

ket, akik a múltban tudásra tettek szert és akiknek most tudásukkal kell fizetniük. Ezeknek a szakembereknek a segítségével kell végeznünk a munkánkat, az ő segítségükkel kell legyőznünk mindazt, amit le kell győzni, győznünk kell és meg kell teremtenünk harcos munkások sorait, akik tanulnának tőlük és irányítanák őket, és mindenkor a nagy munkástömegekhez fordulnának, hogy megmagyarázzák ezt a tapasztalatot.

Beszéd a Moszkvai Szovjetnek a III. Internacionálé első évfordulója alkalmából rendezett ünnepi ülésén. (1920. március 6.) LÖM 40. köt. 189. old.

A... kommunistáknak az a feladatuk, hogy kevesebbet parancsolgassanak, jobban mondva egyáltalán ne parancsolgassanak, hanem roppant óvatosan és ügyesen bánjanak a tudományos és műszaki szakemberekkel („akik a legtöbb esetben természetszerűleg polgári világnézettel és polgári szokásokkal vannak áthatva", amint az OKP programja megállapítja), emellett tanuljanak tőlük és legyenek segítségükre látókörük kiszélesítésében, az illető tudomány eredményeiből, megállapításaiból kiindulva, s szem előtt tartva, hogy a mérnök *nem úgy* fog eljutni a kommunizmus elismeréséhez, ahogy az illegális propagandista, a publicista eljutott, *hanem saját tudományának eredményein keresztül,* hogy a *maga módján* fog eljutni a kommunizmus elismeréséhez az agronómus, a maga módján az erdész stb.

Az egységes gazdasági tervről. (1921) LÖM 42. köt. 337. old.

Ha vezető intézményeink, vagyis a kommunista párt, a szovjethatalom, a szakszervezetek nem érik el azt, hogy minden egyes szakemberre, aki lelkiismeretesen, szakértelemmel és szeretettel végzi munkáját, úgy vigyázzunk, mint a szemünk fényére, még ha eszmeileg teljesen távol áll is a kommunizmustól,

akkor szó sem lehet semmiféle komoly sikerről a szocialista építés terén. Nem fogjuk tudni egyhamar megvalósítani, de mindenáron meg kell valósítanunk azt, hogy a szakemberek – mint külön társadalmi réteg, amely mindaddig külön réteg marad, amíg a kommunista társadalom fejlődésének legmagasabb fokát el nem érjük – jobban éljenek a szocializmusban, mint a kapitalizmusban éltek, anyagilag is, jogi szempontból is, a munkásokkal és a parasztokkal való jó együttműködés szempontjából is, eszmei tekintetben is, vagyis hogy örömet leljenek munkájukban és tudatában legyenek annak, hogy a társadalom számára hasznos munkát végeznek, amikor nem függnek a tőkésosztály önző érdekeitől. Senki sem lesz hajlandó elismerni, hogy csak valamennyire is tűrhetően működik egy olyan intézmény, amelyben nem folyik tervszerű és gyakorlati eredményekkel járó munka abban az irányban, hogy a szakembereket minden szükségessel ellássák, legjobbjaikat felkarolják, érdekeiket védelmezzék és óvják stb. A szakszervezeteknek minden ilyesféle munkát nem az adott intézmény érdekeinek szempontjából kell végezniük (illetve valamennyi intézmény megfelelő munkájában nem az adott intézmény érdekei szempontjából kell rendszeresen részt venniük), hanem a munka és a népgazdaság egészének az érdekei szempontjából. A szakemberekkel kapcsolatban a szakszervezetekre hárul az a rendkívül komoly és nehéz munka, hogy a dolgozók nagy tömegeire napról napra befolyást gyakoroljanak, s ily módon megteremtsék a helyes viszonyt a dolgozó tömegek és a szakemberek között, és csakis az ilyen munka vezethet valóban komoly gyakorlati eredményekre.

A szakszervezetek szerepe és feladatai az új gazdasági politika viszonyai között. A tézisek tervezete. (1921) LÖM 44. köt. 340–341. old.

A marxista–leninista ideológia a szocialista kultúra alapja. A kommunista pártosság

Oroszországban az Októberi Forradalom után a szociáldemokrata munka új feltételei napirendre tűzték a pártos irodalom kérdését. Eltűnőfélben van az illegális és a legális sajtó közötti különbség, a hűbéri, önkényuralmi Oroszország korszakának e gyászos öröksége. Ám ez a különbség még korántsem szűnt meg. Miniszterelnökünk képmutató kormányának féktelen garázdálkodása miatt az *Izvesztyija Szovjeta Rabocsih Gyeputatov* továbbra is csak „illegálisan" jelenhet meg, de a kormánynak azok az ostoba próbálkozásai, hogy „megtiltsa" azt, amit megakadályozni nem bír, csak szégyent hoznak a fejére, csak azt eredményezik, hogy újabb erkölcsi csapások érik.

Amikor még megvolt a különbség illegális és legális sajtó között, a pártsajtó és a párton kívüli sajtó kérdését általában rendkívül egyszerűen és rendkívül hamisan, torz módon döntötték el. Az egész illegális sajtó pártsajtó volt, olyan szervezetek adták ki és olyan csoportok irányították, amelyek valamilyen módon kapcsolatban álltak a gyakorlati pártmunkások csoportjaival. Az egész legális sajtó párton kívüli sajtó volt – minthogy a párthoz tartozás tilos volt –, de az egyik vagy másik párthoz „húzott". Elkerülhetetlenek voltak mindenféle undorító szövetségek, természetellenes „együttélések", hamis cégérek; a párt nézeteit kifejezni vágyó emberek kényszerű hallgatása egybekeveredett olyan emberek korlátolt vagy gyáva gondolkodásával, akik nem értek meg ezekre a nézetekre, akik lényegében nem voltak pártemberek.

Óh, átkos idők, az ezópuszi beszéd, az irodalmi szolgaság, a rabszolganyelv, a szellemi jobbágyság kora! A proletariátus véget vetett ennek az aljasságnak, amelytől fulladozott minden,

ami eleven és friss volt Oroszországban. De a proletariátus egyelőre még csak félszabadságot vívott ki Oroszországnak.

A forradalom még nem ért véget. A cárizmus *már nem* bírja legyőzni a forradalmat, a forradalom viszont *még nem* bírja legyőzni a cárizmust. S olyan korban élünk, amikor mindenütt és mindenben megmutatkozik a nyílt, becsületes, egyenes, következetes pártosságnak ez a természetellenes párosulása a földalatti, leplezett, „diplomatikus", ravasz „legalitással". Ez a természetellenes párosulás meglátszik a mi újságunkon is: bármennyit élcelődik is Gucskov úr a szociáldemokrata zsarnokságon, amely megtiltja a polgári liberális, mérsékelt újságok kinyomtatását, ez mit sem változtat a tényen, a *Proletarij*, az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt Központi Lapja mégiscsak kívül reked az *önkényuralmi*-rendőri Oroszország kapuin.

De akárhogy áll is a dolog, ez a félforradalom arra kötelez mindnyájunkat, hogy haladéktalanul fogjunk hozzá a dolgok újjárendezéséhez. Az irodalom most, még „legálisan" is, 9/10 részében pártos irodalom lehet. Az irodalomnak pártos irodalommá kell válnia. Ellentétben a polgári erkölcsökkel, ellentétben a vállalkozói, kalmárszellemű polgári sajtóval, ellentétben a polgári irodalmi karrierizmussal és individualizmussal, az „úri anarchizmussal" és a nyerészkedéssel – a szocialista proletariátusnak a *pártos irodalom* elvét kell hirdetnie, ezt az elvet kell kifejlesztenie és a lehető legteljesebb, legtisztább formában valóra kell váltania.

Mi a lényege ennek az elvnek, a pártos irodalom elvének? Az, hogy a szocialista proletariátus számára az irodalom nem lehet egyes személyek vagy csoportok nyerészkedésének eszköze, sőt egyáltalán nem lehet a proletariátus közös ügyétől független magánügy. Le a pártatlan írókkal! Le az irodalmi Übermenschekkel! Az irodalmi munka legyen *része* az egyetemes proletár munkának, legyen „kereke és csavarja" egyetlen egységes, nagy szociáldemokrata gépezetnek, amelyet az egész munkásosztály egész tudatos élcsapata mozgat. Az irodalmi mun-

kának a szervezett, tervszerű, egységes szociáldemokrata pártmunka alkotórészévé kell válnia.

„Minden hasonlat sántít", tartja egy német közmondás. Sántít az enyém is, amikor az irodalmat csavarhoz, az eleven mozgalmat gépezethez hasonlítom. Sőt, talán akadnak hisztérikus entellektüelek, akik feljajdulnak az ilyen hasonlat hallatára, mondván, hogy ez lealacsonyítja, megöli, „bürokratizálja" a szabad eszmei harcot, a kritika szabadságát, az irodalmi alkotás szabadságát stb. stb. De minden ilyen jajgatás lényegében csak a polgári entellektüel individualizmus megnyilatkozása. Nem vitás, az irodalmi munka tűri a legkevésbé, hogy gépiesen uniformizálják, nivellálják, hogy a többség uralkodjon a kisebbségen. Nem vitás, hogy itt feltétlenül nagyobb teret kell engedni az egyéni kezdeményezésnek, az egyéni hajlamoknak, teret kell engedni a gondolatnak és a fantáziának, a formának és a tartalomnak. Ez mind vitathatatlan, de minden csak azt bizonyítja, hogy a proletariátus pártmunkájának irodalmi részét nem lehet sablonosan azonosítani a proletariátus pártmunkájának más részeivel. Mindez korántsem dönti meg azt a burzsoázia és a polgári demokrácia számára idegen és furcsa tételt, hogy az irodalmi munkának mindenképpen, feltétlenül szorosan össze kell fonódnia a szociáldemokrata pártmunka más területeivel. Az újságoknak az egyes pártszervezetek szerveivé kell válniuk. Az íróknak feltétlenül valamelyik pártszervezethez kell tartozniuk. A kiadóvállalatoknak és a lerakatoknak, az üzleteknek és az olvasótermeknek, a könyvtáraknak és a különféle könyvesboltoknak a pártnak alárendelt és a pártnak számadással tartozó intézményekké kell válniuk. Ezt az egész munkát a szervezett szocialista proletariátusnak szemmel kell tartania, az egészet ellenőriznie kell, ebbe az egész munkába, kivétel nélkül minden mozzanatába bele kell vinnie az eleven proletár munka eleven szellemét, hogy ezzel teljesen kihúzza a talajt az alól a régimódi, félig oblomovi, félig kalmárszellemű orosz elv alól, hogy az író írogat, az olvasó olvasgat.

Nem állítjuk persze, hogy az ázsiai cenzúra és az európai

burzsoázia által megrontott irodalom ily módon egyik napról a másikra átalakulhat. Eszünk ágában sincs valamilyen kaptafarendszert hirdetni vagy azt hangoztatni, hogy a feladat megoldható néhány határozattal. Nem, ezen a területen lehet a legkevésbé szó sematizálásról. A fontos az, hogy egész pártunk, Oroszország egész öntudatos szociáldemokrata proletariátusa felismerje ezt az új feladatot, hogy ezt világosan felvesse és mindenütt hozzálásson megoldásához. Amikor most végre leráztuk a hűbéri cenzúra igáját, nem akarjuk, de nem is fogjuk fejünket a burzsoá kalmár irodalmi viszonyok igájába hajtani. Szabad sajtót akarunk és fogunk is teremteni, mégpedig nemcsak olyan értelemben szabad sajtót, hogy szabad a rendőrségtől, hanem olyan értelemben is, hogy nem függ a tőkétől és mentes a karrierizmustól; – sőt olyan értelemben is, hogy mentes a burzsoá anarchista individualizmustól.

Ez utóbbi szavak paradoxonnak tűnnek, vagy mintha gúnyolni akarnánk az olvasót. Hogyan?! – kiált fel esetleg valamelyik entellektüel, a szabadság valamelyik heves bajnoka. Hogyan! Önök azt akarják, hogy egy annyi finomságot, individualitást igénylő munkaterületen, mint amilyen az irodalmi alkotás, a kollektivitás elve érvényesüljön! Önök azt akarják, hogy a munkások szótöbbséggel döntsenek a tudomány, a filozófia, az esztétika kérdéseiben! Önök tagadják a teljesen individuális szellemi alkotás teljes szabadságát!

Nyugodjanak meg, uraim! Először is, a párt irodalmáról van szó, és arról, hogy ezt az irodalmat a párt ellenőrzése alá helyezzük. Mindenki szabadon írhat és mondhat, amit akar, a legcsekélyebb korlátozás nélkül. De minden szabad egyesülésnek (többek között a pártnak) megvan a joga arra is, hogy kizárja azokat a tagokat, akik a párt cégérét pártellenes nézetek hirdetésére használják fel. Legyen teljes szólás- és sajtószabadság. De legyen teljes egyesülési szabadság is. A szólásszabadság nevében meg kell adnom neked a teljes jogot arra, hogy kiálts, hazudj és írj, amit akarsz. Neked ellenben az egyesülési szabadság nevében meg kell adnod nekem azt a jogot, hogy egyesüljek

azokkal az emberekkel, akik ilyen vagy olyan szellemben beszélnek, vagy különváljak tőlük. A párt önkéntes egyesülés, amely elkerülhetetlenül széthullana, előbb eszmeileg, s azután gyakorlatilag is, ha nem tisztítaná meg sorait olyan tagoktól, akik pártellenes nézeteket hirdetnek. Hogy mi pártos és mi pártellenes, ezt a pártprogram, a párt taktikai határozatai és szervezeti szabályzata, s végül a nemzetközi szociáldemokráciának, a proletariátus nemzetközi önkéntes egyesüléseinek tapasztalatai határozzák meg; a proletariátus mindig bevesz pártjába egyes nem egészen következetes, nem egészen tisztán marxista, nem egészen odavaló elemeket vagy áramlatokat, de bizonyos időközökben mindig meg is „tisztítja" pártját. Így lesz ez nálunk is, uraim, a polgári „szabad kritika" pártolói, a párton *belül:* a párt most nálunk egyszerre tömegpárttá válik, éppen most térünk át éles fordulattal a nyílt szervezetre, most elkerülhetetlenül sok következetlen (marxista szempontból következetlen) ember csatlakozik hozzánk, talán még néhány hívő keresztény, néhány misztikus is. Erős a gyomrunk, kemény marxisták vagyunk. Megemésztjük ezeket a következetlen embereket. Ha a pártban megvan a gondolkodás szabadsága és a kritika szabadsága, attól még sohasem feledkezünk meg az embereknek arról a szabadságjogáról, hogy pártoknak nevezett szabad egyesülésekbe csoportosuljanak.

Másodszor, burzsoá individualista uraim, meg kell mondanunk önöknek, hogy az abszolút szabadságot hirdető minden szónoklatuk merő képmutatás. Abban a társadalomban, amely a pénz hatalmán alapul, amelyben a dolgozók tömegei nyomorognak, a gazdagok maroknyi csoportja meg élősködik, nem lehet valóságos, tényleges „szabadság". Független-e ön, író uram, polgári kiadójától, polgári közönségétől, amely azt kívánja öntől, hogy pornográfiát nyújtson szóban és képben, s prostitúciót a „szent" színművészet „kiegészítéseként"? Ez az abszolút szabadság nem egyéb, mint polgári vagy anarchista frázis (mert az anarchizmus mint világnézet visszájára fordított polgári felfogás). Lehetetlenség, hogy valaki bizonyos társada-

lomban éljen és ugyanakkor független legyen ettől a társadalomtól. A polgári író, festő, színésznő szabadsága csak álcázott (vagy képmutatóan takargatott) függőség, hiszen mindegyikük függ a pénzeszsáktól, attól, aki megvásárolja, aki kitartja.

És mi, szocialisták, leleplezzük ezt a képmutatást, letépjük a hamis cégéreket – nem azért, hogy minden osztályjellegtől mentes irodalmat és művészetet teremtsünk (ez csak az osztály nélküli szocialista társadalomban lesz majd lehetséges), hanem azért, hogy a szabadnak hazudott, valójában azonban a burzsoáziához kötött irodalommal szembeállítsuk a valóban szabad, *nyíltan* a proletariátushoz kötött irodalmat.

Ez szabad irodalom lesz, mert nem a haszon és a karrier, hanem a szocializmus eszméje és a dolgozókkal való együttérzés toboroz majd újabb meg újabb erőket soraiba. Ez szabad irodalom lesz, mert nem valamely életúnt hősnőt, nem az unatkozó és az elhájasodástól szenvedő „felső tízezret" fogja szolgálni, hanem a dolgozók millióit és tízmillióit: az ország színe-virágát, erejét, jövendőjét. Ez szabad irodalom lesz, amely az emberiség forradalmi gondolatának legújabb eredményeit megtermékenyíti a szocialista proletariátus tapasztalataival és eleven munkájával, amely állandó kölcsönhatást teremt a múlt tapasztalatai (a szocializmusnak primitív, utópisztikus formáiból való kifejlődését betetőző tudományos szocializmus) és a ma tapasztalatai (a munkás elvtársak mostani harca) között.

Munkára hát, elvtársak! Nehéz és új, de nagy és hálás feladat vár ránk: meg kell szerveznünk egy széles körű, sokoldalú, sokrétű irodalmat, amely szoros és elszakíthatatlan kapcsolatban van a szociáldemokrata munkásmozgalommal. Az egész szociáldemokrata irodalomnak pártos irodalommá kell válnia. Minden újságnak, folyóiratnak, kiadóvállalatnak stb. haladéktalanul hozzá kell fognia az újjászervezés munkájához, és olyan körülmények előkészítéséhez, amelyek között valamennyi, ilyen vagy olyan alapon, teljesen valamelyik pártszervezethez tartozik majd. Csak így lesz a „szociáldemokrata" irodalom valóban szociáldemokrata irodalom, csak így teljesítheti köteles-

ségét, csak így lesz módja arra, hogy a polgári társadalom keretein belül is kitépje magát a burzsoázia rabságából és egybeolvadjon a valóban haladó és következetesen forradalmi osztály mozgalmával.

A párt szervezete és a pártos irodalom. (1905) LÖM 12. köt. 93–98. old.

A politikában az emberek mindig az ámítás és az önámítás együgyű áldozatai voltak és azok is maradnak, amíg meg nem tanulják, hogy bármely erkölcsi, vallási, politikai, szociális frázis, nyilatkozat, ígéret mögött fel kell fedniük egyik vagy másik osztály *érdekeit*.

A marxizmus három forrása és három alkotórésze. (1913) LÖM 23. köt. 46. old.

A munkás-paraszt Szovjet Köztársaságban a művelődésügy egész szervezetét mind a politikai felvilágosítás terén általában, mind pedig különösen a művészet terén át kell hogy hassa a proletárdiktatúra céljainak sikeres megvalósításáért, vagyis a burzsoázia megdöntéséért, az osztályok megszüntetéséért, az ember ember által való bármiféle kizsákmányolásának kiküszöböléséért folyó proletár osztályharc szelleme.

A proletárkultúráról. (1920) LÖM 41. köt. 319. old.

A „sajtószabadság" jelszava világra szóló jelszóvá vált a középkor végén és az volt egészen a XIX. századig. Miért? Mert kifejezte a progresszív burzsoáziát, vagyis a progresszív burzsoázia harcát a papok és a királyok, a hűbérurak, a földbirtokosok ellen.

Nincs a világon egyetlen olyan ország sem, amely annyit tett

volna és tenne azért, hogy a tömegeket kivonja a *papok és földbirtokosok* befolyása alól, mint az OSZFSZK. A „sajtószabadságnak" *ezt* a feladatát mi *jobban* teljesítettük és teljesítjük, mint *bárki* a világon.

A sajtószabadság mindenütt a világon, ahol tőkések vannak, szabadság a lapok *megvásárlására,* az írók *megvásárlására,* a „közvélemény" *megvásárlására,* megvesztegetésére és megdolgozására a *burzsoázia érdekeinek* megfelelően.

Ez tény. Soha senki ezt meg nem cáfolhatja.

És nálunk? Tagadhatja-e bárki is, hogy a burzsoáziát levertük, *de nem semmisítettük meg? hogy elrejtőzött?* Ez tagadhatatlan.

A sajtószabadság az OSZFSZK-ban, amelyet az egész világ burzsoá ellenségei vesznek körül, a burzsoázia és leghűségesebb szolgái, a mensevikek és az eszerek, *politikai szervezkedésének* szabadsága.

Ez megcáfolhatatlan tény.

A burzsoázia (az egész világon) erősebb még nálunk, mégpedig sokszorta erősebb. Ha ráadásul *még* egy olyan fegyvert is adnánk a kezébe, mint a politikai szervezkedés szabadsága (= sajtószabadság, mert a sajtó a politikai szervezkedés központja és alapja), akkor megkönnyítenénk az ellenség dolgát, segítenénk az osztályellenséget.

Nem óhajtunk öngyilkosságot elkövetni, ezért ezt nem tesszük meg.

Mi világosan látjuk ezt a *tényt:* a „sajtószabadság" a *valóságban* azt jelentené, hogy a nemzetközi burzsoázia nyomban megvásárolja a kadet, eszer és mensevik írók százait és ezreit és megszervezi propagandájukat, ellenünk vívandó harcukat.

Ez tény. „Ők" gazdagabbak nálunk és a rendelkezésükre álló erőnél tízszerte nagyobb „erőt" vásárolnak meg.

Nem. Ezt nem tesszük meg, mi nem nyújtunk segítséget a világ burzsoáziájának.

G. Mjasznyikovhoz. (1921. augusztus 5.) LÖM 44. köt. 74–75. old.

Az oroszországi haladó társadalmi gondolat fő irányainak szerencsére mélyen gyökerező materialista hagyománya van. Nem is beszélve G. V. Plehanovról, elég ha Csernisevszkijt említjük, akihez képest a mai narodnyikok (a népi szocialisták, a szociálforradalmárok stb.) a divatos reakciós filozófiai tanokat hajszolva nemegyszer visszafelé mentek, megszédülve az európai tudomány állítólagos „legújabb vívmányának" aranyfüstjétől és képtelenek lévén felismerni, hogy az aranyfüst alatt a burzsoázia, a polgári előítéletek és burzsoá reakciósság szolgálatának ez vagy az a válfaja rejtőzik.

Nálunk, Oroszországban, mindenesetre vannak még – s kétségtelenül még jó sokáig lesznek – a nem kommunista táborhoz tartozó materialisták, s nekünk feltétlenül kötelességünk, hogy bevonjuk a közös munkába mindazokat, akik a filozófiai reakció és az úgynevezett „művelt társadalom" filozófiai előítéletei elleni harcban a következetes és harcos materializmus oldalán állnak...

A következetes, de a kommunista párthoz nem tartozó materialistákkal való szövetségen kívül, annak a munkának a szempontjából, melyet a harcos materializmusnak el kell végeznie, nem kevésbé fontos, ha ugyan nem még fontosabb, a modern természettudomány azon képviselőivel való szövetség, akik a materializmus felé hajlanak és nem félnek attól, hogy a materializmust védelmezzék és hirdessék az úgynevezett „művelt társadalomban" az idealizmus és a szkepticizmus irányában megnyilvánuló divatos filozófiai ingadozásokkal szemben.

A. Tyimirjazevnek Einstein relativitáselméletéről a *Pod Znamenyem Markszizma* 1–2. számában megjelent cikke alapján remélhető, hogy a folyóiratnak ezt a második szövetséget is sikerül majd megvalósítania. Minél több figyelmet kell fordítani rá. Nem szabad elfelejteni, hogy éppen a modern természettudomány napjainkban végbemenő gyökeres átalakulásából születnek lépten-nyomon reakciós filozófiai iskolák és iskolácskák, irányzatok és irányzatocskák. Ezért a természettudomány terén végbemenő legújabb forradalom által felvett kérdések figye-

lemmel kísérése, a természetkutatók bevonása a filozófiai folyóiratnak ebbe a munkájába olyan feladat, amelynek megoldása nélkül a harcos materializmus semmiképpen sem lehet sem harcos, sem materializmus. Ha Tyimirjazev a folyóirat első számában kénytelen volt előrebocsátani, hogy Einstein elméletén, bár Tyimirjazev szavai szerint Einstein maga nem folytat aktív harcot a materializmus alapjai ellen, már minden országban kapva kapott a polgári értelmiség óriási tömege, ez nemcsak Einsteinre vonatkozik, hanem – a XIX. század végétől kezdve – a természettudomány nagy átalakítóinak egész sorára, ha ugyan nem a többségükre.

És ahhoz, hogy egy ilyen jelenséggel szemben tudatosan foglalhassunk állást, meg kell értenünk, hogy komoly filozófiai alapvetés nélkül semmiféle természettudomány, semmiféle materializmus nem állhatja meg a helyét a polgári eszmék támadása és a polgári világszemlélet visszaállítása ellen vívott harcban. A természettudósnak, hogy ebben a harcban helytállhasson, s ezt teljes sikerrel vívhassa meg, modern materialistának, a Marx által képviselt materializmus tudatos hívének, vagyis dialektikus materialistának kell lennie. A *Pod Znamenyem Marksizma* munkatársainak, hogy ezt a célt elérjék, meg kell szervezniük Hegel dialektikájának materialista szempontból való rendszeres tanulmányozását, vagyis azét a dialektikáét, amelyet Marx mind a „Tőké"-ben, mind történelmi és politikai munkáiban gyakorlatilag alkalmazott...

A hegeli dialektika ilyen tanulmányozása, értelmezése és propagandája természetesen rendkívül nehéz, és kétségtelen, hogy az első kísérletek ezen a téren hibákkal fognak együtt járni. De csak az nem követ el hibát, aki semmit sem csinál. Arra támaszkodva, ahogyan Marx a materialista módon értelmezett hegeli dialektikát alkalmazta, minden oldalról kidolgozhatjuk és ki is kell dolgoznunk ezt a dialektikát, szemelvényeket kell közölnünk a folyóiratban Hegel fő műveiből, materialista módon meg kell őket magyaráznunk, a dialektika marxi alkalmazásának példáival, valamint a dialektikának a gazdasági és po-

litikai viszonyok területéről vett példáival kommentálva őket, hiszen a legújabb kori történelem, különösen a legutóbbi imperialista háború és a forradalom hihetetlenül sok példát szolgáltat erre. Véleményem szerint a *Pod Znamenyem Markszizma* szerkesztőinek és munkatársainak csoportja mintegy „a hegeli dialektika materialista barátainak társasága" lehetne. A modern természetkutatók a materialista módon értelmezett hegeli dialektikában számos választ fognak találni (ha értenek hozzá, hogy miként kell keresni, s ha mi megtanuljuk, hogy segítsünk nekik ebben) azokra a filozófiai kérdésekre, amelyeket a természettudományban végbemenő forradalom vet fel és amelyeken a polgári divat entellektüel hódolói „letévednek" a reakció útjára.

A materializmus nem lehet harcos materializmus, ha nem tűzi ki és nem oldja meg rendszeres munkával ezt a feladatot. Enélkül a materializmus – hogy Scsedrin kifejezésével éljünk – nem annyira a verekedők, mint inkább a megvert szerepét fogja játszani. Enélkül a nagy természetbúvárok – éppoly gyakran, mint eddig – filozófiai következtetéseikben és általánosításaikban tehetetlenek lesznek. A természettudomány ugyanis olyan gyorsan halad, olyan mély forradalmi átalakuláson megy át minden téren, hogy filozófiai következtetések nélkül semmiképpen sem lehet meg.

A harcos materializmus jelentőségéről (1922) LÖM 45. kót. 24. és 28–30. old.

Tudomány, irodalom, művészet

A fő feladat, amelyet a Külföldi Irodalom Bizottságának maga elé kell tűznie, annak elérése, hogy Moszkvában, Petrográdban és a Köztársaság nagy városaiban a szakkönyvtárak 1–1 példányban gyűjtsék az összes új, 1914–1921. évi külföldi

műszaki és tudományos (kémia, fizika, elektrotechnika, orvostudomány, statisztika, közgazdaságtan stb.) folyóiratokat és könyveket s rendszeresen kapják valamennyi időszaki kiadványt. A Külföldi Irodalom Bizottságának egész munkáját elsősorban ennek a feladatnak a tényleges teljesítése szempontjából fogom megítélni.

A Külföldi Irodalom Bizottságához. (1921. szeptember 30.) LÖM 53. köt. 245. old.

A Tudományos Akadémiának, amely megkezdte Oroszország természeti termelőerőinek rendszeres tanulmányozását és felkutatását*, a Legfelsőbb Népgazdasági Tanács haladéktalanul adjon megbízást arra, hogy szakemberekből alakítson több bizottságot az ipar újjászervezését és Oroszország gazdasági fellendítését célzó terv mielőbbi összeállítása érdekében.

Ennek a tervnek a következőket kell tartalmaznia:

Oroszország iparát ésszerűen kell *elhelyezni* a nyersanyag közelsége szempontjából és abból a szempontból, hogy minél kevesebb munka vesszen kárba a nyersanyag-megmunkálásról a félkészgyártmányok megmunkálásának valamennyi későbbi, egészen a készáru elkészítéséig terjedő szakaszára való áttérés során.

A termelést a leginkább nagyüzemi modern ipar és különösen a trösztök szempontjából ésszerűen össze kell vonni és összpontosítani néhány óriásüzemben.

A jelenlegi Oroszországi Szovjet Köztársaság számára (Ukrajna és a németek által megszállt területek nélkül) a legnagyobb mértékben biztosítani kell annak lehetőségét, hogy *ön-*

* NB: Minden erőnkből meg kell gyorsítanunk ezeknek az anyagoknak a *kiadását*, értesíteni kell erről mind a Közoktatásügyi Népbiztosságot, mind a nyomdászok szakszervezetét, mind a Munkaügyi Népbiztosságot.

állóan elláthassa magát *valamennyi* fontosabb nyersanyagfajtával és iparággal.

Különös figyelmet kell fordítani az ipar és közlekedés villamosítására és a villamosságnak a földművelésben való alkalmazására. A nem elsőrendű fűtőanyagokat (tőzeget, rossz minőségű szenet) fel kell használni villamosenergia termelésére a legkisebb kitermelési és szállítási költségekkel.

A vízi erőt és a szélmotorokat fel kell használni általában és különösen a földművelésben.

A tudományos-technikai munkák tervének vázlata. (1918) LÖM 36. köt. 214–217. old.

A szocializmus elképzelhetetlen a modern tudomány legújabb vívmányai szerint felépített nagytőkés technika nélkül, olyan tervszerű állami szervezet nélkül, amely az emberek tízmillióit kötelezi arra, hogy a legszigorúbban betartsanak egy egységes szabályt a termelés és a termékelosztás terén.

A „baloldali" gyerekességről és a kispolgáriasságról. (1918) LÖM 36. köt. 281. old.

A Népbiztosok Tanácsa teljes mértékben helyeselve és üdvözölve azt az eszmét, amelyre a Szocialista Akadémia megalapításának terve épült, megbízza a Közoktatásügyi Népbiztosságot, hogy ezt a tervet a következő szempontok alapján dolgozza át:

1. – első helyre állítandó egy marxista irányzatú kiadóvállalat;
2. – különösen nagy számban kell bevonni külföldi marxista erőket;
3. – az egyik legelsőrendű feladat több társadalomtudományi kutatás megszervezése;

4. – azonnal intézkedni kell orosz oktató erők felkutatása, kiválogatása és felhasználása érdekében.

A Népbiztosok Tanácsának rendelettervezete a Szocialista Társadalomtudományi Akadémiáról. (1918) LÖM 36. köt. 351. old.

Ha átolvassuk azoknak a szocialistáknak a műveit, akik az utóbbi fél század folyamán figyelemmel kísérték a kapitalizmus fejlődését, és újra meg újra arra a következtetésre jutottak, hogy a szocializmus elkerülhetetlen, kivétel nélkül mindnyájan rámutattak arra, hogy csupán a szocializmus szabadítja meg a tudományt polgári béklyóitól, a tőke rabigájától, a piszkos tőkés profithajhászás érdekeinek rabságából.

Beszéd a népgazdasági tanácsok I. összoroszországi kongresszusán. (1918. május 26.) LÖM 36. köt. 359. old.

A Népbiztosok Tanácsa I. P. Pavlov akadémikusnak az egész világ dolgozói szempontjából óriási jelentőségű, egészen kivételes tudományos érdemeire való tekintettel, elrendeli:

1. A Petrográdi Szovjet előterjesztése alapján alakuljon széles hatáskörrel felruházott különbizottság, melynek tagjai: M. Gorkij elvtárs, Krisztyi elvtárs, a petrográdi főiskolák igazgatója és Kaplun elvtárs, a Petrográdi Szovjet igazgatási osztálya kollégiumának tagja. A bizottságnak az a feladata, hogy a legrövidebb időn belül teremtse meg a legkedvezőbb feltételeket Pavlov akadémikus és munkatársai tudományos munkájának biztosítása érdekében.

2. Meg kell bízni az Állami Könyvkiadót, hogy a köztársaság legjobb nyomdájában díszkiadásban jelentessen meg egy tudományos művet Pavlov akadémikus összeállításában, amely az elmúlt húsz esztendőben végzett tudományos munkásságának

eredményeit összegezi. A mű szerzői joga mind Oroszországban, mind külföldön I. P. Pavlovot illeti meg.

3. Meg kell bízni a munkásellátási bizottságot, hogy Pavlov akadémikus és felesége részére különleges élelmiszer-fejadagot utaljon ki, amelynek kalóriaértéke két akadémiai fejadaggal egyenlő.

4. Meg kell bízni a Petrográdi Szovjetet, hogy Pavlov professzor és felesége számára jelenlegi lakásukat életük végéig biztosítsa, és mind a lakást, mind Pavlov akadémikus laboratóriumát a legnagyobb kényelemmel rendezze be.

Rendelet I. P. Pavlov akadémikus és munkatársai tudományos munkája feltételeinek biztosításáról. (1921) LÖM 42. köt. 255–256. old.

Államapparátusunk megújítása érdekében a következő feladatot kell mindenáron magunk elé tűznünk: először – tanulni, másodszor – tanulni, és harmadszor – tanulni, és aztán ügyelni arra, hogy tudásunk ne maradjon holt betű vagy divatos frázis (ami nálunk, minek is tagadnánk, bizony igen gyakran megesik), hogy a tudás valóban a vérünkké váljon, hogy teljes mértékben és igazán mindennapi életünk alkotórészévé legyen.

Inkább kevesebbet, de jobban. (1923) LÖM 45. köt. 389. old.

A népszerűsítés, mondhatnánk a szerzőnek, nagyon távol áll a vulgarizálástól, a népszerűsködéstől. A népszerű író a legegyszerűbb közismert adatokból kiindulva vezeti el az olvasót a mély gondolatokhoz, a mély tanításhoz, egyszerű okfejtéssel vagy jól megválasztott példákkal világítja meg az adatokból folyó legfontosabb *következtetéseket,* s így a gondolkodó olvasót egyre újabb és újabb kérdések elé állítja. A népszerű író nem olyan olvasót tételez fel, aki nem gondolkodik, nem akar vagy nem tud gondolkodni; ellenkezőleg, feltételezi, hogy a fejletlen

olvasó is komolyan akarja törni a fejét és *segíti* ebben a komoly és nehéz munkában, *vezeti*, segíti az első lépéseknél és *tanítja* a további önálló járásra. A vulgáris író olyan olvasót tételez fel, aki nem gondolkodik és nem képes gondolkodni, nem vezeti rá a komoly tudomány alapelveire, hanem torzításig leegyszerűsített, apró tréfákkal és szójátékokkal fűszerezett formában „készen" tálalja fel neki egy bizonyos tanítás *összes* következtetéseit, így az olvasónak még rágnia sem kell, csak le kell nyelnie ezt a kását.

A Szvoboda című folyóiratról. (1901) LÖM 5. köt. 329–330. old.

Rontjuk az orosz nyelvet. Idegen szavakat használunk szükségtelenül. Helytelenül használjuk ezeket a szavakat. Miért mondjuk: „defektusok", amikor mondhatjuk: hibák vagy hiányok vagy fogyatékosságok.

Persze, ha valaki nemrég tanult meg egyáltalán olvasni, különösen pedig újságot olvasni, és szorgalmasan búvja az újságokat, akaratlanul is elsajátítja fordulataikat. Márpedig éppen újságnyelvünk kezd szintén romlani. Aki nemrég tanult meg olvasni, annak még elnézhető az idegen szavak használata, mert újdonság számára, de az íróknak ez nem nézhető el. Nem volna-e ideje, hogy hadat üzenjünk az idegen szavak szükségtelen használatának?...

Átvenni a francia szavak kisvárosi használatát annyi, mint átvenni a legrosszabbat annak az orosz földbirtokos osztálynak legsilányabb képviselőitől, amely tanult ugyan franciául, de először is, nem tanulta meg igazán és, másodszor, kerékbe törte az orosz nyelvet.

Nem volna-e legfőbb ideje, hogy hadat üzenjünk az orosz nyelv eltorzításának?

Az orosz nyelv megtisztításáról. (1919) LÖM 40. köt. 46–47. old.

A Proletkult összoroszországi kongresszusa... mint elméletileg helytelent és gyakorlatilag károst a leghatározottabban elutasít minden olyan kísérletet, hogy saját külön kultúrát eszeljünk ki, hogy bezárkózzunk saját külön szervezeteinkbe, hogy különválasszuk a Művelődésügyi Népbiztosság és a Proletkult munkaterületét, vagy „autonómiát" biztosítsunk a Proletkultnak a Művelődésügyi Népbiztosság intézményein belül stb. Ellenkezőleg, a kongresszus a Proletkult minden szervezetének feltétlen kötelességévé teszi, hogy teljesen a Művelődésügyi Népbiztosság intézményeinek hálózatához tartozó kisegítő szervnek tekintse magát és a szovjethatalom (különösen a Művelődésügyi Népbiztosság) és az Oroszországi Kommunista Párt közös vezetése alatt valósítsa meg feladatait mint a proletárdiktatúra feladatainak egyik részét.

A proletárkultúráról. (1920) LÖM 41. köt. 320. old.

Arkagyij Avercsenkónak, egy szinte eszeveszetten dühöngő fehérgárdistának a könyve ez: „Tucatnyi kés a forradalom hátába." Párizs 1921. Érdekes megfigyelni, hogy az izzó gyűlöletből miként fakadtak ennek a nagy tehetségre valló könyvecskének csodálatosan erős és csodálatosan gyenge oldalai. Ahol a szerző elbeszélésében előtte ismeretlen témát érint, nyoma sincs művészetnek... A könyv nagyobbik része viszont olyan témákról szól, amelyeket Arkagyij Avercsenko kitűnően ismer, amelyeket átélt, átgondolt, átérzett. És meglepő tehetséggel ábrázolja a régi, gazdag, jóllakott és megcsömörlött Oroszország képviselőinek, a földesuraknak és gyárosoknak az érzéseit és hangulatát. Így, éppen így kell látniuk a forradalmat az uralkodó osztályok képviselőinek. A lángoló gyűlölet Avercsenko elbeszéléseit néha – mégpedig többnyire – meglepően kifejezővé teszi. Vannak igazán kitűnő dolgai, mint például a „Csizmák taposta pázsit" – azoknak a gyermekeknek a lelkivilágáról, akik átélték és átélik a polgárháborút.

Ám az igazi pátosz magaslatára csak akkor emelkedik a szerző, amikor az evésről beszél. Hogyan ettek a gazdagok a régi Oroszországban, hogyan villásreggeliztek Petrográdban – nem, dehogy Petrográdban, Pétervárott – 14 és fél rubelért meg 50 rubelért stb. A szerző ezt valósággal kéjelegve írja le; ehhez aztán ért, ezt átélte és átérezte, itt már nem követ el hibákat. Tárgyismerete és őszintesége egészen rendkívüli...

Egyik-másik elbeszélést nézetem szerint érdemes volna újra kiadni. A tehetséget buzdítani kell.

Egy tehetségre való könyvecske. (1921) LÖM 44. köt. 246–247. old.

Tegnap az *Izvesztyijában* véletlenül elolvastam Majakovszkij politikai tárgyú versét [Önagyonülésezők]. Nem tartozom Majakovszkij költői tehetségének hódolói közé, bár elismerem, hogy ezen a téren nem vagyok illetékes. De politikai és közigazgatási szempontból már régen nem éreztem ilyen elégedettséget. Majakovszkij versében kegyetlenül kigúnyolja az ülésezéseket és kineveti a kommunistákat, amiért folyvást üléseznek és egyre csak üléseznek. Nem tudom, költői szempontból milyen a vers, de arról kezeskedem, hogy politikai szempontból tökéletesen helyes.

A Szovjet Köztársaság nemzetközi és belső helyzetéről. (1922. március 6.) LÖM 45. köt. 11–12. old.

Ami Gyemjan Bednijt illeti, továbbra is *mellette vagyok*. Ne törjenek olyan könnyen pálcát, barátaim, az emberi gyöngék felett! A tehetség ritka kincs. A tehetséget rendszeresen és tapintatosan támogatni kell. Bűnt, mégpedig nagy bűnt követnek el (százszorta nagyobbat, mint a különböző személyes „bűnök", amennyiben akadnak ilyenek...) a munkásdemokrácia

ellen, ha nem karolnak fel egy tehetséges munkatársat, ha *nem segítenek* neki.

A Pravda szerkesztőségéhez. (1913) LÖM 48. köt. 191–192. old.

Mi az oka annak, hogy a Népbiztosok Tanácsának határozata ellenére és a munkanélküliség dacára (és nem törődve V. I-jével), nem fogtak hozzá Moszkvában

1. a cári emlékművek *gondos* eltüntetéséhez?
2. a cári sasok eltávolításához?
3. feliratok (forradalmiak és szocialisták) *százainak* előkészítéséhez *valamennyi* középületen?
4. különböző nagy forradalmárok *mellszobrainak* (legalább ideigleneseknek) felállításához?

P. P. Malinovszkijhoz. (1918. május) LÖM 50. köt. 80. old.

Nem volna itt az ideje, hogy elkészítsük a mai orosz nyelv szótárát, mondjuk a *most* használatos, valamint Puskintól Gorkijig a *klasszikusok* által használt szavak szótárát?

Mi lenne, ha erre ráállítanánk 30 tudóst, biztosítva számukra a katonai fejadagot?

Mi a véleménye erről az ötletről?

A klasszikus orosz nyelv szótára?

Ha nem okoz nehézséget, minden felhajtás nélkül beszélje meg a dolgot a hozzáértő emberekkel és közölje velem véleményét.

A. V. Lunacsarszkijhoz. (1920. január 18.) LÖM 51. köt. 133–134. old.

Tehát a szótár kérdésében állapodjunk meg a következőkben:

1. körülbelül egy hónap múlva (Pokrovszkij távollétében) adjon ki *hivatalos* rendelkezést és jelölje ki a *felelőst* vagy *felelősöket.*

2. e rendelkezés alapján állítsák össze a munka *tervét* s ebben ne csak a felelősök nevét tüntessék fel, hanem a költségeket és a fejadagokat is.

A végrehajtáshoz a terv szerint augusztusban vagy szeptemberben kell hozzáfogni.

J. A. Litkenszhez. (1921. május) LÖM 52. köt. 257. old.

A szellemi értékek terjesztésének rendszere a szocializmusban

Az eszmék erővé válnak, amikor hatalmukba kerítik a tömegeket. És a bolsevikok, vagyis a proletárforradalmi internacionalizmus képviselői, éppen most változtatták politikájukkal hús-vér valósággá azt az eszmét, amely az egész világon a dolgozók beláthatatlan tömegeit mozgatja meg.

Az igazságosság egymagában, a kizsákmányoláson felháborodott tömegek érzelme egymagában, sohasem vitte volna rá a tömegeket a szocializmushoz vezető biztos útra. Amikor azonban a kapitalizmus jóvoltából kifejlődött a nagybankok, a szindikátusok, a vasutak stb. anyagi apparátusa; amikor a fejlett országok igen gazdag tapasztalatai nagy tömegben halmozták fel a technika csodáit, amelyek alkalmazását a kapitalizmus *gátolja;* amikor az öntudatos munkások negyedmilliós pártot kovácsoltak egybe, hogy valamennyi dolgozó és kizsákmányolt támogatásával tervszerűen kézbe vegyék és mozgásba hozzák ezt az apparátust – amikor mindezek a feltételek *adva vannak,* akkor nincs a földön az az erő, amely a bolsevikokat, *ha nem hagyják magukat megijeszteni* és kézbe tudják venni a hatalmat,

megakadályozná abban, hogy meg is tartsák azt a szocialista világforradalom győzelméig.

Megtartják-e a bolsevikok az államhatalmat? (1917) LÖM 34. köt. 332. old.

A mai helyzet fő sajátossága a szóban forgó kérdéseket illetően a következő:

A szovjethatalom mint a proletariátus diktatúrája győzött mind a város proletártömegei, mind a falu szegényparasztsága körében, de még korántsem fogta át kommunista propagandával és szilárd szervezettel sem valamennyi szakmát, sem a félproletárok egész tömegét.

Ezért van ma különös, rendkívüli jelentősége annak, hogy fokozott propaganda- és szervező munkát végezzünk, egyrészt abból a célból, hogy kiterjesszük befolyásunkat a munkások és alkalmazottak *legkevésbé szovjet* (vagyis a szovjet platform teljes elismerésétől legtávolabb álló) rétegeire, hogy ezeket a rétegeket alávessük a proletariátus közös mozgalmának; – másrészt pedig abból a célból, hogy eszmeileg felrázzuk és felemeljük, szervezetileg tömörítsük a proletariátus és a félproletariátus legkevésbé fejlett rétegeit és elemeit, az olyanokat, mint például a segédmunkások, továbbá a városi cselédség, a falusi félproletariátus stb...

Ezért a fő feladat most nem az, hogy megtörjük egy erős ellenség ellenállását, mert ilyen ellenség Szovjet-Oroszországban a proletár és félproletár tömegek között most már nincs, hanem az, hogy kitartó, állhatatos, nagyobb arányú felvilágosító és szervező munkával leküzdjük a proletariátus és a félproletariátus bizonyos kispolgári rétegeinek előítéleteit, hogy szakadatlanul szélesítsük a szovjethatalom még nem eléggé széles bázisát (azaz növeljük az állam igazgatásában közvetlenül részt vevő munkások és szegényparasztok számát), hogy a dolgozók elmaradt rétegeit felvilágosítsuk (nem csupán könyvek, felolva-

sások, újságok, hanem az irányításban való gyakorlati részvétel útján), hogy *új szervezeti formákat* találjunk mind általában a szakszervezeti mozgalom ez új feladatainak megoldásához, mind pedig ahhoz, hogy a félproletariátus hasonlíthatatlanul nagyobb tömegeit, például a szegényparasztságot bevonjuk a munkába.

A szakszervezetek feladatairól. (1918) LÖM 37. köt. 381–382. és 383. old.

Az iskolán kívüli népművelés az egész élet átformálása szempontjából fontos...

A pártmunkában kidolgoztuk a tömegekre való széles körű ráhatás módszereit, de ezeket egyesíteni kell a kulturális-művelődési módszerekkel, többek között az iskolai oktatás és különösen az iskolán kívüli népművelés módszereivel, ami nem mindig sikerült...

Ezen a területen lehet a legkevésbé ugrásszerű eredményeket elérni, főképpen azok között a tömegek között, amelyek alacsony kulturális színvonalon állnak. Közelebbi kapcsolatra kell törekedni a pártszervezetekkel mint propagandaszervekkel, és be kell vonni a tömegeket az iskolán kívüli népművelés munkájába.

Beszéd a kormányzósági közoktatási osztályok népművelési alosztályai vezetőinek II. tanácskozásán. (1919. január 24.) LÖM 37. köt. 436–437. old.

Biztos vagyok benne, hogy aligha akad olyan szovjet munkaterület, ahol másfél év alatt olyan óriási sikereket értünk volna el, mint az iskolán kívüli oktatás és népművelés terén. Kétségtelen, hogy ezen a téren nekünk és önöknek könnyebben ment a munka, mint más területeken. Itt régi sorompókat és régi

akadályokat kellett eltávolítanunk. Itt könnyebb volt kielégíteni az óriási szomjúságot a tudásra, a szabad művelődésre, a szabad fejlődésre, ami leginkább a munkás- és paraszttömegek körében mutatkozott meg, mert hiszen a tömegek hatalmas nyomása következtében könnyű volt ledöntenünk azokat a külső akadályokat, amelyek útjukban álltak, lerombolni azokat a történelem során kialakult polgári intézményeket, amelyek az imperialista háborúhoz kötöttek minket és arra ítélték Oroszországot, hogy viselje az ezzel a háborúval járó legsúlyosabb terheket, de ha könnyebb volt lerombolnunk a külső akadályokat, annál jobban kellett éreznünk a munka egész terhét a tömegek átnevelése terén, a szervezés és az oktatás terén, a tudás elterjesztése terén, az örökségül ránk maradt tudatlanság és kulturálatlanság, vadság és elvadultság elleni harc terén. Itt a harcot egészen más módszerekkel kellett folytatni. Itt csak a lakosság élenjáró rétegeinek tartós sikerére és nem szűnő rendszeres befolyására számíthattunk, az olyan befolyásra, amelyet a tömegek a legnagyobb örömmel fogadnak, és mi gyakran követjük el azt a hibát, hogy kevesebbet nyújtunk, mint nyújtani tudnánk...

Ha mi a kommunisták pártjának nevezzük magunkat, meg kell értenünk, hogy csak most, amikor végeztünk az objektív akadályokkal, szétzúztuk a régi intézményeket, először most merült fel előttünk igazán és teljes nagyságában az igazi proletárforradalom első feladata – az emberek tízmillióinak és százmillióinak megszervezése. Azezen a téren másfél éven át folytatott kísérletezés után, amelyben valamennyien részt vettünk, rá kell térnünk végre a helyes útra, melyen haladva legyőzzük azt a kulturálatlanságot, azt a tudatlanságot és elmaradottságot, amelyek miatt az egész idő alatt szenvedtünk.

Beszéd az iskolán kívüli oktatás I. összoroszországi kongresszusán. (1919. május 6.) LÖM 38. köt. 321–322. és 324. old.

Ahhoz, hogy az iskolai oktatást szilárdabb alapokra helyezzük... számos anyagi változtatás szükséges: iskolákat kell építeni, tanítókat kell kiválogatni, belső reformokat kell keresztülvinni az oktatószemélyzet szervezése és kiválogatása terén. Ez csupa olyan dolog, amihez hosszú előkészület kell. Az iskolán kívüli oktatás tekintetében önöket nemigen korlátozza ez a hosszú előkészítő munka. A lakosságnak nagy szüksége van arra, hogy oktatásban részesüljön a fennálló iskolai rendszeren kívül, e téren rohamosan növekszik a szükségünk munkatársakban is. Meg vagyunk győződve, hogy egymás közös segítésével és közös erőfeszítésekkel az eddiginél többet fogunk tenni.

Beszéd a kormányzósági közoktatási osztályok iskolán kívüli oktatási alosztályai vezetőinek III. összoroszországi tanácskozásán. (1920. február 25.) LÖM 40. köt. 154. old.

Rendelkezésünkre áll továbbá az Általános Katonai Kiképzés apparátusa, amelynek a katonai természetű munkával párhuzamosan kulturális munkát is kell végeznie, emelnie kell a parasztság tudatosságának színvonalát. Ez az állami apparátus nagyon rossz, nincsenek benne valóban odaadó, meggyőződéses, igazi kommunisták, és önöknek, akik mint kommunisták a falura mennek, nem szabad ettől az apparátustól elszakadva dolgozniuk, hanem ellenkezőleg, együtt kell dolgozniuk vele. Minden pártagitátornak, aki megjelenik a faluban, egyszersmind a népiskolák felügyelőjének is kell lenni, felügyelőnek, nem a szó régi értelmében, nem olyan értelemben, hogy be kell avatkozni az oktatás kérdéseibe – ezt nem lehet megengedni –, de felügyelőnek kell lennie abban az értelemben, hogy összhangba kell hoznia munkáját a Művelődésügyi Népbiztosság munkájával, az Általános Katonai Kiképzés munkájával.

Beszéd a falusi munka felelős szervezőinek II. összoroszországi tanácskozásán. (1920. június 12.) LÖM 41. köt. 141–142. old.

A mai ifjúság egész nevelésének, képzésének és oktatásának arra kell irányulnia, hogy ezt az ifjúságot kommunista erkölcsre nevelje.

De vajon van-e kommunista erkölcs? Van-e kommunista erkölcsösség? Persze, hogy van. Gyakran úgy tűntetik fel a dolgot, hogy nekünk nincs erkölcsünk, s a burzsoázia gyakran azzal vádol bennünket, hogy mi, kommunisták, minden erkölcsöt tagadunk. Ez a fogalmak összezavarásának módszere, ezzel port akarnak hinteni a munkások és parasztok szemébe...

Mi azt mondjuk: erkölcs az, ami elősegíti a régi kizsákmányoló társadalom elpusztítását és valamennyi dolgozó egyesülését a kommunisták új társadalmát megteremtő proletariátus körül...

A régi társadalom azon az elven alapult, hogy vagy te rabolod ki a másikat, vagy a másik rabol ki téged, vagy te dolgozol a másiknak, vagy az dolgozik neked, vagy rabszolgatartó vagy, vagy pedig rabszolga. És érthető, hogy az ebben a társadalomban nevelkedett emberek, mondhatnám, az anyatejjel szívják magukba azt a gondolkodásmódot, szokást, felfogást, hogy – vagy rabszolgatartó vagy, vagy rabszolga, vagy kistulajdonos, kishivatalnok, értelmiségi, szóval olyan ember, akinek csak az a gondja, hogy megkapja a magáét, másokhoz pedig semmi köze.

Ha én ezen a földdarabon gazdálkodom, semmi közöm a másikhoz; ha a másik éhezni fog, annál jobb, annál drágábban adom el a gabonámat. Ha van állásom mint orvosnak, mint mérnöknek, tanítónak, hivatalnoknak, semmi közöm másokhoz. Talán, ha kedvében járok, hízelgek a hatalmon levőknek, megtarthatom az állásomat, sőt még előre is juthatok, burzsoá lehet belőlem. Kommunistának nem lehet ilyen a lelkivilága, ilyen a gondolkodásmódja. Amikor a munkások és a parasztok bebizonyították, hogy mi képesek vagyunk saját erőnkkel megvédeni magunkat és tudunk új társadalmat teremteni, ezzel meg is kezdődött az új kommunista nevelés, a nevelés a kizsákmányolók elleni harc során, a nevelés szövetségben a proletariá-

tussal az önzők és a kistulajdonosok ellen, az olyan gondolkodásmód, az olyan szokások ellen, amelyeknek ez a veleje: én a magam hasznára törekszem, a többihez pedig semmi közöm.

Ez a felelet arra a kérdésre, hogy miképpen kell tanulnia a serdülő fiatal nemzedéknek a kommunizmust.

A kommunizmust ez a nemzedék csak úgy tanulhatja meg, ha tanulmányainak, neveltetésének és művelődésének minden egyes lépését egybekapcsolja a proletariátus és a dolgozók szüntelen harcával a régi kizsákmányoló társadalom ellen. Amikor erkölcsről beszélnek nekünk, mi azt mondjuk: a kommunista számára az egész erkölcs ebben az egybeforrasztó, összetartó fegyelemben és a kizsákmányolók elleni tudatos tömegharcban áll. Mi nem hiszünk az örök erkölcsben és leleplezzük az erkölcsről szóló mindenféle mesékkel űzött csalást. Az erkölcs arra szolgál, hogy az emberi társadalom magasabb fokra emelkedjék, megszabaduljon a dolgozók kizsákmányolásától.

Ennek megvalósítása érdekében az ifjúság olyan nemzedékére van szükség, amelynek tagjai a burzsoázia elleni fegyelmezett, elszánt harc körülményei között kezdtek öntudatos emberré válni. Ebben a harcban ez a nemzedék igazi kommunistákat nevel, ennek a harcnak kell alárendelnie, ezzel kell egybekapcsolnia minden lépést tanulmányaiban, művelődésében és nevelődésében. A kommunista ifjúság nevelésének nem abban kell állnia, hogy mindenféle émelygős beszédekkel és erkölcsi szabályokkal traktáljuk az ifjúságot. Nem ez a nevelés. Ha az emberek látták, hogyan élt apjuk és anyjuk a földesúri és tőkés elnyomás alatt, ha maguknak is részük volt azokban a gyötrelmekben, amelyek azokra zúdulnak, akik megkezdték a kizsákmányolók elleni harcot, ha látták, milyen áldozatokkal járt e harc folytatása, hogy a már kivívottat megvédhessék, milyen ádáz ellenség a földbirtokos és a tőkés, – akkor ezek az emberek az ilyen viszonyok között kommunistákká nevelődnek. A kommunista erkölcs alapja a kommunizmus megszilárdításáért és betetőzéséért való harc. Ez a kommunista nevelés, mű-

velődés és tanítás alapja. Ez a válasz arra a kérdésre, hogyan kell a kommunizmust tanulni.

Az ifjúsági szövetségek feladatai. (1920. október 2.) LÖM 41. köt. 294., 296. és 297–298. old.

A legfőbb, aminek arra kell késztetnie az elvtársakat, hogy velünk együtt részt vegyenek a közös kulturális felvilágosító munkában, – az a felvilágosítás és politikánk közti összefüggés kérdése... Mivel felvilágosító munkánk egyetlen területén sem állhatunk az apolitikus oktatás régi álláspontján, nem szakíthatjuk el a felvilágosító munkát a politikától...

A Politikai Felvilágosító Főbizottság előtt, amely az iskolán kívüli oktatás terén dolgozik s a tömegek oktatásának és felvilágosításának feladatát oldja meg, különösen világosan vetődik fel az a feladat, hogy összhangba hozza munkáját a pártvezetéssel és befolyásolja, áthassa szellemével, lángra lobbantsa kezdeményezésének szikrájával ezt a roppant apparátust – a tanítói kar félmilliós hadseregét, amely most a munkás szolgálatában áll. Az oktatásügy dolgozóit, a tanítókat, a polgári előítéletek és szokások szellemében, a proletariátussal szemben ellenséges szellemben nevelték, s ezek egyáltalán nem voltak kapcsolatban a proletariátussal. Most nekünk a pedagógusok, a tanítók olyan új hadseregét kell kinevelnünk, amely szoros kapcsolatban áll a párttal, a párt eszméivel, amelyet áthat a párt szelleme, amely vonzza magához a munkástömegeket, átitatja őket a kommunizmus szellemével, érdeklődést kelt bennük az iránt, amit a kommunisták tesznek...

A tanítók százezrei alkotják azt az apparátust, amelynek előre kell vinnie a munkát, serkentenie kell a gondolatot, harcolnia kell azok ellen az előítéletek ellen, amelyek még mindig megvannak a tömegekben...

A nélkülözhetetlen emberek százezreit kell a kommunista felvilágosítás szolgálatába állítanunk...

Minden egyes agitátor legyen állami vezető, a parasztok és a munkások vezetője a gazdasági építés terén. Az agitátor mondja meg, hogy ahhoz, hogy valaki kommunista lehessen, ilyen meg ilyen brosúrát, ilyen meg ilyen könyvet kell ismerni, elolvasni. Így javítjuk a gazdaságot és tesszük szilárdabbá, társadalmibbá a termelést, megjavítjuk a gabonahelyzetet, helyesebben osztjuk el az előállított termékeket, növeljük a széntermelést és helyreállítjuk az ipart kapitalizmus és kapitalista szellem nélkül.

Miben áll a kommunizmus? A kommunizmus egész propagandáját úgy kell megszervezni, hogy a dolog középpontjába az államépítés gyakorlati vezetését állítsuk. A kommunizmusnak mint saját ügyüknek hozzáférhetővé kell válnia a munkástömegek számára. Ezt a munkát rosszul végezzük, ezrével fordulnak elő hibák. Mi nem titkoljuk ezt, de maguknak a munkásoknak és a parasztoknak kell a mi segítségünkkel, nem nagyon jelentős és nem valami számottevő közreműködésünkkel kialakítaniuk és megjavítaniuk apparátusunkat; számunkra ez már nem program, elmélet vagy feladat, számunkra ez a mai tényleges építés problémája. És ha háborúnkban igen súlyos vereségeket szenvedtünk ellenségeinktől, mi tanultunk ezekből a vereségekből és kivívtuk a teljes győzelmet. Most is minden egyes vereségből ismereteket kell merítenünk, gondolnunk kell arra, hogy a munkásokat és a parasztokat az elvégzett munka példáján kell tanítani. Rá kell mutatni hibáinkra, hogy a további munka során elkerülhessük őket.

Ennek az építésnek a példáján, ha ezt a példát sokszor ismételjük, el fogjuk érni, hogy a rossz kommunista vezetőkből igazi építőket teremtünk, elsősorban gazdasági építésünk számára. El fogunk érni mindent, amit kell, le fogunk küzdeni minden akadályt, amely a régi rendből maradt ránk és amelyeket nem lehet egy csapásra eltakarítani az útból, át kell nevelni a tömegeket, márpedig a tömegek átnevelésére csak az agitáció és a propaganda képes, egybe kell kapcsolni a tömegeket legelsősorban közös gazdasági életünk építésével. Ez legyen a legfőbb

és leglényegesebb minden egyes agitátor-propagandista munkájában, s ha ezt elsajátítja, munkájának sikere biztosítva lesz.

Beszéd a kormányzósági és kerületi népművelési osztályok politikai felvilágosító bizottságainak tanácskozásán. (1920. november 3.)
LÖM 41. köt. 378., 381–382., 383. és 385–386. old.

A politikai felvilágosítás azt jelenti, hogy összegezik mindennek az eredményeit..., a politikai felvilágosítás gyakorlati eredményeket jelent... Nagyon nehéz mesterség ez, amelyet nem lehet megoldani, ha nem érjük el a kultúra általános fellendülését, ha nem tesszük a munkás-paraszt tömeget a mainál kultúráltabbá! És én a Politikai Felvilágosító Főbizottságnak éppen erre a feladatára szeretném leginkább felhívni figyelmüket.

Ezekután összefoglalom az elmondottakat, s levonom a kormányzósági politikai felvilágosító bizottságok előtt álló feladatokkal kapcsolatos gyakorlati következtetéseket...

Szerintem három fő ellenség fenyeget most mindenkit, függetlenül hivatali szerepétől, három fő feladat vár a politikai felvilágosítóra, ha ez az ember kommunista, márpedig többségük az. A három fő ellenség, amellyel szemben állnak, a következő: az első a kommunista gőg, a második az analfabetizmus, a harmadik pedig a korrupció.

Az első ellenség a kommunista gőg

A kommunista gőg azt jelenti, hogy valaki, aki tagja a kommunista pártnak és még nem ebrudalták ki a pártból, azt képzeli, hogy minden feladatát megoldhatja kommunista parancsolgatással. Amíg tagja a kormányzó pártnak és valamilyen állami intézménynek, ezen az alapon azt képzeli, hogy beszélhet a politikai felvilágosítás eredményeiről. Szó sincs róla! Ez

csak kommunista gőg. Megtanulni a politikai felvilágosítást – ez a feladat, ezt pedig nem tanultuk meg, és nem is fogunk hozzá helyesen ehhez a dologhoz.

A második ellenség az analfabetizmus

A második ellenségről, az analfabetizmusról, annyit mondhatok, hogy amíg országunkban van olyan jelenség, mint az analfabetizmus, politikai felvilágosításról nehéz beszélni. Ez nem politikai feladat, ez olyan feltétel, amely nélkül politikáról beszélni sem lehet. Az analfabéta kívül áll a politikán, előbb az ábécére kell megtanítani. Enélkül nem lehet szó politikáról, enélkül csak rémhírek, pletykák, mendemondák, előítéletek vannak, de nem politika.

A harmadik ellenség a korrupció

Végül, ha van egy olyan jelenség, mint a korrupció, ha ez lehetséges, akkor politikáról szó sem lehet. Akkor még csak közel se kerülünk a politikához, akkor nem lehet politikát csinálni, mert minden intézkedés ott lóg a levegőben és az égvilágon semmi eredményre sem vezet. Mit érünk a törvénnyel, ha gyakorlatilag olyan körülmények között fogják alkalmazni, amikor lehetséges és elterjedt a korrupció. Ilyen körülmények között szó sem lehet semmilyen politikáról, így nincs meg az alapfeltétele annak, hogy politikával foglalkozhassunk. Ahhoz, hogy a nép előtt felvázolhassuk politikai feladatainkat, hogy megmutathassuk a néptömegeknek: „ilyen meg ilyen feladatokra kell törekednünk" (ezt pedig meg kellene tennünk!), ehhez, értsék meg, emelni kell a tömegek kulturális színvonalát. És el kell érnünk a kultúrának ezt a bizonyos színvonalát. Enélkül nem teljesíthetjük feladatainkat.

Az új gazdasági politika és a politikai felvilágosító bizottságok feladatai. (1921. október 17.) LÖM 44. köt. 170–172. old.

A tanítóság, amely eddig lassan tért át a szovjethatalommal való együttműködésre, most egyre jobban meggyőződik arról, hogy ez a közös munka elengedhetetlenül szükséges. A társadalom más rétegeiben is nagy számban figyelhetők meg hasonló esetek, hogy a szovjethatalom ellenségei a szovjethatalom híveivé válnak.

A tanítók hadseregének roppant felvilágosító feladatokat kell kitűznie maga elé és mindenekelőtt a szocialista felvilágosítás fő seregévé kell válnia. Fel kell szabadítani az életet, a tudást a tőke, a burzsoázia járma alól. A tanítók nem zárkózhatnak be a szoros értelemben vett tanítói tevékenység szűk keretei közé. A tanítóságnak egybe kell forrnia a dolgozók egész harcoló tömegével. Az új pedagógia feladata az, hogy összekapcsolja a tanítói tevékenységet a társadalom szocialista megszervezésének feladatával.

Beszéd az internacionalista tanítók I. összoroszországi kongresszusán. (1918. június 5.) LÖM 36. köt. 400. old.

Annak a harcnak, amelyet most folytatunk, egyik alkotórésze a közoktatás...

A közoktatás terén ugyanez a helyzet: minél kultúráltabb volt a polgári állam, annál körmönfontabban hazudott, azt állítva, hogy az iskola független lehet a politikától és a társadalom egészét szolgálhatja.

A valóságban az iskolát teljes egészében a polgári osztályuralom eszközévé változtatták, teljesen átitatta a polgári kasztszellem, célja az volt, hogy szolgálatkész cselédeket és értelmes munkásokat neveljen a tőkések számára. A háború megmutatta, hogy a technika csodái hogyan válnak millió meg millió munkás kiirtásának és a háborún nyerészkedő tőkések mérhetetlen meggazdagodásának eszközévé. A háború alól kicsúszott a talaj, mert lelepleztük hazugságukat és szembeállítottuk vele az igazságot. Azt valljuk, hogy a mi dolgunk az iskola terén is a

harc a burzsoázia megdöntéséért; nyíltan megmondjuk, hogy az élettől, a politikától független iskola – hazugság és képmutatás. Mit jelentett az a szabotázs, amelyhez a régi polgári kultúra legműveltebb képviselői folyamodtak? A szabotázs akármelyik agitátornál, valamennyi beszédünknél és ezernyi brosúránál szemléletesebben megmutatta, hogy ezek az emberek a tudást a maguk monopóliumának tartják, és az úgynevezett „alsóbb néprétegek" fölötti uralmuk eszközévé teszik. Arra használták fel műveltségüket, hogy meghiúsítsák a szocialista építés ügyét, nyíltan felléptek a dolgozó tömegek ellen.

Beszéd az I. összoroszországi népművelési kongresszuson. (1918. augusztus 28.) LÖM 37. köt. 72–73. old.

Az ilyen polgári képmutatásnak egyik példája az a meggyőződés, hogy az iskola független lehet a politikától. Önök nagyon jól tudják, mennyire hamis ez a meggyőződés. A burzsoázia, amely ezt a tételt felállította, maga is az iskola sarkkövévé tette saját polgári politikáját, és arra igyekezett korlátozni az iskolát, hogy a burzsoázia számára alázatos és fürge szolgákat neveljen, arra törekedett, hogy még az általános oktatást is elejétől végig arra korlátozza, hogy a burzsoázia számára alázatos és fürge szolgákat neveljen, akik végrehajtják a tőke akaratát, akik a tőke rabszolgái, és sohasem törekedett arra, hogy az iskolát az emberi személyiség nevelésének eszközévé tegye. S ma mindenki előtt világos, hogy ezt csak a szocialista iskola teheti meg, amelyet felbonthatatlan kötelékek fűznek a dolgozókhoz és kizsákmányoltakhoz, s amely szívvel-lélekkel a szovjet platformon áll.

Az iskola átformálása természetesen nehéz dolog. S itt persze történtek – és ma is észlelhetők – hibák és olyan kísérletek, hogy az iskola és a politika kapcsolatának elvét hamisan értelmezzék, durva és visszataszító módon elferdítsék azáltal, hogy ügyetlenül próbálják ezt a politikát bevinni a még fiatal, serdü-

lő nemzedék agyába, amelynek még fel kell készülnie. És kétségtelen, hogy az alapelvnek ez ellen a durva alkalmazása ellen mindig harcolnunk kell...

Továbbá, ami a propagandát és az agitációt illeti. Ma természetes, hogy még mindig szétforgácsoltságot tapasztalunk a propaganda és a közművelés minden területén, mivel a tanítósággal szemben bizalmatlanságot keltettek a tanítók azon polgári részének szabotázsai és előítéletei, amely hozzászokott ahhoz a gondolathoz, hogy igazi műveltséget csak a gazdagok szerezhetnek, a dolgozók többsége részére pedig elegendő, ha csak jó szolgákká és jó munkásokká, nem pedig az élet igazi uraivá nevelik őket. Ez a tanítók egy részét szűk területre, úgyszólván az oktatás területére korlátozza, és nem teszi lehetővé nekünk, hogy valóban létrehozzunk egy valódi apparátust, amelybe a tudomány terén működő erők mind bekapcsolódnak, és amelyben velünk együtt fognak dolgozni. Ez olyan mértékben sikerül majd nekünk, amilyen mértékben szakítunk a régi polgári előítéletekkel, s ezen a téren az önök szervezetének az a feladata, hogy a tanítók nagy tömegeit bevonja az önök családjába, az a feladata, hogy nevelje, az általános proletárpolitikának megnyerje, a közös szervezetbe beillessze a tanítóság legelmaradottabb rétegeit.

Beszéd az internacionalista tanítók II. összoroszországi kongresszusán. (1919. január 18.) LÖM 37. köt. 407–408. old.

6. Nemcsak azért küzdünk, hogy Oroszországban, hanem azért is, hogy az egész világon győzzön a szocializmus.
7. S ebben a küzdelemben igen nagy jelentősége van a közoktatásnak...
8. = e küzdelem *része*.
9. A közoktatás célja a tőkés társadalomban:

$$\left\{ \begin{array}{l} \text{illedelmes cseléd} \\ \text{ügyes rabszolga} \\ \text{szolgálatkész intéző} \end{array} \right\}$$

10. A szocializmusban: ... hogy azok, akiket a kapitalizmus a legelnyomottabbak, a legmegfélemlítettebbek, a legtudatlanabbak soraiba vetett,
– hogy ők *maguk* irányítsák az *egész* ipart, az *egész* termelést...
11. Az osztályok harca: szabotázs...
felhasználják a *tudás hatalmát* mint a gazdagok *monopóliumát* a dolgozók ellen.
Már letörtük (nagyrészt) ezt a szabotázst.
12. „A nép közé menni"... „A tudomány és a munkások szövetsége"...

Az I. összoroszországi népművelési kongresszuson mondott beszéd tervezete. (1918) LÖM 37. köt. 501–502. old.

Az oktatásügy terén az OKP azt tűzi ki feladatául, hogy végigvigye az 1917-es Októberi Forradalommal megkezdett munkát, az iskolákat a burzsoázia osztályuralmának eszközéből ezen uralom megsemmisítésének, valamint a társadalom osztályokra tagozódása teljes megszüntetésének eszközévé változtassa.

A proletárdiktatúra időszakában, vagyis a kommunizmus teljes megvalósítását lehetővé tevő feltételek előkészítésének időszakában, az iskolának nemcsak általában a kommunizmus elveinek közvetítőjévé kell lennie, hanem egyszersmind annak az eszmei, szervezeti és nevelő befolyásnak közvetítőjévé is, amelyet a proletariátus gyakorol a dolgozó tömegek félproletár és nem proletár rétegeire abból a célból, hogy a kommunizmus végleges megvalósítására képes nemzedéket neveljen.

A legközelebbi feladatok ezen az úton jelenleg a következők:

1. Az ingyenes és kötelező általános és politechnikai (a termelés minden fő ágával elméletileg és gyakorlatilag megismertető) oktatás megvalósítása minden fiú- és leánygyermek számára, 16 éves korig.

2. Az oktatás és a társadalmi termelőmunka kapcsolatának megvalósítása.

3. Minden tanuló államköltségen való étkeztetése, ellátása ruhával és tanszerekkel.

4. Az agitáció és a propaganda fokozása a tanszemélyzet körében.

5. A kommunizmus eszméivel áthatott új pedagóguskáderek kiképzése.

6. A dolgozó lakosság bevonása az oktatásügyben való aktív részvételbe (az oktatásügyi tanácsok fejlesztése, az írni-olvasni tudók mozgósítása stb.).

Az OK(b)P programtervezete. (1919) LÖM 38. köt. 92–93. old.

A régi iskola azt állította, hogy sokoldalúan képzett embert akar kialakítani, hogy általában a tudományokra tanít. Tudjuk, hogy ez merő hazugság volt, mert az egész társadalom azon alapult és arra támaszkodott, hogy az emberek osztályokra, kizsákmányolókra és elnyomottakra oszlottak. Természetes, hogy az egész régi iskola, mivel teljesen átitatta az osztályszellem, csak a burzsoázia gyermekeinek adott tudást. Minden egyes szava meg volt hamisítva a burzsoázia érdekében. A munkások és parasztok ifjú nemzedékét ezekben az iskolákban nem annyira nevelték, mint inkább idomították, ugyanennek a burzsoáziának az érdekében. Úgy nevelték őket, hogy a burzsoázia használható szolgái legyenek, akik képesek neki profitot szolgáltatni, s ugyanakkor nem zavarják nyugalmát és semmittevését. Ezért a régi iskolát elvetettük és azt a feladatot tűztük magunk elé, hogy ettől a régi iskolától csak azt vesszük át, amire szükségünk van ahhoz, hogy igazi kommunista műveltségre tegyünk szert...

Meg kell tudni különböztetni, mi volt a régi iskolában rossz és mi volt az, ami számunkra hasznos, értenünk kell ahhoz, hogy kiválasszuk belőle azt, ami a kommunizmus számára

szükséges... Ugyanígy, bár elvetjük a régi iskolát, bár teljesen jogos és szükséges gyűlöletet táplálnunk e régi iskola iránt, bár becsüljük a régi iskola felszámolására irányuló készséget, meg kell értenünk, hogy a régi tanulást, a régi magolást, a régi vakfegyelmet azzal a képességgel kell helyettesítenünk, hogy elsajátítsuk az emberi ismeretek összességét, mégpedig úgy, hogy a kommunizmus önöknél ne olyasvalami legyen, amit betanultak, hanem olyasvalami, amit maguk átgondoltak, olyan következtetéseket jelentsen, amelyek a modern műveltség szempontjából szükségszerűek...

A mi iskolánknak... a tudás alapját kell nyújtania az ifjúságnak, arra kell képessé tenni az ifjúságot, hogy az saját maga alakítsa ki a kommunista nézeteket, művelt emberekké kell nevelni őket.

Az ifjúsági szövetségek feladatai. (1920. október 2.) LÖM 41. köt. 288–289., 292. és 298. old.

Nem szabad *így* írni a politechnikai oktatásról: ez nagyon elvont, a távoli jövőre vonatkozik, *nem veszi figyelembe* a meglevő, jelenlegi, szomorú valóságot.

A következőre van szükség:

1. hozzáfűzni 1 vagy 2 tézist a politechnikai oktatás *elvi* jelentőségéről

{ *Marx alapján*
a mi programunk, az OKP programja alapján. }

2. Világosan meg kell mondani, hogy semmiképpen sem mondhatunk le éppen a politechnikai oktatás elvéről és arról, hogy ezt a *lehetőséghez képest* máris megvalósítsuk.

A 17. tézist *ki kell dobni.*

A második fokozatról (12–17) ezt kell mondani:

A köztársaság rendkívül súlyos gazdasági helyzete jelenleg azt követeli, hogy feltétlenül és haladéktalanul

összevonjuk* a 2. fokozatot a műszaki szakiskolákkal,

átalakítsuk* a 2. fokozatot műszaki szakiskolákká, de ugyanakkor, *nehogy tanonciskolákká alakuljanak át*, a következő pontos szabályokat kell leszögezni:

1. kerüljük el a korai szakosítást; erre vonatkozólag dolgozzunk ki egy utasítást.

2. az *összes* műszaki szakiskolában biztosítsunk nagyobb teret az *általános műveltséget* nyújtó tárgyaknak.

Állítsuk össze a tantervet az évek szerint:

(ha ilyen tanterv még nincs, akkor fel kell akasztani Lunacsarszkijt)

- kommunizmus
- történelem általában
- a forradalmak története
- az 1917-es forradalom története

földrajz, irodalom stb.

3. *feltétlenül* elérendő feladatul kell kitűzni a *politechnikai* oktatásra való *azonnali* átmenetet, vagy helyesebben: *a politechnikai oktatás felé vezető*, már most megtehető *intézkedések* azonnali végrehajtását, mint például:

a GOELRO-val karöltve

a) a legközelebb eső villanytelep meglátogatása, több előadás ott végzett kísérletekkel egybekötve; *gyakorlati munkák*, amilyenek elektromossággal kapcsolatban végezhetők; azonnal részletes programot kell kidolgozni
(1 látogatásra; 5 és 10 előadásból álló, 1, 2 hónapos tanfolyamra stb.),

* (Javítandó: ne az egész 2. fokozatot vonjuk össze, hanem 13, 14 éves kortól a pedagógusok *útmutatása* és *döntése szerint*.)

b) ugyanez – *minden tűrhetően* működő *szovhozzal* kapcsolatban,

c) ugyanez – *minden tűrhetően* működő *gyárral* kapcsolatban,

a GOELRO-val karöltve

d) az *összes* mérnökök, agronómusok, az egyetemek fizika-matematika szakát elvégzettek mozgósítása (az elektromosságról és a politechnikai oktatásról, a gyakorlati foglalkozások vezetéséről szóló előadások tartására, tanulmányi kirándulások vezetésére stb.),

e) kis politechnikai múzeumok, vasutak, gőzösök konstruálása stb.

Ez rendkívül fontos. Koldusok vagyunk. Asztalosokra, lakatosokra van szükségünk, *azonnal. Feltétlenül.* **Mindenkinek** asztalossá, lakatossá stb. kell lennie, *de* az általános műveltség és a politechnikai ismeretek bizonyos minimumával is rendelkeznie kell.

A 2. fokozatú iskola (helyesebben: a 2. fokozat felső osztályainak) feladata (12–17): képezzen ki a szakmáját alaposan ismerő

asztalost,
ácsot,
lakatost stb.,

aki szakmájában mesterré tud válni és erre gyakorlatilag felkészült, *oly módon azonban,* hogy ez az „iparos" *széles körű általános műveltséggel is* rendelkezzék (ismerje minimum az ilyen meg ilyen tudományok *alapjait;* pontosan megjelölni, hogy melyeknek);

kommunista legyen (pontosan megjelölni, *mit* kell tudnia);
legyen *politechnikai látóköre és ismerje a politechnikai műveltség alapjait (elemeit),*

nevezetesen:

(aa) a villamosság *alap*fogalmait (pontosan meghatározni, melyeket),

(bb) a villamosság *gép*ipari alkalmazásának *alap*fogalmait,

(cc) ugyanez a *vegy*iparban,

(dd) ugyanez az OSZFSZK villamosítási tervével kapcsolatban,

(ee) **legalább 1–3** alkalommal látogasson meg egy villanytelepet, egy üzemet, egy szovhozt,

(ff) ismerje az agronómia stb. *valamelyes* alapjait. Ki kell dolgozni *részletesen* az *ismeretek minimumát*.

(Grinyko, úgy látszik, ostobán elvetette a sulykot, amikor *tagadta* a politechnikai oktatást (talán részben O. J. Smidt is). *Ezt ki kell javítani.)*

A politechnikai oktatásról. Megjegyzések Nagyezsda Konsztantyinovna [Krupszkaja] téziseihez. (1920) LÖM 42. köt. 221–224. old.

A kommunista vezetőnek azzal és csakis azzal kell a vezetéshez való jogát bebizonyítania, hogy *sok*, egyre több és több segítőtársat *talál* a gyakorló pedagógusok között, hogy *ért* munkájuk támogatásához, ahhoz, hogy kiemelje *őket, az ő* tapasztalataikat nyilvánosságra hozza és tanulmányozza.

Ebben az értelemben jelszavunk feltétlenül ez legyen: *kevesebb* „vezetést", több gyakorlati munkát, vagyis kevesebb általános elmefuttatást, több tényt, mégpedig ellenőrzött tényt, amelyekből kitűnik, hogy miben, milyen feltételek mellett, mennyire haladunk tovább vagy topogunk egy helyben vagy megyünk visszafelé. Az a kommunista vezető, aki a gyakorló pedagógusok tanterveit kijavította, aki egy jó tankönyvet állított össze, aki akármilyen csekély, de mégis *gyakorlati téren megvalósítható* javítást eszközölt *tíz, száz, ezer* hivatásos pedagógus munkájának tartalmában, munkafeltételeiben – igazi vezető. Az a kommunista viszont, aki *beszél* a „vezetésről" de

nem ért ahhoz, hogy a szakembereket a gyakorlati munkára felhasználja, nem tudja elérni, hogy *ezek* gyakorlati eredményeket érjenek el, nem tudja felhasználni a tanítók százainak a tapasztalatait, az olyan kommunista egy fabatkát sem ér.

A Művelődésügyi Népbiztosság munkájáról. (1921) LÖM 42. köt. 316. old.

Minden kommunistának a legmelegebben ajánlom figyelmébe Sztyepanov [Szkvorcov] elvtársnak ezt a munkáját.

A szerző igen világosan fejti ki a legnehezebb és legfontosabb kérdéseket. A szerző nagyon jól tette, hogy könyvét nem entellektüelek számára írta (mint ahogy nálunk a polgári írók legrosszabb módszereit utánozva a könyveket írni szokás), hanem a dolgozók, az igazi néptömeg, az egyszerű munkások és parasztok számára...

Ha valamire égető szükségünk van az igazi (nem pedig a régi hivatalnokok szokása szerint, tessék-lássék módra végzett) népművelési munkához – akkor éppen az ilyen „iskolai segédkönyvekre" (általában minden egyes iskola, feltétlenül minden egyes iskola számára). Ha marxista publicistáink ahelyett, hogy mindenki által megúnt politikai fecsegésre pazarolnák erejüket az újságokban és folyóiratokban, nekiülnének, hogy ugyanilyen segédkönyveket vagy tankönyveket írjanak, kivétel nélkül valamennyi társadalmi kérdésről, akkor nem kellene amiatt szégyenkeznünk, hogy csaknem öt évvel az után, hogy a proletariátus meghódította a politikai hatalmat, *ennek* a proletariátusnak az állami iskoláiban és egyetemein régi polgári tudósok az ifjúságot ócska polgári limlomra tanítják (helyesebben megrontják vele).

A nyolcadik szovjetkongresszus határozatilag kimondta, hogy az OSZFSZK valamennyi – kivétel nélkül valamennyi – tanintézetében kötelező a villamosítási terv oktatása. Ez a határozat, sok más határozathoz hasonlóan, kulturálatlanságunk (a

mi kulturálatlanságunk, a bolsevikok kulturálatlansága) folytán papiroson maradt. Most, hogy megjelent Sztyepanov elvtárs igazi „iskolai segédkönyve", el kell érnünk – és el is fogjuk érni! –, hogy minden kerületi könyvtárban (majd pedig minden járási könyvtárban is) legyen néhány példány ebből a „segédkönyvből"; hogy Oroszország minden egyes villanytelepén (márpedig több mint 800 villanytelepünk van) ne csak meglegyen ez a könyv, hanem feltétlenül mindenki számára könnyen hozzáférhető népszerű felolvasásokat is tartsanak a villamosságról, az OSZFSZK villamosításáról és általában a technikáról: hogy minden egyes néptanító, minden egyes iskolában elolvassa és elsajátítsa ezt a „segédkönyvet" (hogy ebben segítségükre legyünk, minden kerületben meg kell szervezni a mérnökök és fizikatanárok körét vagy csoportját), és ne csak elolvassa, megértse és ő maga elsajátítsa, hanem egyszerűen és érthetően el is tudja mondani az iskola tanulóinak és általában a parasztifjúságnak.

Amíg ezt elérjük, sokat kell dolgoznunk. Koldusszegény és kulturálatlan emberek vagyunk. Nem baj. Csak legyünk annak tudatában, hogy tanulni kell. Csak legyen kedvünk a tanuláshoz. Csak értsük meg világosan, hogy a munkásnak és a parasztnak most nem azért van szüksége tudásra, hogy a földbirtokosoknak és a tőkéseknek hajtson „hasznot" és profitot, hanem azért, hogy *saját* életén javítson.

Mindez pedig megvan nálunk. És ezért fogunk tanulni és tudni.

Előszó I. I. Sztyepanov: Az OSZFSZK villamosítása a világgazdaság átmeneti szakaszával kapcsolatban című könyvéhez. (1922)
LÖM 45. köt. 52–53. old.

Egyáltalán nem tagadom a tankönyvek hasznát, nemrégiben is azt írtam, hogy jobb volna, ha irodalmáraink kevesebb figyelemben részesítenék az újságokat, a politikai fecsegést, és tan-

könyveket írnának, s ezt sokan... kitűnően csinálnák... A legfontosabb dolog most – az ifjú nemzedék nevelése, ezt a nemzedéket pedig nincs min nevelni. Csakugyan, miből is tanulja a társadalomtudományokat? A régi polgári limlomból. Ez szégyen! S ez olyankor van így, amikor százával vannak marxista közíróink, akik minden társadalmi kérdésről tudnának tankönyveket írni, de nem írnak, mert nem ezzel vannak elfoglalva, nem erre törekednek.

Zárszó a Központi Bizottság politikai beszámolójához az OK(b)P XI. kongresszusán. (1921. április 2.) LÖM 45. köt. 118–119. old.

Míg mi proletár kultúráról és a proletár kultúrának a polgári kultúrához való viszonyáról fecsegtünk, a tények olyan számokat tárnak elénk, amelyek azt mutatják, hogy még a polgári kultúra tekintetében is nagyon gyöngén állunk. Kiderült, mint ahogy várható is volt, hogy az általános írni-olvasni tudástól még nagyon messze vagyunk, s hogy még az a haladás is túlságosan lassú, melyet a cári időkhöz (1897-hez) viszonyítva megtettünk. Baljós figyelmeztetés és szemrehányás ez azoknak, akik a „proletár kultúra" fellegei között lebegtek és lebegnek. Ez megmutatja, mennyi sürgős hétköznapi munkát kell még elvégeznünk, hogy elérjük egy közönséges nyugat-európai civilizált állam színvonalát. Megmutatja továbbá, milyen tengernyi munka vár még ránk, hogy proletár vívmányaink talaján valóban elérjünk bizonyos kultúrszínvonalat.

Nem szabad erre a vitathatatlan, de túlságosan elméleti megállapításra szorítkoznunk. Negyedévi költségvetésünk küszöbönálló átvizsgálása során gyakorlatilag is hozzá kell fognunk a dologhoz. Elsősorban, természetesen, nem a Művelődésügyi Népbiztosság kiadásait, hanem más hatóságok kiadásait kell csökkentenünk, hogy a felszabadult összegeket a Művelődésügyi Népbiztosság szükségleteire fordítsuk. Olyan évben, mint az idei, amikor aránylag tűrhetően el vagyunk látva gabonával,

nem szabad fukarkodnunk, hanem fel kell emelnünk a tanítók kenyéradagját.

Az a munka, amely most a közoktatás területén folyik, általában nem nevezhető túlságosan szűk körűnek. Sok minden történik annak érdekében, hogy megmozgassuk a régi tanítókat, hogy bevonjuk őket az új feladatok megoldásába, felkeltsük érdeklődésüket a pedagógiai kérdések új felvetésével, felkeltsük érdeklődésüket olyan kérdések iránt, mint a vallás kérdése.

A legfontosabbal azonban nem foglalkozunk. Nem törődünk vagy korántsem eléggé törődünk azzal, hogy a néptanítót arra a magas szintre emeljük, amely nélkül szó sem lehet semmiféle kultúráról: nemhogy proletár kultúráról, de még polgári kultúráról sem...

Nekünk a néptanítót olyan magas szintre kell emelnünk, amilyenen sohasem állt, nem áll és nem is állhat a polgári társadalomban. Ez olyan igazság, amely nem szorul bizonyításra. Az ilyen helyzet megteremtése érdekében rendszeres, szakadatlan és kitartó munkát kell végeznünk mind a tanító szellemi színvonalának emelése, mind valóban magas hivatására való sokoldalú előkészítése és főleg, főleg és főleg – anyagi helyzetének javítása terén.

Rendszeresen fokozni kell a néptanítók megszervezésére irányuló munkát, hogy a polgári rendszer támaszaiból – ezt a szerepet töltik be a tanítók még ma is kivétel nélkül, valamennyi tőkésországban – a szovjet rend támaszaivá tegyük őket, hogy az ő közreműködésükkel elvonjuk a parasztságot a burzsoáziával való szövetségtől és megnyerjük a proletariátussal való szövetség számára.

Naplójegyzetek. (1923) LÖM 45. köt. 362–363. és 364–365. old.

Szovjet sajtónk mindeddig még jelentős mértékben a polgári társadalom régi szokásainak és régi hagyományainak bűvkörében él. Ez többek között abban is megmutatkozik, hogy akár a régi polgári sajtó, a szovjet sajtó is mérhetetlenül sok helyet és figyelmet szentelt azoknak a politikai apróságoknak, a politikai vezetés ama személyi kérdéseinek, amelyekkel a világ tőkései igyekeztek a néptömegek figyelmét elterelni életük valóban komoly, mély és lényegbevágó kérdéseiről. S ezen a téren csaknem elölről kell kezdenünk annak a feladatnak megoldását, melynek megoldásához minden anyagi előfeltétel megvan, csak a feladat szükségességének tudata és a megoldására való készség hiányzik még. Ez a feladat pedig az, hogy a sajtót a túlnyomóan népi politikai hírközlés szervéből a tömegek gazdasági nevelésének komoly szervévé kell változtatnunk.

El kell érni és el is fogjuk érni, hogy a szovjet tömegek sajtója kevesebbet foglalkozzék a politikai vezetés személyi kérdéseivel vagy olyan tizedrangú politikai intézkedésekkel, amelyek minden politikai intézménynek szokásos tevékenységéhez, mindennapi munkájához tartoznak. A sajtónak a munka kérdéseit kell a legelső helyre állítania, közvetlenül gyakorlati szempontból. A sajtónak a munkakommuna szervévé kell válnia abban az értelemben, hogy éppen azt kell a nyilvánosság elé tárnia, amit a tőkés vállalatok vezetői a tömegek előtt eltitkolni igyekeztek. A tőkés számára üzeme belső szervezete olyasvalami volt, amit a kívülállók elől a kereskedelmi titok védett – olyasvalami, ahol, hogy úgy mondjuk, mindenhatók és egyeduralkodók akartak lenni, védve nemcsak a bírálattól, nemcsak a külső beavatkozástól, hanem az idegen szemtől is. A szovjethatalom szempontjából, ellenkezőleg, az egész társadalmi élet legfőbb, legdöntőbb és legidőszerűbb kérdése éppen a munka megszervezése az egyes nagyüzemekben és az egyes falusi közösségekben. A dolgozók önfegyelmének fokozására és a régi, használhatatlan munkamódszerek vagy a tőkés társadalomban szokásos lógás megszüntetésére a legelső és legfőbb eszközünk a sajtó, amely felfedi az egyes munkakom-

munák gazdasági életének fogyatékosságait, kíméletlenül megbélyegzi ezeket a fogyatékosságokat, nyíltan feltárja gazdasági életünk minden fekélyét, és ily módon e fekélyek orvoslása céljából a dolgozók közvéleményéhez apellál. Legyen lapjainkban tizedannyi olyan újságanyag (talán jó volna, ha századannyi lenne), amely az úgynevezett napi eseményekkel foglalkozik, de terjedjen el sok százezer és sok millió példányban az a sajtó, amely ismerteti az egész lakossággal azt, hogy az állam néhány olyan munkakommunájában, amelyek megelőzték a többieket, milyen mintaszerűen szervezték meg a munkát. A szovjethatalom demokratikus alapelvei értelmében ma minden egyes gyár, minden egyes artyel és mezőgazdasági üzem, minden település, amely a föld szocializálásáról szóló törvény alkalmazásával áttér az új földművelésre, belső munkaszervezettel rendelkező önálló kommuna. Szovjet sajtónk anyaga nagyobbik részében foglalkozzék azzal, hogy az egyes kommunákban hogyan fokozzák a dolgozók önfegyelmét, a dolgozók hogyan tudnak együttműködni a vezető szakemberekkel – még ha azok polgári értelmiségiek is –, milyen gyakorlati eredményeket értek el a munka termelékenységének emelésében, az emberi munka megtakarításában, milyen eredményesen óvják meg a termékeket attól a hallatlan fosztogatástól, amely miatt manapság annyit szenvedünk. Ezen az úton érhetjük el és kell elérnünk azt, hogy az új Szovjet-Oroszországban a példa ereje a munka megszervezésének elsősorban erkölcsi, azután pedig kötelezően követendő mintaképe legyen.

A tőkés társadalomban nem egy példa volt arra, hogy munkakommunákat szerveztek olyan emberek, akik azt remélték, hogy az emberiséget békésen és fájdalommentesen meg lehet győzni a szocializmus előnyeiről és így biztosítani lehet ennek bevezetését. Forradalmi marxisták az ilyen elgondolásokat és az ilyen módszereket teljesen jogos gúnnyal fogadják, mert a tőkés rabszolgaság viszonyai között azt remélni, hogy elszigetelt példák útján valamilyen gyökeres változás érhető el, valójában teljesen hiú ábránd, amely a gyakorlatban vagy életképte-

len vállalkozásokra, vagy arra vezet, hogy e vállalkozások kistőkések egyesüléseivé alakulnak át.

Az a szokás, hogy gúnyolják és lenézik a példa jelentőségét a roppant méretű népgazdaságban, néha ma is felüti fejét olyan embereknél, akik nem néztek a mélyére annak a gyökeres változásnak, amely azóta következett be, hogy a proletariátus kivívta a politikai hatalmat. Ma, amikor a föld már nem magántulajdon többé, amikor a gyárak magántulajdona már csaknem megszűnt és a legközelebbi jövőben kétségtelenül teljesen megszűnik – (a megfelelő rendeleteket kiadni – ez a szovjethatalomnak mai helyzetében nem okoz semmi, de semmi nehézséget) –, ma az olyan munkakommuna példája, amely minden más eszköznél jobban megoldja a szervezési feladatokat, óriási jelentőségre tett szert. Éppen most kell gondoskodnunk arról, hogy az a rengeteg rendkívül értékes anyag, amely a termelés új megszervezése terén szerzett tapasztalatok formájában az egyes városokban, az egyes üzemekben, az egyes falusi közösségekben rendelkezésünkre áll – hogy ez a tapasztalat a tömegek közkincsévé váljék.

A régi polgári közvélemény még mindig erős hatással van ránk. Ha megnézzük újságjainkat, könnyen meggyőződhetünk arról, hogy még mindig szerfölött sok helyet szentelünk a burzsoázia által felvetett kérdéseknek – azoknak a kérdéseknek, amelyekkel a burzsoázia el akarja terelni a dolgozók figyelmét a szocialista átalakítás konkrét gyakorlati feladatairól. A sajtót a szenzációk szervéből, a politikai hírszolgálat egyszerű apparátusából, a burzsoá hazugság elleni harc szervéből át kell változtatnunk – és át is változtatjuk – a tömegek gazdasági átnevelésének eszközévé, olyan eszközzé, amely megismerteti a tömegekkel, hogyan kell a munkát új módon megszervezni.

„A szovjethatalom soron levő feladatai" című cikk első fogalmazványa. (1918) LÖM 36. köt. 136–139. old.

A sajtó legyen a szocialista építés fegyvere, ismertesse a mintakommunák sikereit minden részletükben, tanulmányozza sikereik forrásait, gazdálkodásuk módszereit, másrészt pedig írja „fekete táblára" azokat a kommunákat, amelyek makacsul őrzik a „kapitalizmus hagyományait", vagyis az anarchia, a naplopás, a rendetlenség, a spekuláció hagyományait. A statisztika a tőkés társadalomban kizárólag „hivatalos személyek" vagy szakemberek szűk körének volt a dolga, – nekünk be kell vinnünk a statisztikát a tömegek közé, népszerűsítenünk kell, hogy a dolgozók előbb-utóbb maguk is megértsék és lássák, hogyan és mennyit kell dolgozniuk, hogyan és mennyit pihenhetnek, hogy az egyes kommunák gazdálkodása *üzleti eredményeinek összehasonlítása* általános érdeklődés és tanulmányozás tárgyává váljék, hogy a kiemelkedő kommunákat haladéktalanul megjutalmazzák (a munkanap bizonyos időszakon át történő megrövidítésével, béremeléssel, azzal, hogy kulturális és esztétikai javakat és értékeket nagyobb mennyiségben juttatunk nekik stb.).

A szovjethatalom soron levő feladatai. (1918) LÖM 36. köt. 178. old.

Túlságosan sok helyet szentelnek a régi témákhoz kapcsolódó politikai agitációnak – a politikai fecsegésnek. Aránytalanul kevés helyet szentelnek az új élet építésének – az erre vonatkozó tények tömegének.

Miért ne lehetne 200–400 sor helyett 10–20 sorban beszélni olyan egyszerű, közismert, világos jelenségekről – amelyeket a tömegek már eléggé tisztán látnak –, mint a mensevikeknek, a burzsoázia lakájainak aljas árulása, mint a tőke megszentelt jogainak helyreállítását célzó angol–japán betörés, mint az, hogy az amerikai milliárdosok fenik a fogukat Németországra stb. stb.? Kell erről beszélni, meg kell említeni minden új tényt ezen a téren, de nem cikkeket kell írni, nem értekezéseket kell ismételgetni, hanem néhány sorban, „távirati stílusban" kell megbé-

lyegezni a régi, már ismert, már megfelelően értékelt politika új megnyilvánulásait.

A polgári sajtó „a régi jó polgári időkben" nem érintette a „szentek szentjét" – a magángyárak, a magángazdaságok belső helyzetét. Ez a szokás megfelelt a burzsoázia érdekeinek. Ezzel a szokással radikálisan szakítanunk kell. Még *nem* szakítottunk vele. Az újságok jellege még *nem* változott meg nálunk úgy, ahogy meg kellene változnia egy olyan társadalomban, amely a kapitalizmusból a szocializmus felé halad.

Kevesebb politikát. A politika teljesen „tisztázott", és két tábor – a felkelt proletariátus és egy maroknyi rabszolgatartó tőkés (és bandáik, beleértve a mensevikeket stb.) – harcára vezethető vissza. Erről a politikáról, ismétlem, egészen röviden lehet és egészen röviden is kell beszélni.

Több közgazdaságtant. De nem „általános" elmefuttatások, tudós szemlék, entellektüel tervek és hasonló zagyvalék – sajnos, túlságosan gyakran igenis zagyvalék – értelmében vett közgazdaságtant. Olyan közgazdasági munkákra van szükségünk, amelyek összegyűjtik, *gondosan felülvizsgálják* és tanulmányozzák az új élet valóságos építésének tényeit. Vannak-e a *valóságban* eredményei a nagy gyáraknak, a földművelő kommunáknak, a szegényparaszt-bizottságoknak, a helyi népgazdasági tanácsoknak az új gazdaság építésében? Milyen eredményeik vannak? Megbizonyosodtunk-e arról, hogy tényleg léteznek ezek az eredmények? Nincs-e itt lódítás, hetvenkedés, entellektüel ígérgetés („rendbejönnek a dolgok", „a tervet már összeállítottuk", „nekigyűrkőzünk", „most kezeskedünk érte", „a javulás kétségtelen" és hasonló sarlatán frázisok, amelyekben „mi" olyan nagy mesterek vagyunk)? Hogyan érték el az eredményeket? Hogyan lehet általánosabbá tenni őket?

Hol a szégyentáblája a lemaradt gyáraknak, amelyek a nacionalizálás után a lezüllés, széthullás, szenny, garázdaság, naplopás példaképei maradtak? Sehol. Pedig ilyen gyárak *vannak*. Nem tudjuk kötelességünket teljesíteni, ha nem viselünk *háborút* a „kapitalizmus hagyományainak" ezen „őrzői" ellen.

Nem kommunisták, hanem szatócsok vagyunk mindaddig, amíg szó nélkül tűrjük az ilyen gyárakat. Nem tudunk olyan osztályharcot folytatni az újságokban, amilyet a burzsoázia folytatott. Emlékezzenek csak vissza, milyen remekül *üldözte* a sajtóban a *maga* osztályellenségeit, hogyan gúnyolta, gyalázta, hogyan igyekezett tönkretenni őket. És mi? Hát nem abban áll-e a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet korszakában az osztályharc, hogy megvédjük a munkás*osztály* érdekeit a munkásoknak azokkal a csapataival, csoportjaival, rétegeivel szemben, amelyek makacsul ragaszkodnak a kapitalizmus hagyományaihoz (szokásaihoz) és továbbra is a régi szemmel nézik a szovjet államot: minél kevesebb és minél rosszabb munkát adni „neki", – minél több pénzt kipréselni „belőle". Talán kevés az ilyen gazember akár a szovjet nyomdák szedői vagy pedig a Szormovo-gyári, Putyilov-gyári munkások stb. között is? Hányat csíptünk el, hányat lepleztünk le, hányat pellengéreztünk ki közülük?

A sajtó erről hallgat. Ha pedig ír róla, sablonosan, bürokratikusan, nem *forradalmi* sajtó módjára ír, nem mint azon osztály *diktatúrájának* szerve, amely tetteivel bizonyítja be, hogy a kapitalisták és a kapitalista szokásokat őrző naplopók ellenállását vaskézzel fogja letörni.

Ugyanígy vagyunk a háborúval is. Üldözzük-e a gyáva hadvezéreket és az álomszuszékokat? Megszégyenítettük-e egész Oroszország előtt a hasznavehetetlen ezredeket? Elég nagy számban „csíptünk-e el" olyan jómadarakat, akiket hasznavehetetlenség, hanyagság, pontatlanság stb. miatt ország-világ láttára kellene eltávolítani a hadseregből? Nálunk nem folyik aktív, kíméletlen, valóban forradalmi *háború* a baj *konkrét* hordozói ellen. Nem eléggé neveljük a *tömegeket* az élet minden területéről vett élő, konkrét példák és mintaképek alapján, pedig a kapitalizmusból a kommunizmusba való átmenet idején ez a sajtó legfőbb feladata. Kevés figyelmet fordítanak nálunk a gyár, a falu, az ezredek életének arra a *hétköznapi* oldalára, ahol leginkább épül az új, ahol a lehető legtöbb figyelemre,

nyilvánosságra, társadalmi bírálatra van szükség, arra van szükség, hogy a rosszat üldözzük és a jó követésére buzdítsunk.

Kevesebb politikai fecsegést. Kevesebb entellektüel okoskodást. Közelebb az élethez. Több figyelmet annak, hogy a munkás- és paraszttömegek *valóban* valami *újat* építenek mindennapi munkájuk során. Jobban *ellenőrizni*, mennyire *kommunista* ez az új.

Újságaink jellegéről. (1918) LÖM 37. köt. 84–86. old.

A „sajtószabadság" szintén egyik fő jelszava a „tiszta demokráciának". Ám a munkások azt is tudják..., hogy ez a szabadság csalás mindaddig, amíg a legjobb nyomdák és a legnagyobb papírkészletek a tőkések kezében lesznek, amíg a sajtó a tőke hatalmában van, és ez a hatalom az egész világon annál világosabban, élesebben és cinikusabban nyilvánul meg, minél fejlettebb a demokratizmus és a köztársasági rendszer, mint például Amerikában.

Hogy ki lehessen vívni a dolgozók, a munkások és parasztok számára a valódi egyenlőséget és az igazi demokráciát, előbb meg kell fosztani a tőkéseket attól a lehetőségtől, hogy írókat fogadjanak szolgálatukba, hogy összevásárolhassák a kiadóvállalatokat és megvesztegethessék az újságokat, ehhez pedig szét kell törni a tőke igáját, meg kell dönteni a kizsákmányolókat és el kell fojtani ellenállásukat... A tőkések sajtószabadságnak azt nevezik, hogy a gazdagoknak szabadságukban áll megvesztegetni a sajtót, hogy szabadságukban áll vagyonukat az úgynevezett közvélemény gyártására és hamisítására felhasználni. A „tiszta demokrácia" védelmezői a valóságban megint csak a legszennyesebb és legmegvásárolhatóbb rendszer védelmezőinek bizonyultak, amelyben a gazdagok uralkodnak a tömegek felvilágosításának eszközein; népcsalóknak bizonyultak, akik tetszetős, szép és velejükig hazug

frázisokkal vonják el a népet attól a konkrét történelmi feladattól, hogy felszabadítsa a sajtót a tőke járma alól.

Tézisek és előadói beszéd a polgári demokráciáról és a proletariátus diktatúrájáról a Komintern I. kongresszusán. (1919. március 4.) LÖM 37. köt. 470–471. old.

A Központi Bizottság Szervező Irodájában dolgozó elvtársak megígérték, hogy olyan formában is fel fogják dolgozni a rendelkezésükre álló részletes számokat, hogy legalább két kiindulási pontot lehessen összehasonlítani. Akkor mindenki láthatja majd, milyen óriási felvilágosító munkát végzett pártunk, amely a történelemben először használja fel a nagytőkés nyomdatechnikát a munkások és a parasztok, nem pedig a burzsoázia érdekében. Minket ezerszer meg milliószor vádoltak és vádolnak azzal, hogy megsértjük a sajtószabadságot, megtagadjuk a demokráciát. A vádlók azt nevezik demokráciának, hogy a sajtót megvásárolta a tőke, hogy a gazdag emberek felhasználhatták a sajtót saját céljaik érdekében. Mi ezt nem demokráciának nevezzük, hanem plutokráciának. Mindazt, amit a polgári kultúra azért hozott létre, hogy félrevezesse a népet és megvédelmezze a tőkéseket, elvettük tőlük azért, hogy kielégíthessük a munkások és parasztok politikai igényeit. És mi ebben a tekintetben annyit tettünk, amennyit egyetlen szocialista pártnak sem sikerült tennie negyedszázad vagy félszázad alatt sem.

A Központi Bizottság beszámolója az OK(b)P VIII. kongresszusán. (1919. március 18.) LÖM 38. köt. 144–145. old.

Nézzük a burzsoáziát. Milyen nagyszerűen reklámozza azt, amire *neki* van szüksége! Hogyan dicsőítik a *tőkések* lapjai millió meg millió példányban azokat a vállalatokat, amelyek a tőkések szemében „mintavállalatok", hogyan teszik a „mintasze-

rű" polgári intézményeket a nemzeti büszkeség tárgyává! A mi sajtónk nem törődik vagy alig törődik azzal, hogy a legjobb étkezdékről vagy a legjobb bölcsődékről írjon, hogy mindennapi befolyással elérje azt, hogy ezek egyike-másika mintaintézménnyé váljék, hogy népszerűsítse őket, részletesen leírja, *mintaszerű kommunista munkával* mennyi munkát takarítanak meg, mennyi kényelmet szereznek a fogyasztók számára, mennyi élelmiszert takarítanak meg, milyen mértékben szabadítják fel a nőt a házi rabszolgaság alól, mennyire javítják meg az egészségügyi viszonyokat, mit lehet elérni ezen a téren, mennyire lehet ezt kiterjeszteni az egész társadalomra, minden dolgozóra.

A nagy kezdeményezés. (1919) LÖM 39. köt. 24. old.

A sajtószabadság, amelynek megsértésével állandóan vádolták a bolsevikokat – voltaképpen mi ez a sajtószabadság a tőkés társadalomban? Mindenki tapasztalta, hogy mi volt a sajtó nálunk, a „szabad" Oroszországban. Még inkább tapasztalták ezt azok, akik megismerték – mert közvetlenül látták vagy éppen lapszerkesztéssel foglalkoztak – a fejlett tőkésországok sajtóját. A sajtószabadság a tőkés társadalomban szabadság arra, hogy kereskedjenek a sajtóval és a néptömegek befolyásolásával. A sajtószabadság azt jelenti, hogy a sajtó, a tömegbefolyásolás e hatalmas eszköze a tőke kitartottja. Ez az a sajtószabadság, amelyet a bolsevikok leromboltak, és a bolsevikok büszkék arra, hogy ők voltak az elsők, akik szabaddá tették a sajtót a tőkésektől, hogy egy hatalmas országban ők teremtették meg első ízben azt a sajtót, amely nem függ maroknyi gazdagtól és milliomostól, azt a sajtót, amely minden betűjét a tőke elleni harc feladatainak szenteli, és nekünk ennek a harcnak mindent alá kell rendelnünk.

Beszéd a közművelődés és a szocialista kultúra dolgozóinak I. összoroszországi kongresszusán. (1919. július 31.) LÖM 39. köt. 128. old.

A kapitalizmus tőkés vállalkozássá, a gazdagok meggazdagodásának, tájékoztatásának és szórakoztatásának eszközévé, a dolgozó tömegek becsapásának és butításának eszközévé tette az újságot. Mi összetörtük a meggazdagodás és becsapás eszközét. *Hozzáfogtunk* ahhoz, hogy az újságot a tömegek felvilágosításának eszközévé változtassuk, olyan eszközzé, amely megtanítja őket arra, hogyan éljenek és építsék gazdaságukat földbirtokosok és tőkések *nélkül*. De még éppencsak hozzáfogtunk ehhez a munkához. Az elmúlt több mint három esztendő alatt nem végeztünk sokat. Pedig még nagyon sokat kell tennünk, nagyon hosszú utat kell megjárnunk. Kevesebb politikai fecsegést, kevesebb általánosságokban mozgó elmefuttatást és elvont jelszót, amelyekben a tapasztalatlan és feladataikat nem értő kommunisták kedvüket lelik, több termelési propagandát, s főképpen a gyakorlati tapasztalatok szakszerű, hozzáértő, a tömegek fejlettségi színvonalának megfelelő számbavételét.

A Művelődésügyi Népbiztosság munkájáról. (1921) LÖM 42. köt. 320–321. old.

Mellékelek két beszámolót: az első Oszadcsij professzor, villamossági szakértő előadása a rádiótávírós és rádiótelefonos hírközlésről; a másik Boncs-Brujevicsé... Ez a Boncs-Brujevics, akinek beszámolóját mellékelem, a rádiótechnika terén kiváló szakember és feltaláló, a Nyizsnyij Novgorod-i rádiólaboratórium egyik főmunkatársa.

Ezekből a beszámolókból látható, hogy technikánkban kétségkívül megvalósítható az élő emberi beszéd drótnélküli, rádión történő továbbítása igen nagy távolságra; kétségkívül megvalósítható úgyszintén sok száz olyan vevőkészülék üzembe helyezése is, amelyek továbbítani képesek a Moszkvában elhangzó beszédeket, beszámolókat és előadásokat a köztársaság sok száz helységébe, még ha több száz, bizonyos feltételek között pedig még ha több ezer versztnyire vannak is Moszkvától.

Úgy vélem, e terv megvalósítása feltétlenül szükséges számunkra mind a propaganda és agitáció, különösen pedig az írni-olvasni nem tudó néptömegekhez szóló propaganda és agitáció szempontjából, mind pedig előadások továbbítása szempontjából. Mivel azok a polgári professzorok, akiket működni engedünk a társadalomtudományok terén, többségükben teljesen alkalmatlanok, sőt károsak, nincs más megoldás, mint hogy elérjük azt, hogy az a kevés kommunista professzorunk, aki társadalomtudományi előadásokat tud tartani, előadásait a föderáció legkülönbözőbb vidékein levő helységek százainak nyilvánossága előtt tartsa meg.

Ezért úgy gondolom, semmiképp sem szabad sajnálnunk a pénzt a rádiótelefonos hírközlés teljes megszervezésére és munkánkban jól használható hangszórók gyártására.

Javaslom, hozzanak határozatot arról, hogy a költségvetésen felül soron kívül 100 000 aranyrubelt utaljanak ki az aranyalapból a Nyizsnyij Novgorod-i rádiólaboratórium munkálatainak megszervezésére, hogy a lehető leggyorsabban befejezze jól használható hangszórók és az egész köztársaságban több száz olyan vevőkészülék felszerelésére irányuló munkálatait, amelyek a nagy tömegek előtt meg tudják ismételni a Moszkvában vagy más központban elhangzó beszédeket, beszámolókat és előadásokat. A Munka- és Honvédelmi Tanácsot meg kell bízni azzal, hogy ez alap felhasználása felett külön ellenőrzést gyakoroljon, és esetleg, ha célszerűnek bizonyul, az említett alapból adjon prémiumokat a munka különösen gyors és sikeres menetéért...

Hozzáteszem, hogy a mai *Izvesztyija* tudósítása szerint az angolok feltaláltak egy olyan rádiótávírót, amely titkosan továbbítja a rádiótáviratokat. Ha sikerülne megvásárolni ezt a találmányt, a rádiótelefonos és rádiótávirati hírközlés még nagyobb jelentőségre tenne szert katonai szempontból.

I. V. Sztálinhoz a rádiótechnika fejlesztéséről. (1919. május 19.)
LÖM 45. köt. 194–195. old.

Kérem, tájékoztasson arról, hogyan áll nálunk a drótnélküli telefon ügye.

1. Működik-e a központi moszkvai állomás? Ha igen, napi hány órán át? hány verszt távolságra?

Ha nem, mi hiányzik?

2. Gyártanak-e vevőkészülékeket, olyan berendezéseket (és hányat?), amelyekkel hallgatni lehet Moszkva adását?

3. Hogy állunk olyan hangszórók, készülékek dolgában, amelyek segítségével egy egész terem (vagy tér) hallhatja Moszkvát?

stb.

Nagyon félek, hogy megint „elaludt" ez az ügy (az oroszországi Oblomovok átkos szokása miatt, hogy az égvilágon mindent *elaltatnak*).

„Ígéret" volt már számtalan, de minden határidő régen letelt!

Ez az ügy *rendkívül* fontos számunkra (különösen a Keleten folyó propaganda szempontjából). A késlekedés és a hanyagság itt bűn.

Külföldön mindez már megvan; ami hiányzik, azt meg lehet és meg is kell vásárolni. Minden valószínűség szerint valahol bűnös hanyagság történt.

V. Sz. Dovgalevszkijhez. (1921. szeptember 2.) LÖM 53. köt. 175. old.

A mai *Izvesztyijában* azt a közleményt olvastam, hogy a Nyizsnyij Novgorod-i városi szovjet beadvánnyal fordult az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottsághoz, kérve, hogy a Nyizsnyij Novgorod-i rádiólaboratóriumot tüntessék ki a Munka Vörös Zászló Érdemrendjével, Boncs-Brujevics és Vologgyin professzorok neve pedig kerüljön fel a dicsőségtáblára.

Kérem véleményét. A magam részéről szükségesnek tartanám e kérdés támogatását.

Egyébként hozzám intézett levelével kapcsolatban kérem, közölje, hogy teljes mértékben meg van-e elégedve a Nyizsnyij Novgorod-i rádiólaboratórium munkájával; ezenkívül küldje be nekem Boncs-Brujevics rövid nyilatkozatát arról, hogyan halad az olyan hangszórók készítése, amelyek nagy tömegeknek képesek továbbítani azt, amit a drótnélküli telefon közöl. Ezek a munkálatok rendkívül nagy jelentőségűek számunkra, mert sikerük – amelyet Boncs-Brujevics már régen megígért – óriási hasznára lenne az agitációnak és a propagandának.

Ezért áldozatokat is kell hozni, hogy támogassuk ezeket a munkálatokat. Egyébként azt hallottam, hogy Amerikában a hasonló munkálatok már sikeres gyakorlati eredményekkel jártak.

Ellenőrizni kellene, rendelkezésre áll-e a Nyizsnyij Novgorod-i rádiólaboratóriumnak a legfrissebb amerikai szakirodalom.

V. Sz. Dovgalevszkijhez. (1922. május 11.) LÖM 54. köt. 275–276. old.

[A nyugati államokban] nem azt tekintik a közkönyvtár büszkeségének és dicsőségének, hogy hány ritkaság, hány XVI. századbeli kiadvány vagy X. századbeli kézirat van birtokában, hanem azt, hogy *milyen széles körben* forognak a könyvek a *nép* között, hány új olvasót tudtak szerezni, milyen gyorsan tudnak kielégíteni bármely könyvigénylést, hány könyvet adnak ki otthoni olvasásra, hány gyermeket vontak be az olvasásba és a könyvtárhasználatba.

Mit tehetünk a népművelésért. (1913) LÖM 23. köt. 343. old.

Ahhoz, hogy értelmesen, tudatosan és sikeresen vehessünk részt a forradalomban, tanulni kell.

Petrográdban, a cárizmusnak a népművelésre gyakorolt sokévi züllesztő hatása következtében, a könyvtárügy nagyon rosszul van megszervezve.

Haladéktalanul és feltétlenül szükségesek a következő alapvető átalakítások, amelyek a Nyugat szabad államaiban, különösen Svájcban és az Észak-Amerikai Egyesült Államokban régen megvalósult elvekből indulnak ki:

1. A Nyilvános Könyvtárnak (a volt Császári Könyvtárnak) haladéktalanul át kell térnie a könyv*cserére valamennyi* petrográdi és vidéki közületi és állami könyvtárral, s ugyanígy a *külföldi* (finn, svéd *és így tovább*) könyvtárakkal.

2. A könyvek küldését *egyik könyvtárból a másikba* törvény útján *ingyenesnek* kell nyilvánítani.

3. A könyvtár olvasótermének nyitva kell lennie, mint a kultúrországokban a *magán*könyvtárakban és a *gazdag* emberek számára fenntartott olvasótermekben, naponta, az ünnepeken és vasárnap *is* reggel 8 órától este 11 óráig.

A petrográdi nyilvános könyvtár feladatairól (1917) LÖM 35 kot. 131 old.

Kérem, továbbítsák könyvtári osztályaiknak (mind az iskolán kívüli népművelés könyvtáraival, mind az állami könyvtárakkal stb. foglalkozó osztályoknak) alábbi kiegészítő megjegyzéseimet a Népbiztosok Tanácsában nemrég felvetett kérdésre vonatkozólag, és közöljék velem ezzel kapcsolatban az önök (és a megfelelő osztályok) szakvéleményét.

A könyvtárügy fejlesztése szempontjából, beleértve természetesen a „falusi olvasószobákat", a különféle olvasótermeket stb. is, különösen fontos az egyes kormányzóságok, csoportok, olvasótermek stb. stb. közötti *verseny* megindítása.

Az *adatszolgáltatás* helyes formája, amelyet most a Népbiztosok Tanácsa megkíván, *hármas* célt szolgál:

1. hogy a szovjethatalom és minden állampolgár a valóságnak megfelelő és teljes *képet kapjon* arról, ami történik;
2. hogy *magát a lakosságot* bevonjuk a munkába;
3. hogy a könyvtári dolgozók között *versenyt* indítsunk.

E célból haladéktalanul ki kell dolgozni olyan statisztikai űrlapokat és kérdőíveket, amelyek ezeknek a céloknak megfelelnek.

Véleményem szerint a statisztikai kérdőíveket központilag kell elkészíteni, azután az egyes kormányzóságokban kinyomtatni és megküldeni minden népművelési osztálynak és *minden* könyvtárnak, olvasóteremnek, klubnak stb.

Ezeken az űrlapokon *ki* kell *emelni* (és, mondjuk, vastag betűvel kell nyomni) azokat a kérdéseket, amelyeknek megválaszolása *kötelező,* illetve amelyeknek meg nem válaszolásáért a könyvtár vezetője stb. a *bíróság előtt* felel. Ezeket a kötelező válaszokat aztán *nagyon* sok *nem kötelező* válasszal kell kiegészíteni (tehát olyan kérdésekkel, amelyeknek meg nem válaszolása nem feltétlenül von maga után bírósági eljárást).

A kérdőív kötelező pontjai között kell szerepelnie például a könyvtár (vagy olvasóterem stb.) címének, a vezető és a vezetőségi tagok nevének és címének, a könyvek és újságok számának, a megnyitás időpontjának stb. (nagy könyvtárak esetében más adatoknak is).

A nem kötelező pontok között kell szerepelniük, kérdések formájában, *mindazoknak* az újításoknak, amelyeket Svájcban és Amerikában (valamint más országokban) alkalmaznak, hogy *ösztönözzük* (könyvjutalmakkal – értékes kiadványokkal, sorozatokkal stb.) azokat, akik a legtöbb újítást a legjobban valósították meg.

Például: 1. tudja-e pontos adatokkal igazolni könyvtára könyv*forgalmának* növekedését? vagy 2. olvasóterme látogatottságát? vagy 3. a könyv és újságcserét más könyvtárakkal és olvasótermekkel? vagy 4. egy központi katalógus összeállítá-

sát? vagy 5. a vasárnapok felhasználását? vagy 6. az esték felhasználását? vagy 7. új olvasórétegek, nők, gyermekek, nemoroszok stb. megnyerését? vagy 8. az olvasó kérdéseinek kielégítő megválaszolását? vagy 9. milyen egyszerű és gyakorlati módszereket alkalmaz a könyvek és napilapok megőrzésénél? megóvásuknál? milyen kartotékokat alkalmaz könyvek és napilapok kiadásánál és a helyükre való visszarakásánál? vagy 10. a kikölcsönzésnél? vagy 11. milyen egyszerű biztosítékokat alkalmaz a kikölcsönzésnél? vagy 12. a postai küldésnél?

stb. stb. stb.

A legjobb válaszokat és eredményeket prémiumokkal kell jutalmazni.

A Művelődésügyi Népbiztosság könyvtári osztályának jelentéseiben *feltétlenül* tájékoztatni kell a Népbiztosok Tanácsát arról, hogy havonta *hány* jelentés fut be és mely kérdésekre érkeznek válaszok; össze kell foglalni a válaszokat.

A Művelődésügyi Népbiztosságnak. (1919) LÖM 37. köt. 448–452. old.

Amikor a Népbiztosok Tanácsában... a könyvtárkérdéssel kellett foglalkoznom, azt mondtam: azok az állandóan hallható panaszok, hogy a hiba könyvkiadásunk elmaradottságában rejlik, hogy kevés a könyv és nem tudunk kellő mennyiségű könyvet előállítani – szerintem megfelelnek az igazságnak. Persze, nincs fűtőanyagunk, a gyárak állnak, kevés a papír, és nem tudunk könyveket előállítani. Ez mind igaz, de ezenkívül igaz az is, hogy nem tudjuk megszerezni azt a könyvet sem, ami van. Ebben a tekintetben továbbra is paraszti naivságban és paraszti gyámoltalanságban szenvedünk, amikor a paraszt kifosztotta az uraság könyvtárát, hazaszaladt a könyvekkel és félt, hogy valaki elveszi tőle, hiszen arra, hogy lehetséges helyes elosztás, még nem gondolhatott, annak, hogy az államvagyon nem vala-

mi gyűlöletes dolog, hogy az államvagyon – a munkások és minden dolgozó közkincse, még nem lehetett tudatában. A fejletlen paraszttömegnek ezt nem róhatjuk fel bűnéül, és a forradalom fejlődése szempontjából ez egészen törvényszerű dolog, – ez elkerülhetetlen szakasz, s amikor a paraszt elvette a könyvtárat és mások előtt eltitkolva magánál tartotta, nem is járhatott el másképpen, mert nem értette meg, hogy ha egyesítjük Oroszország könyvtárait, akkor lesz elég könyv az írástudók számára és az írástudatlanok tanítására. Most fel kell venni a harcot a szervezetlenség maradványai, a zűrzavar, a nevetséges hatásköri viták ellen. Ez legyen a fő feladatunk. Hozzá kell látnunk egy egyszerű, halaszthatatlanul fontos dologhoz, az írástudók mozgósításához és az írástudatlanság elleni harchoz. Fel kell használnunk azokat a könyveket, amelyekkel rendelkezünk, és hozzá kell látnunk, hogy megteremtsük a szervezett könyvtárhálózatot, s így a könyvtárak lehetővé tegyék, hogy a nép minden egyes rendelkezésünkre álló könyvet felhasználjon, ne létesítsünk párhuzamos szervezeteket, hanem hozzunk létre egységes, terveszerűen dolgozó szervezetet. Ebben a kis dologban forradalmunk alapvető feladata tükröződik vissza.

Beszéd a szabadság és egyenlőség jelszavával való népbutításról az iskolán kívüli oktatás I. összoroszországi kongresszusán. (1919. május 6.)
LÖM 38. köt. 323–324. old.

A KULTÚRA TÁRSADALMI FUNKCIÓI A SZOCIALISTA TÁRSADALOMBAN

A szocializmus megköveteli, hogy tudatosan és tömegesen haladjunk, úgy, hogy a kapitalizmushoz viszonyítva és a kapitalizmus által elért eredmények alapján magasabb munkatermelékenységet érjünk el. A szocializmusnak a *maga módján*, saját módszereivel – mondjuk konkrétabban, *szovjet* módszerekkel – kell ezt a haladást megvalósítania...

A munkatermelékenység emelése mindenekelőtt megköveteli a nagyipar anyagi alapjának biztosítását: a fűtőanyag, a vastermelés, a gépgyártás, a vegyipar fejlesztését...

A munkatermelékenység emelésének másik feltétele, először is, a lakosság tömegei képzettségének és műveltségének emelkedése. Ez az emelkedés most óriási iramban folyik, s ezt nem látják a polgári megszokottságtól elvakított emberek, akik képtelenek megérteni, hogy a szovjetszervezetek jóvoltából a nép „mélyén" micsoda erővel bontakozik ki most a tudás világossága és a kezdeményezés felé hajló törekvés. A gazdasági felemelkedés feltétele, másodszor, a dolgozók fegyelmének, szakértelmének, a munka hatékonyságának, intenzitásának fokozása, a munka jobb megszervezése.

Ezen a téren különösen rosszul, sőt reménytelenül állnak nálunk a dolgok, ha hinni lehet azoknak az embereknek, akiket a burzsoáziának sikerült megfélemlítenie, vagy akik haszonlesésből szolgálják a burzsoáziát. Ezek az emberek nem értik meg, hogy nem volt és nem is lehet olyan forradalom, amelyben a régi világ hívei ne jajveszékelnének összeomlásról, anarchiáról és hasonlókról. Természetes, hogy a tömegekben, amelyek csak az imént rázták le magukról a hallatlanul vad elnyomás jármát, mélyreható és széles körű forrás és erjedés megy végbe, hogy huzamos időbe telik, amíg a tömegek kidolgozzák a munkafegyelem új alapjait, hogy a földesurak és a burzsoázia teljes legyőzése előtt ez a munka még csak meg sem kezdődhetett.

De ugyanakkor, amikor a legkisebb mértékben sem hagyjuk magunkat befolyásolni attól a gyakran színlelt kétségbeeséstől, amelyet a burzsoák és a polgári entellektüelek terjesztenek (akik kétségbeesetten védelmezik régi kiváltságaikat), semmiképpen sem szabad a nyilvánvaló rosszat takargatnunk. Ellenkezőleg, mi ezt felfedjük és fokozottabban harcolunk ellene szovjet módszerekkel, hiszen a szocializmus győzelme elképzelhetetlen, ha a tudatos proletárfegyelem nem győzi le a spontán kispolgári anarchiát, a Kerenszkijek és a Kornyilovok esetleges visszatérésének ezt az igazi zálogát...

Megtanulni dolgozni – ezt a feladatot kell a szovjethatalomnak teljes nagyságában a nép elé tűznie. A kapitalizmus legújabb vívmánya ezen a téren, a Taylor-rendszer – mint a kapitalizmus minden haladó megnyilvánulása – egyesíti magában a burzsoá kizsákmányolás körmönfont kegyetlenségét számos igen gazdag tudományos vívmánnyal a munkában végzett mechanikus mozdulatok elemzése, a felesleges és ügyetlen mozdulatok kiküszöbölése, a leghelyesebb munkamódszerek kidolgozása, a legjobb nyilvántartási és ellenőrzési rendszerek bevezetése stb. tekintetében. A szovjetköztársaságnak, ha törik, ha szakad, át kell vennie mindent, ami értékeset a tudomány és a technika ezen a területen elért. A szocializmus megvalósíthatóságát éppen az határozza meg, milyen sikereket tudunk elérni a szovjethatalomnak és az irányítás szovjet szervezetének a kapitalizmus legújabb haladó vívmányaival való egyesítése terén. Meg kell szervezni Oroszországban a Taylor-rendszer tanulmányozását és tanítását, rendszeres kipróbálását és alkalmazását.

A szovjethatalom soron levő feladatai. (1918) LÖM 36. köt. 165., 174–175. és 176. old.

Mi, Oroszország proletariátusa, *előbbre* vagyunk minden Angliánál és minden Németországnál politikai rendünk tekintetében, a munkások politikai hatalmának ereje tekintetében, és ugyanakkor *mögötte* maradunk a legelmaradottabb nyugateurópai államnak is a komoly államkapitalizmus szervezete tekintetében, a kultúra színvonala tekintetében, a szocializmus anyagi-termelési „bevezetésére" való felkészültség foka tekintetében.

A „baloldali" gyerekességről és a kispolgáriasságról. (1918) LÖM 36. köt. 286–287. old.

(3) A munka termelékenységének fokozása az egyik legfontosabb feladat, mert enélkül lehetetlen a kommunizmusra való végleges áttérés. Ennek a célnak elérése, azonkívül, hogy kitartó munkával felvilágosítjuk a tömegeket és emeljük kulturális színvonalukat, azt is megköveteli, hogy azonnal, széles körben és minden téren felhasználjuk a kapitalizmus által örökségül ránk hagyott tudományos és műszaki szakembereket, noha a legtöbb esetben szükségképpen polgári világnézettel és szokásokkal vannak átitatva. A pártnak, szoros szövetségben a szakmai egyesülésekkel, folytatnia kell korábbi irányvonalát; egyrészt a legkisebb politikai engedményt sem szabad tennie a szóban forgó polgári rétegnek és kíméletlenül el kell nyomnia minden ellenforradalmi próbálkozását, másrészt pedig ugyanolyan kíméletlenül harcolnia kell az ellen a látszólag radikális, valójában azonban ostoba önhittség ellen, hogy a dolgozók le tudják küzdeni a kapitalizmust és a polgári rendet anélkül, hogy a polgári szakemberektől tanulnának, anélkül, hogy felhasználnák őket, anélkül, hogy kijárnák a velük együtt végzett munka hosszú iskoláját...

(4) A kommunizmus megvalósítása, ami feltétlenül megköveteli, hogy a munkát országos viszonylatban a lehető legnagyobb mértékben és a lehető legszigorúbban centralizáljuk, feltételezi, hogy kiküszöböljük a munkásoknak azt a szakmai és helyi elszigeteltségét és szétforgácsoltságát, amely a tőke erejének és a munka gyengeségének egyik forrása volt. A szakmai szűklátókörűség és korlátoltság ellen, a szakmai önzés ellen vívott harc, amely szorosan összefügg a város és a falu közötti ellentét megszüntetéséért folyó harccal, nagy nehézségekkel jár és nem indítható meg széles körben mindaddig, amíg a népi munka termelékenységét nagymértékben nem fokoztuk.

Az OK(b)P programtervezete. (1919) LÖM 38. köt. 94–95. és 95–96. old.

Hogy legfontosabb feladatunk teljesítését többé-kevésbé helyesen szervezzük meg, az összes állami szervek, különösen a népgazdasági tanácsok vezetőinek munkára kell serkenteniük a munkások és parasztok tízmillióit. Ezt fogja szolgálni Oroszország átépítésének nagyarányú terve. Elegendő eszközzel, anyaggal, technikai lehetőséggel, nyersanyaggal, mindennel rendelkezünk ahhoz, hogy az összes munkások és parasztok bevonásával minden téren megkezdjük ennek az átépítésnek a munkáját. Kitartó harcot indítunk, elvtársak, olyan harcot, amely ebben az időszakban súlyos áldozatokat követel a munka frontján, de amelyet feltétlenül meg kell vívnunk, mert éhezünk és fázunk, mert a közlekedés tönkre van téve, mert pusztít a kiütéses tífusz. Ezekkel a csapásokkal meg kell birkóznunk, minden téren meg kell kezdenünk államunk építését a gépi nagyipar alapján, hogy kulturálttá tegyük országunkat és a helyes szocialista harc útján kijussunk abból a mocsárból, amelyben a világkapitalizmus és az imperializmus országai manapság elmerültek.

Beszéd a népgazdasági tanácsok III. összoroszországi kongresszusán. (1920. január 27.) LÖM 40. köt. 77–78. old.

Számos tudós és műszaki szakember bevonásával a többi között egész Oroszország villamosításának a tervén dolgozunk. Ez a terv sok évre szól. A villamosítás gyökeresen átalakítja Oroszországot. A villamosítás a szovjet rendszer talaján biztosítja majd országunkban a kommunizmus alapjainak, a kizsákmányolók nélküli, tőkések nélküli, földbirtokosok nélküli, kereskedők nélküli kulturált élet alapjainak végleges győzelmét.

Válasz a Daily Express című angol lap tudósítójának kérdéseire. (1920) LÖM. 40. köt. 141. old.

Egész propagandánknak, a tiszta pártpropagandának is, az iskolai oktatásnak és tanításnak is, az iskolán kívüli előadói munkának is jellegében meg kell változnia, de nem abban az értelemben, hogy meg kell változtatni a tanítás alapjait és irányzatát, hanem abban az értelemben, hogy a tevékenység jellegét hozzá kell illeszteni a békés építésre való áttéréshez, az ország ipari és gazdasági átalakításának nagy tervéhez, mert az általános gazdasági nehézség és az általános feladat: az ország gazdasági erőinek helyreállítása oly módon, hogy a proletárforradalom a paraszti kisgazdaság mellett megteremthesse a gazdasági élet új alapjait... A parasztot... törvényes jogait követeli: beszolgáltatott gabonájáért cserébe iparcikkeket követel, de iparcikkeket nem adhatunk, amíg nem állítjuk helyre a gazdaságot. A helyreállítás – ez a fő feladat, de a helyreállítást nem hajthatjuk végre a régi gazdasági és technikai alapon. Ez technikailag is lehetetlen, de abszurdum is volna; új alapot kell találni. Ilyen új alap a villamosítási terv.

Mi azt mondjuk a parasztságnak, a legkevésbé fejlett tömegnek, hogy az egész szovjet építés sikeréhez elengedhetetlen a kultúra és a technikai műveltség magasabb fokára való új átmenet. Tehát feltétlenül helyre kell állítani a gazdaságot. A legelmaradottabb paraszt is megérti, hogy a háború tönkretette a gazdaságot, hogy a gazdaság helyreállítása nélkül nem tudja leküzdeni a nyomort, nem tudja gabonájáért cserébe megkapni a szükséges cikkeket. Éppen a parasztság e legközvetlenebb, legégetőbb szükségleteiből kell kiindulnia, ehhez kell kapcsolódnia egész propagandánknak, oktatásunknak, művelődésünknek és iskolán kívüli oktatásunknak, hogy ez a munka ne szakadjon el a mindennapi élet legégetőbb szükségleteitől, hanem éppen ezeknek a szükségleteknek a fejlődéséből induljon ki, abból, amit a paraszt megért, hangsúlyozva, hogy az egyetlen kivezető út a kialakult helyzetből: az ipar helyreállítása. De az ipar helyreállítása nem lehetséges a régi talajon; az ipart a korszerű technika talaján kell helyreállítani. Ez pedig az ipar villamosítását és a kultúra fellendítését jelenti. A villanytelepek mintegy

tíz évi munkát, de kulturáltabb és tudatosabb munkát igényelnek.

Hatalmas munkatervbe fogunk, s ennek a parasztok nagy tömegeinek képzeletében össze kell kapcsolódnia a világos, gyakorlatilag kitűzött céllal. Ez nem érhető el néhány hónap alatt. Minimális programot is csak legalább három évre lehet adni. De anélkül, hogy utópiákban ringatnánk magunkat, állíthatjuk, hogy 10 év alatt villanytelepek hálózatával boríthatjuk be egész Oroszországot és olyan elektromos iparunk lehet, amely megfelel a technika korszerű követelményeinek és véget vet a régi paraszti földművelésnek. Ez magasabb kultúrát és műveltséget igényel.

Tudja, hogy jelenleg a közlekedés helyreállítása és az élelmiszer felszállítása a közvetlen gyakorlati feladat, és hogy a termelékenység mai állapota mellett nem lehet nagy feladatokkal foglalkozni, önöknek a propaganda és a népművelés terén a teljes átépítésnek ezt a feladatát a kulturális-technikai szükségleteknek megfelelő talajon mégis számba kell venniük és meg kell oldaniuk. A propaganda régi módszereitől, amelyeknek az volt a bajuk, hogy elavultak, hogy mindeddig az osztályharcról szóló általános frázisokkal közeledtek a paraszthoz, s ezen az alapon mindenféle ostobaságot terjesztettek a proletár kultúráról stb., ettől az ócska kacattól, amely nagyon hasonlít a gyerekkorral járó betegségekre, igen hamar meg fogunk szabadulni. A propagandában, az agitációban, az oktatási és népművelő munkában áttérünk majd a kérdés józanabb és tárgyszerűbb megvilágítására, amely méltó a szovjethatalom embereihez, akik két év alatt már megtanultak egyet-mást, akik az egész ipar átépítésének gyakorlati, tárgyszerű és világos tervével lépnek a paraszt elé, és megmagyarázzák neki, hogy a paraszt és munkás ma, a művelődés mostani állapota mellett, ezt a feladatot nem teljesítheti, s a szennyből, a nyomorúságból, a kiütéses tífuszból és más betegségekből sem lábolhat ki. Ez a kultúra és műveltség fellendítésével világosan összefüggő gyakorlati feladat legyen az a csomópont, amely meghatározza pártpropagandánk és te-

vékenységünk, oktatásunk és tanításunk egész jellegét. Ha ezt elérjük, ezzel olyan közelről érintjük a paraszti tömeg legfontosabb érdekeit, olyan szorosan egybekapcsoljuk a kultúra és a tudás általános fellendülését az elodázhatatlan gazdasági szükségletekkel, hogy ily módon százszorosan fokozzuk a munkástömegek művelődési szükségletét. Teljesen bizonyosak vagyunk abban, hogy ha két év alatt megoldottuk a legnehezebb katonai feladatot, akkor 5–10 év alatt megoldjuk a még nehezebb kulturális-oktatási és művelődési feladatot is.

Beszéd a kormányzósági közoktatási osztályok iskolán kívüli oktatási alosztályai vezetőinek III. összoroszországi tanácskozásán. (1920. február 25.) LÖM 40. köt. 155–157. old.

Tudjuk, hogy a kommunista társadalmat nem lehet felépíteni, ha nem élesztjük fel az ipart meg a mezőgazdaságot, mégpedig nem úgy élesztjük fel, ahogy régen volt. Modern alapon kell őket felélesztení a tudomány legújabb vívmányainak megfelelően. Önök tudják, hogy ez az alap a villamosság, hogy csak ha majd az egész ország, az ipar és a mezőgazdaság minden ága villamosítva lesz, ha majd ezt a feladatot önök végrehajtják, csakis akkor lesznek képesek felépíteni a maguk számára azt a kommunista társadalmat, amelyet a régi nemzedék nem tud felépíteni. Önökre az egész ország gazdasági fejlesztésének feladata vár, a mezőgazdaság és az ipar újjászervezése, helyreállítása a modern tudomány és technika, a villamosság korszerű technikai alapján. Önök igen jól megértik, hogy a villamosítás megvalósítására tudatlan emberek nem alkalmasak, s hogy az írniolvasni tudás egymagában véve itt vajmi kevés. Itt nem elég megérteni, mi az a villamosság: ismerni kell annak technikai alkalmazását az iparban és a mezőgazdaságban, továbbá az ipar és a mezőgazdaság egyes ágaiban. Ezt nekünk megunknak is meg kell tanulnunk és meg kell erre tanítanunk a dolgozók egész serdülő nemzedékét. Ez a feladat áll minden öntudatos

kommunista előtt, minden ifjú előtt, aki magát kommunistának vallja és tisztában van azzal, hogy amikor a Kommunista Ifjúsági Szövetség tagjainak sorába lépett, azt a feladatot vállalta magára, hogy segíteni fog a pártnak a kommunizmus felépítésében és az egész ifjú nemzedéknek a kommunista társadalom megteremtésében. Meg kell értenie, hogy ezt csak a korunk színvonalán álló műveltség alapján teremtheti meg, és ha ezzel a műveltséggel nem fog rendelkezni, a kommunizmus csupán óhaj marad...

Önöknek fel kell építeniük a kommunista társadalmat. A munka első felét sok vonatkozásban elvégeztük. A régit leromboltuk, mint ahogy le is kellett rombolnunk, az már nem más, mint romhalmaz, aminthogy romhalmazzá is kellett változtatni. A talajt megtisztítottuk, és a fiatal kommunista nemzedéknek ezen a talajon fel kell építenie a kommunista társadalmat. Önök előtt az építés feladata áll, s ezt a feladatot csak úgy oldhatják meg, ha elsajátítanak minden korszerű ismeretet, ha képesek lesznek a kommunizmust készen kapott, betanult formulákból, tanácsokból, receptekből, előírásokból, programokból olyan eleven erővé változtatni, amely egységbe foglalja az önök közvetlen munkáját, ha képesek lesznek a kommunizmust gyakorlati munkájuk vezérfonalává tenni.

Ez az önök feladata, amelynek önöket az egész ijfú nemzedék képzése, nevelése, magasabb színvonalra emelése során vezérelnie kell. Önöknek kell az elsőknek lenniük a kommunista társadalom sokmillió építői között, akiknek soraiban minden fiatal férfinak, minden fiatal leánynak ott kell lennie. Ha nem vonják be a munkás- és parasztifjúság egész tömegét a kommunizmusnak ebbe az építésébe, a kommunista társadalmat felépíteni nem fogják.

Az ifjúsági szövetségek feladatai. (1920. október 2.) LÖM 41. köt. 292–294. old.

Most arra kell összpontosítanunk figyelmünket, hogy az agitációt és a propagandát a politikai és katonai érdekek vágányáról a gazdasági építés vágányára állítsuk át. Ezt sokszor hangoztattuk, de még mindig nem elégszer, és én azt gondolom, hogy azok között a rendszabályok között, amelyeket a szovjethatalom ebben az évben foganatosított, különösen nagy jelentősége van annak, hogy az Összoroszországi Központi Szakszervezeti Tanács mellett a termelési propaganda irányítására Központi Irodát létesítettek, hogy ennek az Irodának a munkáját egyesítették a Politikai Felvilágosító Főbizottság munkájával, hogy újabb lapokat indítottak, amelyek a termelési tervnek megfelelően épülnek fel, mégpedig nemcsak oly módon, hogy a figyelmet a termelési propagandára fordítják, hanem oly módon is, hogy ezt a propagandát országos méretekben megszervezik... Azt tudjuk, hogyan kell vezetni az ipart, hogyan kell felkelteni a tömegek érdeklődését, ezen a téren ezerszer több elméleti ismeretünk van, mint amennyit ezekből az ismereteinkből a gyakorlatban alkalmazunk. El kell érnünk, hogy minden egyes szakszervezeti tagnak érdeke legyen a termelés és minden egyes szakszervezeti tag megértse, hogy Szovjet-Oroszország csak akkor győzhet, ha növeljük a termelést, ha fokozzuk a munka termelékenységét...

Propagandánkat most arra kell átállítanunk, ami sokkal nehezebb, arra, ami a munkásoknak a műhelyben folyó mindennapi munkájával függ össze, bármilyen nehéz viszonyok között folyik is ez a munka, s bármilyen erősek is az emlékei a tegnapi tőkés rendszernek, amely arra nevelte a munkásokat és parasztokat, hogy ne bízzanak a hatalomban...

Rátérek az utolsó pontra, a villamosítás kérdésére, amelyet külön kérdésként tűztek a kongresszus napirendjére és amelyről előadói beszédet is fognak hallani. Azt hiszem, mi itt igen nagy fordulat tanúi vagyunk, amely mindenesetre a szovjethatalom nagy sikereinek kezdetéről tanúskodik. Az összoroszországi kongresszusok szónoki emelvényén ezután nemcsak politikusok és olyan emberek fognak megjelenni, akik a közigazga-

tás terén dolgoznak, hanem mérnökök és agronómusok is. A legboldogabb korszak kezdete ez, amikor egyre kevesebb lesz a politikus, a politikáról ritkábban és nem olyan hosszan fognak beszélni, ezzel szemben többet fognak beszélni a mérnökök és az agronómusok. Hogy igazán áttérjünk a gazdasági építésre, ezt a szokást az összoroszországi szovjetkongresszusoknak kell bevezetniük és felülről lefelé minden szovjetnek, szervezetnek, újságnak, a propaganda és agitáció minden szervének, minden intézményének át kell vennie.

A politikát kétségtelenül megtanultuk, itt már nem lehet rászedni bennünket, ezen a téren megvan a bázisunk. De a gazdasággal rosszul állunk. Mostantól kezdve a legjobb politika – a kevesebb politika. Szólaltassanak meg több mérnököt és agronómust, tanuljanak tőlük, ellenőrizzék a munkájukat, a kongresszusok és az értekezletek ne gyűlésező szervek legyenek, hanem a gazdasági sikerek ellenőrzésének szervei, olyan szervek, amelyekben igazán megtanulhatjuk a gazdasági építést...

Vegyék szemügyre a gazdasági frontot és tegyék fel a kérdést: gazdaságilag lehetséges-e, hogy visszatérjen Oroszországba a kapitalizmus? Harcoltunk a „szuharevka" ellen. A napokban, az összoroszországi szovjetkongresszus megnyitása alkalmából, a Munkás- és Vöröskatona-küldöttek Moszkvai Szovjetje felszámolta ezt a nem valami épületes intézményt... A „Szuharevka" nincs többé, de nem az a „szuharevka" az ijesztő, amelyet felszámoltunk. A Szuharev-téri egykori „szuharevkát" felszámoltuk, ezt nem volt nehéz felszámolni. Az a „szuharevka" az ijesztő, amely ott él minden egyes kistulajdonos lelkében és tevékenységében. Ezt a „szuharevkát" fel kell számolni. Ez a „szuharevka" a kapitalizmus alapja. Amíg ez a „szuharevka" megvan, addig a tőkések visszatérhetnek Oroszországba és erősebbek lehetnek, mint mi. Ezt világosan fel kell ismernünk. Ez legyen munkánk fő ösztönzője és tényleges sikereink előfeltétele, mértéke. Amíg kisparaszti országban élünk, a kapitalizmus számára Oroszországban szilárdabb gazdasági alap van, mint a kommunizmus számára. Erről nem szabad

megfeledkeznünk. Mindenki, aki gondosan figyeli a falu életét és összehasonlítja a város életével, tudja, hogy a kapitalizmus gyökereit még nem irtottuk ki, a belső ellenség fundamentumát, alapját még nem ástuk alá. Ez az ellenség a kisgazdaság segítségével tartja magát, és annak, hogy a belső ellenséget megfosszuk talajától, egyetlen eszköze van: az, hogy az ország gazdaságát, beleértve a földművelést is, új technikai alapra, a modern nagyüzemi termelés technikai alapjára állítsuk át. Ilyen alap csak a villamosság lehet.

A kommunizmus – szovjethatalom plusz az egész ország villamosítása...

Nemrégiben alkalmam volt részt venni egy parasztünnepségen, Moszkva kormányzóság volokalamszki kerületének egyik távol eső helységében, ahol a parasztoknak villanyvilágításuk van. Az utcán népgyűlést rendeztek, a tömegből előlépett egy paraszt és beszédet mondott, amelyben üdvözölte a paraszti életnek ezt az új eseményét. Azt mondta, hogy mi, parasztok, sötétségben éltünk, s lám, most kigyúlt a fény, „nem természetes fény, amely világosságot visz majd paraszti sötétségünkbe". Én részemről nem lepődtem meg ezeken a szavakon. A párton kívüli parasztтömeg számára persze „nem természetes" fény a villanyfény, a mi számunkra viszont az nem természetes, hogy a parasztok és a munkások évszázadokon és évezredeken át sötétségben, nyomorban, a földbirtokosok és a tőkések elnyomása alatt élhettek. Ebből a sötétségből nem olyan könnyű kikerülni. De most arra kell törekednünk, hogy minden villanytelep, amelyet építünk, valóban a felvilágosítás fellegvárává váljék, hogy – ha lehet így mondani – elektromos népműveléssel foglalkozzék...

De tudnunk kell és gondolnunk kell arra, hogy a villamosítást nem valósíthatjuk meg, amikor írástudatlanok vannak nálunk. Nem elég az, ha bizottságunk törekszik az írástudatlanság felszámolására. Ez a bizottság igen sokat tett ahhoz képest, ami volt, de keveset ahhoz képest, amire szükség van. Nem elég az, ha az emberek írni-olvasni tudnak: kulturált, öntudatos,

művelt dolgozókra van szükség; arra van szükség, hogy a parasztok többségének világos képe legyen az előttünk álló feladatokról. A pártnak ez a programja legyen alapvető tankönyv, amelyet minden iskolában bevezetnek. Ebben a könyvben a villamosítás megvalósításának általános terve mellett Oroszország minden egyes körzetére vonatkozó külön tervek is szerepelnek. És minden olyan elvtársnak, aki hazautazik, lesz majd egy részletesen kidolgozott terve arról, hogy a saját körzetében hogyan kell megvalósítani a villamosítást, hogyan kell áttérni a sötétségből a normális életre. És, elvtársak, lehetséges és szükséges is, hogy a kapott irányelveket a helyszínen összehasonlítsák, kidolgozzák, ellenőrizzék, és el kell érnünk, hogy arra a kérdésre, hogy mi a kommunizmus, minden egyes iskolában, minden egyes tanulókörben ne csak azt válaszolják, amit a párt programja tartalmaz, hanem arról is beszéljenek, hogy miképpen lehet kijutni a sötétségből...

El kell érni, hogy minden egyes gyár, minden egyes villanytelep a felvilágosodás bölcsőjévé váljék, s amikor majd Oroszországot a villanytelepek és hatalmas technikai berendezések sűrű hálózata fogja borítani, kommunista gazdasági építésünk példaképe lesz az eljövendő szocialista Európa és Ázsia számára.

Az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottságnak és a Népbiztosok Tanácsának beszámolója a kül- és belpolitikáról a VIII. összoroszországi szovjetkongresszuson. (1920. december 22.) LÖM 42. köt. 137–139., 149–150. és 151–154. old.

Nem elég az analfabetizmust felszámolni, építenünk kell a szovjet gazdaságot is, s itt az írás-olvasással egymagában nem sokra megyünk. Óriási mértékben fel kell lendítenünk a kultúrát. El kell érnünk, hogy az ember valóban felhasználja írni-olvasni tudását...

El kell érnünk, hogy az írni-olvasni tudás a kultúra felemel-

kedését szolgálja, hogy a paraszt ezt az írni-olvasni tudást gazdaságának és államának megjavítására használhassa.

A politikai felvilágosítás eredményeit... csak a gazdaság javulásán lehet lemérni. Nemcsak arra van szükség, hogy felszámoljuk az analfabetizmus talajára támaszkodó korrupciót, hanem arra is, hogy propagandánkat, útmutatásainkat, brosúráinkat a nép valóban magáévá tegye, és hogy ennek eredménye a népgazdaság javulása legyen.

Az új gazdasági politika és a politikai felvilágosító bizottságok feladatai. (1921) LÖM 44. köt. 168. és 172. old.

Meg kell tanulnunk dolgozni – ez most a Szovjet Köztársaság legfőbb, valóban az egész népre kiterjedő feladata. El kell érni, hogy mindenki tudjon írni-olvasni; semmi esetre sem szabad beérni ezzel, hanem mindenáron tovább kell menni és át kell venni mindazt, ami az európai és amerikai tudományban valóban értékes; – ez legelső és legfőbb feladatunk.

Egy kanál kátrány egy hordó mézben. (1922) LÖM 45. köt. 206. old.

Amikor az ország ilyen óriási méretű gazdasági pusztuláson és ilyen összeomláson ment át, amikor azt látjuk, hogy ez az összeomlás az egész világra kiterjed, hogy a kultúra, a tudomány és a technika vívmányait, az emberiség sok évszázados munkájának eredményeit ez a négy éven át tartó bűnös, pusztító rablóháború elsöpörte, és nemcsak Oroszország, hanem egész Európa visszazuhan a barbárság állapotába, – akkor a legszélesebb néprétegek, de különösen a parasztság, amely talán a legtöbbet szenvedett ebben a háborúban, világosan tudatára ébred annak, hogy rendkívüli erőfeszítésekre van szükség, hogy meg kell feszíteni minden erőt, hogy megszabadulhassunk

a pusztulással és a nyomorral járó átkozott háborúnak ettől az örökségétől...

Az a pusztulás, amelyet a háború hagyott örökül ránk, egyenesen megtiltja ennek a régi kisparaszti gazdálkodásnak a helyreállítását. Nem elég, hogy a háború felrázta a parasztok tömegeit, nem elég, hogy a háború megmutatta nekik, hogy a technika milyen csodái léteznek korunkban, és hogy a technikának e csodáit emberek kiirtására használják fel, hanem azt a gondolatot is keltette bennük, hogy a technika csodáinak elsősorban a legáltalánosabb, a legtöbb embert foglalkoztató, a legelmaradottabb termelési ágnak – a földművelésnek – átalakítását kellene szolgálniuk. Az emberek nemcsak ennek ébredtek tudatára, hanem a jelenlegi háború szörnyűségei és borzalmai nyomán arról is meggyőződtek, hogy milyen erőket hozott létre a modern technika, mennyire tékozolják ezeket az erőket a legborzalmasabb, legostobább háborúban, és hogy az e borzalmaktól való menekvés egyetlen eszközét éppen a technikának ezek az erői alkotják. A mi kötelességünk, a mi feladatunk arra fordítani ezeket az erőket, hogy a legelmaradottabb termelési ágat, a földművelést, a mezőgazdasági termelést új vágányokra állítsuk át, hogy átalakítsuk, és hogy a földművelést ösztönösen, a régi módra űzött foglalkozásból olyan foglalkozássá változtassuk, amely a tudományon és a technika vívmányain alapul...

Maga az élet állítja parancsolóan a föld társas művelésének a kérdése elé, s erre át kell térnie, mert ez az egyedüli módja annak, hogy helyreállítsa a háború által elpusztított és most romokban heverő termelést, ez az egyedüli módja annak, hogy kijusson abból a tudatlanságból, megfélemlítettségből és elnyomásból, amelyre a kapitalizmus a falusi lakosság egész tömegét kárhoztatta, abból a tudatlanságból és elnyomásból, amely lehetővé tette a tőkéseknek, hogy négy éven át sanyargassák az emberiséget a háborúval, és amelytől most minden ország minden dolgozója forradalmi energiával és szenvedéllyel igyekszik minden áron megszabadulni...

A szegényparaszt-bizottságok megalakulása, a mezőgazdasági osztályok, szegényparaszt-bizottságok és mezőgazdasági kommunák jelenlegi együttes kongresszusa, mindez, azzal a harccal kapcsolatban, amely ez év nyarán és őszén lezajlott a falun belül, amellett szól, hogy a dolgozó parasztság nagy tömegei öntudatra ébredtek, és hogy a törekvés a föld társas megművelésének bevezetésére megvan magában a parasztságban, a dolgozó parasztság többségében... Mi mindenekelőtt a példa erejével és azzal akarunk hatni a középparasztok tömegére, hogy bevonjuk a gazdaság megjavításába, s számolunk azzal, hogy az effajta intézkedéseknek a hatása a földművelő Oroszország gazdasági életének erre a mélyreható és igen fontos átalakulására csak fokozatosan mutatkozik meg.

A szegényparaszt-bizottságoknak, a mezőgazdasági kommunáknak és az agrárosztályoknak az összefogása, amely ezen a kongresszuson megnyilvánul, megmutatja nekünk és teljesen meggyőz bennünket arról, hogy ezzel a föld társas művelésére való áttéréssel helyesen, igazi szocialista méretekben fogtuk meg a dolgot. Ezzel a lankadatlan és rendszeres munkával el kell érni a munka termelékenységének fokozódását. Ennek érdekében a földművelés legjobb módszereit kell alkalmaznunk és munkába kell állítanunk az orosz agronómusokat úgy, hogy kihasználhassuk mindazokat a legjobban berendezett gazdaságokat, amelyek mostanáig csak egyes személyek meggazdagodásának, a kapitalizmus újjászületésének forrásául, a bérmunkások újabb kiszipolyozásának, újabb elnyomásának eszközéül szolgáltak, s amelyeknek most, amikor a szocializálást törvénybe iktattuk és a földmagántulajdont teljesen megszüntettük, a dolgozó milliók összessége számára a mezőgazdasági ismeretek és a kultúra forrásává, a termelékenység fokozásának forrásává kell válniuk.

Beszéd az agrárosztályok, a szegényparaszt-bizottságok és a kommunák I. összoroszországi kongresszusán. (1918. december 11.) LÖM 37. köt. 337–338., 339. és 342–343. old.

A városi munkások a városban kezükbe vették a hatalmat; mindazt a legjobbat, amit a városban létrehoztak, palotákat, helyiségeket, kultúrát, a városi munkások elviszik a faluba, mert tudják, hogy a városi munkások hatalma nem lehet tartós, ha nem lesz meg a tartós szövetség a mezőgazdasági munkásokkal. Csak az olyan szervezet vezethet tartós átalakulásra, amelynek önök itt lerakják az alapjait. Ebbe a szervezetbe önként be fognak lépni a középparasztok is. Persze, sok munkát kell áldozni erre, – egy csapásra semmit sem lehet megcsinálni. Ha az önök szakszervezete megalakul, ha növekedni, fejlődni fog és elterjed egész Oroszországban, ha a legszorosabb egységben lesz a városi munkások szervezetével, akkor együttes erővel, a szervezett mezőgazdasági és városi munkások millióinak erőfeszítéseivel, megoldjuk ezt a nehéz feladatot és kilábolunk abból a romlásból, amelybe a négyéves háború döntött minden népet és bennünket is; kilábolunk, de nem a régi, egyénileg, szétszórtan folytatott gazdálkodáshoz térünk vissza – ez a gazdaság tudatlanságra, nyomorra, szétforgácsoltságra kárhoztatja az embereket –, hanem áttérünk a közös, nagyüzemi, társas gazdálkodásra. Akkor mindannak, amit az emberi tudomány, az emberi technika kivívott, minden találmánynak, a szakemberek minden tudásának az egyesült munkásokat kell szolgálnia.

Beszéd a mezőgazdasági munkások szakszervezetének megalakításáról a Petrográd kormányzósági mezőgazdasági munkások I. kongresszusának ülésén. (1919. március 13.) LÖM 38. köt. 24. old.

Tekintve, hogy a város és a falu közti ellentét a falu gazdasági és kulturális elmaradottságának egyik legmélyebben fekvő oka, hogy ez az ellentét az oly mélyreható válság idején, mint a jelenlegi, a várost és a falut egyaránt az elfajulás és a pusztulás

közvetlen veszélyének teszi ki, az OKP ennek az ellentétnek megszüntetésében látja a kommunista építés egyik legfőbb feladatát.

Az OK(b)P programtervezete. (1919) LÖM 38. köt. 120–121. old.

Tekintsünk az OSZFSZK térképére. Vologdától északra, Don-Rosztovtól és Szarátovtól délkeletre, Orenburgtól és Omszktól délre, Tomszktól északra mérhetetlen kiterjedésű területek húzódnak, amelyeken néhány tucat óriási kultúrállam elférne. S ezeken a területeken patriarchális, félbarbár és egészen barbár viszonyok uralkodnak. És mit látunk Oroszország többi félreeső paraszti zugában? Mindenütt, ahol tíz- meg tízversztnyi dűlőút, helyesebben: tíz-húszversztnyi úttalan terület választja el a falut a vasútvonaltól, azaz a kultúrával, a kapitalizmussal, a nagyiparral, a nagyvárossal való anyagi kapcsolattól? Vajon nem patriarchális viszonyok, oblomovizmus és félvadság vannak-e túlsúlyban mindezeken a helyeken?

Elképzelhető-e erről az Oroszországban túlsúlyban levő állapotról a közvetlen áttérés a szocializmusra? Igen, bizonyos fokig elképzelhető, de csak egy feltétellel, amelyet most már pontosan ismerünk egy óriási és befejezett tudományos munka jóvoltából. Ez a feltétel – a villamosítás. Ha majd tucatjával felépítjük a kerületi villanytelepeket (most már tudjuk, hogy hol és hogyan lehet és kell őket felépítenünk), ha majd ezekről a villanytelepekről minden faluba elektromos áramot vezetünk, ha elegendő mennyiségű villanymotorunk és egyéb gépünk lesz, akkor nem lesz szükség vagy alig lesz szükség a patriarchális viszonyok és a szocializmus közötti átmeneti fokozatokra, közbeeső láncszemekre. De jól tudjuk, hogy ez az „egy" feltétel csupán az elsőrendű fontosságú munkálatokhoz legalábbis tíz évet kíván...

A legközelebbi években ellenben értenünk kell ahhoz, hogy

gondoljunk a közbeeső láncszemekre, amelyek megkönnyíthetik az átmenetet a patriarchális viszonyokról, a kistermelésről a szocializmusra.

A terményadóról. (1921) LÖM 43. köt. 209. és 210. old.

Igenis kötelességünk, a hatalmon levő munkásosztály egyik fő feladata, hogy megteremtse az érintkezést a városi munkások és a falu dolgozói között, megteremtse a baráti viszonynak azt a formáját, amely könnyen megteremthető közöttük. Ennek érdekében gyári munkásokból számos olyan egyesülést kell alakítani (a pártban, a szakszervezetekben, külön egyesüléseket), melyek azt a célt tűznék ki maguk elé, hogy rendszeresen segítik a falut kulturális fejlődésében.

Sikerül-e majd „beosztani" valamennyi városi sejtet valamennyi falusihoz abból a célból, hogy minden munkássejt, amely a megfelelő faluhoz van „beosztva", minden alkalommal, minden esetben rendszeresen gondoskodjék társsejtje ilyen vagy amolyan kulturális szükségletének kielégítéséről? Vagy sikerül majd a kapcsolat más formáit megtalálni? Én itt csak a kérdés felvetésére szorítkozom, hogy felhívjam rá az elvtársak figyelmét, hogy utaljak Nyugat-Szibéria tapasztalataira (ezekre Hodorovszkij elvtárs hívta fel a figyelmemet), és hogy egész terjedelmében érzékeltessem ezt az óriási világtörténelmi jelentőségű kulturális feladatot.

Hivatalos költségvetésünkön, illetve hivatalos kapcsolatainkon kívül úgyszólván semmit sem teszünk a falu érdekében. Igaz, a város és a falu kulturális kapcsolata nálunk magától is elkerülhetetlenül más jelleget ölt. A kapitalizmus idején a város csupa olyasmit adott a falunak, ami azt politikailag, gazdaságilag, erkölcsileg, fizikailag stb. csak züllesztette. Nálunk a város magától is épp az ellenkezőjét kezdi adni a falunak. De mindez éppen magától, spontán módon megy végbe, s mindezt fokozni

lehet (később pedig százszorosan is fokozni lehet) azzal, hogy tudatosságot, tervszerűséget és rendszerességet viszünk ebbe a munkába.

Naplójegyzetek. (1923) LÖM 45. köt. 366. old.

Két korszakalkotó fő feladat áll előttünk... A másik feladatunk a kulturális munka a parasztság között. S ennek a parasztság közötti kulturális munkának gazdasági célja éppen az, hogy a parasztságot szövetkezetekbe tömörítsük. Ha az egész parasztságot szövetkezetekbe tömörítenénk, már mindkét lábunkkal a szocializmus talaján állnánk. De ahhoz, hogy mindenkit szövetkezetekbe tömörítsünk, a kultúra oly magas fokára kell felemelkednie a parasztságnak (éppen a parasztságnak mint óriási tömegnek), hogy e mindenkit átfogó szövetkezetekbe tömörítés egész kultúrforradalmat igényel.

A szövetkezetekről. (1923) LÖM 45. köt. 374–375. old.

Ez az emberiség egész történetében legnagyszerűbb változás, amikor a kényszermunkát felváltja a saját magunknak végzett munka, nem mehet végbe súrlódások, nehézségek, összeütközések nélkül, a megrögzött naplopókkal és szekértolóikkal szemben alkalmazott erőszak nélkül...

A harc az ellen a régi szokás ellen, hogy a munka mértékét, a termelési eszközöket a rabszolga ember szemével nézzék: hogyan lehetne lerázni a fölös terhet, hogyan lehetne a *burzsoáziától* legalább egy falatot kicsikarni, – ez a harc elkerülhetetlen. Az élenjáró, öntudatos munkások már megkezdték ezt a harcot és határozottan szembeszálltak azokkal a gyári jövevényekkel, akik különösen a háború alatt nagyon megszaporodtak és akik most a *népi* gyárral, a nép tulajdonába átment gyárral szemben

továbbra is úgy akarnának viselkedni, mint régen, amikor egyetlen gondjuk ez volt: „minél nagyobb falatot kicsikarni és azután továbbállni". E harcban a parasztságnak és a dolgozó tömegeknek minden öntudatos, becsületes, gondolkodó eleme az élenjáró munkások oldalán sorakozik fel.

A nyilvántartás és az ellenőrzés, *ha* azt a munkás-, katona és parasztküldöttek szovjetjei mint legfelsőbb államhatalom gyakorolják, vagy ha azt *ennek* a hatalomnak az utasítására, megbízásából gyakorolják – a mindenre kiterjedő, általános, egyetemes nyilvántartás és ellenőrzés, a munka mennyiségének és a termékek elosztásának nyilvántartása és ellenőrzése –, ebben van a szocialista átalakulás *lényege,* ha egyszer a proletariátus politikai uralmát megteremtettük és biztosítottuk.

A szocializmusba való átmenethez szükséges nyilvántartás és ellenőrzés csakis tömegmértékű lehet. Csakis ha a forradalmi munkások és parasztok *tömege* önkéntesen és lelkiismeretesen, forradalmi lelkesedéssel közreműködik a *gazdagok, tolvajok, naplopók, huligánok* nyilvántartásában és ellenőrzésében, csakis akkor tudjuk legyőzni az átkozott tőkés társadalom e maradványait, az emberiségnek ezt a söpredékét, e reménytelenül megrothadt és elzüllött elemeket, ezt a járványos nyavalyát, pestist, fekélyt, melyet a kapitalizmus hagyott örökségül a szocializmusra.

Munkások és parasztok, dolgozók és kizsákmányoltak! A föld, a bankok, a gyárak, az üzemek az egész nép tulajdonába mentek át! Lássatok hozzá *magatok* a javak termelésének és elosztásának nyilvántartásához és ellenőrzéséhez – ez és *csakis* ez az út vezet a szocializmus győzelméhez, ez a szocializmus győzelmének záloga, a mindenféle kizsákmányolás, mindenféle ínség és szükség fölötti győzelem záloga! Mert Oroszországban jut elég kenyér, vas, fa, gyapjú, gyapot és len mindenkire, csak osszuk el helyesen a munkát és a termékeket, csak valósítsuk meg azt, hogy az egész nép *szakszerűen, gyakorlatilag* ellenőrzi ezt az elosztást, csak győzzük le *nem csupán* a politikában, hanem a *mindennapi gazdasági* életben is a

nép ellenségeit; a gazdagokat és tányérnyalóikat, azután a tolvajokat, naplopókat és huligánokat...

A gazdagok és a tolvajok – ez ugyanannak az éremnek két oldala, ez a kapitalizmus által hizlalt *élősdieknek* két fő fajtája, ezek a szocializmus fő ellenségei, ezeket az ellenségeket az egész lakosság különleges felügyelete alá kell helyezni, s ha a szocialista társadalom szabályait és törvényeit a legkisebb mértékben is megszegik, könyörtelenül le kell számolni velük. Minden gyöngeség, minden ingadozás, minden érzelgősség e tekintetben a legnagyobb bűn lenne a szocializmussal szemben.

Hogy a szocialista társadalmat megóvhassuk ezektől az élősdiektől, meg kell szerveznünk a végzett munka mennyiségének, a javak termelésének és elosztásának az egész népre kiterjedő, a munkások és parasztok milliói meg milliói által önkéntesen, erélyesen, forradalmi lelkesedéssel támogatott nyilvántartását és ellenőrzését. Ahhoz pedig, hogy megszervezhessük ezt a nyilvántartást és ellenőrzést, amely minden becsületes, értelmes, rátermett munkás és paraszt számára *teljesen hozzáférhető* és egyáltalán nem múlja felül erejüket, az kell, hogy felszínre hozzuk a munkások és parasztok közül a saját soraikból kikerülő szervező tehetségeket, az kell, hogy arra ösztönözzük őket, hogy indítsanak *versenyt* – és ezt országos méretekben szervezzük meg – annak eldöntésére, ki ér el nagyobb szervezési sikereket...

Meg kell szervezni a munkások és parasztok soraiból kikerülő gyakorlati szervezők egymás közti versenyét. Harcolni kell az ellen, hogy mindent egy kaptafára húzzunk, és harcolni kell minden olyan kísérlet ellen, amely felülről akar egyöntetűséget bevezetni, amire az értelmiségiek annyira hajlamosak. A demokratikus és szocialista centralizmussal nem fér össze sem az egy kaptafára húzás, sem a felülről bevezetett egyöntetűség. Az egységet az alapvető, a fontos, a lényeges kérdésekben nemcsak nem zavarja, hanem biztosítja a *sokféleség* a részletekben, a helyi sajátosságokban, az ügyek *kezelésének módszereiben*, az ellenőrzés megvalósításának *módjaiban*, az élősdiek (a gazdagok

meg a tolvajok, a hanyag és hisztérikus értelmiségiek stb. stb.) felszámolásának, illetve ártalmatlanná tételének *útjaiban.*

Hogyan szervezzük meg a versenyt? (1917) LÖM 35. köt. 196., 199–201. és 202. old.

A társadalmi munka tőkés szervezete az éhség fegyelmére támaszkodott, s a dolgozók óriási tömege a polgári kultúra és polgári demokrácia minden haladása ellenére, még a legfejlettebb, legcivilizáltabb és legdemokratikusabb köztársaságokban is, a bérrabszolgák vagy leigázott parasztok tudatlan és megfélemlített tömege maradt, amelyet maroknyi tőkés fosztogatott és gyötört...

Bármilyen nagyok, bármennyire elkerülhetetlenek is a dolgozó lakosság nem proletár és félproletár tömegeinek kispolgári ingadozásai, tétovázása, hogy nem volna-e jobb visszatérni a polgári „rendhez", a burzsoázia „védőszárnyai" alá, ezek a tömegek mégis kénytelenek elismerni, hogy az erkölcsi és politikai tekintély a proletariátus oldalán van, amely nemcsak megdönti a kizsákmányolókat és elnyomja ellenállásukat, hanem új, magasabb rendű társadalmi kapcsolatot, társadalmi fegyelmet teremt: a tudatos és egyesült dolgozók fegyelmét, akik nem ismernek maguk fölött semmiféle igát és semmiféle hatalmat, kivéve a saját egyesülésük hatalmát, a saját tudatosabb, bátrabb, tömörültebb, forradalmibb, állhatatosabb élcsapatuk hatalmát.

A proletariátusnak ahhoz, hogy győzzön, hogy megteremtse és megszilárdítsa a szocializmust, kettős, illetve kettősségében egységes feladatot kell megoldania: először, a tőke elleni forradalmi harcban tanúsított határtalan bátorságával magával kell ragadnia a dolgozók és kizsákmányoltak egész tömegét, magával kell ragadnia, meg kell szerveznie és vezetnie kell ezt a tömeget a burzsoázia megdöntése és minden ellenállási kísérletének teljes elnyomása céljából, másodszor, maga után kell vonnia a dolgozók és kizsákmányoltak egész tömegét, továbbá va-

lamennyi kispolgári réteget az új gazdasági építés útjára, az új társadalmi kapcsolat, az új munkafegyelem, az új munkaszervezet megteremtésének útjára, amely a tudomány és a tőkés technika legújabb vívmányait a nagybani szocialista termelést létrehozó öntudatos dolgozók tömeges egyesülésével kapcsolja egybe.

Ez a második feladat nehezebb az elsőnél, mert semmi esetre sem oldható meg egyetlen hősies fellángolással, hanem a tömegek közt végzett *hétköznapi* munkához szükséges legtürelmesebb, legállhatatosabb, legnagyobb hősiességet követeli meg. De ez a feladat lényegesebb is az elsőnél, mert a burzsoázia fölötti győzelemhez szükséges erő legmélyebbről fakadó forrása s a győzelem tartósságának és megdönthetetlenségének egyetlen záloga végső fokon csakis az új, magasabb rendű társadalmi termelési mód lehet, amely a tőkés és kispolgári termelést a nagybani szocialista termeléssel váltja fel...

A kommunizmus az önkéntes, tudatos, egyesült, a modern technikát felhasználó munkásoknak a kapitalizmushoz képest magasabb fokú munkatermelékenységét jelenti. A kommunista szombatok rendkívül becsesek, a *kommunizmus tényleges* csíráját jelentik...

A mintaszerű termelés, a mintaszerű kommunista szombatok, a mintaszerű gondosság és lelkiismeretesség minden egyes pud gabona beszerzésénél és elosztásánál, a mintaétkezdék, a mintaszerű tisztaság ebben vagy abban a munkásházban, ebben vagy abban a háztömbben – minderre újságainknak is, *minden egyes* munkás- és parasztszervezetnek is tízszer annyi figyelmet és gondot kell fordítaniuk, mint eddig. Ezek mind a kommunizmus hajtásai, és mindannyiunk közös és elsőrendű kötelessége ezeknek a hajtásoknak az ápolása.

A nagy kezdeményezés. (1919) LÖM 39. köt. 14., 17–18. és 24–25. old.

A kapitalizmus most sokkal magasabbra emelte a kultúrát általában s a tömegek kultúráját különösen. A háború felrázta

a tömegeket, hallatlan borzalmaival és szenvedéseivel felserkentette őket. A háború előrehajtotta a történelmet, mely most a mozdony gyorsaságával száguld előre. A történelmet most önállóan csinálják az emberek milliói és tízmilliói. A kapitalizmus most megérett a szocializmusra...

„Gyűlöld a németet, üsd a németet" – ez volt és maradt a szokásos, vagyis burzsoá hazafiság jelszava. Mi pedig ezt mondjuk: „Gyűlöld az imperialista rablókat, gyűlöld a kapitalizmust, halál a kapitalizmusra" és ugyanakkor: „Tanulj a némettől! Maradj hű a német munkásokkal való testvéri szövetséghez. Ők elkéstek, nem tudtak idejében segítségünkre jönni. Mi időt nyerünk, kivárjuk őket, és ők segítségünkre *fognak jönni.*"

Igen, tanulj a némettől! A történelem zegzugos és kerülő utakon halad. Úgy történt, hogy most éppen a német testesíti meg a vadállati imperializmus mellett a fegyelem, a legmodernebb gépesített ipar, a legszigorúbb nyilvántartás és ellenőrzés alapján megvalósuló szervezettség és harmonikus együttműködés elvét.

Márpedig éppen ez az, ami nálunk hiányzik. Éppen ez az, amire a mi nagy forradalmunknak még szüksége van, hogy a győzelmes kezdettől sok súlyos megpróbáltatáson át eljusson a győzelmes befejezéshez. És ez az éppen, amire szüksége van az Oroszországi Szovjet Szocialista Köztársaságnak, hogy ne legyen többé szegény és szenvedő, hogy végérvényesen hatalmassá és bővelkedővé váljék.

Napjaink legfontosabb feladata. (1918) LÖM 36. köt. 77–78. old.

A baskírok bizalmatlanok a nagyoroszokkal szemben, mert a nagyoroszok kulturáltabbak és arra használták fel kulturáltságukat, hogy kifosszák a baskírokat. Ezért ezeken az isten háta mögötti helyeken a baskírok számára a nagyorosz szó „elnyomót", „csalót" jelent. Ezzel számolni kell, ez ellen harcolni

kell. Ámde ez – hosszadalmas dolog. Ennek nem lehet véget vetni semmiféle rendelettel. Ebben a dologban igen óvatosaknak kell lennünk. Különösképpen szükséges az óvatosság egy olyan nemzetnél, mint a nagyorosz, amely minden más nemzet vad gyűlöletét hívta ki maga ellen, s csak most tanultuk meg – de még most is rosszul –, hogyan kell ezt jóvátenni. Vannak nálunk, például az Oktatásügyi Népbiztosságban vagy akörül, olyan kommunisták, akik azt mondják: egységes iskola, ezért ne merjetek az orosz nyelven kívül más nyelven tanítani! Véleményem szerint az ilyen kommunista – nagyorosz soviniszta.

Zárszó a pártprogramról mondott előadói beszédhez az OK(b)P VIII. kongresszusán. (1919. március 19.) LÖM 38. köt. 176. old.

Azoknak a nemzeteknek munkásai részéről, amelyek a kapitalizmus idején elnyomó nemzetek voltak, különös óvatosságra van szükség, nehogy megsértsék az elnyomott nemzetek nemzeti érzését (például a nagyoroszok, az ukránok, a lengyelek a zsidókét, a tatárok a baskírokét stb.), továbbá arra, hogy ne csak a korábban elnyomott nemzetek dolgozó tömegeinek tényleges egyenjogúságát, hanem nyelvük, irodalmuk fejlesztését is támogassák, a kapitalista korszaktól örökölt bizalmatlanság és elidegenedés minden nyomának eltávolítása céljából.

Az OK(b)P programtervezete. (1919) LÖM 38 köt. 108. old.

Mindenképpen elősegítjük minden egyes nép önálló szabad fejlődését, a népek anyanyelvű irodalmának gyarapodását és elterjedését, lefordítjuk és propagáljuk szovjet alkotmányunkat, amelynek az a hibája, hogy a földkerekség több mint egymilliárd lakosának, akik gyarmati, függő, elnyomott és nem teljes jogú népekhez tartoznak, jobban tetszik, mint a polgári „demokratikus" államok „nyugat-európai" és amerikai típusú

alkotmánya, amely szentesíti a föld és a tőke magántulajdonát, vagyis szentesíti azt, hogy a kisszámú „civilizált" tőkés elnyomja saját országának dolgozóit és az ázsiai, afrikai stb. gyarmatokon élő száz- meg százmillió embert.

Válasz egy amerikai újságíró kérdéseire. (1919) LÖM 39. köt. 110. old.

Tekintettel arra, hogy az orosz cárizmus és a kizsákmányoló osztályok évszázadokon át elnyomták az ukrán kultúrát (nyelvet, iskolát stb.), az Oroszországi Kommunista Párt Központi Bizottsága arra kötelezi a párt valamennyi tagját, hogy minden eszközzel segítsék elhárítani az ukrán nyelv és kultúra szabad fejlődésének minden akadályát. Amennyiben az évszázados elnyomás talaján az ukrán tömegek elmaradott részében nacionalista tendenciák észlelhetők, az Oroszországi Kommunista Párt tagjainak rendkívül elővigyázatosan kell viselkedniük ezekkel a tendenciákkal szemben, testvériesen meg kell magyarázniuk, hogy Ukrajna és Oroszország dolgozó tömegeinek érdekei azonosak. Az Oroszországi Kommunista Párt tagjai Ukrajna területén kötelesek a gyakorlatban megvalósítani a dolgozó tömegeknek azt a jogát, hogy anyanyelvükön tanulhassanak és anyanyelvüket használhassák minden szovjetintézményben, minden módon küzdeniük kell azon kísérletek ellen, melyek az ukrán nyelv mesterséges eszközökkel való háttérbe szorítására irányulnak, arra kell törekedniük, hogy az ukrán nyelvet a dolgozó tömegek kommunista tanításának eszközévé tegyék. Haladéktalanul intézkedni kell, hogy minden szovjetintézményben legyen elegendő ukránul tudó alkalmazott, s hogy idővel minden alkalmazott meg tudja értetni magát ukrán nyelven.

Az OK(b)P Központi Bizottságának határozata az ukrajnai szovjethatalomról. (1919) LÖM 39. köt. 319–320. old.

Művelődés, kultúra, civilizáció, szabadság – mindezek a pompás szavak a világ valamennyi tőkés, polgári köztársaságában a nők jogfosztottságát szentesítő hallatlanul aljas, undorítóan szennyes, állatiasan durva törvényekkel párosulnak: olyan házasságjogi és válási törvényekkel, amelyek szentesítik a házasságon kívül született gyermek egyenlőtlen helyzetét a „törvényesekkel" szemben, kiváltságokat biztosítanak a férfi számára, megalázók és sértők a nő számára.

A tőke, igája, a „szent magántulajdon" nyomása, a nyárspolgári korlátoltság és a kistulajdonosi kapzsiság zsarnoksága – ez gátolta a burzsoázia legdemokratikusabb köztársaságait abban, hogy leszámoljanak ezekkel a szennyes és aljas törvényekkel.

A szovjethatalom és a nő helyzete. (1919) LÖM 39. köt. 276. old.

A kapitalizmus... még a formális egyenlőséget (a törvény előtti egyenlőséget, a jóllakott és az éhes, a tulajdonos és a nincstelen „egyenlőségét") *sem képes* következetesen érvényesíteni. Ennek a következetlenségnek egyik kirívó megnyilvánulása az, hogy a nő *nem egyenjogú* a férfival. Teljes egyenjogúságot egyetlen, még a leghaladóbb köztársasági, demokratikus, polgári állam sem adott.

Az Oroszországi Szovjet Köztársaság ellenben azonnal elsöpörte a nő egyenlőtlenségének *kivétel nélkül minden* törvényhozási nyomát, azonnal biztosította a nőnek a törvény előtti teljes egyenlőségét.

Azt mondják, a kultúra színvonalát a nő jogi helyzete jellemzi a legjobban. Ebben a mondásban mély értelmű igazság magva rejlik. Ebből a szempontból csak a proletárdiktatúra, csak a szocialista állam emelkedhetett és emelkedett a kultúra legmagasabb színvonalára.

A nőmunkásmozgalom új, példátlanul nagyarányú fellendülése ezért elkerülhetetlenül az első szovjet köztársaság megala-

pításával (és megszilárdulásával), emellett és ezzel kapcsolatban pedig a Kommunista Internacionáléval függ össze.

Ha már azokról van szó, akiket a kapitalizmus közvetlenül vagy közvetve, teljesen vagy részben elnyomott, akkor elmondhatjuk, hogy éppen a szovjetrendszer és csakis a szovjetrendszer biztosítja a demokráciát. Világosan mutatja ezt a munkásosztály és a szegényparasztok helyzete. Világosan mutatja ezt a nő helyzete.

De a szovjetrendszer a végső, döntő harc az *osztályok megszüntetéséért*, a gazdasági és társadalmi egyenlőségért. A demokrácia, még a kapitalizmus által elnyomottak számára, még az elnyomott nem számára biztosított demokrácia is *kevés nekünk*.

A nőmunkásmozgalom fő feladatául tűzi ki a harcot a nő gazdasági és társadalmi, nem pedig csak formális egyenlőségéért. A nőt be kell vonni a társadalmi termelőmunkába, ki kell ragadni a „házi rabszolgaságból", ki kell szabadítani a butító és megalázó alárendeltségből, a konyha, a gyerekszoba örökös és kizárólagos légköréből – ez a fő feladat.

Hosszan tartó harc ez, amely megköveteli mind a társadalmi technika, mind az erkölcs gyökeres átalakítását. De ez a harc a kommunizmus teljes győzelmével fog végződni.

A nemzetközi munkásnőnapra (1920) LÖM 40. köt. 182–183. old.

FÜGGELÉK

ALEKSZEJEV, P. A. (1849–1891) – orosz munkás, forradalmár, narodnyik. 1875-ben híres védőbeszédében megjósolta a cári önkényuralom elkerülhetetlen bukását.

ARAGO, Dominique-François (1786–1853) – francia csillagász, fizikus és matematikus.

ARISZTOTELÉSZ sztageirai (i. e. 384–322) – ókori görög filozófus és tudós.

ARMSTRONG – az „Armstrong, Whitworth and Co." angol hadiipari cég képviselője.

AVERCSENKO, A. T. (1881–1925) – orosz szatirikus, 1917 után emigrált.

BABBAGE, Charles (1792–1871) – angol matematikus és közgazdász.

BARTH, Paul (1858–1922) – német polgári publicista, szociológus és történész

BAUER, Otto (1882–1938) – osztrák szociáldemokrata politikus és teoretikus, a II. Internacionálé egyik vezetője, az úgynevezett „ausztromarxizmus" ideológusa.

BEBEL, August Ferdinand (1840–1913) – a német szociáldemokrácia és a II. Internacionálé egyik alapítója és vezetője.

BEDNIJ, Gyemjan (Pridvorov, J. A.) (1883–1945) – szovjet-orosz kommunista költő.

BELINSZKIJ, V. G. (1811–1848) – orosz forradalmi demokrata, irodalomkritikus és publicista, materialista filozófus.

BENTHAM, Jeremy (1748–1832) – angol polgári társadalomfilozófus, a hasznossági elmélet (az utilitarizmus) megalapítója.

BERGYAJEV, N. A. (1874–1948) – orosz idealista filozófus és publicista, az egzisztencializmus misztikus-vallásos irányzatának egyik képviselője. 1922-ben külföldre távozott.

BESSEL, Friedrich Wilhelm (1784–1846) – német matematikus és csillagász.

BISMARCK, Otto von, herceg (1815–1898) – német államférfi és diplomata, 1862-től Poroszország miniszterelnöke. A „vér és vas" politikájával létrehozta az egységes Német Birodalmat, amelynek első birodalmi kancellárja lett (1871–1890).

BOBRINSZKIJ, V. A., gróf (szül. 1868) – szélsőséges nacionalista, nagybirtokos és cukorgyáros. 1919-ben emigrált.

BOGATOV, N. I. (szül. 1866) – paraszt, Novgorod kormányzósági képviselő a II. Állami Dumában.

BOGDANOV, A. A. (Makszimov, N.) (1873–1928) – orosz szociáldemokrata, filozófus, szociológus, közgazdász, eredetileg orvos. A pártellenes „Vperjod"-csoport vezetője, az úgynevezett „empiriomonizmus" atyja. 1917 után a Proletkult egyik szervezője és vezetője.

BONCS-BRUJEVICS, M. A. (1888–1940) – szovjet rádiómérnök, számos tudományos eredményt ért el a rádiózás elméleti és gyakorlati problémáinak megoldásában.

BONCS-BRUJEVICS, M. D. (1870–1956) – altábornagy, geodéta, a légi fényképezés szakértője.

BONCS-BRUJEVICS, V. D. (1873–1955) – szovjet államférfi, irodalomtudós, történetíró és etnográfus. 1917 után a Népbiztosok Tanácsának ügyvezetője, majd főszerkesztő és különböző múzeumok igazgatója.

BRENTANO, Lujo (1844–1931) – német polgári közgazdász, katedraszocialista.

BRUTUS, Marcus Junius (i. e. kb. 85–42) – római államférfi, a Julius Caesar elleni összeesküvés egyik kezdeményezője.

BURENYIN, V. P. (1841–1926) – reakciós publicista és irodalmár.

BYRON, George Noël Gordon, Lord (1788–1824) – angol költő.

CAESAR, Cajus Julius (i. e. kb. 100–44) – római hadvezér, államférfi és történetíró.

CERETELI, I. G. (1882–1959) – a mensevizmus egyik vezére. A grúziai ellenforradalmi kormány egyik vezetője; a szovjethatalom győzelme után fehéremigráns.

CINCINNATUS, Lucius Quinctius (i. e. kb. 519–438) – római konzul és hadvezér, aki győzelme után visszatért kis földjére gazdálkodni.

CONSTANT de Rebecque, Henri-Benjamin (1767–1830) – francia író és polgári politikus, a jakobinusok ellenfele.

COUSIN, Victor (1792–1867) – francia idealista filozófus, eklektikus.

CROMWELL, Oliver (1599–1658) – angol államférfi, az angol polgári forradalom vezetője.

CSERNISEVSZKIJ, N. G. (1828–1889) – orosz forradalmi demokrata, utópikus szocialista, tudós, író és irodalomkritikus.

DACIER, André (1651–1722) – francia filológus.

DANTON, Georges-Jacques (1759–1794) – párizsi ügyvéd; a forradalomban a jakobinusok jobbszárnyának vezére.

DARWIN, Charles Robert (1809–1882) – angol természetkutató, a korszerű származástani elmélet megteremtője.

DESMOULINS, Lucie-Simplice-Camille-Benoît (1760–1794) – párizsi ügyvéd, forradalmár. Danton barátja.

DIDEROT, Denis (1713–1784) – a francia felvilágosodás filozófusa, az enciklopédisták vezetője, harcos materialista és ateista.

DOBROLJUBOV, N. A. (1836–1861) – orosz forradalmi demokrata, irodalomkritikus és materialista filozófus.

DUBASZOV, F. V. (1845–1912) – főhadsegéd, tengernagy, az 1905–1907-es orosz forradalom egyik vérbefojtója.

DUNCKER, F. (1822–1888) – német publicista; a németországi reformista szakszervezetek egyik alapítója.

DÜHRING, Eugen (1833–1921) – német filozófus és közgazdász. Filozófiai nézetei a pozitivizmus, a metafizikus materializmus és az idealizmus eklektikus keverékének tekinthetők.

EINSTEIN, Albert (1879–1955) – német fizikus, a modern elméleti fizika egyik megalapozója.

ENCKE, Johann Franz (1791–1865) – német csillagász.

ENGELS, Friedrich (1820–1895).

FEUERBACH, Ludwig (1804–1872) – német materialista filozófus.

FILONOV, F. V. (megh. 1906) – kormányzósági tanácsos, 1905–1906-ban a cári büntetőkülönítmények egyik vezetője.

FOURIER, François-Marie-Charles (1772–1837) – francia utópikus szocialista.

FRANKLIN, Benjamin (1706–1790) – amerikai politikus, diplomata, természettudós, közgazdász és filozófus.

GANILH, Charles (1758–1836) – francia politikus és vulgáris közgazdász, újmerkantilista.

GARNIER, Germain, comte de (1754–1821) – francia közgazdász.

GODWIN, William (1756–1836) – angol író és publicista; az anarchizmus és az individualizmus hirdetője.

GOGOL, N. V. (1809–1852) – orosz író, kritikai realista.

GORKIJ, Makszim (Peskov, A. M.) (1868–1936) – orosz író, a szocialista realizmus megalapítója.

GRACCHUSOK – Tiberius Sempronius (i. e. 162–133) és Gajus Sempronius (i. e. 153–121) – római néptribunok.

GRINYKO, G. F. (1890–1938) – szovjet államférfi; 1919-től az ukrán kormány és az UK(b)P KB tagja; számos felelős tisztséget töltött be.

GUCSKOV, A. I. (1862–1936) – orosz nagytőkés, az októbristák pártjának szervezője és vezetője; az ideiglenes kormány hadügyi és tengerészeti minisztere. 1917 után emigrált.

GUIZOT, François-Pierre-Guillaume (1787–1874) – francia történész és politikus.

HALTURIN, Sz. N. (1857–1882) – orosz munkásforradalmár, narodnyik.

HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich (1770–1831) – német objektív idealista filozófus.

HELVETIUS, Claude-Adrien (1715–1771) – francia filozófus, mechanikus materialista, ateista.

HERSCHEL, Sir John Frederick William (1792–1871) – angol csillagász.

HERZEN, A. I. (1812–1870) – orosz forradalmi demokrata, materialista filozófus, publicista és író.

HEYDEN, P. A. gróf (1840–1907) – nagybirtokos, zemsztvo-tag, októbrista.

HIRSCH, M. (1832–1905) – német közgazdász, a németországi reformista szakszervezetek egyik alapítója.

HOBBES, Thomas (1588–1679) – angol filozófus, mechanikus materialista.

HODOROVSZKIJ, I. I. (1885–1940) – forradalmár, a pártapparátusban és katonai vonalon dolgozott, később művelődésügyi népbiztoshelyettes.

HOLBACH, Paul-Henri-Dietrich, baron d' (1723–1789) – francia filozófus, mechanikus materialista, ateista.

IZMAJLOV, P. G. (szül. 1880) – szociáldemokrata, mensevik; Novgorod kormányzósági képviselő a II. Állami Dumában.

JURKEVICS, L. (1885–1918) – ukrán burzsoá nacionalista, opportunista.

JUZSAKOV, Sz. N. (1849–1910) – a liberális narodnyikság egyik ideológusa, szociológus és publicista.

KANT, Immanuel (1724–1804) – német idealista filozófus.

KAPLUN, B. G. (szül. 1894) – a Petrográdi Szovjet ügyigazgatási osztálya kollégiumának tagja.

KARISEV, N. A. (1855–1905) – közgazdász és statisztikus, zemsztvo-tisztviselő.

KATKOV, M. N. (1818–1887) – földbirtokos, reakciós publicista, több folyóirat szerkesztője és kiadója.

KAUTSKY, Karl (1854–1938) – a német szociáldemokrácia és a II. Internacionálé egyik vezetője és teoretikusa; kezdetben marxista, később a marxizmus renegátja, a centrizmus ideológusa.

KERENSZKIJ, A. F. (1881–1970) – orosz polgári politikus, eszer; az ideiglenes kormány miniszterelnöke és legfelsőbb főparancsnok. Az Októberi Forradalom után harcolt a szovjethatalom ellen, 1918-ban külföldre szökött.

KIESEWETTER, A. A. (1866–1933) – orosz polgári liberális történész és publicista; a kadet párt egyik vezetője. 1922-ben kiutasították Szovjet-Oroszországból.

KLJUZSEV, I. Sz. (1856–1922) – a Szamára kerületi és a Szamára városi népiskolák tanfelügyelője.

KOLUMBUSZ (Cristoforo Colombo; Cristóbal Colón) (kb. 1451–1506) – genovai származású spanyol hajós, Amerika felfedezője.

KORNYILOV, L. G. (1870–1918) – cári tábornok, monarchista; az ideiglenes kormány idején főparancsnok, a fehérgárdista „önkéntes hadsereg" egyik szervezője.

KRISZTYI, M. P. (1875–1956) – forradalmár, a Művelődésügyi Népbiztosság megbízottja Petrográdban.

KRIVENKO, Sz. N. (1847–1906) – publicista, a liberális narodnyikság képviselője.

KUPON úr – a XIX. sz. nyolcvanas–kilencvenes éveinek irodalmában a tőke és a tőkések jelölésére használt kifejezés.

LAJOS, XVI. (1754–1793) – francia király 1774–1792.

LAJOS, XVIII. (1755–1824) – francia király 1814 és 1815–1824.

LENIN, V. I. (1870–1924).

LEONARDO DA VINCI (1452–1519) – firenzei festő, szobrász, építész.

LESSING, Gotthold Ephraim (1729–1781) – német felvilágosító; költő, drámaíró és kritikus.

LIEBKNECHT, Wilhelm (1826–1900) – német publicista, a német szociáldemokrata párt egyik alapítója és vezetője.

LOCKE, John (1632–1704) – angol közgazdász, szenzualista filozófus.

LUNACSARSZKIJ, A. V. (1875–1933) – szovjet politikus, publicista, drámaíró, számos művészeti és irodalmi kérdésekről szóló munka szerzője. 1917-től 1929-ig művelődésügyi népbiztos.

LUTHER, Martin (1483–1546) – a német reformáció megindítója és egyik vezére.

LUZSENOVSZKIJ, G. N. (1870–1906) – kormányzósági tanácsos; a feketeszázas pogromok egyik vezetője.

MACAULAY, Thomas Babington, Lord, Baron of Rothley (1800–1859) – angol polgári történész, esszéista és politikus.

MAJAKOVSZKIJ, V. V. (1893–1930) – szovjet-orosz költő.

MALTHUS, Thomas Robert (1766–1834) – angol tudós és vulgáris közgazdász, a reakciós népesedési elmélet szerzője.

MANDEVILLE, Bernard de (1670–1733) – angol orvos, író és közgazdász.

MANUILOV, A. A. (1861–1929) – orosz polgári közgazdász, a kadet párt tagja, több folyóirat szerkesztője. 1917 után emigrált.

MARTOV, L. (Gamma) (1873–1923) – az orosz mensevikek egyik vezetője, centrista. 1920-ban emigrált.

MARX, Karl (1818–1883).

MASZLOV, P. P. (1867–1946) – közgazdász, szociáldemokrata, revizionista. 1917 után pedagógiai és tudományos munkával foglalkozott.

MELLER-ZAKOMELSZKIJ, A. N., báró (szül. 1844) – cári tábornok, szélsőséges reakciós. 1917 után emigrált.

MESCSERSZKIJ, V. P., herceg (1839–1914) – reakciós publicista, több folyóirat szerkesztője és kiadója.

MIHAJLOVSZKIJ, N. K. (1842–1904) – a liberális narodnyikság teoretikusa; publicista, irodalomkritikus és pozitivista filozófus.

MIKLÓS, I. (Romanov) (1796–1855) – orosz nagyherceg, majd cár 1825–1855.

MIKLÓS, II. (Romanov) (1868–1918) – az utolsó orosz cár 1894–1917.

MILJUKOV, P. N. (1859–1943) – a kadet párt vezetője, az orosz burzsoázia ideológusa, történész és publicista. 1917 után emigrált.

MILTON, John (1608–1674) – angol költő.

MOZART, Wolfgang Amadeus (1756–1791) – osztrák zeneszerző.

MÜLLNER, Amadeus Gottfried Adolf (1774–1829) – német író és kritikus.

NAPÓLEON, I. (Bonaparte) (1769–1821) – francia császár 1804–1814 és 1815.

NYEKRASZOV, N. A. (1821–1878) – orosz költő, forradalmi demokrata.

OSZADCSIJ, P. Sz. (1866–1943) – szovjet elektrotechnikai szakember.

PAGANINI, Niccolò (1782–1840) – olasz hegedűművész és zeneszerző.

PAINE, Thomas (1737–1809) – angol-amerikai forradalmi demokrata politikus és újságíró.

PAVLOV, I. P. (1849–1936) – szovjet-orosz fiziológus, az élettani kutatásnak elvileg új módszereit dolgozta ki.

PEREDONOV – gimnáziumi tanár, Szologub: A kis ördög c. regényének hőse. Tipikus alakja a régi, forradalom előtti gimnáziumnak, ahol maradiság, vaskalaposság, bürokratizmus uralkodott.

PLEHANOV, G. V. (1856–1918) – az orosz és a nemzetközi munkásmozgalom kiemelkedő egyénisége. A marxizmus első propagandistája Oroszországban; később mensevik. Számos munkájában foglalkozott a filozófiával, a társadalmi-politikai tanítások történetével, a művészet és irodalom elméleti kérdéseivel, e művei nagy értékei a tudományos szocializmusnak.

POKROVSZKIJ, M. N. (1868–1932) – szovjet államférfi, történész. 1917–1918-ban a Moszkvai Szovjet elnöke. 1918-tól közoktatásügyi népbiztoshelyettes.

POMJALOVSZKIJ, N. G. (1835–1934) – orosz demokrata író.

PROUDHON, Pierre-Joseph (1809–1865) – francia publicista, közgazdász, kispolgári szocialista, az anarchizmus egyik képviselője.

PUBLICOLÁK – Publius Valerius (i. e. VI. sz.) – római államférfi, a római köztársaság híve. Lucius és Hellius Publicola (i. sz. I. sz.) – apa és fia, az apa híres hadvezér, a fiú részt vett Julius Caesar megölésében.

PURISKEVICS, V. M. (1870–1920) – nagybirtokos, szélsőséges reakciós, feketeszázas, monarchista. 1917 után emigrált.

PUSKIN, A. Sz. (1799–1837) – orosz költő.

RAFFAELLO SANTI (1483–1520) – olasz festő és építész.

RAGYISCSEV, A. N. (1749–1802) – orosz író, materialista filozófus és forradalmár felvilágosító.

RASZPUTYIN (Novih), G. J. (1872–1916) – kalandor II. Miklós udvarában. Tevékenyen részt vett a politikai élet irányításában.

RENNENKAMPF, P. K. (1854–1918) – cári tábornok, a forradalmi mozgalom egyik hóhéra.

RICARDO, David (1772–1823) – angol polgári közgazdász, a klasszikus polgári közgazdaságtan képviselője.

RJABUSINSZKIJ, V. P. – moszkvai nagyiparos és nagybankár.

ROBESPIERRE, Maximilien-François-Marie-Isidore de (1758–1794) – francia politikus, a jakobinusok vezetője, 1793–1794-ben a forradalmi kormány feje.

ROMANOV, Sz. A., nagyherceg (1857–1905) – 1891-től moszkvai főkormányzó és 1896-tól egyúttal a moszkvai katonai körzet csapatainak parancsnoka.

ROSCHER, Wilhelm Georg Friedrich (1817–1894) – német vulgáris közgazdász.

ROUSSEAU, Jean-Jacques (1712–1778) – francia felvilágosító, író, deista filozófus, pedagógus és zeneszerző.

ROYER-COLLARD, Pierre-Paul (1763–1845) – francia filozófus és politikus.

RUBAKIN, N. A. (1862–1946) – orosz bibliográfus és író, számos népszerű tudományos mű szerzője. 1907-től Svájcban élt.

SAINT-JUST, Louis-Antoine-Léon (1767–1794) – francia forradalmár, a jakobinusok egyik vezetője.

SÁNDOR, II. (Romanov) (1818–1881) – orosz cár (1855–1881).

SAY, Jean-Baptiste (1767–1832) – francia vulgáris közgazdász.

SCHILLER, Friedrich Johann Christoph von (1759–1805) – német költő.

SEVCSENKO, T. G. (1814–1861) – ukrán költő, gondolkodó, festő, forradalmi demokrata.

SHAKESPEARE, William (1564–1616) – angol drámaíró és költő.

SHELLEY, Percy Bysshe (1792–1822) – angol költő.

SMIDT, O. J. (1891–1956) – szovjet tudós, matematikus, csillagász és geofizikus.

SMITH, Adam (1723–1790) – angol polgári közgazdász, a klasszikus polgári közgazdaságtan képviselője.

SMITH, Goldwin (1823–1910) – angol történész, publicista és közgazdász.

STIRNER, Max (Johann Kaspar Schmidt) (1806–1856) – német idealista filozófus, a kispolgári individualizmus és anarchizmus ideológusa.

STORCH, Heinrich Friedrich von (1766–1835) – német származású orosz közgazdász, bírálta a merkantilistákat.

STRAUSS, David Friedrich (1808–1874) – német filozófus és publicista, ifjúhegeliánus.

SZALTICSIHA (Szaltikova, D. I.) (1730–1801) – földbirtokosnő, a jobbágyok brutális kinzásával vált hírhedtté.

SZALTIKOV-SCSEDRIN, M. J. (1826–1889) – orosz szatírikus író, forradalmi demokrata.

SZAZSIN, L. (1878–1910) – szociáldemokrata; a „Vperjod" nevű pártellenes csoport tagja.

SZEMJONOV, I. A. – pétervári mérnök és gyáros, 1917 után emigrált.

SZIPJAGIN, D. Sz. (1853–1902) – 1899-től belügyminiszter és a csendőrség vezetője.

SZKVORCOV-SZTYEPANOV, I. I. (1870–1928) – szovjet államférfi, sok közgazdasági, történelmi és ateista mű szerzője.

SZTOLIPIN, P. A. (1862–1911) – nagybirtokos, 1906-tól 1911-ig miniszterelnök és belügyminiszter. Az ő nevéhez fűződik a politikai reakció legkegyetlenebb időszaka (1907–1911).

SZTRUVE, P. B. (R. N. Sz.) (1870–1944) – orosz polgári közgazdász és publicista, a „legális marxizmus" kiemelkedő képviselője, majd az oroszországi imperializmus egyik agresszív ideológusa. 1917 után emigrált.

SZUHANOV, N. (1882–1940) – kispolgári irányzatú közgazdász és publicista, mensevik.

SZVJATOPOLK-MIRSZKIJ, D. N., herceg (szül. 1874) – nagybirtokos, Beszszarábia kormányzóság képviselője a II. és a IV. Állami Dumában. 1917 után emigrált.

TAYLOR, Frederic Winslow (1856–1915) – amerikai mérnök, a munkaszervezés olyan rendszerének megalapítója, amely a munkanap maximális kihasználására épül.

THOMPSON, William (kb. 1785–1833) – ír földbirtokos, közgazdász.

THORVALDSEN, Bertel (1768–1844) – dán szobrász.

TIZIANO VECELLIO (1477–1576) – velencei festő.

TOLSZTOJ, L. N. (1828–1910) – orosz író.

TREPOV, D. F. (1858–1906) – 1896–1905-ben moszkvai rendőrfőkapitány. Feketeszázas pogromokat szervezett.

TRUBECKOJ, Sz. N., herceg (1862–1905) – idealista filozófus, liberális politikus.

TURGENYEV, I. Sz. (1818–1883) – orosz író.

TYIMIRJAZEV, A. K. (1880–1955) – fizikus, matematikus. Számos művet írt az elméleti fizika, a fizika története és módszertana tárgykörében.

VAILLANT, Edouard Marie (1840–1915) – francia szocialista, a II. Internacionálé balszárnyának egyik vezetője, az I. Internacionálé Főtanácsának tagja. Az első világháború éveiben szociálsoviniszta.

VERNET, Horace (1789–1863) – francia csataképfestő, festészeti tömegtermelő.

VOLOGGYIN, V. P. (1881–1953) – neves tudós a nagyfrekvenciás technika területén.

VOLTAIRE (François-Marie Arouet) (1694–1778) – francia író és történész, felvilágosító, deista filozófus.

VORONCOV, V. P. (V. V.) (1847–1918) – orosz közgazdász és publicista, a liberális narodnyikság egyik ideológusa.

WATTS, John (1818–1887) – angol utópikus szocialista, később polgári liberális.

WEBB, Beatrice (1858–1943) és Sidney (1859–1947) – angol közéleti személyiségek, reformisták. Számos könyvet írtak együtt az angol munkásmozgalom történetéről és elméletéről.

WEITLING, Wilhelm (1808–1871) – a német munkásmozgalom egyik vezetője, az utópikus „egyenlősítő" kommunizmus teoretikusa.

WILSON, Thomas Woodrow (1856–1924) – demokrata politikus, 1913-tól 1921-ig az Egyesült Államok elnöke. Az imperialista hatalmak Szovjet-Oroszország elleni katonai intervenciójának egyik szervezője.

A KÖTETBEN ELŐFORDULÓ LAPOK, FOLYÓIRATOK JEGYZÉKE

Iszkra – az első illegális országos marxista újság Oroszországban. Lenin alapította 1900-ban; külföldön (Lipcsében, Münchenben, Londonban és Genfben) adták ki. 1903-ban Lenin kilépett a szerkesztőségből és ezután a mensevikek kisajátitották.

Izvesztyija Szovjeta Rabocsih Gyeputatov – a Munkásküldöttek Pétervári Szovjetjének hivatalos lapja; 1905. okt.–dec. között 10 száma jelent meg.

Izvesztyija VCIK Szovjetov Rabocsih, Kresztyanszkih, Kazacsjih i Krasznoarmejszkih Gyeputatov i Moszkovszkovo Szovjeta Rabocsih i Krasznoarmejszkih Gyeputatov – a szovjetek lapja; Petrográdban, majd 1917 októberétől Moszkvában jelent meg.

Jugend-Internationale – a zimmerwaldi baloldalhoz tartozó szocialista ifjúsági szervezetek nemzetközi szövetségének folyóirata. 1915–1918 között jelent meg Zürichben.

Kolokol – politikai folyóirat, A. I. Herzen és N. P. Ogarjov adta ki 1857–1868 között Londonban, majd Genfben; példányszáma elérte a 2500-at.

Központi Lap – lásd Szocial-Demokrat

Oszvobozsgyenyije – kéthetenként megjelenő folyóirat, a liberális monarchista burzsoázia illegális lapja, külföldön (Stuttgartban és Párizsban) jelent meg 1902–1905 között P. B. Sztruve szerkesztésében.

Pod Znamenyem Markszizma – filozófiai és társadalmi-gazdasági folyóirat; a harcos materializmus és ateizmus propagálására alapították. Moszkvában jelent meg 1922–1944 között havonta, ill. egy ideig kéthavonta.

Proletarij – illegális bolsevik hetilap, az OSZDMP lapja. Genfben adták ki 1905. máj.–nov. között. Összesen 26 száma jelent meg.

Rabocseje Gyelo – az „ökonomisták" folyóirata, az „Orosz Szociáldemokraták Külföldi Szövetségé"-nek nem rendszeresen megjelenő sajtószerve. 1899–1902 között jelent meg Genfben, opportunista gondolatokat hirdetett.

Russzkoje Bogatsztvo – 1876-tól 1918-ig jelent meg Pétervárott havonta. A kilencvenes évek elejétől a liberális narodnyikok, 1906-tól az eneszek („népi szocialisták") félkadet pártjának folyóirata.

Russzkoje Szlovo – napilap, Moszkvában jelent meg 1895–1918 között; az orosz burzsoázia érdekeit védelmezte. 1918-ban betiltották.

Szocial-Demokrat – illegális újság, az OSZDMP Központi Lapja; 1908–1917 között jelent meg Vilnában, Pétervárott, majd Párizsban és Genfben. Összesen 58 száma jelent meg.

Tovariscs – polgári napilap, Pétervárott jelent meg 1906–1907-ben. Gyakorlatilag a baloldali kadetok szócsöve volt.

Zvezda – legális bolsevik lap; 1910–1912-ben jelent meg, eleinte hetente egyszer, majd háromszor, nagy példányszámban. Eszmei irányítója Lenin volt, s így a *Zvezda* harcos marxista lap lett, amely előkészítette a *Pravda* című legális bolsevik tömeglap kiadását.

TARTALOM

MARX ÉS ENGELS A KULTÚRÁRÓL

1. A KULTÚRA ELMÉLETÉNEK ÉS TÖRTÉNETÉNEK ÁLTALÁNOS KÉRDÉSEI 9

A materialista történetfelfogás és a kultúra kérdései 9
Osztályviszonyok és osztályideológia 42
A történelmi hagyomány és ellentmondásai 50
A különféle kultúrformák egyenlőtlen fejlődéséről 53

2. A KULTÚRA AZ ANTAGONISZTIKUS OSZTÁLYTÁRSADALOMBAN 56

A művészet keletkezése 56
A társadalmi munkamegosztás kérdései 60
A kapitalizmus és a kultúra 75
A munkásosztály és a kultúra 92

LENIN A KULTÚRÁRÓL

1. A KULTÚRA ELMÉLETÉNEK ÉS TÖRTÉNETÉNEK ÁLTALÁNOS KÉRDÉSEI 105

A materialista történetfelfogás és a kultúra kérdései . . . 105
A kultúra általános emberi és osztálytartalma. Pártosság és az alkotás szabadsága . . . 118
Nemzetközi kultúra – a nemzetközi kommunista és munkásmozgalom jelszava . . . 133
Folytonosság és hagyomány a kultúrában . . . 154
A társadalmi és a kulturális fejlődés dialektikája . . . 164

2. A KULTÚRA AZ ANTAGONISZTIKUS OSZTÁLYTÁRSADALOMBAN . . . 175

A kultúra és a tömegek a tőkés társadalomban . . . 175
A proletariátus osztályharca és a kultúra . . . 181
Az értelmiség, a diákság, az ifjúság és a tőkés társadalom szellemi élete 201
A marxisták harca a „kultúrabarátok" irányzata ellen . . . 211

3. A SZOCIALIZMUS ÉS A KULTÚRA . . . 218

A kulturális forradalom a szocialista társadalom építésének objektív törvényszerűsége . . . 218
A szocializmus és a kulturális örökség . . . 250
A tömegek eleven alkotóereje a szocialista kultúra építésének időszakában . . . 264
A szocialista társadalom szellemi kultúrájának szerkezete . . . 301
A marxista–leninista ideológia a szocialista kultúra alapja. A kommunista pártosság . . . 301
Tudomány, irodalom, művészet . . . 311
A szellemi értékek terjesztésének rendszere a szocializmusban . . . 320
A kultúra társadalmi funkciói a szocialista társadalomban . . . 360

FÜGGELÉK . . . 389
A kötetben előforduló nevek jegyzéke . . . 391
A kötetben előforduló lapok, folyóiratok jegyzéke . . . 404

A kiadásért felel a Kossuth Könyvkiadó igazgatója · 82.0005 Kossuth Nyomda Felelős vezető Bede István vezérigazgató · A kötetet Hitseker Mária szerkesztette · A borító, a kötésterv és a tipográfia Rudas László munkája · Műszaki vezető Aranyi Imre · Műszaki szerkesztő Szakos Zsuzsa · Terjedelme 20,4 (A/5) ív

Marx Engels Lenin

A KULTÚRÁRÓL
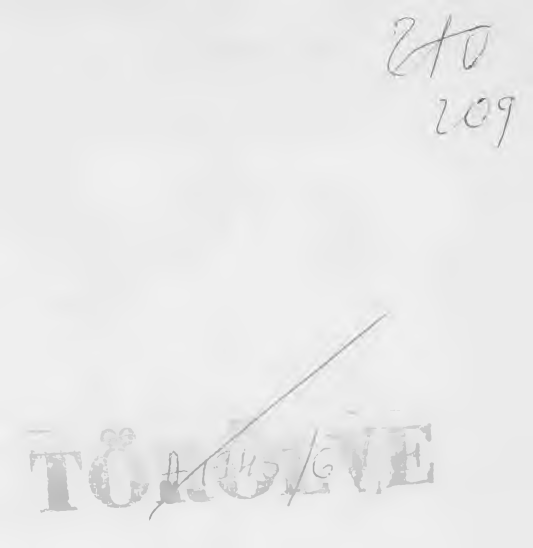
240
209